

Butikstiden

*Betænkning angående revision af lukkeloven
(lov nr. 264 af 10. juni 1970)
afgivet af lukkelovskommissionen af 1970*

Bind I

Betænkning nr. 735

København 1975

Indholdsfortegnelse

Side

Sammenfatning	7
----------------------------	---

Kapitel I

Kommissionens nedsættelse og baggrunden herfor. Kommissorium, sammensætning og arbejdsform.

Baggrunden for kommissionens nedsættelse	11
Kommissorium	11
Kommissionens sammensætning	11
Arbejdsform	13

Kapitel II

Lukkelovgivningens udvikling - den gældende lukkelov.

Tidligere lovgivning	19
Bestemmelser for søn- og helligdage	19
Bestemmelser for hverdage	19
Den gældende lov	21
Den almindelige butikstid	21
Undtagelser for salg af visse varer	21
Undtagelser for visse butikker	22
Dispensation til udvidet almindelig butikstid	22
Straffebestemmelser	23

Kapitel III

Kommissionens overvejelser.

Indledning	27
Forbrugernes interesser	28
Indkøbsvaner og ønsker vedrørende butikstiderne	29
Turisternes forhold	29
Butikkernes belastninger	30
Svenske erfaringer	31
Butiksindehavernes interesser	34
Arbejdsvilkår og trivsel	34
Rekrutteringsforhold	35
Svenske erfaringer	36
Aftaler og vedtagelser om begrænsninger i butikstiden	36
Forpligtelse til at overholde minimumsbutikstid	38
Indtjeningsforhold	39
Svenske erfaringer	40

	Side
Butikspersonalets interesser.	42
Arbejdsvilkår og trivsel.	42
Almene samfundsmæssige interesser.	45
Butikshandelens omkostninger og priser.	45
Svenske erfaringer.	47
Butikshandelens struktur og udviklingslinjer.	48
Administrative forhold.	52
Kommunalbestyrelsernes dispensationspraksis.	52
Butikstidens overholdelse.	54
Undtagelsesbestemmelser for salg af visse varer og for visse butikker.	55
Åbnings- og lukketidspunkter inden for andre erhvervsområder og for offentlige serviceydelser.	56
Forslag til ændring af lovgivningen om butikstid.	58
Butikstiden.	59
Dispensationsordningen.	59
Undtagelsesbestemmelser for salg af visse varer og for visse butikker.	61
Kontrollen med overholdelse af butikstidslovgivningen.	62
Særdtalelse fra mindretallet.	63

Kapitel IV

Udkast til lovforslag med bemærkninger.

Udkast til lov om butikstid.	69
Bemærkninger til lovudkastet.	72
Parallele tekster (Lukkelov nr. 264 af 10. juni 1970/Udkast til lov om butikstid) . .	77

Kapitel V

Redegørelse for de af kommissionen foretagne undersøgelser.

Forbrugerrelationen I: Belastningsundersøgelser.	85
Formål.	85
Gennemførelse.	85
Resultater.	85
Konklusion.	89
Forbrugerrelationen II: Forbrugernes ønsker.	90
Undersøgelsens metode.	90
Undersøgelsens resultater.	90
Vurdering af undersøgelsen.	98
Forbrugerrelationen III: Særligt om turister.	100
Indledning.	100
Metode.	100
Resultater.	100
Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelsvirksomheder ved udvidet åbnings- tid.	105
Undersøgelsens formål, metode og forudsætninger.	105
Undersøgelsesresultaterne for de enkelte butikstyper.	106
Konklusion.	112
Vurdering af undersøgelsen.	114
Detailhandelens struktur og udviklingslinjer i Danmark og Sverige samt i nogle andre vesteuropæiske lande.	117
Indledning og formål.	117
Danmark.	117
Sverige.	126

	Side
Detailhandelen i Sverige, Vesttyskland, Schweiz og Frankrig sammenholdt med Danmark	135
Struktur og udviklingslinjer	139
Perspektivplanredegørelse 1972-1987	140
Afslutning	148
Nogle virkninger på trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven	150
Undersøgelsens formål og metode	150
Undersøgelsens resultater	151
Konklusioner af undersøgelsen	158
Vurdering af undersøgelsen	162
Dispensationspraksis	163
Indledning	163
Undersøgelsesmetoden	163
Kommentarer og konklusioner på grundlag af de udarbejdede tabeller	164
Sammenfatning	178
Oversigt over den retlige regulering af butikstider i nogle fremmede lande	180
Europa	180
Amerika	184
Særligt om Sverige	186
Den svenske lukkelovgivnings ophør	186
Oversigt over ændringer i den faktiske butikstid	186
Omsætningens fordeling på ugens timer	189
Virkninger på butiksstruktur og konkurrenceforhold	189
Virkninger på omkostninger og priser	190
Lønsomheden af forlængede butikstider	192
Tilgang af arbejdskraft	193
Virkninger på personalets arbejdsvilkår	194
Virkninger på indehavernes arbejdsvilkår	195
Appendix	196
Efterskrift	199
Vedrørende aftaler og vedtagelser mellem erhvervsdrivende om begrænsning af den legale butikstid	201
Forholdet mellem lejeloven og lukkeloven for så vidt angår aftaler om pligt for lejere af butikslokaler til at holde butikkerne åbne i nærmere aftalte perioder	205
Oversigt over åbnings- og lukketidspunkter uden for butikssektoren i Danmark og Sverige	210

Tillæg

Henvelenderer angående lukkeloven	213
---	-----

Bind II: Bilag indeholder de fuldstændige rapporter inklusive tabeller fra de undersøgelser, der er gennemført af forskningsinstitutioner m. v. samt bilagstabeller til den af kommissionens sekretariat gennemførte undersøgelse af dispensationspraksis og henvelenderer angående lukkeloven i årene 1970-73.

Sammenfatning

Handelsministeren nedsatte i 1970 en kommission, der skulle foretage en vurdering af de samfundsmæssige og erhvervsøkonomiske virkninger af lukkelovgivningen og fremkomme med sådanne ændringsforslag, som på grundlag heraf måtte findes hensigtsmæssige.

Kommissionen har på basis af dette opdrag iværksat en lang række undersøgelser af lukkelovsproblematikken. Man har herunder navnlig undersøgt forbrugernes og de handlendes holdninger til spørgsmålet, kortlagt indkøbsvanerne og søgt at danne sig en begrundet mening om lukkelovens indflydelse på prisdannelsen og omkostningsforløbet. Lukkelovens indflydelse på erhvervsstrukturen og tilgangen af kvalificeret arbejdskraft til butikssektoren er ligeledes undersøgt, ligesom kommissionen har foranstaltet undersøgelser af det tilsvarende problem i udlandet, navnlig i Sverige, hvor lukkeloven har været gjort til genstand for en stigende liberalisering, resulterende i dens totale ophævelse i december 1971.

Kommissionens undersøgelser viser, at der knytter sig betydelige konkurrencemæssige, erhvervsøkonomiske og almenmenneskelige interesser til den retlige regulering af lukketiderne. Den store betydning, som såvel de handlende som det ansatte personale tillægger lukkeloven, findes således bekræftet i undersøgelseerne. Undersøgelseerne indeholder derimod ingen dokumentation af nogen omfattende utilfredshed med de gældende regler set fra forbrugerside, idet direkte spørgsmål til forbrugere tværtimod har vist, at disse som altovervejende hovedregel ikke har ønsker om nogen ændringer.

Hvis kommissionen skulle have konkluderet alene udfra interviewundersøgelserne af forbrugerne og butikshandelens indehavere og personale, er der ikke tvivl om, at konklusionen ville have været, at den gældende lukkelov skulle bibeholdes stort set uændret.

Af de øvrige undersøgelser og af kommissionens øvrige erfaringsmateriale fremgår det imidlertid, at der dels er behov for visse mere tekniske reformer af lovgivningen, dels basis for gennemførelsen af en vis smidiggørelse, til fordel for såvel forbrugerne som erhvervslivet. Herom har der været enighed i kommissionen.

Vedrørende spørgsmålet om, hvor langt man i så henseende burde gå, har der været delte meninger, bl. a. fordi undersøgelserne ikke giver noget entydigt billede af de påregnelige fremtidige virkninger.

For et betydeligt flertal i kommissionen har det været afgørende, at en total ophævelse af lukkeloven eller en stærk smidiggørelse - ofte kaldet en liberalisering - må antages at få en ikke uvæsentlig betydning for erhvervsstrukturen, typisk til fordel for storhandelen, der lettere end de mindre foretagender vil kunne omstille sig til skifteholdsdrift og deltidbeskæftigelse, uden at en sådan ændring i strukturen med sikkerhed vil indebære væsentlige samfundsmæssige fordele, f. eks. i form af faldende priser. Dette flertal lægger også afgørende vægt på, at man i en periode med omfattende arbejdsløshed ikke skal foretage sådanne reformer i lovgivningen, der som følge af mulige butikslukninger kan bringe adskillige arbejdspladser i fare. Endelig finder man, at der skal meget tungtvejende grunde til at lovgive i strid med de ønskemål, der er fremsat af butikshandelens indehavere og personale, og som for det store flertals vedkommende klart viser, at man opfatter vidtgående reformer som velfærdstruende og ødelæggende for en rimelig trivsel på arbejdspladsen og for det gode forhold til familie og hjem m. v.

Kommissionens flertal finder således, at en liberalisering bør gennemføres hensynsfuldt og med lempe. Dette er ikke ensbetydende med, at man kun foreslår uvæsentlige

ændringer. Det lovudkast, som hermed fremlægges, indebærer tværtimod et afgørende brud med den hidtidige linje, idet udkastet er baseret på det grundprincip, at de handlende inden for visse grænser skal have mulighed for at tilpasse åbningstiderne efter indkøbsvanerne på det sted, hvor butikken er placeret. Stivheden i det nuværende system, hvor der f. eks. gælder ganske samme regler for handelen i city-områder og i periferiens boligområder, i by og på land, er således forladt. Udkastets betydning skal ikke søges i forøgelsen af den maksimale butikstid, der foreslås udvidet med 1 Vi time ugentlig, men navnlig i butikstidens placering. I udkastet foreslås den almindelige butikstid at skulle være fra kl. 6 til kl. 17.30 på hverdage, lørdage dog fra kl. 6 til kl. 12. Herudover skal den enkelte butik imidlertid have ret til at holde åbent i indtil 6 timer ugentlig, dog højst fordelt over 3 dage. Der må ikke holdes åbent på søn- og helligdage og ej heller på lørdage efter kl. 14. Udkastet indebærer, at de almindelige spidsbelastninger og de særlige vanskeligheder for bl. a. udearbejdende husmødre kan undgås, og at man - hvis det ønskes - f. eks. kan holde åben tre aftener om ugen til kl. 19.30, eller en aften til kl. 23.30 eller holde en pause efter almindelig lukketid og åbne igen nogle gange om ugen, f. eks. to gange fra kl. 19 til kl. 22. På hvilken måde og i hvilket omfang denne supplerende butikstid vil blive udnyttet afhænger i det lange løb ganske af de stedlige handelsforhold, herunder forbrugernes ønsker og behov.

Udover denne smidiggørelse af lukkelov-

givningen indeholder udkastet en række teknisk-administrative ændringer, der navnlig tilsigter en lettelse og effektivisering af administrationen af særbestemmelserne, bl. a. vedrørende handelen i sommerhusområder. Disse områder foreslås efter en nærmere afgrænsning helt undtaget fra lukketidsbestemmelserne.

Et mindretal i kommissionen deler ikke flertallets vurdering af resultaterne af kommissionens undersøgelser, da disse efter mindretallets opfattelse viser, at en ikke ubetydelig befolkningsgruppe (7 pct.) ønsker ændringer. Ej heller deler mindretallet flertallets synspunkter vedrørende lukkelovgivningens indflydelse på butikshandelens struktur og de beskæftigelsesmæssige og sociale forhold. Mindretallet finder, at man ved en liberalisering, helt eller delvis, kan opnå væsentlige fordele ikke alene for forbrugerne, turishandelen og nærhedsbutikkerne, men også for samfundet som helhed. Mindretallet går derfor principalt ind for lukkelovens fuldstændige ophævelse. Subsidiært fremsætter man et forslag om, at den almindelige butikstid skal være fra kl. 7 til kl. 17.30 på hverdage, lørdage dog til kl. 14, samt at den supplerende butikstid ugentlig skal udgøre 10 timer, der af den enkelte butik skal kunne placeres frit, dog ikke på søn- og helligdage.

Der er enighed i kommissionen om, at det næppe vil være muligt at indføre lovbestemte ekspeditionstider i andre sektorer end butikshandelen, f. eks. for så vidt angår pengeinstitutter, offentlige kontorer, børnehaver o. lign.

København i november 1975.

Sven Acker	Peter Busch	Bjarke Fog (næstformand)
Svend Gade	Asbjørn Groth	Erik Groth-Andersen
Ella Jensen	Erik Jensen	E. Høegh Jensen
Lars P. Jensen	A. Stæhr Johansen	Mogens Koktvedgaard (formand)
Erik Langsted	Jens Mathiasen	Clemens Pedersen
Gert Poulsen	Byrge Quist	Elisabeth Reinstrup
Alf Ross	Børge Schmidt	Fr. Stenbroen
Gunnar Svanberg	Axel Verner Sørensen	Sys Thodén
Per Thorell	Ole Vernerlund	<i>Poul Assam</i>

Kapitel I

Kommissionens nedsættelse og baggrunden herfor.

Kommissorium, sammensætning og
arbejdsform

Baggrunden for kommissionens nedsættelse

I slutningen af 1960'erne havde der i offentligheden været debat om en revision af lukkelovgivningen, der for så vidt angik den almindelige butikstid havde været uændret siden umiddelbart efter afslutningen af 2. verdenskrig.

I statsministerens åbningstale ved begyndelsen af folketingsåret 1969-70 oplystes det, at en revision af lukkeloven overvejes, og at der ville blive ført forhandlinger herom med de interesserede organisationer.

Efter at et af handelsministeriet udarbejdet udkast til forslag til lukkelov i efteråret 1969 var forelagt disse organisationer m. v., fremsatte handelsministeren i marts 1970 i folketinget forslag til lukkelov, der skulle afløse den da gældende lukkelov (lov nr. 221 af 27. maj 1950).

I sin forelæggelsestale anførte handelsministeren bl.a., at udgangspunktet for hans overvejelser havde været ønsket om, at erhvervslovgivningen skulle harmonere med de aktuelle tendenser i erhvervs- og samfundsudviklingen, samt at den gældende lukkelov (1950-loven) efter hans opfattelse ikke i tilstrækkelig grad gav erhvervslivet råderum for udfoldelse af initiativ med konkurrencen som den drivende kraft, idet loven både var for snæver og for restriktiv.

Den almindelige butikstid skulle efter forslaget på hverdage være kl. 6.00-18.00. dog torsdage kl. 6.00-21.00 og lørdage kl. 6.00-12.00.

Behandlingen af forslaget i folketingsudvalget medførte imidlertid, at handelsministeren stillede forslag om at opretholde de i 1950-loven gældende almindelige butikstider, nemlig hverdage kl. 6.00-17.30, dog fredage kl. 6.00-20.00 og lørdage kl. 6.00-14.00. Ministeren tilkendegav samtidig over for udvalget, at han ville nedsætte en kommission, der bl. a. skulle behandle problemerne omkring de generelle butikstider,

og redegjorde over for udvalget nærmere for sine tanker vedrørende kommissoriet for den påtænkte kommission.

Under forslagens videre behandling i folketinget blev det som begrundelse for planerne om nedsættelse af en kommission bl. a. anført, at det foreliggende materiale om butikstidsspørgsmålet syntes at blive bedømt ret individuelt efter særinteresser, fordi det tilsyneladende hvilede på utilstrækkelig autoritet.

Med det nævnte og visse andre ændringsforslag stillet af handelsministeren blev forslaget vedtaget af folketinget, jfr. lukkelov nr. 264 af 10. juni 1970.

Kommissorium

Den af handelsministeren bebudede kommission blev herefter nedsat under 9. oktober 1970 med følgende kommissorium:

»Kommissionens opgave er at foretage en vurdering af de samfundsmæssige og erhvervsøkonomiske virkninger af de gældende lukketidsbestemmelser vedrørende butikshandelen og at fremkomme med sådanne forslag til ændringer, som kommissionen på grundlag heraf måtte finde hensigtsmæssige. Kommissionen vil i sit arbejde endvidere kunne inddrage sådanne problemer vedrørende lukketider inden for andre erhvervsområder og for offentlige serviceydelser, som kommissionen finder det naturligt at tage op i denne sammenhæng«.

Kommissionens sammensætning

Kommissionen fik følgende sammensætning:

Professor, dr. jur. *Mogens Koktvedgaard*,
formand,

professor, dr. polit. *Bjarke Fog*, næstformand,

direktor *Sven Acker*,
 Danmarks Turistråd,
 borgmester *Paul Fenneberg*,
 Kommunernes Landsforening,
 landsformand fru *Ester Frandsen*,
 statens husholdningsråd,
 direktor *Svend Gade*,
 De samvirkende Købmandsforeninger i
 Danmark,
 bankbestyrer *Asbjørn Groth*,
 Fællesrådet for danske Tjenestemands-
 og Funktionærorganisationer,
 højestetssagfører *Erik Groth-Andersen*,
 Dansk Textil Union,
 forbundsformand fru *Ella Jensen*,
 Landsorganisationen i Danmark,
 gårdejer *Erling Høegh Jensen*,
 De samvirkende danske Landboforenin-
 ger,
 fhv. minister, formand *Lars P. Jensen*,
 Fællesforeningen for Danmarks Brugsfor-
 eninger,
 borgmester *A. Stæhr Johansen*,
 Frederiksberg kommunalbestyrelse,
 forretningsfører *Henry Knudsen*,
 Handels- og Kontorfunktionærernes For-
 bund i Danmark,
 direktor, landsretssagfører *Erik Langsted*,
 De danske Handelsforeningers Fælles-Or-
 ganisation,
 sekretariatschef *C lemens Pedersen*,
 De samvirkende danske Andelsselskaber,
 Andelsudvalget,
 direktor *Gert Poulsen*,
 Forbrugerrådet,
 kontorchef, cand. polit. *Byrge Quist*,
 Arbejderbevægelsens Erhvervsråd,
 borgmester *Børge Schmidt*,
 Borgerrepræsentationen i København,
 urmagermester *Fr. Stenbroen*.
 Håndværksrådet,
 direktor *Gunnar Svanberg*,
 Industrirådet,
 politimester *Axel Verner Sørensen*,
 Foreningen af Politimestre i Danmark,
 sekretær fru *Sys Thodén*,
 Danske Husmandsforeninger,

kontorchef *Per Thorell*,
 handelsministeriet,
 forretningsfører *Ole Vernerlund*,
 Det kooperative Fællesforbund i Dan-
 mark,
 grosserer *Paul N. Westergaard*,
 Grosserer-Societetet,
 konsul *Mogens Aasted*,
 Provinshandelskammeret.

Til leder af kommissionens sekretariat ud-
 nævntes kontorchef *Poul Assam*, Danmarks
 erhvervsfond.

Under kommissionens arbejde er der sket
 følgende ændringer i dens sammensætning:

8. januar 1971 indtrådte professor, dr.
 jur. og phil. *Alf Ross* i kommissionen som
 Provinshandelskammerets repræsentant i ste-
 det for konsul *Mogens Aasted*.

20. juli 1972 indtrådte direktor *Svend
 Knudsen* som Grosserer-Societetets repræsen-
 tant i kommissionen i stedet for grosserer
Paul N. Westergaard, der var afgået ved
 døden.

2. oktober 1973 indtrådte forretningsfører
Erik Jensen som Handels- og Kontorfunktion-
 ærernes Forbund i Danmarks repræsentant
 i kommissionen i stedet for forretningsfø-
 rer *Henry Knudsen*.

27. august 1974 indtrådte sekretær *Peter
 Busch* som Grosserer-Societetets repræsen-
 tant i kommissionen i stedet for direktør
Svend Knudsen.

27. august 1974 indtrådte fuldmægtig
Bente Saltorp som statens husholdningsråds
 repræsentant i kommissionen i stedet for
 landsformand *Ester Frandsen*.

27. januar 1975 indtrådte rådmand *Hans
 Brusgaard* som Kommunernes Landsfore-
 nings repræsentant i kommissionen i stedet
 for borgmester *Paul Fenneberg*.

2. maj 1975 indtrådte forstander *Elisa-
 beth Reinstrup* som statens husholdnings-
 råds repræsentant i kommissionen i stedet
 for kontorchef *Bente Saltorp*.

26. november 1975 indtrådte kreditfor-
 eningsdirektør *Jens Mathiasen* som Kommu-

nernes Landsforenings repræsentant i kommissionen i stedet for rådmand Hans Brusgaard.

Arbejdsform

Kommissionen holdt sit første møde den 2. december 1970 og har holdt i alt 13 plenarmøder.

Som nævnt var baggrunden for kommissionens nedsættelse, at regering og folketing ønskede butikshandelens lukketidsspørgsmål, herunder ikke mindst problemerne omkring de almindelige butikstider, grundigt belyst, idet det da foreliggende materiale ikke forekom tilstrækkeligt gennemarbejdet og ikke tilstrækkeligt autoritativt.

De indledende faser af kommissionens virksomhed måtte således naturligt få karakter af undersøgelsesvirksomhed, der skulle bidrage til at belyse og så vidt muligt klarlægge såvel samfundsmæssige som erhvervsøkonomiske virkninger af lukkelovgivningen vedrørende detailhandelen.

Kommissionens arbejde er derfor faldet i tre faser, nemlig:

1. Tilvejebringelse af materiale, bl.a. gennem undersøgelsesvirksomhed.
2. Overvejelser og vurderinger på grundlag af dette materiale.
3. Udarbejdelse af kommissionens konklusion, herunder forslag til ændringer i den gældende lukkelovgivning.

Fremskaffelse af materiale.

I kommissionens første møde opnåedes tilslutning til fremskaffelse af materiale til belysning af lukkelovgivningens indflydelse på prisdannelsen, butikshandelens struktur, arbejdskraftspørgsmålet, trivselen hos butiksindehavere og ansatte samt spørgsmålet om relationen til forbrugerne. Der skulle ligeledes udarbejdes en redegørelse for butikstidsbestemmelser i en række fremmede lande.

Desuden rejstes spørgsmålet om mulighederne for at følge kommunalbestyrelsernes fastsættelse af udvidede butikstider i medfør af lukkelovens § 7, ligesom kommissionen løbende skulle holdes underrettet om afgø-

relser af dispensationssager, der blev indbragt for det i henhold til lovens § 8 nedsatte ankenævn.

Det besluttedes, at der for de enkelte undersøgelsesområder skulle udarbejdes detaljerede beskrivelser til kommissionens drøftelse og godkendelse.

Kommissionen gav endvidere i sit første møde tilslutning til, at formandskabets og sekretariatets arbejde med planlægningen og beskrivelsen af de enkelte undersøgelser blev drøftet i et underudvalg, en såkaldt støttegruppe, hvis sammensætning blev:

direktør *Svend Gade*.

fhv. minister, formand *Lars P. Jensen*,

direktør *Gert Poulsen*,

kontorchef, cand. polit. *Byrge Quist* og

kontorchef *Per Thorell*.

I den følgende tid deltog gruppen med formandskabet i drøftelser af de forskellige undersøgelsesforslag. Der blev herved afstukket hovedretningslinjer for det videre arbejde med undersøgelserne, som skulle gennemføres dels af forskningsinstitutioner og analyseinstitutter, dels af kommissionens sekretariat. Efterhånden som der blev udarbejdet forslag til undersøgelser, blev disse forelagt kommissionen, der tilsluttede sig, at der foretoges en detailprojektering af den for hver enkelt undersøgelse ansvarlige ledelse.

Efter at detailprojekterne var blevet godkendt i kommissionen - i enkelte tilfælde i støttegruppen - blev hvert enkelt projekt endeligt overdraget den udpegede ansvarlige ledelse til gennemførelse.

Godkendelse af de enkelte undersøgelsesrapporter.

På grundlag af rapporterne om de undersøgelser, der blev gennemført af forskningsinstitutioner og analyseinstitutter, blev der af kommissionens sekretariat udarbejdet udkast til resumeer, således at der herved blev tilvejebragt et mere praktisk grundlag for kommissionens overvejelser.

Såvel de fuldstændige undersøgelsesrapporter som resumeerne heraf har været fore-

lagt kommissionen. Medens undersøgelsesrapporterne alene er udtryk for de respektive undersøgelseslederes og forfatteres opfattelser, er resumeerne tillige udtryk for kommissionens opfattelse, idet resumeerne indeholder en vurdering og stillingtagen, hvor dette har været påkrævet.

Under kommissionens drøftelser af undersøgelsesrapporterne og af de nævnte resumeer har der i nogle tilfælde været divergerende opfattelser af, hvorvidt de for de enkelte undersøgelser opstillede forudsætninger og de anvendte undersøgelsesmetoder har været egnede til belysning af problematikken omkring butikstidsspørgsmålet.

På baggrund heraf er der udarbejdet særlige vurderinger af nogle af undersøgelserne, nemlig:

Forbrugerrelationen II: Forbrugernes ønsker.

Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelsvirksomheder ved udvidet åbningstid.

Nogle virkninger på trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven.

Disse vurderinger er tilrådt af den samlede kommission, idet der dog for en enkelt af undersøgelserne (Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelsvirksomheder ved udvidet åbningstid) er foretaget en særlig tilføjelse af repræsentanterne for De danske Handelsforeningers Fælles-Organisation, De samvirkende Købmandsforeninger i Danmark, Dansk Textil Union, Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark og Håndværksrådet.

De af kommissionens sekretariat gennemførte øvrige undersøgelser og udarbejdede redegørelser er på samme måde godkendt af kommissionen som grundlag for dennes overvejelser.

Det samlede resultat af kommissionens arbejde er blevet i alt 12 større og mindre undersøgelser, heri medregnet en oversigt over åbnings- og lukketidspunkter uden for butikssektoren i Danmark og Sverige samt en brevveksling mellem formanden og monopoltilsynet om erhvervsdrivendes aftaler og vedtagelser om begrænsning af butikstiden og med boligministeriet om forholdet mellem lejeloven og lukkeloven.

Samlet vurdering af undersøgelsesresultaterne.

Efter at de enkelte undersøgelsesrapporter og redegørelser således var godkendt særskilt, påbegyndte kommissionen en samlet vurdering af de af kommissionen foranstaltede undersøgelser og det i øvrigt foreliggende materiale.

Grundlaget for denne vurdering var i første omgang et oplæg fra formanden, som gav udtryk for, at undersøgelsesresultaterne ikke pegede mod nogen entydig konklusion.

Der var således gennem forbrugerinterview-undersøgelsen kun konstateret et ret ringe udbredt ønske hos forbrugerne om en ændring af butikstiden, hvortil kom, at flertallet af butiksindehaverne og -personalet klart havde tilkendegivet modvilje mod liberalisering af lukkeloven.

En anden undersøgelse viste, at butiksnettet var udsat for en meget ujævn belastning ugen igennem.

Disse forhold måtte sammenholdes med, at butikstidslovgivningen er et vigtigt samfundsmæssigt spørgsmål, når henses til den i erhvervet investerede kapital og de heri beskæftigede personer.

På denne baggrund skitseredes en række forskellige løsninger, der dannede udgangspunkt for en fri drøftelse i kommissionen.

På grundlag af de fremkomne synspunkter udarbejdede formandskabet et oplæg til fortsat drøftelse af den kommende butikstidslovgivning. Grundtanken bag dette oplæg var, at det arbejde og den kapital, der er investeret i detailhandelen, ud fra almene samfundshensyn burde udnyttes så effektivt som muligt, og at den gældende lovgivning kunne hindre et smidigt og fornuftigt samarbejde mellem forbrugerne og detailhandelen. Formandskabet anså det således ikke - med den gældende lukkelov - muligt at tilpasse den faktiske butikstid efter de foreliggende behov på forskellige lokaliteter og hos forskellige brancher, ligesom dispensationsadgangen ikke fuldt ud havde kunnet dække behovet for smidiggørelse og dertil havde vist sig vanskelig praktikabel.

Formandskabet fandt, at disse hensyn bl. a. kunne tilgodeses ved at indføre en rammeordning, således at der i loven skulle fastsættes et maksimalt ugentligt timetal (f. eks. 55 timer), hvor den enkelte virksom-

hed måtte holdes åben. Rammeordningen skulle dels værne den foreliggende butikstruktur og det implicerede personel, dels skabe den ønskede flexibilitet.

Efter at denne skitse var drøftet i kommissionen, uden at den kunne opnå almindelig tilslutning, førte formanden med kommissionens tilslutning individuelle forhandlinger med en række medlemmer af kommissionen.

Udkast til lov om butikstid.

Disse forhandlinger, der fandt sted i efterårs månederne 1974 og - afbrudt af arbejdsmarkedets overenskomstforhandlinger, herunder lovgivningsmagts indgreb heri - i marts-april 1975, resulterede i, at formanden som et fornyet forhandlingsgrundlag forelagde et udkast til en ny lukkelov - kaldet lov om butikstid - hvor der sondredes mellem almindelig og supplerende butikstid. Medens den almindelige butikstid herefter skulle være fælles for alle butikker, skal den supplerende butikstid fastsættes til et begrænset antal timer, som af den enkelte butik vil kunne placeres frit på indtil 3 dage ugentlig.

Et flertal af kommissionens medlemmer gav deres tilslutning til hovedlinjerne i dette udkast, medens et mindretal ikke kunne tilslutte sig udkastet, idet de ikke fandt det tilstrækkeligt vidtgående.

Efter at et redaktionsudvalg bestående af:

Formanden,
næstformanden,
direktor *Svend Gade*.
forretningsfører *Erik Jensen*.
fhv. minister, formand *Lars P. Jensen*.
direktør *Gert Poulsen* og
kontorchef *Per Thorell*

havde foretaget detail-gennemgang af lovudkastet og redigeret betænkningen, blev denne godkendt af den samlede kommission.

For det i betænkningens kapitel IV indeholdte lovudkast stemte følgende:

Busch, Gade, Asbjørn Groth, Groth-Ander-
sen, Ella Jensen, Erik Jensen, Lars P. Jen-
sen, Stæhr Johansen, Koktvedgaard, Lang-
sted, Jens Mathiasen, Quist, Ross, Schmidt,
Stenbroen, Svanberg, Axel Sørensen, Thorell
og Vernerlund.

Det mindretal, der ikke fandt udkastet tilstrækkeligt vidtgående, udgjordes af:

Acker, Bjarke Fog, Høegh Jensen, Clemens
Pedersen, Gert Poulsen, Reinstrup og Tho-
dén.

En nærmere redegørelse for mindretallets standpunkt er anført i kapitel III.

Kapitel II

Lukkelovgivningens udvikling - den gældende lukkelov

Tidligere lovgivning

I 1908 indførtes for første gang en egentlig lukkelov med bestemmelser om almindelige butikstider på *hverdag*.

Bestemmelser for søn- og helligdage.

Allerede fra midten af 1800-tallet findes imidlertid bestemmelser om butikstider på *søn- og helligdage*. I forordning af 26. marts 1845 om »Søn- og Helligdages vedbørlige Helligholdelse« bestemtes - efter forudgående forelæggelse for stænderforsamlingerne i Viborg og Roskilde - at butikker skulle holdes lukkede på søn- og helligdage indtil kl. 16. Butikker, der handlede med »Kjød, Brød, Mælk og andre saadanne Fornødenheder, som af mange Familier daglig maae anskaffes« måtte dog holdes åbne indtil kl. 9. Formuleringen var så vag, at praktisk taget alle butikker kunne komme ind under den. Den almindelige opfattelse synes da også at have været, at butikkerne skulle holdes lukkede mellem kl. 9 og kl. 16 om søndage.

I lov nr. 57 af 7. april 1876 om »Den offentlige Fred paa Folkekirkens Helligdage« genfindes 1845-forordningens regler, men ved en tillægslov af 1. april 1891 påbydes almindelig lukning kl. 9 på søndage. Endvidere indeholder 1891-loven for første gang bestemmelser om barber- og frisørstuer, der dog først skulle lukke kl. 12, ligesom grundlovsdagen i relation til lukketidsspørgsmålet ligestillede med helligdage fra kl. 12.

Lukketidsbestemmelserne i disse helligdagslove sigtede i det væsentlige mod varetagelse af kirkelige hensyn.

Medens der allerede fra midten af 1800-tallet er registreret bestræbelser for en begrænsning af butikstiden på søndage ved aftaler mellem de handlende, skal man frem til 1870'erne og 80'erne, før der fra forskellige kredse, herunder handelsorganisationerne, sættes bestræbelser i gang for at få

begrænset butikstiden også på hverdage. Hermed indgik - foruden de kirkelige hensyn - også almindelige sociale betragtninger samt hensynet til handelsmedhjælpernes uddannelse i agitationen med forstærket kraft. Det må erindres, at den almindelige faktiske butikstid på den tid var fra kl. 6-7 til kl. 22-23, altså 15-17 timer daglig, medens den sædvanlige arbejdstid for arbejdere inden for håndværk og industri var 12 timer.

Disse synspunkter - såvel kirkelige som andre - danner baggrunden for lov nr. 134 af 22. april 1904 om den offentlige fred på folkekirkens helligdage samt grundlovsdagen. Denne lov påbød principielt fuldstændig lukning af udsalgssteder på søn- og helligdage og begrænsede i øvrigt tillige søndagsarbejdet i fabrikker. Først ved denne lov erkendtes det, at legale lukketidsbestemmelser tillige tjener socialt betonedede formål, selv om lovreglerne alene angår lukning på søn- og helligdage.

Bestemmelser for hverdage.

Frivillige aftaler på lokalt plan om tidlig lukning på hverdagsaftener blev hyppigere fra 1890'erne. Det blev imidlertid efterhånden klart, at alene en lovmæssig fastsættelse af rammerne for butikstiden kunne forventes respekteret.

Efter andragende i 1903 fra det daværende »Detailhandelssocietet« udarbejdede indenrigsministeren et udkast til lukkelov. Udkastet, der indeholdt bestemmelser om lukning kl. 20 på ugens fem første hverdage, blev sendt til udtalelse i en række organisationer, der så godt som alle tilsluttede sig udkastet.

Forslag til den første egentlige lukkelov blev herefter i 1907 fremsat i rigsdagen, hvis behandling af forslaget resulterede i lov nr. 163 af 19. juni 1908 om »Tidspunktet for

Lukning om Aftenen af Butikker og Lagere«. Lovens hovedregel var lukning kl. 20 på hverdage, lordage dog kl. 23. Butikkerne måtte åbnes kl. 4. Bestemmelser om butikstider på søn- og helligdage fandtes fortsat i helligdagslovgivningen.

Med begrundelse i forsyningsvanskeligheder indsnævredes ved flere midlertidige love under og efter 1. verdenskrig rammerne for den legale butikstid med indtil to timer daglig. Ved den første af disse midlertidige love (nr. 314 af 30. oktober 1916) indførtes for første gang en forskel i lukketidspunktet på ugens fire første hverdage og på fredage. Denne forskel er siden opretholdt.

Midlertidige bestemmelser var gældende indtil lov nr. 289 af 30. juni 1922 om »Lukketid for Butikker og Lagre m.v.«, der trådte i kraft 1. juli 1922. Loven fastsatte den almindelige butikstid til mandag-torsdag kl. 6-18, fredag kl. 6-19 og lørdag kl. 6-21. Loven indeholdt - af hensyn til landbefolkningen - en særlig sommerregel for perioden 1. april—15. september, hvor butikkerne kunne holdes åbne mandag-torsdag kl. 6-19. Desuden fandtes i loven bestemmelser om lukning på søn- og helligdage, således at lukkelovgivning og helligdagslovgivning herefter er adskilt.

Ved lov nr. 132 af 14. april 1932 om »Lukketid for Butikker og Lagre m. v.« fastsattes lukketidspunkterne fortsat til mandag-torsdag kl. 18, fredag kl. 19, medens der skulle lukkes lørdag kl. 20.

Der kunne tidligst åbnes kl. 6. Den særlige sommerregel bortfaldt.

En i 1938 nedsat lukkelovskommission fremsatte i 1942 i sin betænkning forslag om at bibeholde det almindelige butikslukketidspunkt til mandag-torsdag kl. 18, at udskyde lukketidspunktet på fredage til kl. 20 og at fremrykke lukketidspunktet på lørdage til kl. 17. På grund af forholdene under krigen blev forslaget ikke gennemført.

Under 2. verdenskrig blev der med hjemmel i lovgivningen om vareforsyning fastsat tidligere lukketider end anført i 1932-loven.

Ved midlertidig lov nr. 300 af 1. juni 1946 fastsattes det almindelige lukketidspunkt mandag-torsdag til kl. 17.30, fredag til kl. 20 og lørdag til kl. 14. Loven forlængedes flere gange.

Denne midlertidige lukkelovgivning afløstes af lukkelov nr. 221 af 27. maj 1950, der byggede på et lukkelovsudvalgs enstemmige forslag om at bibeholde 1946-lovens butikstider for ugens første fem hverdage, medens et flertal i udvalget foreslog lørdagslukning kl. 16 og et mindretal kl. 14.

Loven bibeholdte de i 1946-loven fastsatte butikstider og indførte en dispensationsbestemmelse, der i kommuner, som i udpræget grad benyttedes til sommer- og weekendophold, bemyndigede politiet til - med tilslutning fra vedkommende kommunalbestyrelse - at tillade, at lukketidspunktet om lørdagen for butikker, hvorfra der forhandles nærings- og nydelsesmidler, kunne udskydes til kl. 18 i perioden 15. maj—15. september. 1950-lovens undtagelsesbestemmelser for kiosker og benzinsalgssteder m. v. blev ændret i 1961, 1966 og 1968.

Den gældende lov

Som tidligere lukkelove hviler den gældende lukkelov (lov nr. 264 af 10. juni 1970) på det hovedprincip, at det er tilladt at holde butikkerne åbne i de perioder, loven angiver; der findes således ikke nogen åbningspligt.

Lovens område er i det store og hele uændret i forhold til den tidligere lukkelov (1950-loven); dog er kredsen af virksomheder, der falder uden for loven, udvidet. Således er rene engros-handelsvirksomheder ikke omfattet af loven. Det samme gælder fotografers virksomheder, frisørforretninger og saloner for skønhedspleje samt håndværksvirksomheder, der alene udfører reparationsarbejde, alt under forudsætning af, at der i disse virksomheder ikke — heller ikke i den almindelige butikstid - sælges varer. Endvidere gælder loven ikke for butikker, hvis butikstider efter den tidligere lov var så vide, at det ikke havde praktisk betydning at opretholde bestemmelser om begrænsninger i butikstiden.

Foruden bestemmelser om den almindelige butikstid med særregler for visse dage indeholder loven undtagelsesbestemmelser for salg af visse varer og for visse butikker med begrænset sortiment. Endvidere findes bestemmelser, der giver mulighed for at meddele dispensation fra de generelle butikstidsbestemmelser.

Den almindelige butikstid.

Loven opretholder den almindelige butikstid uændret i forhold til den tidligere lukkelov (1950-loven).

Detailsalg må efter lovens § 1 kun finde sted

mandag-torsdag kl. 6-17.30
fredage kl. 6-20.00
lørdage kl. 6-14.00

Endvidere findes ligeledes uændrede særregler for grundlovsdag og juleaftensdag, for de sidste hverdage før en helligdag (dog ikke almindelige søndage), for de sidste seks hverdage og den sidste søndag før juleaftensdag samt for 1. maj og 1. november, hvis disse dage falder på en hverdag.

Undtagelser for salg af visse varer.

Loven gælder ikke for salg af nærmere opregnede varer eller varegrupper, jfr. lovens § 2, nr. 1-14. Salg af visse af de i bestemmelsen nævnte varer (varegrupper) kan alene ske uden for den almindelige butikstid, såfremt nærmere angivne betingelser, f. eks. om salgsstedet, varens oprindelse m. v. er opfyldt.

Principielt angiver bestemmelsen det salg, der ubetinget falder uden for loven, uanset at salget sker fra en butik, hvor der i den almindelige butikstid også sælges andre varer.

De fleste af punkterne i § 2 svarer til eller træder i stedet for bestemmelser i den tidligere lukkelov. Blandt de vigtigere ændringer kan nævnes bestemmelsen i nr. 5 om salg af »Benzin, olie, petroleum, gas og lignende samt salg fra benzinsalgssteder af reservedele, tilbehør til motorkøretøjer og andre varer, der har en naturlig forbindelse med motorkøretøjets anvendelse eller vedligeholdelse«, der træder i stedet for bestemmelser i den tidligere lov. Således er salg af reservedele og tilbehør ikke som tidligere betinget af, at der holdes åbent i et bestemt tidsrum, ligesom de varer, der må sælges, ikke mere er specificeret i en bekendtgørelse med tilhørende forbud mod at sælge andre varer.

Efter gældende lov kan der på et benzinsalgssteds område oprettes butikker, hvorfra der sælges varer der ikke omfattes af § 2, nr. 5, ligesom der i den almindelige butikstid fra samme lokale kan sælges andre varer end reservedele og tilbehør m. v.

Andre bestemmelser i § 2 er nye, hvilket gælder

nr. 5. Brændsel

nr. 6. Motorkøretøjer, traktorer, landbrugs- og entreprenørmaskiner, skibe og luftfartøjer samt tilbehør hertil.

nr. 7. Lystbåde, campingvogne, telte og andet lejrudstyr uden for sædvanlig butikshandel.

nr. 14. Losore, der afhændes ved tvangsauktion eller er indleveret fra et bo og afhændes ved frivillig offentlig auktion.

Undtagelser for visse butikker.

Loven gælder ikke for nærmere angivne arter af butikker, nemlig bladkiosker, konfekturbutikker, bagerbutikker, brødsalg, smorrebrødsbutikker og blomsterbutikker, jfr. lovens § 3, såfremt der fra vedkommende lokale - også i den almindelige butikstid - alene føres et afgrænset varesortiment.

Bestemmelsen i § 3 træder i stedet for bestemmelser i den tidligere lov, som tillige direkte angav, hvilket varesortiment de enkelte butikker måtte føre. Efter gældende lov fastsættes disse butikkers varesortiment derimod af handelsministeren, jfr. handelsministeriets bekendtgørelse nr. 286 af 17. juni 1970 om vareområdet efter lukkelovens §§ 3 og 4.

Der må fra de lokaler, hvorfra salg finder sted, kun sælges de varer, som er tilladt for vedkommende butikker, men de i bestemmelsen nævnte butikker kan - i modsætning til praksis under den tidligere lov — have indvendig indbyrdes forbindelse, ligesom butikkerne kan stå i indvendig forbindelse med butikker, der skal holdes lukkede uden for den almindelige butikstid. I sidstnævnte tilfælde kræves, at der ved butikstidens ophør foretages en sådan adskillelse mellem de to butikker, at der ikke uden for den almindelige butikstid sælges varer, der ikke er tilladt optaget i vedkommende butikstypes sortiment.

Adgangen til automatsalg uden for disse butikker af andre varer end nævnt i sortimentet er - i modsætning til tidligere - fri, jfr. § 2, nr. 12.

For visse af de i § 3 nævnte butikker var der i den tidligere lov fastsat begrænset bu-

tikstid, ligesom der for en enkelt af disse butikker var knyttet åbningspligt til salget af visse dele af det tilladte sortiment. Disse begrænsninger i butikstiden samt åbningspligten er bortfaldet. Sortimentet for visse af butikkerne er udvidet.

Efter lovens § 4 må butikker, hvorfra der på hverdage sælges mælk, holdes åbne på helligdage kl. 6-10 for salg af sådanne varer, som handelsministeren fastsætter, jfr. handelsministeriets bekendtgørelse nr. 286 af 17. juni 1970 om vareområdet efter lukkelovens §§ 3 og 4.

Bestemmelsen træder i stedet for en tilsvarende bestemmelse i den tidligere lov. Sortimentet for disse butikkers søndagssalg er udvidet, ligesom der ikke - som tidligere - stilles krav om, at de varer, der ikke må sælges på søndage, skal være fjernet eller under lukke og skjult for publikum.

Dispensation til udvidet almindelig butikstid.

For at lovens almindelige butikstidsbestemmelser ikke i praksis skal virke for usmidige, er der tilvejebragt hjemmel til i et vist omfang at dispensere herfra.

Hovedbestemmelsen findes i lovens § 7, der giver kommunalbestyrelsen mulighed for at fastsætte udvidede butikstider efter retningslinjer givet af handelsministeren, jfr. handelsministeriets cirkulærer af 17. juni 1970 og af 2. juli 1970 om lukkelovens § 7.

Efter denne bestemmelse kan der under nærmere betingelser meddeles dispensation i 10 forskellige tilfælde.

Af dispensationsmulighederne er halvdel en nye, nemlig:

nr. 2. i haveforeninger

nr. 6. i idrætsanlæg

nr. 7. ved den dansk-tyske landgrænse

nr. 8. for salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særlig sælges til turister og

nr. 10. ved ekstraordinære, store turistbesøg, kongresser og lignende.

Den øvrige halvdel af de i bestemmelsen nævnte tilfælde, nemlig:

nr. 1. i områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold

nr. 3. på lejrpladser

nr. 4. i større trafikknudepunkter, f. eks. banegårde og civile lufthavne

nr. 5. på eller ved sygehuse eller andre lignende institutioner og

nr. 9. i forbindelse med dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor.

træder i stedet for tilsvarende eller lignende bestemmelser i den tidligere lov.

Udvidelsen af antallet af dispensationstilfælde er udtryk for en yderligere smidiggørelse af de almindelige butikstidsbestemmelser.

For de dispensationstilfælde, der træder i stedet for tilsvarende eller lignende bestemmelser i den tidligere lov, er der foretaget ændringer, således at en dispensation ikke - som tidligere i visse tilfælde - skal gøres betinget eller begrænset af lovbestemte vilkår.

I den tidligere lov var der således for sommer- og weekendområder (nr. 1) kun mulighed for at meddele tilladelse til, at nærings- og nydelsesmiddelbutikker holdt åbent på lørdage til kl. 18 og alene i perioden 15. maj til 15. september.

For så vidt angik lejrpladser (nr. 3) var der en tidsmæssig begrænsning til salg fra kl. 6 til kl. 22, ligesom vareområdet blev fastsat ved en handelsministeriel bekendtgørelse.

1 bestemmelsen om trafikknudepunkter (nr. 4) meddelte den tidligere lov alene hjemmel til udvidede butikstider for butikker på nærmere i loven nævnte hovedbanegårde samt i civile lufthavne. Butikkerne måtte endvidere alene forhandle et nærmere bestemt sortiment.

I reglen om udvidet butikstid for butikker på eller ved sygehuse m. v. (nr. 5) hjemlede den tidligere lov snævre grænser for butikstiden. Butikkerne måtte desuden alene føre et begrænset sortiment.

I den tidligere lovs bestemmelse om dyrskuer, større markeder m. v. (nr. 9) var der en begrænsning i muligheden for at tillade udvidet butikstid.

Kommunalbestyrelsens dispensationsbeføjelse har principielt ingen tidsmæssige begrænsninger. Udvidede butikstider kan fastsættes såvel efter ansøgning herom som på

kommunalbestyrelsens eget initiativ. Der kan meddeles tilladelse til at holde åbent døgnet rundt, også søn- og helligdage, men tilladelsen til udvidede butikstider skal sigte på opfyldelse af behov herfor under de i loven nævnte forhold.

Kommunalbestyrelsens dispensationsbeføjelse var for så vidt angår de bestemmelser, der er overført fra den tidligere lov, tidligere tillagt enten politiet med tilslutning fra kommunalbestyrelsen, kommunalbestyrelsen alene eller politiet alene.

Kommunalbestyrelsen kan endvidere, jfr. lovens § 5, stk. 2, meddele tilladelse til udvidede butikstider for udstillinger, der alene omfatter kunst eller kunsthåndværk, og som afholdes af frembringerne eller andre på disses vegne.

Kommunalbestyrelsens afgørelser efter § 7 og § 5, stk. 2, kan af foreninger og organisationer, som handelsministeren bemyndiger hertil, jfr. handelsministeriets bekendtgørelse nr. 285 af 17. juni 1970 om påtaleret m. v. efter lukkeloven, indbringes for et ankenævn nedsat af handelsministeren. Kommunalbestyrelsens og ankenævnets afgørelser kan ikke indbringes for nogen administrativ myndighed, jfr. § 8. Bestemmelsen er ny og skyldes de omfattende beføjelser, der ved loven er tillagt kommunalbestyrelsen til at træffe afgørelser på lukkelovens område.

Endvidere kan handelsministeren for udstillinger undtage fra de almindelige butikstidsbestemmelser, jfr. § 5, stk. 1, og politiet kan, jfr. § 6, tillade udvidede butikstider for salg i forlystelseshaver, ved folkefester, på markeder og lignende af tobak, blomster, legetøj samt de varer, som kan forhandles efter § 3, nr. 1 (bladkiosker) og nr. 2 (konfekturbutikker).

Straffebestemmelser.

Erhvervsdrivende, der overtræder lovens bestemmelser eller vilkår for tilladelse til udvidede åbningstider, straffes med bøde, jfr. lovens § 9. Derimod er der ikke som i den tidligere lov hjemmel til at straffe kunderne.

Den offentlige påtale af lukkelovsovertrædelser er nu - i modsætning til tidligere - betinget af en begæring fra foreninger eller organisationer, som handelsministeren har bemyndiget hertil, jfr. handelsministeriets bekendtgørelse nr. 285 af 17. juni 1970 om påtaleret m. v. efter lukkeloven.

Kapitel III

Kommissionens overvejelser

Indledning

Kommissionen har som nævnt haft til opgave at foretage en vurdering af de samfundsmæssige og erhvervsøkonomiske virkninger af de gældende lukketidsbestemmelser vedrørende butikshandelen og at fremkomme med sådanne forslag til ændringer, som man på grundlag heraf måtte finde hensigtsmæssige. Kommissionen har herved anset det for fornodent, at der blev tilvejebragt et ret omfattende grundlag for dens vurderinger og efterfølgende forslag.

I overensstemmelse hermed har man ladet gennemføre 12 større og mindre undersøgelser af forhold af væsentlig betydning for lukkelovsspørgsmålet. Der er redegjort nærmere herfor i kapitel V, der indeholder dels resumeerne af de undersøgelser, som er gennemført ved forskningsinstitutioner m.v., dels de af kommissionens sekretariat foretagne undersøgelser m. v. De forhold, som er undersøgt, er butikkernes belastninger i henseende til kundebesøg og omsætning, husstandenes indkøbsvaner og -ønsker om butikstider, turisternes indstilling til de gældende butikstider, prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelen ved alternative butikstider, detailhandelens struktur og udviklingslinjer i Danmark og Sverige og i nogle andre vesteuropæiske lande samt trivselsproblemer for butiksindehavere og butikspersonale ved en eventuel liberalisering af lukkeloven. Endvidere er der redegjort for virk-

ningerne af den danske dispensationspraksis og for erfaringerne vedrørende butikstider m. v. i Sverige siden udløbet den 31. december 1971 af den svenske lukkelov. Endelig er der redegjort for åbnings- og lukketidspunkter i Danmark og Sverige uden for butikssektoren og for den retlige regulering af detailhandelens butikstid i nogle fremmede lande. Kapitlet indeholder i øvrigt en mellem kommissionens formand og monopoltilsynet stedfunden brevveksling vedrørende aftaler og vedtagelser mellem erhvervsdrivende om begrænsning af den legale butikstid samt en brevveksling mellem formanden og boligministeriet om forholdet mellem lejeloven og lukkeloven, for så vidt angår aftaler om pligt for lejere af butikslokaler til at holde butikkerne åbne i nærmere aftalte perioder.

Med baggrund i de omtalte undersøgelser har kommissionen drøftet lukkelovsproblematikken ud fra de interesser, som naturligt må henføres til forbrugerne, butiksindehaverne og butikspersonalet, hvortil kommer de almene samfundsmæssige interesser i lukkelovsspørgsmålet. Herudover har man også drøftet de spørgsmål af mere administrativ art, som opstår i forbindelse med butikstidsbestemmelser og den refleks, som sådanne bestemmelser kaster på åbnings- og lukketidspunkter inden for andre erhvervsområder end butikshandelen og for offentlige institutioner m. v.

Forbrugernes interesser

Forbrugernes interesse er tilstedeværelsen af et butiksnæ, der hvad angår butiksan-tal, prisdannelse, geografisk spredning, varesortiment, varekvalitet, betjening og butikstid fungerer tilfredsstillende. Hvad angår butikstiden, er det selvsagt af betydning, at det to-tale ugentlige antal timer, som butikkerne le-galt kan holdes åbne, er tilstrækkeligt, men rent praktisk ligger problemet først og frem-mest i, om butikstiderne er placeret således, at forbrugerne kan foretage deres indkøb uden tidspres. Det er først og fremmest de erhvervsaktive, der må tænkes på i denne forbindelse, idet disse er henvist til at handle i det tidsrum, som de har til rådighed uden for arbejdstiden.

Hvad angår længden af butikstiden, be-tragtet som legal butikstid, er denne ikke æn-dret siden 1946, hvor den i øvrigt blev for-kortet i forhold til loven af 1932. Da den gældende legale butikstid blev fastlagt, var den almindelige ugentlige arbejdstid i byerne 48 timer, almindeligvis fordelt over ugens 6 hverdage. Den almindelige ugentlige ar-bejdstid er fra slutningen af 50'erne blevet nedsat gradvist og udgør fra udgangen af 1974 40 timer. Arbejdstiden er typisk pla-ceret på ugens 5 første hverdage.

Gennem arbejdstidsforkortelsen har for-brugerne således indvundet 8 timer pr. uge, hvilket i sig selv skulle lette deres indkøbs-situation. Imidlertid er det fortrinsvis lør-dagen, som forbrugerne har fået til ekstra rådighed, og denne dag anvendes af mange først og fremmest til weekend-arrangementer af anden art. På ugens 5 første hverdage har arbejdstidsforkortelsen givet forbrugerne knapt en halv time ekstra at gøre indkøb i.

Sideløbende med denne udvikling er en større del af forbrugerne blevet erhvervsak-tive, hvilket især hidrører fra det forhold, at flere og flere kvinder har meldt sig på ar-bejdsmarkedet og fået arbejde i erhvervsliv-

et og det offentlige. Herved er en større del af befolkningen blevet stillet over for det problem at skulle placere deres indkøb i den del af butikstiden, som ligger uden for ar-bejdstiden. Hertil kommer, at butikernes samlede antal er blevet formindsket. Det er særligt inden for den største branche, nemlig fødevarer, at nedgangen er mærkbar, og det er særligt disse varer, forbrugerne er henvist til at gøre daglige indkøb af.

Et andet markant træk i udviklingen har været udflytningen og omlokaliseringen af landets befolkning. I 1950 var 35 pct. af befolkningen bosiddende i landdistrikter og 65 pct. i byer. I 1965 var tallene henholdsvis 26 pct. og 74 pct. Bevægelsen mod stadig større butiksenheder og den samtidige ned-gang i butiksanallet er andre sider af samme udvikling. De større afstande mellem bo-pæl og indkøbssted må dog sammenholdes med, at befolkningens mobilitet er vokset betydeligt i takt med stigningen i antallet af motorkøretøjer. Særligt for ældre og invalide personer og personer uden adgang til befor-dring med eget køretøj rummer den beskrev-ne udvikling imidlertid ulemper, som i øvrigt er blevet søgt imødegået gennem bestræbel-ser for at fastholde eller oprette nærhedsbu-tikker. En større flexibilitet i de legale bu-tikstider ville formentlig forbedre mulighe-derne for nærhedsbutikkerne, idet disses økonomiske grundlag herved kunne forbed-res, hvilket også ville være til gavn for for-brugerne.

I denne forbindelse må erindres, at den gældende lovs dispensationsbestemmelser for sommer- og weekend-områder i realiteten muliggør opretholdelsen af butikker i disse områder, medens der i andre områder ikke i samme grad er mulighed for at købe daglig-varer uden for den almindelige butikstid, idet undtagelsesbestemmelserne for f. eks. bagerbutikker, smørrebrødsbutikker og kio-

sker ikke tillader noget omfattende sortiment.

Indkøbsvaner og ønsker vedrørende butikstiderne.

Som et forsøg på at fremskaffe et materiale, der viser, hvordan forbrugerne oplever deres indkøbssituation, anmodede kommissionen i november 1972 Gallup Markedsanalyse A/S om i forbindelse med den månedlige såkaldte omnibusundersøgelse at foretage en interviewundersøgelse af husstandenes indkøbsvaner og ønsker vedrørende butikstiderne. Om undersøgelsens teknik og metode henvises til bilagsbindet samt kommissionens resumé i nærværende binds kapitel V.

Det, der i denne forbindelse er af særlig interesse, er de adspurgtes svar på spørgsmålene, om der var vanskeligheder i forbindelse med indkøbene, og hvilke ønsker man havde med hensyn til butikstiderne. 85 pct. af de 1176 emner, der selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, har oplyst, at de ikke har vanskeligheder i forbindelse med indkøb af almindelige dagligvarer. Billedet er stort set det samme for udvalgsvarer (83 pct. af 1506). På spørgsmålet, om man havde ønsker om ændringer i butikstiderne, har 89 pct. svaret nej (dagligvarer).

Tilhængerne af den gældende lukkelov har under drøftelserne i kommissionen fremført, at der ikke med denne undersøgelse er fremkommet argumenter for en liberalisering eller afskaffelse af lukkeloven. Tværtimod er det blevet tydeliggjort, at langt det overvejende flertal af forbrugerne ikke har vanskeligheder i forbindelse med deres indkøb og ikke nærer ønsker om ændring af loven. I øvrigt gør tilhængerne opmærksom på, at undersøgelsens resultater er i god overensstemmelse med tidligere undersøgelser af lukkelovsproblemer, foretaget efter interviewmetoden, hvilket virker bestyrkende på materialets pålidelighed.

Om den usikkerhed af mere teknisk art, som knytter sig til undersøgelsesmaterialet og dettes statistiske repræsentativitet, skal her henvises til resuméet i kapitel V. Derimod skal her nævnes, at modstanderne af den gældende lukkelov gør opmærksom på den usikkerhed, som i modsætning til spørgsmål om rent faktiske forhold knytter sig til holdningsspørgsmål. Spørgsmålenes formulering er netop ved holdningsspørgsmål disku-

tabel, respondenternes tilbøjelighed til at vælge de »nemme« svar spiller ind, o.s.v. Vigtigst forekommer at være, at respondenterne i interview, der berører vidt forskellige emner, kan have svært ved pludseligt at skulle tage stilling til spørgsmål om indkøbssmæssige vanskeligheder eller ønsker med hensyn til butikstider. Helt konkret og stærkt motiverede ønsker kommer frem ved denne metode, medens det er svært at formulere mere vage ønsker.

Den del af undersøgelsen, der angår de interviewedes holdninger og ønsker, må derfor tages med et vist forbehold. Kommissionens medlemmer har dog kunnet tilslutte sig den formulering, at undersøgelsens tal er så tydelige, at hovedtendenserne ikke giver anledning til tvivl.

Turisternes forhold.

Kommissionen har gennemført en særlig analyse af turisternes indstilling til de gældende butikstidsbestemmelser for detailhandelen. Tilrettelæggelsen er foretaget i samarbejde med Danmarks Turistråd og foretaget af A IM-Markedsanalyse. Om den anvendte metode m. v. henvises i øvrigt til bilagsbindet og resumeet i kapitel V. Opmærksomheden henledes endvidere på »Betænkning vedrørende turismen til Danmark«, Betænkning nr. 748, København 1975, der side 63 indeholder nogle betragtninger om lukkeloven.

I relation til lukkelovgivning er det ikke hensigtsmæssigt at foretage en for snæver afgrænsning af turistbegrebet. Det afgørende er i denne forbindelse, om personer, udenlandske eller danske, der under en eller anden form kan betragtes som kunder i butikshandelen, opholder sig midlertidigt på vedkommende lokalitet.

Af praktiske og økonomiske grunde er undersøgelsen begrænset til Københavns-området. I øvrigt vil forholdene i København i nogen grad kunne overføres til de øvrige større byområder i Danmark.

Undersøgelsen viser, at turisterne i meget vid udstrækning foretager indkøb sidst på dagen og ligeledes i meget vid udstrækning benytter den længere butikstid fredag aften.

To væsentlige faktorer for turisternes indkøbsmuligheder er ankomstugedag og opholdslængde. Ser man på ankomstugedag, viser undersøgelsen, at $\frac{2}{3}$ af turisterne an-

kommer mandag til torsdag og $\frac{1}{3}$ ankommer fredag, lørdag eller søndag. Med henblik på at belyse turisternes indkøbsmuligheder er det væsentligt at se på turister med et ophold på 2 dage eller mindre, og som ankommer fredag, lørdag eller søndag. 25 pct. af turisterne med et ophold på 2 dage eller mindre, svarende til 5 pct. af alle turister, ankommer fredag, lørdag eller søndag. For disse turister er indkøbsmulighederne meget begrænsede på grund af de gældende butikstidsbestemmelser.

Det er også blevet undersøgt, om turisterne undlader aktiviteter for at foretage indkøb eller ikke når at foretage de ønskede indkøb. 73 pct. af turisterne når alle de ønskede aktiviteter, herunder indkøb, ved de nugældende butikstider. 20 pct. af turisterne når ikke at købe ind i det ønskede omfang, herunder 4 pct., der slet ikke når at foretage indkøb. 5 pct. af turisterne må undlade andre aktiviteter for at foretage indkøb.

Det er især forretningsfolk og grupperejsende, der ikke får realiseret de ønskede indkøb, idet disse turister er bundet af andre aktiviteter i dagtimerne.

Turister, der ikke får realiseret de ønskede indkøb i almindelige butikker, substituerer dog ofte med indkøb i kiosker, på banegårde og på hoteller. 48 pct. af turisterne, der ikke får købt ind i det ønskede omfang, benytter sådanne indkøbsalternativer, medens kun 11 pct. af turisterne, der når alle ønskede aktiviteter, foretager indkøb i kiosker, på banegårde eller på hoteller.

Det fremgår af undersøgelsen, at halvdelen af turisterne er tilfredse med de nugældende butikstider, medens den anden halvdel ønsker en udvidelse af disse.

En væsentlig faktor for turisternes indstilling til de danske butikstider synes at være butikstiderne i hjemlandet. Turister fra Danmark, de nordiske lande og Tyskland er i højere grad tilfredse med butikstiderne end turister fra det øvrige Europa, USA og Japan. Det er især turister fra England og Japan, der ønsker en længere butikstid lørdag.

Grupperes turisterne efter overnatningssted, viser det sig, at der er størst utilfredshed med butikstiderne hos turister på de dyrere hoteller og mindst utilfredshed hos campingturisterne.

Den almindelige konklusion er, at turisterne i vid udstrækning ønsker en udvidet bu-

tikstid, primært aftenåbning hverdage, sekundært længere butikstid lørdag eftermiddag, medens indkøb om søndagen er uden interesse.

Den væsentligste årsag til, at turisterne ønsker en længere butikstid, er, at de ikke kan nå at købe ind inden for de nugældende butikstider, eller at indkøbene bliver forhastede. 29 pct. angiver dette som årsag til ønske om en længere butikstid. 19 pct. af turisterne ønsker at købe ind om aftenen for at kunne bruge dagen til andre aktiviteter. Det er desuden blevet nævnt, at en længere butikstid om aftenen ville skabe mere liv i centrum.

Butikkernes belastninger.

Medens de såkaldte interviewundersøgelser ifølge sagens natur indebærer risiko for den fejlkilde, der hidrører fra selve den menneskelige kommunikationsproces, uanset om der er tale om spørgsmål vedrørende faktiske forhold eller holdninger og ønsker, er de såkaldte observationsundersøgelser ikke behæftet med samme usikkerhed. I disse tilfælde drejer det sig om mere eller mindre elementære tællinger af personer eller ting, inddelt i grupper eller kategorier. Den af Institut for Centerplanlægning foretagne undersøgelse falder i to dele. Den første del, kaldet belastningsundersøgelsen, omfatter registreringer af butikkernes omsætning via kasseapparater, hvortil kommer kundetællinger. Den anden del omfatter interview vedrørende kundeforhold af forskellig art, såsom transportmåde, bopæl, husstand o.m.m. Der henvises i øvrigt til bilagsbindet og resumeet i nærværende binds kapitel V.

Hovedresultatet af belastningsundersøgelsen er, at der er en meget ujævn belastning af butiksnettet ugen igennem. Mellem 45 og 47 pct. af ugens kunder kommer mandag-torsdag kl. 16.00-17.30, fredag kl. 16.00-20.00 og lørdag kl. 8.00-14.00. I samme tidsrum, svarende til 27 pct. af den ugentlige legale butikstid, opnås mellem 50 og 60 pct. af ugens omsætning af alle varer. Fredag kl. 17.00-20.00, svarende til 5,3 pct. af den ugentlige legale butikstid, tegner sig for 6-13 pct. af ugens kundetal og 10-17 pct. af omsætningen af dagligvarer. Lørdagens andel (10,7 pct. af butikstiden) er 11-18 pct. af kundetallet og 22-24 pct. af omsætningen

af dagligvarer. Det er i kommissionen blevet fremført, at disse iagttagelser tydeligt viser behovet for en liberalisering af lukkelovsbestemmelserne, og at smidigere bestemmelser ville kunne bidrage til en mere jævn udnyttelse af butikernes kapacitet både i henseende til personale og til den investerede kapital.

Det er også blevet fremført, at der er en vis usikkerhed forbundet med spørgsmålet om, hvorledes forbrugerne ville reagere, såfremt butikstiderne blev forlænget. Det vil på den ene side kunne hævdes, at forbrugerne ville benytte sig af forlænget butikstid, på den anden side at de ikke ville udnytte en sådan, fordi de alligevel ønsker at have sluttet indkøbene i tide, d.v.s. før normal spisetid.

Spørgsmålet om, hvordan forbrugerne faktisk ville placere deres indkøb under frie butikstider, vil kunne belyses gennem den udvikling, som er foregået i Sverige siden udløbet af dette lands lukkelov.

Svenske erfaringer.

Den tidligere svenske lukkelov fra 1966, der gjaldt i perioden 1. januar 1967 til 31. december 1971, angav som den normale butikstid tidsrummet fra kl. 8.00 til kl. 20.00 på almindelige hverdage. I de tilfælde, hvor det var særligt påkrævet af hensyn til almenhedens interesse, havde kommunen mulighed for at dispensere.

To år før lovens udløb nedsattes en sagkyndig komité, der fik til opgave at udarbejde en betænkning om, hvorvidt man fortsat skulle have en lukkelov i Sverige. Komiteens flertal indstillede, at lovgivningen vedrørende butikstiderne ophørte, og dette blev resultatet, således at lukkeloven ikke blev fornyet, da den udløb den 31. december 1971.

Med henblik på at følge og bedømme udviklingen nedsatte regeringen samtidig et »Affärstidsnämnd«, foreløbig for en periode af 3 år. Nævnet består af repræsentanter for de ansatte og for konsumenterne under ledelse af en upartisk formand. Såfremt nævnet finder, at udviklingen i nogen henseende går i en fra almene synspunkter uønsket retning, påhviler det nævnet at orientere regeringen herom. Affärstidsnämnden har med henblik på at løse sin opgave rekvireret en række undersøgelser hos Handels Utred-

ningsinstitut. Her skal resultaterne vedrørende den faktiske butikstid nævnes, jf. i øvrigt nærmere i kapitel V.

Det er i Sverige alene inden for varehussektoren, at der er sket væsentlige ændringer i henseende til butikstiden om søndagen siden lukkelovens ophør. Af statistikken over andelen af varehuse med butikstid mindst 3 søndage i løbet af måneden kan konstateres, at man i foråret 1972 havde en kraftig stigning i antal varehuse med butikstid om søndagen. Tallet kulminerede i juni med 32 pct. (feriesalg). Allerede inden den svenske lukkelov udløb, havde imidlertid 8 pct. af varehusene på grundlag af dispensationer åbent visse timer om søndagen.

Erfaringerne i varehusene for det første år under frie forhold synes dog ikke at have været ubetinget positive, eftersom tallet i løbet af 1973 sank til 12 pct. i august for at stige til 20-21 pct. i efterårsmånederne. At tallet var 56 pct. for december mod 29 pct. for december 1972 forklares ved den tilfældighed, der kan opstå ved søndagenes placering i julemåneden. Siden har tallet været relativt konstant, og ifølge den seneste måling fra august 1974 havde kun 10 pct. af de pågældende varehuse åbent på søndage.

Når det gælder fødevarerbutikker, fulgte Affärstidsnämnden til en begyndelse både de mindre og de større butikker. Det viste sig imidlertid, at interessen for at holde åbent om søndagen blandt de mindre butiksenheder var forsvindende lille. Målingerne indskrænktes derfor efterhånden til kun at omfatte butikker med mere end 5 beskæftigede. Andelen af disse fødevarerbutikker, som har åbent om søndagen, har ligget omkring 15 pct. i hele perioden. En mere væsentlig stigning i denne gruppe sammenlignet med efteråret 1971, da man kunne holde åbent på grundlag af dispensation, er dermed ikke indtruffet. Der regnes med, at af det totale antal fødevarerbutikker i Sverige er andelen med kontinuerlig butikstid om søndagen ikke over 5 pct.

Den omstændighed, at andelen af butikker, som holder åbent om søndagen, er relativt lille for Sverige som helhed, må sammenholdes med, at der er store lokale afvigelser. Således havde i september 1974 samtlige varehuse i Hälsingborg og Kalmar og mere end halvdelen af varehusene i bl. a. Stockholm, Gävle, Borås, Sundsvall og Halmstad

åbent om søndagen. Af fødevarebutikkerne var mere end 20 pct. åbne om søndagen i byer som Hålsingborg, Kalmar, Uppsala og Växjö. På den anden side var mindre end 5 pct. af fødevarebutikkerne åbne om søndagen i fx Göteborg, Malmö og Umeå.

Foruden butikstiderne om søndagen er det af interesse at se udviklingen i åbnings- og lukketidspunkter på hverdage. En række varehuse (størrelsesordenen 11 pct.) er gået over til at åbne kl. 9.30 i stedet for kl. 9.00. En tilsvarende bevægelse ses inden for møbelforretninger samt herre- og damekonfektion. Hvad lukketidspunkter angår, kan der for varehusenes vedkommende iagttages en svag tendens til forskydning mod senere lukketidspunkter mandag—torsdag. Om fredagen har halvdelen af varehusene åbent til kl. 20.00 eller senere, og flertallet af de øvrige til kl. 19.00-19.30. Såvel andelen af butikker, der lukker allerede kl. 18.00-18.30, som den andel, der holder åbent til kl. 20.00 eller senere, er gået lidt tilbage. Om lørdagen lukker 61 pct. kl. 15.00 eller senere. Dette indebærer ikke nogen ændring i forhold til tiden for lukkelovens ophævelse.

For kooperationsens fødevarebutikker er der tale om en vis forskydning i retning af senere lukketidspunkter, men kun 13 pct. af butikkerne lukkede i oktober 1973 kl. 20.00 eller senere. Privatejede fødevarebutikker har såvel før som efter lukkelovens ophævelse opereret med senere lukketider end kooperationen. Der er til gengæld ikke sket store ændringer i den forløbne periode. Møbelbutikker lukker typisk tidligere, end de gjorde før. Tallene synes imidlertid at være underkastet en betydelig sæsonsvingning. Brancherne isenkram og herrekonfektion har ikke ændret lukketiderne, medens der for damekonfektion synes at være en svag tendens til at lukke tidligere.

Ændringerne i butikstiderne i Sverige efter lukkelovens udløb har alt i alt været så beskeden, at der ikke kan tales om noget skred i udviklingen. Forklaringen må bl. a. være, at forbrugerne ikke i større omfang tidsmæssigt har omplaceret deres indkøb. Hvis der havde været konstateret en større interesse hos forbrugerne for at ændre tiderne for deres indkøb, må det antages, at butikkerne i videre omfang, end tilfældet har været, ville have søgt at drage økonomisk fordel deraf ved at forlænge butikstiderne.

Forbrugernes strøm uden for de traditionelle butikstider er imidlertid udeblevet, når der alene bortses fra udviklingen for varehusene om søndagen.

Efter de oplysninger, som kommissionen er i besiddelse af vedrørende erfaringerne fra den virkning på de faktiske butikstider, som må tillægges ophøret af den svenske lukkelov, synes alene spørgsmålet om varehusenes butikstid om søndagen at have givet anledning til egentlige overvejelser i Sverige. I denne forbindelse skal fremføres, at der i den danske lukkelovskommission på intet tidspunkt har været argumenteret for, at butikkerne generelt skulle kunne være åbne om søndagen, såfremt man i øvrigt overgik til en friere ordening end den, som den gældende lov tillader.

Derimod synes butikernes adgang til at forlænge butikstiden på hverdagsaftener eller om lørdagen ikke at have forårsaget overvejelser i Sverige. Da Riksdagen i maj 1974 tiltrådte näringsutskottets flertalsindstilling om, at en undersøgelse af virkningerne af de frie butikstider måtte afvente fremkomsten af materiale fra Affärstidsnämnden i løbet af 1975, kunne det samtidig konstateres, at mindretallet af näringsutskottet foruden at anbefale en genindførelse af reguleringen af butikstiderne gik ind for, at sædvanlig butikstid om hverdagen burde være fra kl. 8.00 til kl. 20.00.

Hvis de svenske erfaringer kan overføres på danske forhold, skulle en ophævelse af lukkeloven her i landet ikke medføre radikale ændringer i de faktiske butikstider. Tilhængerne af lukkeloven kan heri se et argument for at bevare loven, idet de vil kunne henvise til, at denne formentlig ikke i noget videre omfang virker begrænsende på forbrugernes ønsker om deres tidsmæssige placering af indkøbene. På den anden side vil modstanderne af lukkeloven hævde, at denne dermed forekommer overflødig. Det bør imidlertid bemærkes, at der er ikke uvæsentlige forskelle mellem strukturen i den svenske og den danske detailhandel.

I begyndelsen af dette kapitel blev det fremført, at forbrugernes interesse er tilstedeværelsen af et butiksnæ, der hvad angår butiksantal, prisdannelse, geografisk spredning, varesortiment, varekvalitet, betjening og butikstid fungerer tilfredsstillende. Det i nærværende henseende vigtigste forhold,

nemlig butikstiden og lukkelovgivningens indflydelse på denne, er nærmere behandlet ovenfor. Det er imidlertid klart, at også lovgivningens indflydelse på de andre forhold, fx detailhandelens struktur og prisdannelse må tages i betragtning, når forbrugernes in-

teresse skal belyses. Ud fra en helhedsvurdering vil samtlige disse forhold blive behandlet i slutningen af kapitlet i forbindelse med en omtale af de almene samfundsmæssige interesser i lukkelovsspørgsmålet.

Butiksindehavernes interesser

For butiksindehaverne er det vigtigt, at de til enhver tid eksisterende butikstidsbestemmelser tillader en hensigtsmæssig udøvelse af deres erhverv og herved medvirker **til**, at indehavernes arbejdsvilkår i sammenligning med andre erhverv forekommer rimelige. Det må således være et naturligt krav, at arbejdstidens længde og placering ikke hindrer indehaverne i at have et normalt familieliv og rimelige fritidsaktiviteter. Den historiske udvikling viser også, at butiksindehaverne gennem tiderne har haft en stærk interesse i, at butikstidsbestemmelserne indeholdt visse konkurrenceregulerende elementer for at undgå, at selve butikstiden blev benyttet som et middel i konkurrencen om kunderne.

Det er endvidere vigtigt, at butikstidsbestemmelser ikke modvirker butiksindehavernes naturlige interesse i tilgang af det fornødne personale i butikker med fremmed arbejdskraft, men tværtimod gør det tillokkende for unge at søge til erhvervet. Lukkeloven og dens forgængere har da også været opfattet som en social beskyttelseslov, som ikke alene var i butikspersonalets interesse, men som også i ejernes interesse bidrog til at styrke tilgangen til erhvervet.

Endelig har butikstidsbestemmelserne også en sammenhæng med butiksindehavernes indtjeningsmuligheder, specielt derved at eksisterende lovgivning eller ændringer deri kan begunstige visse dele eller kategorier af butikker i konkurrencen om kunderne.

Spørgsmålet om store kontra små butikkers muligheder for øget omsætning ved ændrede butikstidsbestemmelser hører således hjemme i denne forbindelse. Imidlertid er anden lovgivning, fx næringslove og prislove, af større betydning for spørgsmålet om butiksindehavernes indkomstforhold, og den i lukkelovskommissionen stedefundne debat om butiksindehavernes interesser i relation

til lukkeloven har fortrinsvis været koncentreret om arbejdsvilkår og trivselsproblemer.

Arbejdsvilkår og **trivsel**.

For at få belyst sammenhænge mellem på den ene side en liberalisering af lukkeloven og på den anden side trivsel og arbejdsvilkår for indehavere og personale i detailhandelen anmodede kommissionen Institut for Organisation og Arbejdssociologi ved Handelshøjskolen i København om med professor Torben Agersnap som undersøgelsesleder at gennemføre en undersøgelse af disse forhold.

Undersøgelsen er gennemført som en interview-undersøgelse af omkring 250 personer, som er indehavere af eller ansatte i forretninger med almindelig butikstid og i forretninger med dispensation til udvidet butikstid fra den gældende lukkelov. Om undersøgelsens teknik og metode henvises til bilagsbindet og til kommissionens resumé i nærværende binds kap. V. I nærværende afsnit af kapitel III omtales de af undersøgelsens resultater, som først og fremmest har interesse for butiksindehavernes forhold.

Undersøgelsen viser, at indehaverne af de undersøgte forretninger uden dispensation fra lukkeloven oftest var til stede i deres butik i hele butikstiden, som var 50-55 timer pr. uge, hvortil kom regnskabsarbejde i gennemsnitligt 5 timer pr. uge.

I butikkerne med dispensation fra loven var den ugentlige arbejdstid betydeligt højere. En del af disse forretninger er dog udprægede sæsonforretninger, der kun holdes åbne en del af året. Forholdene varierer fra branche til branche, idet særligt kolonialforretninger med dispensation og kiosker har lang arbejdstid, medens tendensen til meget lang butikstid ikke er udpræget for udvalgte vareforretningerne.

Indehaverne uden dispensation havde næ-

sten alle 6-dages arbejdsuge, medens flertallet af indehaverne med dispensation havde 7-dages arbejdsuge.

Der synes således at være forbindelse mellem indehavernes arbejdstid og butikstiden, uanset om forretningen har dispensation eller ej fra den gældende lovs almindelige butikstidsbestemmelser.

Undersøgelsen søger at klarlægge, hvilke trivselsmæssige problemer der er forbundet med forskudt arbejdstid, der her opfattes som arbejde fredag aften i forretningerne uden dispensation og arbejde efter kl. 18 generelt i forretningerne med dispensation. Undersøgelsen omfatter 9 problemområder for indehaverne: deres transport til og fra butikken, deres indkøb, madlavning, børnepasning, selskabelighed, underholdning, hobbies, familieliv og træthed.

Der er konstateret positiv sammenhæng mellem arbejdstidens længde og det totale omfang af problemer inden for de undersøgte områder. Indehaverne med dispensation havde relativt flere problemer end indehaverne uden dispensation.

Undersøgelsen viser om problemomfanget - der er belyst ved en nærmere beskrevet metode og angivet i pointtal - at 70 pct. af det samlede pointtal faldt i gruppen »ingen problemer« og 17 pct. i gruppen »problemer«. Resten, knapt 14 pct., var placeret i gruppen »uoplyst«, hovedsageligt omfattende de indehavere, der ikke arbejdede på forskudt tid.

Inden for problemgruppen gav den forskudte arbejdstid først og fremmest problemer i form af træthed og vanskeligheder i forbindelse med selskabelighed og familieliv. Halvdelen af indehaverne med børn oplevede problemer med børnepasning og arbejdstid; dette gjaldt særligt i de forretninger, hvor ægtefællen arbejdede med.

Undersøgelsen viser endvidere, at indehavernes indstilling til en liberalisering af lukkeloven var negativ hos 58 pct. af de interviewede, medens 32 pct. ønskede en liberalisering. Det er bemærkelsesværdigt, at en så stor del af indehaverne ønskede liberalisering, når den andel af forbrugere, som i den gennemførte Gallup-undersøgelse ønsker ændringer i butikstiden, kun andrager 6-7 pct.

Denne holdning til en liberalisering af lukkeloven kan tages som et udtryk for de

adspurgte indehaveres forventninger om deres fremtidige trivsel, som de forventer nedsat efter en liberalisering.

Imidlertid anføres det, at de indehavere, som er modstandere af en liberalisering, ikke nødvendigvis efter en sådan vil opleve en nedgang i deres trivsel. Dette vil nemlig ikke ske, såfremt de uanset liberaliseringen ikke tvinges til - fx af økonomiske grunde - at ændre deres arbejdstid.

Rekrutteringsforhold.

For de butiksindehavere, der beskæftiger fremmed arbejdskraft, er det af afgørende betydning at kunne påregne tilgang af den nødvendige kvalificerede medhjælp.

Den omtalte undersøgelse viser, at de interviewede indehavere og medarbejdere forventede rekrutteringsproblemer af ikke ringe omfang, såfremt en liberalisering fører til ændret arbejdstid for personalet.

Ikke mindre end 38 pct. af de interviewede medarbejdere tilkendegav således, at de under ingen omstændigheder ville arbejde på andre tider end de nuværende, og at de om nødvendigt ville skifte til andet arbejde. I alt havde 63 pct. en negativ holdning og 17 pct. en positiv holdning til anden arbejdstid, medens holdningen var uklar hos 20 pct.

De positive var hovedsageligt mænd i overordnede stillinger i større forretninger, som havde særlige karrieremæssige og økonomiske forhold. Også en lille gruppe ugifte kvinder, som af personlige grunde ønskede en mere flexibel arbejdstid, var blandt de positive.

Undersøgelsen indicerer, at lærlingetilgangen til butiksfaget kan blive påvirket negativt af ændret arbejdstid, idet det fortrinsvis var de unge, der angav problemer ved aften- og weekendarbejde.

Rekrutteringsproblemerne vil i øvrigt stille sig forskelligt fra branche til branche.

De nærings- og nydelsesmiddelforretninger, der indgår i undersøgelsen, forventer ikke ringe butikstidsændringer ved en liberalisering af lukkeloven. Da de beskæftiger mange deltidsansatte kvinder, der på grund af familiemæssige forhold vil være modstandere af aften- og weekendarbejde, kan der opstå vanskeligheder for tilgangen af arbejdskraft.

De adspurgte indehavere af tekstil- og be-

klædningsforretninger forventer moderate butikstidsændringer. De lægger i øvrigt vægt på at beskæftige faglært arbejdskraft, der vanskeligt vil kunne rekrutteres.

Udvalgs- og specialvareforretningerne, til hvilke det anses for praktisk taget ugørligt at skaffe det nødvendige fagkvalificerede personale, forventer kun meget moderate ændringer i butikstiden.

Formålet med den af Institut for Organisation og Arbejdssociologi foretagne undersøgelse var at forsøge at få klarhed over, hvorledes forskellige grupper inden for detailhandelen må forventes at reagere på åbningstider, der afviger fra de i dag gældende. Dette indebærer den svaghed, at de vigtigste af de stillede spørgsmål er af hypotetisk karakter. På grund heraf må der udvises varsomhed med at drage videregående slutninger på grundlag af undersøgelsens resultater. Det er en ofte gjort erfaring, at folk for så vidt svarer ærligt nok på, hvad de vil gøre i en given situation, men at de i denne situation hyppigt reagerer anderledes.

Hertil kommer, at interviewene ifølge sagens natur kun kan foretages på grundlag af det livsmonster, som de interviewede havde på tidspunktet for interviewene. Men dette kan forandre sig, fordi forholdene i det hele taget ændres. Det er da også fremhævet i konklusionen, at virkningerne på længere sigt meget vel kan afvige fra, hvad de er på kort sigt. Ved hjælp af interviewmetoden er det imidlertid muligt at få en fornemmelse af korttidsvirkningerne.

Det bør endvidere bemærkes, at den anvendte undersøgelsesmetode indebærer, at der ikke har været mulighed for at kontrollere de afgivne svar.

Hvad specielt angår interviewene med de ansatte, er der den svaghed indbygget, at samtalerne ifølge sagens natur må foregå med de i øjeblikket butiksansatte. Det er imidlertid realistisk at regne med, at en stor del af dem, der vil blive beskæftiget på ubekvemme tider, er helt andre persongrupper, fx studenter, pensionister m. v., og at disses trivselsproblemer vil være af en helt anden art.

Endelig gælder det, at nogle af de konklusioner, der drages, ikke stemmer overens med erfaringerne fra andre lande. Det er her naturligt at drage en parallel til forholdene i Sverige.

Svenske erfaringer.

De for kommissionen foreliggende oplysninger fra Sverige, jf. kap. V, går ud på, at kun et begrænset antal butikker efter udløbet af den svenske lukkelov holdes åbne ud over sædvanlig butikstid. Dette er formentlig en medvirkende årsag til, at der ikke i Sverige er konstateret vanskeligheder med at skaffe personale til de arbejdsopgaver, der kan bestrides af ufaglært arbejdskraft.

Tværtimod fremhæves det fra flere sider, at udbudet i Sverige af navnlig ufaglært arbejdskraft, der er villig til at arbejde om aftenen og på søndage, er så stort, at man ikke behøver at annoncere efter personale. Hvis der derimod behøves mere kvalificeret personale, er der vanskeligheder, som også har vist sig i forbindelse med ønsket om, at der uden for den almindelige butikstid er erfarne medarbejdere til stede i de butiksafdelinger, som holdes åbne.

Der må således konstateres visse forskelle mellem på den ene side de af de interviewede danske butiksindehavere forventede rekrutteringsproblemer ved en liberalisering af den danske lukkelovgivning og på den anden side erfaringerne i Sverige efter lukkelovens udløb. Det må dog erindres, at den almindelige legale butikstid ifølge den i årene 1967-1971 gældende svenske lukkelov på almindelige hverdage var fra kl. 8-20, således at butiksindehavere og personale ved udgangen af 1971 havde vænnet sig til et arbejdstidsmønster, der i det store og hele er bevaret efter lovens ophør.

Aftaler og vedtagelser om begrænsninger i butikstiden.

Jo videre rammer lovgivningen fastsætter for butikstiden, des større interesse må det antages, at butiksindehavere af konkurrencemæssige grunde vil have i at træffe aftale om eller indgå på vedtagelser om fælles begrænsninger i butikstiden for forretninger inden for et nærmere afgrænset geografisk område, fx en by eller bydel og/eller inden for en bestemt branche. Også andre grunde end de konkurrencemæssige kan komme på tale, fx for butikker i butikcentre o. 1.

Som et led i den ovenfor omtalte undersøgelse af virkningerne på trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven er butiksindehaverne spurgt, om der i deres brancher eller

bydele havde været talt om eller var oprettet aftaler om fælles begrænsning i den legale butikstid.

Omkring $\frac{2}{3}$ af indehaverne af ikke-dispensationsforretninger oplyste, at der havde været talt om begrænsning i den legale butikstid, og ca. $\frac{2}{3}$ at der på interviewtidspunktet eksisterede aftaler, der som oftest var kommet i stand gennem handelsstandsforeningerne. Aftalerne drejede sig oftest om tidligere lukning lørdag, men der fandtes også eksempler på branchemæssige aftaler om tidlig lukning fredag og om daglig midagslukning. Over halvdelen af disse indehavere mente, at der ville være mulighed for at etablere lokale aftaler om begrænsning i den legale butikstid, såfremt loven blev liberaliseret.

Som det ses, er der indehavere, der ikke i dag har aftaler, og som mener, at der vil kunne træffes aftaler på dette område efter en eventuel liberalisering af lovgivningen. Omvendt er der nogle indehavere, som i dag har aftaler, men som mener, at en udvidelse af den legale butikstid vil forhindre fremtidige aftaler. Dette synes at tyde på, at nogle indehavere mener, at konkurrenceforholdene efter en liberalisering af loven vil slå bestående aftaler i stykker, medens andre er af den opfattelse, at en udvidelse af den legale butikstid vil tvinge indehaverne til at indgå aftaler.

Vurderingen af virkningerne på dette område af en liberalisering af loven er tilsyneladende afhængig af brancheforhold. Ca. $\frac{1}{3}$ af indehavere af kolonialforretninger og ca. $\frac{3}{4}$ af indehavere af tekstil-, boligudstys- og isenkramforretninger mener, at der vil kunne etableres aftaler efter en udvidelse af den legale butikstid.

Indehaverne af forretninger med dispensation fra den gældende lovs almindelige butikstidsbestemmelser havde ikke i samme omfang aftaler, idet V^6 oplyste at have aftaler og knapt $\frac{1}{4}$, at der havde været talt om aftaler. Det oplyses i undersøgelsen, at årsagen til, at disse indehavere ikke i samme omfang som andre havde aftaler kan være, at nogle af disse forretninger lå isoleret i ferielandet og derfor ikke havde konkurrenter at indgå aftaler med.

Af de for kommissionen foreliggende oplysninger fra Sverige fremgår det, at vanskelighederne ved at få gennemført aftaler har

været store, og at det navnlig har været svært at få kædeforretninger til at indtræde i aftaler om almindelig begrænsning af butikstiden. Det svenske pris- og kartelnavn har dog kendskab til aftaler i ca. 200 tilfælde, og der er formodning om, at flere eksisterer.

Ordninger om søndagsåbning på skift mellem forskellige forretninger på samme plads synes at være forsøgt flere steder, men er kun etableret i yderst få tilfælde.

Kommissionen har gjort sig bekendt med monopoltilsynets praksis på dette område, jf. formandens brevveksling med monopoltilsynet, se kap. V.

Af brevvekslingen fremgår det, at monopoltilsynet har haft lejlighed til at tage stilling til retmæssigheden af vedtagelser i organisationer af erhvervsdrivende om, at organisationsmedlemmerne skulle holde deres forretninger lukkede fx en dag om ugen efter eget valg. Overtrædelse kunne medføre bøder eller eksklusion. Samtidig var organisationen bundet af en gensidig eksklusiv-aftale med vedkommende fagorganisation om kun at beskæftige dennes medlemmer, der omvendt ikke måtte arbejde hos ikke-medlemmer af organisationen af forretningsdrivende.

Monopoltilsynet har i tilfælde af den nævnte art fundet, at aftaleforhold af denne karakter betød en væsentlig konkurrencebegrænsning og en urimelig indskrænkning i de erhvervsdrivendes frie erhvervsudøvelse og pålagde derfor organisationen af erhvervsdrivende at ophæve vedtagelsen om begrænsning i den legale butikstid eller ændre den, således at den enten blev vejledende eller kun bindende for medlemmer, som ved deres underskrift forpligtede sig til at overholde den.

Det bagved liggende hovedsynspunkt er, at erhvervsdrivende kan have en væsentlig erhvervsmæssig interesse - her muligheden for at beskæftige organiseret arbejdskraft - i at være medlem af en organisation, og at denne situation ikke burde udnyttes til at indskrænke medlemmernes dispositionsfrihed, konkurrencemuligheder og fri erhvervsudøvelse.

I et andet tilfælde fandt monopoltilsynet ikke, at adgangen til benyttelse af konsulenttjeneste og medlemskab af en hjælpe- og understøttelsesfond gav en butiksindchaver

en væsentlig erhvervsmæssig interesse i medlemskab af en organisation, der havde vedtaget obligatoriske bestemmelser om begrænsninger i den legale butikstid.

Under kommissionens drøftelser af disse forhold har hovedsynspunktet været, at aftaler og vedtagelser om at overholde bestemte butikstider normalt bør betragtes som lovlige og gyldige. Det må ganske vist erkendes, at forpligtelser af denne art kan virke konkurrencebegrænsende, men kommissionens flertal finder dog, at aftalerne m. v. normalt har legitime formål, og at der sjældent er nogen alvorlig fare for misbrug, når henses til den foreliggende konkurrencesituation. Monopollovens almindelige bestemmelser findes således at udgøre et helt tilstrækkeligt retsværn mod misbrug.

Mindretallet har kun delvist kunnet tiltræde dette synspunkt. Det er mindretallets principielle opfattelse, at den enkelte handlende bor have frihed til at udnytte den legale butikstid efter sine kunders forhold. Mindretallet finder derfor ikke, at den legale butikstid bor kunne indskrænkes ved bindende vedtagelser i de handlendes organisationer. Dog vil mindretallet ikke modsætte sig, at handlende kan indgå indbyrdes aftaler om begrænsninger i butikstiden alene bindende for de direkte aftaledeltagere. Monopoltilsynets her nævnte afgørelser hviler på spørgsmålet om, hvorvidt der for den handlende foreligger en væsentlig erhvervsmæssig interesse. Efter mindretallets opfattelse bor man allerede ud fra et forbrugersynspunkt ikke acceptere sådanne vedtagelser. Det kan i øvrigt ikke være rimeligt, at en handlende som følge af, at han ønsker at udnytte den legale butikstid skal kunne udelukkes fra sin branche eller handelsorganisation.

Forpligtelse til at overholde minimumsbutikstid.

Lukkelovgivning har stedse hvilet på det hovedprincip, at det er tilladt at holde butikkerne åbne inden for de tidsrammer, loven fastsætter.

1 henhold til lukkeloven består der således ikke nogen pligt for butiksindehavere til at holde butikkerne tilgængelige for publikum i et bestemt tidsrum.

Kommissionen er imidlertid blevet op-

mærksom på, at erhvervsdrivende med butiksljemål i butikcentre kan være pligtige at overholde minimumsbutikstider, der fastsættes i henhold til kontrakter om butiksljemål og/eller vedtagelser for centerforeninger, hvoraf medlemskab er obligatorisk for den erhvervsdrivende lejer af butiklokaler i centret, ligesom det i øvrigt synes almindeligt, at disse lejekontrakter i vidt omfang indeholder bestemmelser, som tillægger lejerne mere vidtgående forpligtelser eller mindre vidtgående rettigheder end angivet i lejeloven.

Lejelovent fastslår i øvrigt det almindelige princip, at butiksljere har pligt til at benytte butikken efter dens bestemmelse. Denne regel i lejelovent er deklaratorisk og kan således fraviges ved modstående aftale mellem parterne.

Loven indeholder endvidere regler, der påbyder, at en skriftlig lejeaftale skal være udfærdiget på autoriserede blanketter, hvor det skal fremhæves, såfremt lejeaftalen pålægger lejeren mere vidtgående forpligtelser eller mindre vidtgående rettigheder end angivet i loven.

Da man fandt, at spørgsmålet om butiksljernes rettigheder og forpligtelser i forhold til udlejeren ville få særlig aktualitet, såfremt lovgivningsmagten udvidede den legale butikstid eller eventuelt lod lukkeloven bortfalde, forekom det af betydning at få oplyst, om denne problemstilling efter boligministeriets opfattelse kunne give anledning til overvejelser vedrørende den gældende lejelovgivning.

Der henvises til kommissionsformandens brevveksling med boligministeriet, jf. kap. V. Ministeriet har påpeget, at lejelovents deklaratoriske bestemmelse (§ 56, stk. 2) om, at lejere af butiklokaler er pligtige at holde forretningen åben og i forsvarlig drift må forstås således, at der ikke i medfør af denne bestemmelse består pligt til at holde en lejet butik åben i videre omfang end normalt for andre butikker i samme branche. Ministeriet finder på denne baggrund ikke, at der vil være behov for en ændring i bestemmelsen ved en liberalisering eller eventuelt bortfald af lukkeloven.

Om de aftaler, der indgås af lejere i butikcentre om fælles butikstid, bemærker ministeriet, at de pligter, som følger heraf, ikke nødvendigvis behøver at være mere byrde-

fulde for lejerne end deres forpligtelser i henhold til lejelovens deklaratoriske bestemmelser, og ministeriet kan heller ikke i dette tilfælde anse det for påkrævet at fastsætte begrænsninger i adgangen til indbyrdes at aftale butikstid.

Boligministeriet tilføjer, at selv om en aftale om den faktiske butikstid efter en konkret vurdering er mere vidtgående, end hvad der følger af lejelovens deklaratoriske bestemmelser, vil aftalen alligevel være gyldig, såfremt den er indeholdt og fremhævet i en autoriseret blanket eller i en lejeaftale, hvor blanketter ikke er benyttet.

Kommissionen har taget boligministeriets synspunkter til efterretning.

Indtjeningsforhold.

I forbindelse med en omtale af lukkelovsbestemmelseernes indflydelse på butiksindehavernes indtjeningsmuligheder er det af interesse at forsøge at få et indtryk af, på hvilken måde en liberalisering af lukkeloven kunne tænkes at påvirke butikshandelens indtjeningsmuligheder.

Kommissionen har imidlertid ikke fundet det praktisk at søge at tilvejebringe et materiale, der direkte vedrørte butiksindehavernes indtjeningsmuligheder ved udvidede butikstider. Derimod anmodede kommissionen Institut for Regnskabsvæsen ved Handelshøjskolen i Århus med amanuensis Jørgen Pedersen som projektleder om at gennemføre en undersøgelse: »Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelen ved udvidet åbningstid«. Om undersøgelsens teknik og metode henvises til bilagsbindet samt til kommissionens resumé i nærværende binds kap. V.

Undersøgelsens formål har været at søge at klarlægge, hvorledes udvidet butikstid vil påvirke omkostningerne, omsætningen og som mulig konsekvens heraf priserne i forskellige butikstyper. De aspekter af undersøgelsen og dens resultater, som vedrører priserne, er omtalt i det følgende afsnit om de samfundsmæssige interesser i lukkelovsspørgsmålet. Således vil det for samfundet som helhed være af direkte interesse, om prisniveauet ændres ved en liberalisering af lukkeloven. For den enkelte butikstype og de enkelte butiksindehavere vil det derimod særligt være af interesse, hvorledes omsæt-

ning og omkostninger og dermed indtjeningsmulighederne berøres af ændringer i lukkeloven.

Undersøgelsen fremhæver, at indehaverens økonomiske udbytte af virksomheden er påvirket af en række omkostningsmæssige forhold, der varierer med branche, butikstype, forretningsstørrelse m. v. Disse variationer i omkostningsstrukturen vil i sammenhæng med omkostningernes større eller mindre afhængighed af butikstidens længde og placering spille en væsentlig rolle for ændringer i forretningens afkast i denne situation.

Butiksdrift er som serviceerhverv meget arbejdsintensiv. Den væsentligste del af driftsomkostningerne er lønudgifterne, herunder beregnet løn til indehaver og medhjælpende ægtefælle. Ifølge undersøgelsen varierer lønomkostningerne fra 6–7 pct. til knapt 21 pct. af omsætningen afhængig af bl. a. butikstype og servicegrad.

I det omfang, lønomkostningerne varierer med butikstidens længde, vil de forretninger, som har de relativt laveste udgifter til lønninger og til andre omkostninger, der varierer på samme måde, alt taget i betragtning have de bedste muligheder for at forøge indtjeningen ved en udvidelse eller omlægning af butikstiden.

For at opnå det for den enkelte virksomhed optimale forhold mellem omkostninger og omsætning vil butiksindehaverne alt andet lige være interesserede i den størst mulige bevægelsesfrihed ved fastlæggelsen af den faktiske butikstid, men såfremt den faktiske butikstid placeres i perioder, hvor bl. a. arbejdskraften er relativt dyrere end i den tidligere butikstid, vil det være nødvendigt at øge omsætningen for at opretholde eller øge indtjeningsniveauet med uændrede priser. Afgørende vil det endvidere være, hvorledes konkurrerende forretninger reagerer på ændringer i den faktiske butikstid.

Mulighederne for en tilpasning af omsætning og omkostninger øges selvsagt, hvis en forretning er alene om at ændre den faktiske butikstid inden for sit sortimentsmæssige og geografiske område.

For de mindre forretninger, der drives af ejeren selv sammen med ægtefælle og evt. en enkelt medarbejder, er det afgørende, om indehaveren opfatter sin egen arbejdsindsats som en fast omkostning, i hvilket tilfælde

hans problem bliver mere af arbejdsmæssig end af økonomisk art.

Den mindre forretning har normalt karakter af en nærhedsbutik. I den situation, at alle butikker inden for branchen i samme geografiske område udvider den faktiske butikstid, synes der ikke at være store muligheder for, at den mindre butik kan opnå den nødvendige meromsætning, idet sandsynligheden for at tiltrække ekstra omsætning alene på grund af udvidet faktisk butikstid er større for de store forretninger. Udvidede butikstider vil under disse forudsætninger være til ugunst for den mindre forretning.

Inidlertid gives der i undersøgelsen udtryk for, at der er en vis sandsynlighed for, at de store forretninger med deres store personaleapparat vil finde det vanskeligt at udvide den faktiske butikstid. Såfremt den mindre butik holdes åben på andre tider end de store forretninger, har den derfor mulighed for at blive et supplement til disse, og så er muligheden for den nødvendige meromsætning til stede.

Hvilke omkostningsmæssige virkninger og dermed virkninger på indtjeningsmulighederne for indehaverne, der vil følge af en eventuel liberalisering af lukkeloven og af eventuelt udvidet butikstid, vil bero på, i hvilke tidsrum den udvidede butikstid placeres. Resultatet vil afhænge af de forudsætninger, der af den enkelte erhvervsdrivende lægges til grund for beregninger og overvejelser. Generelt vil der derfor alene kunne anføres betragtninger om sandsynligheden af mulige handlingsforløb.

De indehavere, der udvider eller omplacerer den faktiske butikstid, og som ikke opnår omsætningsmæssig kompensation for de heraf følgende øgede omkostninger, kan blive tvunget til at søge deres indtjening kompenseret ved en stigning i priserne.

På længere sigt er det sandsynligt, at den meromsætning, butikkerne med udvidet butikstid opnår, vil overflyttes fra andre butikker i et sådant omfang, at nogle af disse sidste må ophøre. Herved vil den udvikling, der allerede i en årrække har kunnet iagttages, fortsættes eller forstærkes. Samtidig med, at antallet af større forretninger som f. eks. supermarkeder, varehuse m. v. øges, vil nedlæggelsen af andre butikker, herunder special- og nærhedsbutikker, fortsætte. Specialbutikkerne og nærhedsbutikkerne vil dog

ikke forsvinde, men fortsat være nødvendige som supplement til de øvrige butiksformer.

Dette vil indebære, at den samme omsætning formidles af et færre antal butikker, der da opnår en bedre kapacitetsudnyttelse og dermed - såfremt ikke andre omkostningsstigninger modvirker det - bedre indtjeningsmuligheder for indehaverne af de herefter eksisterende forretninger.

Svenske erfaringer.

Som nævnt foran, har ændringerne i den faktiske butikstid i Sverige efter lukkelovens bortfald været beskedne, idet det fortrinsvis er varehuse, der har benyttet lejligheden til at holde åbent uden for den tidligere almindelige butikstid og da særligt på søndage.

Der er ikke i Sverige foretaget detaljerede beregninger af lønsomheden af forlænget butikstid. En vurdering må derfor bygge på de almindelige indtryk fra de forskellige forretninger suppleret med de få og ret enkle analyser, der faktisk er gennemført. For de varehuse, der holdes åbne om søndagen, tyder informationen dog på, at dette stort set har været lønsomt. Dette hænger sammen med, at der beskæftiges et stærkt begrænset personale om søndagen, idet man dels ikke åbner de særligt arbejdskrævende afdelinger, dels undlader at bemande hjælpefunktioner som regnskab, forsendelse, lager m. v. Dette arbejde udføres på hverdage, hvilket ikke behøver at medføre ekstra omkostninger, men en bedre kapacitetsudnyttelse på disse dage. Selv om der i Sverige ydes ikke uvæsentlige løntillæg for arbejde på såkaldte ubekvemme arbejdstider, betyder den omstændighed, at der om søndagen fortrinsvis beskæftiges mindre kvalificeret arbejdskraft, at det er begrænset, hvor meget højere lønomkostningerne bliver ved at holde åbent på søndage. Da de faste omkostninger er betydelige for mange varehuse, betyder udvidet butikstid den fordel, der ligger i en bedre forrentning af investeringerne. På grundlag af de foreliggende oplysninger kan det konkluderes, at det for de varehuse, der holdes åbne om søndagen, også er lønsomt i den forstand, at merindtægten herved overstiger meromkostningerne.

For de mindre svenske butikker, der kun i ringe omfang har udvidet butikstiden til søndage, er de tilgængelige oplysninger meget

varierende. Dette hænger sammen med, at lønsomheden af udvidet butikstid vil bero på butikkens beliggenhed og karakter og navnlig på, om den er alene om at holde

længere åbent. De foreliggende oplysninger fra butikker, der er alene om at holde åbent om søndagen, går i retning af, at søndagsåbning har været lønsom.

Butikspersonalets interesser

Ligesom butiksindehaverne har butikspersonalet gennem tiden betragtet lukkelovgivningen som en væsentlig faktor vedrørende reguleringen af såvel arbejdstidens længde som af dens placering over ugens dage og dagens timer. Visse af de tidligste lovgivningsmæssige begrænsninger af butikstiden faldt i øvrigt sammen med legale begrænsninger af arbejdstiden i fabrikker og havde således klart karakter af en social beskyttelse af de ansatte.

Arbejdsvilkår og trivsel.

Den af kommissionen foranstaltede undersøgelse vedrørende trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven beskriver dels en række faktiske forhold af betydning for butikshandelens personale, herunder arbejdstidens længde og placering og de problemer, som personalet oplever i forbindelse med aften- og weekendarbejde, dels personalets holdning til ændringer i arbejdstiden og til en udvidelse af den legale butikstid.

Undersøgelsen viser, at det heltidsansatte personale i såvel de af undersøgelsen omfattede forretninger uden dispensation fra lukkeloven som i forretningerne med dispensation fra lovens almindelige butikstidsbestemmelser havde en ugentlig arbejdstid på ca. 41 timer, hvilket i det store og hele svarede til den i de kollektive arbejdsmarkedsoverenskomster på undersøgelsestidspunktet (1972) fastsatte ugentlige arbejdstid på $41\frac{3}{4}$ time. De deltidsansattes ugentlige arbejdstid varierede fra 15 timer ugentlig til i nærheden af de heltidsansattes ugentlige timetal.

Undersøgelsen viser endvidere, at der af personalet i forretningerne uden dispensation var $\frac{2}{3}$ der havde 6-dages arbejdsuge, medens $\frac{1}{3}$ (fortrinsvis deltidsansatte) havde deres arbejde fordelt over 3-5 af ugens trav-

leste dage. $\frac{1}{3}$ af de ansatte arbejdede fredag efter kl. 18 og et tilsvarende antal lørdag.

I forretningerne med dispensation fra den almindelige legale butikstid arbejdede knapt 20 pct. alle ugens 7 dage, knapt 50 pct. 6 dage ugentligt og knapt 33 pct. 5 dage eller derunder ugentligt.

De tilvejebragte oplysninger om længden af de butiksansattes arbejdstid synes at vise, at lukkelovgivningen vedrørende detailhandelen har udspillet sin rolle som regulator af arbejdstidens længde, og at denne funktion er overtaget af arbejdsmarkedets kollektive overenskomster, hvorved der aftales løn og arbejdsforhold i øvrigt for de ansatte i butikshandelen.

Derimod må en butikstidslovgivning med tidsmæssige rammer for den faktiske butikstid tillægges en vis betydning for arbejdstidens placering inden for de enkelte dage og på ugens forskellige dage, selv om det vel må antages, at også spørgsmålet om arbejdstidens placering i stigende omfang vil blive inddraget som genstand for aftale, enten direkte i de kollektive overenskomster eller indirekte med basis i overenskomsterne ved individuelle aftaler mellem den enkelte butiksindehaver og personalet.

Det er i denne forbindelse af interesse, at de siden foråret 1975 gældende overenskomster på dette område dels ikke - som det tidligere var tilfældet - indeholder en direkte henvisning til den gældende lukkelovs tidsramme, dels instituerer 5-dages ugen for detailhandelens personale som det normale.

Denne udvikling fra lovgivningsmagtens fastsættelse af butikstiden, der oprindeligt formentlig på det nærmeste svarede til personalets arbejdstid, og til den med basis i de kollektive overenskomster aftalte længde og placering af arbejdstiden for den enkelte medarbejder, vil formentlig medvirke til at befordre en højere grad af flexibilitet i ar-

bejdsforholdene inden for butikshandelen. Dette vil være af interesse for den del af personalet, som har mere individuelt betonedes ønsker om arbejdstidens længde og placering.

De ansattes trivselsforhold er søgt belyst i undersøgelsen ved at interviewe dem om, hvilke problemer de havde i forbindelse med forskudt arbejdstid. Ved forskudt arbejdstid forstås i denne forbindelse for ansatte i forretningerne uden dispensation arbejde efter fredag kl. 18 og for ansatte i forretningerne med dispensation fra de almindelige butikstidsbestemmelser arbejde efter kl. 18 generelt samt weekendarbejde, dvs. lørdag eftermiddag og søndag.

Som for indehaverne omfatter undersøgelsen for personalet de samme 9 problemområder, nemlig deres transport til og fra arbejdet, deres indkøb, madlavning, børnepasning, selskabelighed, underholdning, hobbies, familieliv og træthed.

For så vidt angår aftenarbejde, har 80 pct. oplyst, at dette ikke gav dem problemer, medens 20 pct. oplevede aftenarbejde som problematisk på forskellig måde. For ansatte i dispensationsforretninger fordelte problemerne med hensyn til aften- og weekendarbejde sig på omtrent samme måde, men der afslørede alt i alt flere problemer med weekendarbejde end med aftenarbejde.

Ved aftenarbejde var det største enkeltproblem træthed og derefter selskabelighed og underholdning. Transport gav ikke problemer, idet de fleste havde under et kvarters transporttid hver vej.

For de ansatte med weekendarbejde var den forringede mulighed for at dyrke hobbies det største problem, hvorefter fulgte træthed og underholdning.

Weekendarbejde gav større problemer for familielivet end aftenarbejde, hvilket skønnes at hænge sammen med, at såvel børn som voksne normalt har mange sammenhængende fritimer i weekenden, og at familielivet kan belastes, såfremt bare ét familiemedlem er afskåret fra samvær med den øvrige familie.

Der blev i øvrigt ikke konstateret særlig forskel i problemomfanget hos ansatte i ikke-dispensationsforretninger og ansatte i dispensationsforretninger eller på gifte og ugifte medarbejdere. Endvidere havde de heltidsansatte flere problemer end de del-

tidsansatte, og ansatte med børn havde færre problemer end ansatte uden børn.

De ansattes holdning til en liberalisering af lukkeloven viser, at der var et udbredt ønske om, at der ikke gennem en liberalisering skabtes mulighed for en omlægning af arbejdstiden med risiko for en forøgelse af den såkaldte ubekvemme arbejdstid. 53 pct. af de ansatte mente, at loven ikke burde liberaliseres, medens 38 pct. var positivt indstillet over for en liberalisering. En opdeling af disse tal viser imidlertid, at der blandt de ansatte i de medtagne ikke-dispensationsforretninger var 66 pct. modstandere og 26 pct. tilhængere af liberalisering. For ansatte i dispensationsforretningerne var tallene henholdsvis 33 pct. og 58 pct.

Som hos indehaverne var der hos flertallet af personalet - navnlig de ansatte i ikke-dispensationsforretningerne — således modstand mod en liberalisering af lukkeloven, men også blandt personalet var der en større del, der ønskede liberalisering, end der i den omtalte Gallup-undersøgelse er forbrugere, der ønsker ændringer i butikstiden.

For nærmere at belyse de ansattes holdninger til ændret arbejdstid blev de ansatte i ikke-dispensationsforretningerne anmodet om at tage stilling til spørgsmålet om deres villighed til at arbejde på forskudte tider. Forudsætningen var, at lukkeloven ophævedes, at deres forretning udvidede den faktiske butikstid, og at der ikke ville blive tale om en forøgelse af den samlede arbejdstid for den enkelte medarbejder, men alene en forskydning af arbejdstiden. Af de ansatte i ikke-dispensationsforretninger var 22 pct. af den opfatelse, at en øget faktisk butikstid ville give dem mulighed for en bedre arbejdstid, medens 38 pct. oplyste, at de ikke ville arbejde på andre tider, end de nu gjorde, og at de om nødvendigt ville skifte til andet arbejde.

En undersøgelse af holdningen til kompensation for forskudt arbejdstid i form af enten fritid eller løntillæg viste, at det store flertal af de adspurgte betragtede weekendarbejde som mindre acceptabelt end aftenarbejde, der igen ansås for væsentligt mere belastende end almindeligt dagarbejde, og at samlet fritid vurderedes højere end spredt fritid. Endvidere blev lønkompensation generelt vurderet højere end fritidskompensation.

Hovedresultatet af undersøgelsen er, at den overvejende del af de af undersøgelsen omfattede ansatte i de pågældende butikker ville føle det som en forringet trivsel, hvis de nødsagedes til at arbejde i andre perioder, end de gjorde, og at aften- og weekendarbejde var forbundet med trivselsforringende forhold af forskellig art.

Den af de ansatte forventede samlede trivselsnedgang på grund af arbejdstidens placering ville være afhængig af, i hvilket omfang forretningerne ville benytte sig af den forudsatte adgang til at ændre butikstiden.

Den i undersøgelsen indgåede gruppe ansatte (22 pct.), der var positivt indstillet til en ændret arbejdstid, skønnes ifølge undersøgelsen ikke at kunne dække det personalebehov, der ville blive resultatet af ret mange butikkers omlægning af arbejdstiden.

Undersøgelsen viser, at det store flertal af de interviewede gav udtryk for at de var imod at arbejde på forskudte tider. En mindre del af dette flertal ville være i stand til at fastholde deres nuværende arbejdstid på grund af bl. a. faglige kvalifikationer og personlige egenskaber. Denne gruppes trivsel ville således ikke blive ændret.

En langt større andel af flertallet, som i givet fald ville blive stillet over for krav om at ændre arbejdstid, deles i undersøgelsen i to undergrupper, hvoraf den ene ville acceptere den ændrede arbejdstid og dermed få en trivselsnedgang, medmindre kompensationer kunne modvirke denne trivselsnedgang. Den anden del, »de absolut negative«, ville forlade deres arbejdsplads, såfremt de blev tvungne til at arbejde på andre tider.

Det anføres i undersøgelsen, at denne vurdering af de totale negative trivselsmæssige virkninger af en arbejdsomlægning på langt sigt vil kunne ændres til total trivselsfremgang, idet det kan tænkes, at ændret arbejdstid kan ændre familie- og kønsrollemønstret, således at de huslige og familiemæssige forpligtelser, der nu fortrinsvis påhviler kvinderne, fordeles på alle familiemedlemmer.

Som det blev fremhævet i slutningen af afsnittet om butiksindehavernes interesser, må undersøgelsens resultater tages med forbehold, da de stillede spørgsmål er af hypotetisk karakter. Kommissionen finder det dog overvejende sandsynligt, at undersøgelsen giver et rigtigt billede af holdningerne hos de adspurgte på undersøgelsestidspunktet.

Almene samfundsmæssige interesser

I det foregående er behandlet forbrugernes situation i relation til butikstiden, dels den holdning som et udspurgt panel har givet udtryk for, dels forbrugernes faktiske adfærd i forbindelse med gennemførelsen af deres indkøb inden for de tidsmæssige rammer, lukkeloven fastsætter. For så vidt angår butiksindehavere og -personale, er der redegjort for, hvilke virkninger en liberalisering af samme lovgivning efter de adspurgtes mening kan forventes at ville få med hensyn til arbejdstidens længde og placering, trivsel m. v. Spørgsmålet om butikstidslovgivningens indvirkning på butiksindehavernes om-sætning er ligeledes berørt i det foregående.

Foruden disse virkninger over for de mere direkte berørte grupper må det antages, at lukkelovgivningen har visse videregående samfundsmæssige virkninger, som må tages i betragtning ved overvejelserne af, om denne lovgivning er hensigtsmæssig i videste forstand.

I det følgende redegøres for kommissionens overvejelser vedrørende butikstidslovgivningens virkninger på omkostninger og priser, på detailhandelens struktur og de resourcer, butikshandelen beslaglægger, ligesom de administrative forhold, der har tilknytning til butikstidslovgivningens indhold og udformning, behandles.

Butikshandelens omkostninger og priser.

Som nævnt foran anmodede kommissionen Institut for Regnskabsvæsen v/Handelshøjskolen i Århus om med amanuensis Jørgen Pedersen som projektleder at gennemføre en undersøgelse af prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelen ved alternative åbningstider. Kommissionens næstformand, professor, dr. polit. Bjarke Fog, Institut for Erhvervsøkonomi v/Handelshøjskolen i København, har bistået projektlederen ved

præcisering af forudsætninger for undersøgelsen og visse af dens delkonklusioner.

Formålet med undersøgelsen har været at søge klarlagt, hvorledes udvidet faktisk butikstid vil påvirke omkostningerne, omsætningen og som mulig konsekvens heraf priserne i forskellige af de vigtigste typer af butikker, nemlig stormagasiner eller større varehuse, råsalgsvarehuse og storkøb, supermarkeder og varehuse, specialforretninger og købmandsbutikker. Om undersøgelsens teknik og metode henvises til den fuldstændige rapport om undersøgelsen i betænkningens bind II samt til kommissionens resumé i nærværende binds kap. V.

Medens den enkelte butiksindehaver først og fremmest er interesseret i sin forretnings driftsmæssige nettoresultat og i den forbindelse må gøre sig overvejelser om, hvilken kombination af omkostninger og priser der kan tænkes at føre til det for indehaveren mest tilfredsstillende økonomiske udbytte, er det ud fra et samfundsmæssigt synspunkt vigtigst, hvor høje omkostningerne er ved varedistributionen og dermed højden af det prisniveau, hvortil varerne udbydes.

Undersøgelsen har kortlagt den ugentlige omsætningsfordeling på ugens dage. Fredag og lørdag er de store indkøbsdage med en omsætningsandel, der varierer fra 39,3 pct. til 49,8 pct.

En fordeling af ugens totale omsætning på dagens timer viser, at omsætningsstoppunkter findes kl. 10-12 og kl. 15-17. Kun i råsalgsvarehuse og supermarkeder er der tale om en egentlig spidsbelastning omkring lukketid mandag-torsdag. Ugens travleste timer er lørdag formiddag.

Det konkluderes i undersøgelsen, at udnyttelsen af kapaciteten er meget ujævn og specielt dårlig i udvalgsvarer forretninger.

Undersøgelsen viser endvidere, at omkostningsstrukturen varierer fra branche til

branche, og at det i øvrigt ikke er muligt at foretage nogen direkte sammenligning af omkostningsstrukturen, idet det foreliggende materiale f. eks. i form af normtal ikke er udarbejdet på ensartet måde. Det er dog muligt at foretage en sammenligning af de væsentligste omkostningsarter i de forskellige butikstyper.

Den væsentligste driftsomkostning er i alle butikstyper lønninger, heri medregnet løn til indehavere og medhjælpende ægtefæller. De i undersøgelsen oplyste lønomkostninger varierer fra 6-7 pct. af omsætningen (supermarkeder) til 20,7 pct. (stormagasiner). I de mindre forretninger og stormagasinerne er lønomkostningerne overvejende faste i forhold til omsætningen, medens supermarkeder og varehuse, der beskæftiger forholdsvis mange løsere tilknyttede medarbejdere, i videre omfang har mulighed for at lade lønomkostningerne variere med omsætningen.

Huslejen, der er en typisk fast omkostning i forhold til omsætningen, varierer fra 1,5 til 5 pct. af omsætningen.

Omkostningerne ved emballage og i nogle forretninger ved fragt og kørsel varierer med omsætningen og udgør Vi til 1 pct. af omsætningen.

Reklameomkostninger er i stormagasiner 1,3 pct. og i supermarkeder og købmandsbutikker ca. 0,5 pct. af omsætningen.

De øvrige omkostninger kan generelt betragtes som faste i forhold til omsætningen.

Ved vurderingen af, hvilke omkostningsmæssige virkninger en udvidelse eller en omlægning af butikstiden vil få, er det af afgørende betydning, om den enkelte omkostningsart varierer med butikstidens længde eller ej.

Lønninger kan efter lønningsform og konkrete forhold være såvel faste som variable i forhold til butikstiden, medens f. eks. husleje og emballageudgifter typisk er omkostninger, der ikke varierer med butikstidens længde eller placering.

På basis af de ved undersøgelsen tilvejebragte oplysninger kan det konstateres, at kapacitetsudnyttelsen i dansk butikshandel er endog meget ujævn, og det må endvidere anses for klarlagt, at en forøgelse eller omlægning af den på undersøgelsestidspunktet sædvanlige butikstid vil være forbundet med en forholdsmæssig forøgelse af visse af de

omkostningsarter, der er forbundet med butiksdrift, medens andre omkostningsarter vil indgå med en forholdsvis ringere vægt i den samlede omkostningsstruktur.

Undersøgelsen søger at belyse, hvorvidt denne - af forandringen i den faktiske butikstid forårsagede - ændring i omkostningsstrukturen vil indvirke på prisdannelsen. Undersøgelsen åbner ikke mulighed for en entydig konklusion på dette område.

Som nævnt er undersøgelsen baseret på den forudsætning, at den enkelte butiksindehaver - såfremt den legale butikstid udvides - vil overveje at udvide eller omplacere sin faktiske butikstid, hvis forretningens driftsøkonomiske resultat derved forventes forbedret.

Det anføres i undersøgelsen, at det på kort sigt er sandsynligt, at alene de indehavere, der kan se deres umiddelbare fordel heri, vil udvide butikstiden, og at disse butikker vil få en meromsætning, der vil dække meromkostningerne, således at der på dette korte sigt ikke vil være nogen omkostningsbegrundet årsag til prisforhøjelser.

Efter at samtlige butikker på lidt længere sigt har tilpasset sig den nye konkurrencesituation og under forudsætning af, at der (endnu) ikke er sket strukturelle forandringer som følge af den på grund af en liberaliseret lukkelovgivning ændrede konkurrencesituation, må det - såfremt de større forretninger (råsalgsvarehuse, stormagasiner og andre større forretninger) opretholder udvidet butikstid - påregnes at meromsætningen i disse forretninger vil modsvares af nedgang i andre forretningers omsætning.

En sådan udvikling kan tænkes at føre til, at forretninger uden udsigt til den nødvendige omsætningsforøgelse beslutter at udvide butikstiden alene som en forsvarsforanstaltning med den virkning, at alle konkurrerende forretninger udvider den faktiske butikstid.

Denne situation vil formentlig føre til prisforhøjelse, der i undersøgelsen er beregnet ud fra følgende forudsætninger:

- at de forhøjede priser alene dækker de forøgede omkostninger.
- at detailhandelens lønomkostninger gennemsnitligt udgør 10 pct. af omsætningen.

- at de kundefafhængige lønomkostninger udgør 35 pct. af de samlede omkostninger.
- at den nuværende gennemsnitlige faktiske butikstid på 50 timer ugentlig udvides med 16 timer (mandag-torsdag til kl. 20, lørdag til kl. 16 og søndag kl. 8-12) til i alt 66 timer.
- at der ikke kan opnås besparelser ved at overføre arbejdskraft fra den nuværende til den udvidede faktiske butikstid.
- at løntillægget for de 16 timers udvidet faktisk butikstid vil være 50 pct. på hverdage og 100 pct. på søndage.

I denne situation - at alle konkurrerende forretninger udvidede deres faktiske butikstid så kraftigt, hvilket må betragtes som en meget speciel og urealistisk forudsætning - viser regneeksemplet i undersøgelsen en forhøjelse på 1,82 pct. af det almindelige prisniveau i butikkerne.

Det konkluderes i undersøgelsen, at kun de butikker, der reelt har fordel af den længere butikstid på dette lidt længere sigt, vil benytte sig heraf, og at det er nærliggende at forvente enten uændrede priser eller en tendens til nedadgående priser, fordi de forretninger, der vil udvide butikstiden, navnlig vil være lavprisforretninger, der om nødvendigt i højere grad end hidtil vil bruge prisen som konkurrenceparameter for at opnå den nødvendige meromsætning.

Hvis en liberalisering af lukkelovgivning får til følge, at butikshandelens struktur forandres, forekommer det sandsynligt, at de forretninger, der opnår den tilstrækkelige meromsætning til at dække omkostningerne, vil ekspandere på bekostning af andre forretninger, der således kan blive tvunget til at ophøre.

På langt sigt vil en liberalisering af lukkeloven kunne forstærke den udvikling, som har kunnet iagttages i en årrække, således at den samlede omsætning formidles af færre butikker, der får en bedre kapacitetsudnyttelse, som igen kan bane vej for prisnedsættelser.

Hovedkonklusionen af undersøgelsen er, at en liberalisering af lukkeloven formentlig vil være prismæssig neutral, navnlig på kort sigt. Hvis der skulle komme en prismæssig virkning på langt sigt, er det mest sandsynligt med en tendens til nedadgående priser.

Den samlede kommission har vurderet undersøgelsen således, at den ikke må opfattes som en forudsigelse af, hvad der vil ske i tilfælde af, at lukkeloven bliver ophævet, men at den i sin karakter er en forudberegning af de sandsynlige virkninger af, at eksisterende butikker vælger at ændre den faktiske butikstid på en ganske bestemt antaget måde.

Imidlertid har kommissionsmedlemmerne Gade, Groth-Andersen, Erik Jensen, Langsted og Stenbroen ønsket at tilføje, at de organisationer, de som medlemmer repræsenterer, er af den opfattelse, at blot hvis en mindre del af forretningerne inden for en branche eller en by forøger butikstiden, vil det hurtigt medføre, at stadig flere forretninger af konkurrencemæssige grunde tvinges til at gøre det samme, hvorefter den situation hurtigt vil opstå, at øgede omkostninger ikke lader sig inddække gennem øget omsætning, hvorfor en generel prisstigning bliver det sandsynlige resultat.

På denne baggrund anfører de nævnte medlemmer, at den i regneeksemplet anslåede stigning på 1,82 pct. i butikkernes prisniveau er urealistisk lav, idet den gennemsnitlige lønomkostning i detailhandelen er anslået for lavt, ligesom de kundefafhængige lønomkostninger udgør mere end 35 pct., samt at forudsætningerne om løntillæggets højde ikke holder stik.

De pågældende medlemmer anser på denne baggrund den beregnede påvirkning af pris- og omkostningsniveauet for stærkt undervurderet og mener, at en beregnet prisstigning på 3-4 pct. er lige så sandsynlig som de beregnede 1,82 pct.

Svenske erfaringer.

Ifølge de fra Sverige foreliggende oplysninger, se kap. V., gælder der i Sverige følgende regler for løntillæg for arbejde på forskudte tider:

mandag-fredag kl. 18-20	50 pct. tillæg
mandag-fredag fra kl. 20	70 pct. tillæg
lørdag og dagen før helligdage fra kl. 12 samt søndage	100 pct. tillæg

Det nævnes, at forretningerne dels klarer sig med et betydeligt mindre personale på søndage, og at der i den forskudte arbejdstid ofte anvendes et andet og lavere lønnet personale end i den almindelige forretnings-tid.

Af Affärstidsnämndens undersøgelser, der - i anledning af, at der i den svenske rigsdag er fremsat private forslag om at genindføre en regulering af butikstiden - er tilstillet rigsdagen i foråret 1974, fremgår det, at der ikke har kunnet konstateres nogen uheldig prisudvikling for forbrugerne som følge af adgangen til søndagsåbning. Der er sket en vis prisstigning, siden den svenske lukkelov bortfaldt, men denne prisstigning kan forklæres ud fra prisstigninger i de tidligere omsætningsled og det forhold, at detailhandelen har anvendt uændrede procenttillæg til indkøbspriserne.

Butikshandelens struktur og udviklingslinjer.

Kommissionen har (ved sit sekretariat) udarbejdet en redegørelse om detailhandelens struktur og udviklingslinjer i Danmark og Sverige samt i nogle andre vesteuropæiske lande, se kap. V.

Formålet med redegørelsen er gennem en beskrivelse af butikshandelens struktur og dennes udvikling i nogle udvalgte lande at give baggrund for en vurdering af den fremtidige udvikling af den danske detailhandelsstruktur, hvorved særligt tænkes på grundlæggende forhold som butiksantallet, personaleforhold, omsætningsstørrelse, branchefordeling, betjeningsform og butikstyper samt integrations- og kapitalforhold.

Et fælles træk i udviklingen i de undersøgte lande - Danmark, Sverige, Vesttyskland, Schweiz og Frankrig - har siden 2. verdenskrig været en stigende industrialiseringsgrad med en deraf følgende ekspansion i byerhvervene. Dette har igen bevirket stigende indkomster, ændrede bopælsmønstre og ændringer i forbrugs- og indkøbsvaner.

Selv om redegørelsen viser, at der er forskelligheder i udviklingen fra land til land, såvel angående enkeltheder i det samlede billede som i udviklingens acceleration, synes der imidlertid at være klare fællestræk i den strukturelle udvikling.

Butikkernes samlede antal formindskes overalt. Nedgangen i butiksantallet er særlig udtalt inden for dagligvarehandelen (fødevarer), medens andre brancher har et stigende antal butikker. Det er særlig »indehaver«-butikker eller familiebutikker, der forsvinder.

Samtidig med nedgangen i butikkernes

antal vokser disses størrelse, hvilket medfører stordriftsfordele navnlig i handelen med dagligvarer. Baggrunden herfor er bl. a. mærkevareproduktionen, som i sig selv begunstiger håndteringen af store mængder varer, herunder ved selvbetjening.

De nye butikstyper anvender mindre personalekrævende betjeningsformer, hvilket sammen med nedgangen i det samlede antal butikker er medvirkende til nedgangen af antallet af beskæftigede i detailhandelen. Beskæftigelsen af deltidsansatte - navnlig kvinder - er stigende.

Denne strukturudvikling tog fart fra midten af 1950'erne. Blandt de faktorer, som hver for sig eller i forening med andre faktorer har haft betydning, kan nævnes stigningen i realindkomsten, urbaniseringsprocessen, det forøgede antal personbiler til rådighed for indkøbsformål, højere boligstandard med forbedrede opbevaringsmuligheder for fødevarer samt detailhandelens omkostningsudvikling, som har medvirket til at tilvejebringe forudsætningerne for en integration særlig i handelen med dagligvarer.

Den i det foregående omtalte redegørelse, der viser en ensartethed i hovedtrækkene i detailhandelens strukturelle udvikling i nogle europæiske lande, er udarbejdet på grundlag af statistik og andet materiale fra de pågældende lande. Materialets omfang og beskaffenhed er forskelligt fra land til land, ligesom visse begreber udviser definitions-mæssige forskelle.

Interessen knytter sig imidlertid i denne forbindelse ikke så meget til tallenes størrelse som til detailhandelens mønster i de undersøgte lande og den tendens, det behandlede materiale afspejler som sandsynligt for udviklingen af dansk detailhandel.

Ved at betragte antallet af indbyggere pr. butik eller pr. butikstype af forskellig art får man et groft billede af visse af forskellighederne i butikshandelens strukturelle forhold i de undersøgte land, jf. nedenstående tabel.

Af tabellen fremgår det, at Sverige har det højeste antal indbyggere, nemlig **160** pr. butik, medens Danmark og Frankrig med henholdsvis 85 og 80 indbyggere pr. butik må betegnes som »småbutikslande«.

For dagligvarebutikkerne er tendensen den samme, idet der i Sverige er 570 indbyggere pr. dagligvarebutik, medens Danmark

Antal indbyggere pr. butik (butikstype) 1970

	Alle butikker	Dagligvare-butikker	Super-markeder	Lavpris-varehuse
Danmark	85	149*)	6.100	—
Sverige	160	570	5.650	469.000
Vesttyskland	153	212*)	24.600	227.000
Schweiz	—	338	24.800	—
Frankrig	80	175	22.700	438.000

*X 1969

og Frankrig har henholdsvis 149 og 175 indbyggere pr. dagligvarebutik. For Vesttyskland er tallet 212.

Supermarkederne har - målt med antallet - haft den mest ekspansive udvikling i Sverige, der i 1970 havde et supermarked for hver 5.650 indbyggere, tæt fulgt af Danmark med et supermarked pr. 6.100 indbyggere, medens Vesttyskland, Schweiz og Frankrig kun havde ét supermarked for omkring 4 gange så mange indbyggere. Supermarkederens andel af omsætningen af fødevarer er i Sverige 50 pct., i Danmark og Vesttyskland knap 25 pct. og i Frankrig ca. 12 pct.

For så vidt angår forholdet mellem antallet af lavprisvarehuse og indbyggerantallet, ligger Vesttyskland klart i spidsen, medens Frankrig og Sverige har nogenlunde samme lavprisvarehusdækning.

Det har ligget uden for de praktiske og økonomiske muligheder at klarlægge årsagsforholdet til de konstaterede forskelligheder, ligesom det ikke har været muligt at redegøre for og i givet fald i hvilken grad retlige bestemmelser af forskellig karakter, herunder butikstidsbestemmelser, har øvet indflydelse på butikshandelsens strukturelle udvikling.

Dette skyldes dels, at det ikke har været muligt bare i hovedtræk at opregne de retlige bestemmelser, der har betydning for de enkelte landes butikshandel, dels at det i sig selv ville støde på betydelige vanskeligheder at redegøre objektivt for de enkelte retsfor-skrifters betydning i denne henseende.

Der er derfor ikke i redegørelsen gjort forsøg på at vurdere, hvilken indflydelse de forskellige landes butiksløvgivning har haft på den strukturelle udvikling i de pågældende lande.

Det kan imidlertid noteres, at de legale butikstidsbestemmelser på hverdage viser

visse forskelle for de undersøgte lande, jf. nedenstående tabel, hvor det af lovgivningen dekreterede lukketidspunkt på hverdage er anført.

Legale butikslukkeidspunkter

	ma-to	fr	lø
<i>Danmark</i>			
fra 1946	17.30	20	14
<i>Sverige</i>			
1948-1966	19	19	19
1966-1971	20	20	20
fra 1972	ingen lukketidsbestemmelser		
<i>Vesttyskland</i>			
fra 1956	18.30	18.30	14*)
<i>Schweiz</i>	18.30 el. 19	18.30 el. 19	16 el. 17
<i>Frankrig</i>	ingen lukketidsbestemmelser		

*) Dog den første lørdag i hver måned kl. 18.

Det fremgår af tabellen, at alle de undersøgte lande - bortset fra Frankrig - indtil 1972, hvor den svenske lukkelov bortfaldt på prøve, havde legale butikstidsbestemmelser.

I forhold til de øvrige lande med butikstidsbestemmelser er det karakteristisk for den danske lukkelov, at den tillader længere butikstid fredag end på de øvrige hverdage. Til gengæld påbyder den danske lukkelov tidligere lukning på lørdage; kun Vesttyskland har en tilsvarende bestemmelse om tidlig lørdagslukning, dog at der den første lørdag i hver måned er mulighed for at holde åbent til omtrent samme tidspunkt som de øvrige hverdage. I ingen af de nævnte lande med butikstidslovgivning har der indtil 1970 været mulighed for almindelig butikstid på søndage.

Hvis et tidligt lukketidspunkt betegnes som restriktivt i forhold til et senere lukketidspunkt, repræsenteres yderpunkterne af Danmark, hvis butikstidslovgivning er den mest restriktive, og Frankrig, der ingen butikstidslovgivning har. Mellem disse yderpunkter placerer sig Vesttyskland, Schweiz og Sverige, der indtil udgangen af 1971, hvor den svenske lukkelov bortfaldt på prøve, havde den mest liberale butikstidslov.

I såvel Danmark som Frankrig må det samlede antal butikker karakteriseres som relativt stort.

Trods den restriktive butikstidslovgivning er etableringen af supermarkeder (målt ved antallet) betydeligt mere fremskreden i Danmark end i Frankrig. I sammenligning mellem Danmark og Sverige er relationen mellem antallet af supermarkeder og befolkningens størrelse nogenlunde ensartet.

Supermarkedernes andel af omsætningen af fødevarer ligger i Sverige på 50 pct., Danmark og Vesttyskland på ca. 25 pct. og Frankrig på ca. 12 pct. På dette område er Sverige med den mindst restriktive butikstidslovgivning i spidsen af udviklingen, medens Frankrig uden butikstidslovgivning er mindst udviklet.

For så vidt angår antallet af lavprisvarehuse, som ikke eksisterede i Danmark inden 1970, er udviklingen længere fremme i Frankrig end f. eks. Vesttyskland, der ligger på linje med Sverige.

Det må på grund af de nævnte eksempler konkluderes, at det ikke kan påvises, at de gennem butikstidslovgivningen fastsatte lukketidspunkter i sig selv spiller nogen rolle for den strukturelle udvikling i detailhandelen. Om en butikstidslovgivning i samspil med andre retsfor skrifter, der afstikker retningslinjer for udøvelsen af butikserhvervet, kan have betydning for strukturudviklingen, tillader en så grov sammenligning af udviklingen i flere lande ikke at drage blot tilnærmelsesvis sikre konklusioner om.

Medens der således knytter sig stor usikkerhed til internationale sammenligninger af butikstidslovgivningens indflydelse på butiksstrukturen, må det for en umiddelbar betragtning forekomme lettere at få indtryk af butikstidsbestemmelseres virkning på udviklingen i et enkelt land.

Ved den svenske lukkelovs bortfald på prøve med udgangen af 1971 nedsatte den svenske regering, som tidligere omtalt, Af-färstidsnämnden, der bl. a. fik til opgave i en periode på 3 år fra 1972 til 1974 at undersøge virkningerne for forbrugerne og for de butiksansatte af lovens bortfald. Et af de problemkomplekser, som nævnet har undersøgt, er virkningerne på detailhandelens struktur.

Med baggrund i forskellige i den svenske rigsdag i foråret 1974 fremsatte private forslag om bl. a. at genindføre butikstidsbestemmelser i Sverige havde nævnet lejlighed til at redegøre for de på dette tidspunkt endnu ikke afsluttede undersøgelser af virkningerne på butikshandelens struktur.

I en redegørelse til rigsdagen, se kap. V, anføres det bl. a., at de gennemførte undersøgelser viser, at de forskydninger i omsætningen, som har kunnet konstateres mellem butikker med forskellig butikstid, dels er meget små, dels ikke altid er til fordel for de enheder, som jævnligt har butikstid på søndage.

Det anføres endvidere, at regionale undersøgelser viser, at tendensen til en mindskelse af antallet af butiksnedlæggelser på landsplan genfindes i de lokale områder, der er omfattet af nævnets undersøgelser.

I nævnets afsluttende rapport, der er udgivet i foråret 1975*), drages den konklusion, at det ikke på grundlag af det foreliggende materiale kan hævdes, at bortfaldet af den svenske lukkelov skulle have påvirket strukturudviklingen. Det tilføjes dog, at tre år kan være for kort tid til at konstatere strukturelle forandringer, og at den omstændighed at den svenske lukkelov blev ophævet på prøve kan tænkes at have påvirket eventuelle overvejelser om nedlægning af butikker.

Når der således næppe kan konstateres ændringer i butiksstrukturen efter den svenske lukkelovs bortfald, må det imidlertid erindres, at allerede den tidligere svenske butikstidslovgivning var meget lidt restriktiv, og at den svenske lukkelov af 1966 betød en ikke uvæsentlig yderligere liberalisering ved udskydelse af lukketidspunktet til kl. 20 på alle hverdage og ved i ikke ringe omfang at åbne mulighed for dispensation

*) Den svenske handelsminister har i juni 1975 nedsat et udvalg («Utredning») om butikstid. Udvalget skal fremsætte forslag til butikstidsregulering, såfremt det finder, at butikstiden bør begrænses.

fra disse bestemmelser til aften- og søndags-
åbning.

Uden at tage hensyn til eventuelle ændringer af den danske lukkelov foretages der i kommissionens ovennævnte redegørelse betragtninger over det mulige forløb af dansk detailhandels fremtidige udvikling. Det fremhæves, at der - selv under den mest gunstige forventede fremtidige udvikling af befolkningens reale disponible indkomst — må ventes en vis afdæmpning af den generelle udvikling af detailhandelen, selv om der vil kunne blive tale om forskelle i udviklingsstyrken inden for de enkelte specialområder.

Forbruget af dagligvarer vil vise en relativ faldende tendens, medens forbruget af andre varer vil forløbe med nogenlunde samme vækstrate som de disponible indkomster.

En stigende del af dansk detailhandels omsætning vil blive formidlet af større butiksenheder, og antallet af mindre butikker vil endnu en tid fortsat mindskes. Bag sidstnævnte antagelse ligger bl. a. det forhold, at detailhandelen i 1930'erne og i 1940'erne i et vist omfang virkede som et tilflugts-
erhverv, og at der — når indehaverne af butikker, der etablerede sig i denne periode, når pensionsalderen — ofte vil savnes arbejdsmæssige og økonomiske forudsætninger for disse butikkers fortsatte drift.

Et modgående træk i detailhandelens udvikling er imidlertid de seneste års etablering af nye - og omstilling af bestående - nærbutikker, der i type og sortiment er tilpasset de forhold, at boligbyggeriet har skiftet karakter (ændret takt i udbygning af boligområder), at forbrugernes indkøbsmønster påvirkes af de stærkt forhøjede transportudgifter, og at miljøbetragtninger nu føres stærkere frem i etableringsproblematikken end tidligere (visse befolkningsgruppers særlige behov for nær-service o. lign.).

Resultatet er, at der i stigende grad fremstår butikstyper tilpasset selv relativt små boligområder, og med udbud af et forholdsvis bredt dagligvaresortiment ofte kombineret med andre servicefunktioner såsom håndkøbsudsalg, postindlevering m. v.

Offentlige dispositioner i forbindelse med planlægningen af bymæssige bebyggelser, herunder lokalisering af navnlig de større butikcentre, vil formentlig i stigende grad

påvirke den fremtidige planlægning af butiksnettet.

Det skyldes bl. a., at den geografiske koncentration af butikkerne f. eks. i storcentre fordrer meget omfattende ressourceforbrug og investeringer i trafik- og parkeringsanlæg. Hvis der sker en afdæmpning i såvel de private som de offentlige investeringer på disse områder, vil også disse forhold la betydning for detailhandelens fremtidige struktur.

Det samlede antal af beskæftigede i detailhandelen, der er det private erhverv, der beskæftiger flest deltidsansatte, forventes at falde. Dagligvareområdets personalebehov forventes kraftigt reduceret i de kommende år, hvilket bl. a. må ses i lyset af fortsatte bestræbelser for at flytte funktioner, der tidligere udførtes i detailledet, til et tidligere led i omsætningskæden. Derimod vil der på udvalgvareområdet kunne påregnes et forøget personalebehov.

Uanset butikstidslovgivningens udformning må der således forventes strukturelle ændringer i butikshandelen, idet den gennem en årrække stedfundne udvikling mod større butiksenheder, særlig i handelen med dagligvarer, må forventes at ville fortsætte med bl. a. den følge, at det samlede antal beskæftigede i detailhandelen vil dale.

Selv om en liberalisering af den danske butikstidslovgivning måske vil kunne forbedre overlevelsesmulighederne for visse mindre butikker, må hovedvirkningen af en liberalisering forventes at blive til størst gavn for de store virksomheder. I denne forbindelse henvises til, at det i Sverige - uanset at det svenske Affärstidsnämnd ikke har kunnet påvise strukturelle forandringer i perioden 1972-74 — er de større svenske enheder, der benytter sig af adgangen til søndagsåbning, hvilket i det lange løb vil være til ugunst for de mindre enheder. Dertil kommer, at den svenske butikstidslovgivning i mere end 25 år har været mindre restriktiv end den danske, hvilket kan være hovedårsagen til, at der ikke efter den svenske butikstidslovgivnings bortfald på prøve fra 1972 har kunnet konstateres strukturelle ændringer.

Det er opfattelsen hos kommissionens flertal, at en væsentlig eller fuldstændig liberalisering af den danske butikstidslovgivning i en periode, der er præget af arbejdsløshed, vil kunne medføre uønskede samfundsmæs-

sige virkninger af såvel økonomisk som af social karakter, navnlig gennem den styrke hvormed disse virkninger vil indtræde i lobet af et forholdsvis kort åremål. Denne opfattelse deles ikke af mindretallet.

Administrative forhold.

Kommunalbestyrelsernes dispensationspraksis.

Ved den gældende lukkelovs ikrafttræden udvidedes adgangen til dispensation fra lovens almindelige butikstidsbestemmelser. Dispensation kan meddeles af handelsministeren, § 5, stk. 1, af politimesteren, § 6, og af kommunalbestyrelsen, § 7 og § 5, stk. 2.

Hovedbestemmelsen i lovens § 7 giver hjemmel til under nærmere anførte betingelser at meddele dispensation i 10 forskellige tilfælde efter retningslinjer givet af handelsministeren.

Dispensationsbeføjelsen blev i henhold til denne bestemmelse som nævnt tillagt kommunalbestyrelserne, medens den for de tilfælde, der er overført fra den tidligere lov, var tillagt enten politiet med tilslutning fra kommunalbestyrelsen, kommunalbestyrelsen alene eller politiet alene.

Baggrunden for i videre omfang end tidligere at henlægge dispensationsbeføjelsen til kommunalbestyrelsen var dels den i forbindelse med kommunalreformen stedfundne udvidelse af det kommunale selvstyre, dels at spørgsmålet om dispensation i vidt omfang afhænger af lokale forhold.

Samtidig med udvidelsen af kommunalbestyrelsens hjemmel til at dispensere fra lovens almindelige butikstidsbestemmelser etableredes der et ankenævn, hvortil kommunalbestyrelsens afgørelse kan indbringes af de foreninger og organisationer, som handelsministeren bemyndiger hertil.

For at få nærmere kendskab til kommunalbestyrelsens dispensationspraksis i henhold til lukkelovens § 7 gennemførte kommissionen (ved sit sekretariat) i samarbejde med Kommunernes Landsforening en spørgeskemaundersøgelse, jfr. nærværende bind kap. V og betænkningens bind II.

Ved undersøgelsen, der er gennemført i perioden fra lovens ikrafttræden den 20. juni 1970 til 30. september 1972, er antallet af ansøgninger registreret, ligesom det er søgt belyst, hvem der ansøger om dispensation, hvilke (n) af de i § 7 nævnte tilfælde ansøg-

ningerne begrundes med, ansøgningernes omfang i geografisk og tidsmæssig henseende samt hvilke brancher og butikstyper, ansøgningen angår. Endvidere er dispensationsansøgningernes behandling, herunder eventuelt høring, og kommunalbestyrelsens og eventuelt ankenævnets afgørelser registreret.

I undersøgelsesperioden er det samlede antal ansøgninger opgjort til 751.^{2/3} af kommunerne har modtaget ansøgninger; de kommuner, der har modtaget ansøgninger, udgør i det store og hele den samme relative andel af det samlede antal kommuner inden for hvert enkelt amt.

En opdeling af ansøgningerne efter brancher viser, at fødevarebranchen er den dominerende.

For butikker inden for fødevarebranchen søges om ekstra butikstid på alle ugens dage i nærmere angivne perioder af året; det samme gælder de ikke branchebestemte butikker. Begge disse grupper søger gennemgående tillige om den største daglige udvidelse af butikstiden.

I modsætning hertil søger gruppen »beklædning, boligudstyr og isenkram« fortrinsvis i forbindelse med særlige begivenheder, f. eks. i en weekend eller på en enkelt hverdag.

Omkring ²/_i af ansøgningerne er rejst med henvisning til § 7, nr. 1 (områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold) eller nr. 3 (lejrpladser).

Størstedelen af ansøgningerne indbefatter udvidet butikstid lørdag-søndag, medens kun få ansøgninger alene omfatter forøget butikstid på almindelige hverdage.

Forinden kommunalbestyrelserne træffer afgørelse, kan ansøgningen sendes til udtalelse (høring) i lokale organisationer eller i landsdækkende hovedorganisationer. Dette sker gennemsnitligt i 30 pct. af tilfældene. Den geografiske spredning varierer fra ca. 50 pct. til ca. 10 pct.

Ansøgningerne imødekommes med eller uden ændringer i ca. 90 pct. af tilfældene. Den laveste imødekommelsesprocent, 70, findes i København (Københavns Amt, Københavns og Frederiksberg Kommuner) og den højeste, 98, i Ringkøbing Amt.

I Jylland afgøres over 90 pct. af ansøgningerne positivt, medens det tilsvarende tal på Sjælland og Lolland-Falster er 75-80 pct.

Forskellen synes markant, men kan skyldes, at der i Jylland er mange ansøgninger, der er rejst med henvisning til § 7, nr. 1 (områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold), medens der for København og Sjælland er rejst relativt mange ansøgninger med henvisning til nogle af de øvrige tilfælde i § 7, navnlig nr. 4 (større trafikknudepunkter, f. eks. banegårde og civile lufthavne), nr. 8 (salg af antikviteter og gæveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister), nr. 9 (i forbindelse med dyrskuer, markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor) og nr. 10 (ved ekstraordinære, store turistbesøg, kongresser og lignende).

Denne forskel i ansøgningernes karakter kan være årsag til den konstaterede geografiske uensartethed.

En anden årsag kan være, at der i København og på Sjælland relativt oftere foretages høring inden sagens afgørelse end i Jylland. En foretaget høring giver organisationerne kendskab til ansøgningen og dermed mulighed for at indbringe kommunalbestyrelsernes afgørelser for ankenævnet.

De ca. 60 pct. af ankenævnsagerne er fra København og Sjælland, og da ankenævnet ofte ophæver kommunalbestyrelsens dispensation, vil en mere udbredt anvendelse af høring formentlig medvirke til at formindske den geografiske skævhed.

De sager, der er afgjort af ankenævnet i perioden 12. august 1970-10. januar 1974, er gennemgået. I denne periode er der behandlet i alt 17 sager, hvor der var søgt dispensation med henvisning til bl. a. § 7, nr. 1 (områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold). I disse 17 sager havde kommunalbestyrelsen meddelt dispensation til udvidet butikstid i 14 tilfælde og afslag i 3 tilfælde.

I de 14 tilfælde, hvor kommunalbestyrelsen havde meddelt dispensation, ophævede ankenævnet dispensationen i 9 tilfælde, medens nævnet stadfæstede den meddelte dispensation uden ændringer i 2 tilfælde og med ændringer i 3 tilfælde.

I de 3 tilfælde, hvor kommunalbestyrelsen havde nægtet dispensation, blev kommunalbestyrelsens afgørelse stadfæstet af ankenævnet i 2 sager, medens ankenævnet meddelte dispensation i den tredje sag.

Ankenævn og kommunalbestyrelse er således kommet til modsat resultat i 10 tilfælde (ophævet en meddelt dispensation i 9 tilfælde og meddelt en nægtet dispensation i 1 tilfælde). Uenigheden mellem ankenævn og kommunalbestyrelse strækker sig imidlertid videre, idet ankenævnet i 3 sager, hvor kommunalbestyrelsen havde meddelt dispensation, stadfæstede dispensationen med visse ændringer.

Kun i 4 af de 17 for ankenævnet indbragte sager har der således været fuld enighed mellem vedkommende kommunalbestyrelse og ankenævnet, idet nævnet i 2 tilfælde har stadfæstet afslag på dispensation og i 2 andre tilfælde stadfæstet en meddelt dispensation.

Det konkluderes i undersøgelsen, at der er konstateret behov for ekstra butikstid på de områder, hvor loven åbner mulighed herfor, og at behovet ikke synes at være dækket, bl. a. fordi visse af de i § 7 nævnte tilfælde fortolkes ret snævert. En lempelse af dispensationsadgangen skønnes imidlertid at ville øge risikoen for en forvridning af konkurrencen, særlig hvis der i videre omfang meddeles dispensation i hvert enkelt tilfælde.

Det anføres videre, at der synes at finde en vis forskelsbehandling sted fra område til område, hvilket kan skyldes, at kommunerne - uanset at offentliggørelse af lukkelovandenævnets afgørelser sker gennem bladet »Danske Kommuner« - ikke har tilstrækkeligt kendskab til indholdet af ankenævnets afgørelser, der i øvrigt synes at være udtryk for en snævrere fortolkning af handelsministerens retningslinjer, end de af kommunalbestyrelsen truffene afgørelser, samt at ordningen i det hele synes vanskelig at administrere på tilfredsstillende måde.

Under kommissionens drøftelser af undersøgelsens resultater har der været enighed om, at praksis tilsyneladende er noget uensartet, og at der kunne være visse vanskeligheder ved at administrere ordningen ensartet, men at der på den anden side utvivlsomt var behov for smidighed i administrationen. Det er fremført, at en videre anvendelse af høring måske kunne bidrage til mere ensartede afgørelser, men da forholdene i de forskellige dele af landet måtte anses for forskellige, kunne det være et spørgsmål, om der skulle tilstræbes ensartede afgørelser, idet hoved-

synspunktet måtte være, at dispensationer ikke måtte skade andre erhvervsdrivende. En ordning med enklere regler, der ikke voldte så stort administrativt besvær, måtte dog være at foretrække.

På denne baggrund har kommissionen drøftet forskellige muligheder for ændringer i den gældende dispensationsordning.

Der har i kommissionen været enighed om at bibeholde adgangen til dispensation, såfremt legale grænser for butikstiden bibeholdes under en eller anden form.

Selve den administrative procedure kunne derimod udformes på forskellig måde. Kommissionen har således på den ene side overvejet hensigtsmæssigheden af at henlægge dispensationsbemyndigelsen til et centralt nævn og på den anden side at bibeholde bemyndigelsen hos kommunalbestyrelsen uden mulighed for at indbringe dennes afgørelser for et ankenævn.

Førstnævnte mulighed har den fordel, at den i videre omfang end den gældende ordning ville sikre mere ensartede afgørelser. Et centralt nævn ville dog ikke kunne undgå i sine afgørelser at støtte sig til lokale myndigheder, der måtte hores, inden det centrale nævn traf sin afgørelse.

Den anden mulighed, at lade kommunalbestyrelsen træffe afgørelse uden mulighed for at indbringe afgørelsen for et ankenævn, ville sikre, at der ved behandlingen af ansøgningerne alene ville blive taget lokale hensyn. Dette kunne indebære en uensartet administration af dispensationsbestemmelserne i forskellige dele af landet, hvilket næppe burde kritiseres, når blot de lokale erhvervsdrivende kunne acceptere afgørelserne.

Ingen af de nævnte muligheder har kunnet opnå almindelig tilslutning i kommissionen.

Kommissionen har derfor uanset de gennem undersøgelsen af kommunernes dispensationspraksis konstaterede svagheder - fundet det ønskeligt, at dispensationsbemyndigelsen fortsat i et rimeligt omfang placeres lokalt hos kommunalbestyrelsen med mulighed for indbringelse af kommunalbestyrelsens afgørelser for et ankenævn.

På denne baggrund har kommissionen efter gennemgang af den gældende lovs enkelte dispensationsbestemmelser foreslået visse ændringer, jfr. nedenfor.

Butikstidens overholdelse.

Indtil den gældende lukkelov af 1970 trådte i kraft, kunne såvel forretningsdrivende som kunder, der overtrådte loven, straffes. Med 1970-loven bortfaldt hjemmelen til at straffe kunderne for overtrædelse af lukkeloven eller forskrifter, der var givet i medfør af denne, således at der herefter alene er hjemmel til at straffe de forretningsdrivende.

I forhold til den tidligere lovgivning, der hjemlede ubetinget offentlig påtale, foreskriver den gældende lukkelov betinget offentlig påtale af overtrædelser, idet påtalen nu finder sted efter begæring af de foreninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndigeheder hertil, jfr. lovens § 9, stk. 2.

Det er i kommissionen oplyst, at det er politiets erfaring, at lukkeloven ikke overholdes særlig godt, idet politiet bl. a. får mange henvendelser om f. eks. smugkroagtige tilstande og handel ved bagdøren.

Specielt synes der at være vanskeligheder i forbindelse med den frie adgang til salg af visse af de i § 2 nævnte varer, der kan ske fra lokaler, hvorfra der tillige sælges varer, hvis salg er undergivet de almindelige regler.

Henvendelser om formodede overtrædelser må imidlertid afvises, såfremt de ikke kommer fra de organisationer, som handelsministeren har bemyndiget til at begære påtale. På forslag af Axel Sørensen har kommissionen overvejet, hvorvidt det måtte være hensigtsmæssigt at lade overtrædelser af butikstidslovgivningen afkriminalisere, således at der - svarende til overtrædelse af f. eks. parkeringsbestemmelser - indførtes afgift i stedet for bøder.

Spørgsmålet om afkriminalisering har uformelt været drøftet med justitsministeriet, der har tilkendegivet, at butikstidslovgivningen næppe er noget velegnet område for afkriminalisering, i hvert fald ikke for øjeblikket, men spørgsmålet vil eventuelt kunne tages op på et senere tidspunkt, som led i en almindelig reform af sanktionssystemet.

Der er i kommissionen enighed om, at størrelsen af de bøder, der ikendes ved overtrædelse af butikstidslovgivningen, bør svare til størrelsen af de bøder, der ikendes ved overtrædelse af andre dele af erhvervslovgivningen, f. eks. markedsføringsloven, med hensyn til hvilken rigsadvokaten over for anklagemyndigheden har tilkendegivet, at der

ved bodepåstand skal tages hensyn til den fortjeneste, som skønnes indvundet ved overtrædelsen.

Kommissionen finder endvidere, at medvirken til overtrædelse af butikstidslovgivningen, f. eks. ved levering til butikker med begrænset varesortiment af varer, som disse butikker ikke må forhandle, bør kunne straffes.

Undtagelsesbestemmelser for salg af visse varer og for visse butikker.

I den gældende lukkelovs § 2 er opregnet en række varer eller varegrupper, der — for visse varers vedkommende under nærmere fastsatte betingelser - kan sælges uden for den almindelige butikstid. Desuden falder en række butikker, der alene må føre et begrænset varesortiment, jf. lukkelovens § 3, uden for loven. Der er tale om varer, der er et særligt behov for, at kunderne skal kunne bese og købe uden for den almindelige butikstid.

Visse af de i den gældende lovs § 2 nævnte varer, f. eks. aviser, brændsel og benzin m. v., kan sælges fra butikker, hvorfra der i den almindelige butikstid også sælges andre varer.

Udviklingen siden lovens ikrafttræden har vist, at der i forbindelse med salg af benzin i betydeligt omfang sælges varer, der ikke er omfattet af undtagelsesbestemmelsen i § 2, nr. 5, og hvis salg således er undergivet lovens almindelige butikstidsbestemmelser.

Kommissionen finder, at denne udvikling har forårsaget utilsigtede konkurrencemæssige virkninger til ugunst for de butik-

ker, der skal overholde de generelle butikstidsbestemmelser, samt for de butikker der alene må føre et begrænset sortiment. Man finder ej heller, at man kan se bort fra, at faktisk adgang til køb uden for den almindelige gældende butikstid af øl og spiritus i tilslutning til motorkørsel kan have uheldige virkninger af forskellig art.

For de organisationer og foreninger, der af handelsministeren er bemyndiget til at begære påtale for formodede overtrædelser, og for politiet, som skal tage stilling til modtagne påtalebegæringer, kan den omstændighed, at såvel varer, der må sælges uden for den almindelige butikstid, som varer, der kun må sælges inden for denne, er udstillede i samme lokale, give anledning til vanskeligheder, der kan medføre, at lukkelovgivningen upåtalet overtrædes.

Kommissionen er af den opfattelse, at det såvel af konkurrencemæssige som af kontrolmæssige grunde er uhensigtsmæssigt, at varer, der kun må sælges i den almindelige butikstid, kan sælges fra lokaler, hvorfra der forhandles varer, der er undtaget fra lovens almindelige butikstidsbestemmelser.

Kommissionen finder endvidere anledning til at fremhæve, at den ved den gældende lukkelov indførte ordning, hvorefter vareområdet fastsættes i handelsministerielle bekendtgørelser - og ikke som tidligere i selve loven - ikke har givet anledning til kritik. Ordningen giver lettere adgang til at ændre de pågældende butikkers vareområde i takt med den almindelige udvikling dels i butikshandelens salgssædvaner, herunder brancheglidningen, dels i forbrugernes indkøbsvaner.

Åbnings- og lukketidspunkter inden for andre erhvervsområder og for offentlige serviceydelser

Kommissionen har, jf. kommissoriet, haft mulighed for at behandle problemer vedrørende åbnings- og lukketidspunkter inden for andre erhvervsområder, f. eks. banker og sparekasser, og for offentlige serviceydelser (postvæsen, børnehaver osv.).

Medens de tidsmæssige rammer for den del af butikshandelens virksomhed, der er direkte afhængig af forbrugernes tilstedeværelse, er fastsat ved lov, er dette ikke tilfældet for den del af de andre erhvervsområder og for det offentliges funktioner, der kun kan udfores under personlig kontakt med publikum.

På samme måde som den faktiske butikstid i detailhandelen bliver placeret i perioder, hvor publikum har mulighed for at foretage indkøb, vil der være en tendens til, at åbnings- og lukketidspunkter inden for andre erhvervsområder af konkurrencemæssige grunde afpasses efter forbrugernes mulighed for at komme i personlig kontakt med disse erhverv.

For de rene offentlige serviceydelser er det ifølge sagens natur udelukket, at konkurrencemomentet kan spille nogen særlig rolle, idet publikum normalt er henvist til at efterspørge de ønskede ydelser på nærmere angivet tid og sted, der er fastsat ved beslutning af offentlige organer på grundlag af en vurdering ud fra almene samfundsmæssige synpunkter.

Da detailhandelen repræsenterer den del af det samlede udbud af serviceydelser, som befolkningen hyppigst har behov for at udnytte, er det nærliggende at antage, at detailhandelens faktiske butikstid i et vist omfang vil have indflydelse på fastlæggelsen af de perioder, hvor publikum har adgang til direkte kontakt med andre erhverv og med offentlige funktioner, idet forudsætningen for, at de forskellige samfundsmæssige funktioner kan opfylde deres formål, er, at publi-

kum har tidsmæssig mulighed for at benytte sig af dem.

Kommissionen har undersøgt, hvorvidt denne antagelse er korrekt, samtidig med at man har undersøgt, hvordan beslutningsprocessen forløber og hvilken faktisk ekspeditionstid m. v., der er fastsat inden for nogle udvalgte områder, nemlig banker og sparekasser, kommunale kontorer, apoteker, Post- og Telegrafvæsenet samt børneinstitutioner (vuggestuer og børnehaver). Registreringen er foretaget i oversigtsform i såvel Danmark som Sverige, jf. nærværende binds kap. V.

For *banker og sparekasser* fastsættes ekspeditionstiden i begge lande lokalt af pengeinstitutterne inden for de rammer, overenskomsten med personalet afstikker. Forinden ekspeditionstiden i danske pengeinstitutter fastsættes, har der i de seneste år ofte været en ikke-formaliseret kontakt med erhvervs- og lønmodtagerorganisationer.

Overenskomsterne om personalets løn- og arbejdsforhold er i Danmark ikke til hinder for en vis udvidelse af den faktiske ekspeditionstid, der dog ikke ventes at komme på tale bl. a. af omkostningsmæssige grunde.

Pengeinstitutternes normale lukketidspunkt ligger i begge lande væsentligt tidligere på dagen end butikkernes, ligesom begge lande én dag ugentlig har en sent liggende ekspeditionstid. Lørdag og søndag er der normalt lukket.

Ekspeditionstiden for *kommunale kontorer* fastsættes af kommunerne (kommunalebestyrelsen) i begge lande. I Danmark som regel efter forhandling med personalet. Ekspeditionstiden er både i Danmark og Sverige nogle timer midt på dagen, ligesom der normalt én dag om ugen er en aftenekspedition. Lørdag og søndag er der lukket.

For *apoteker*, hvis ekspeditionstid principielt i begge lande fastsættes af vedkom-

mende centrale myndighed, synes ekspeditionstiden at følge detailhandelens faktiske butikstid, hvilket indebærer, at apotekerne lukker senere i Sverige end i Danmark. Der er i begge lande normalt ekspeditionstid på lørdage. Derudover er der ligeledes i begge lande apoteker med længere ekspeditions- tid (døgnåbning, vagtordninger m. v.) om aftenen og på søndage.

Post- og Telegrafvæsenets ekspeditionstid besluttet lokalt inden for rammer fastsat af de centrale myndigheder. I Sverige er lukketidspunktet normalt 1-1 V2 time senere end i Danmark.

Børneinstitutionernes åbnings- og lukketidspunkter fastsættes af eller med godkendelse af de kommunale myndigheder. Lukketidspunktet er i Danmark almindeligvis mellem kl. 17 og 17.30, om lørdagen mellem kl. 12 og 13. Der er dog flere steder lukket om lørdagen, efter at der er konstateret manglende behov for åbning på denne dag. De fleste steder er man dog indstillet på lørdags- åbning, hvis forældrene ønsker det. Efter indførelse af nye bestemmelser er der normalt lukket på lørdage.

I Sverige er lukketidspunktet for børneinstitutionerne kl. 19, medens der er lukket på lørdage.

Oversigten synes at vise, at der er nogenlunde ensartede relationer mellem detailhandelens butikstid og nogle af de nævnte øvrige områders ekspeditionstid på ugens fem første hverdage i de to lande. Det daglige lukketidspunkt på disse fem hverdage ligger således for apoteker, Post- og Telegrafvæsenets kontorer og for børneinstitutioner typisk senere i Sverige end i Danmark, hvilket svarer til forskellen i butikstidens ophør.

Derimod er ekspeditionstiden i pengeinstitutter og i de kommunale kontorer i begge lande tilsyneladende ikke i samme grad påvirkede af butikshandelens lukketidspunk-

ter. Det er dog karakteristisk for disse to grupper, at de i begge lande har en sentliggende ekspeditionstid én dag i hver uge.

Apoteker og Post- og Telegrafvæsenets ekspeditionskontorer er i begge lande alene om at holde åbent på lørdage (visse apoteker har endvidere vagtordninger på søndage), medens de øvrige områder, herunder børneinstitutionerne, er lukkede både lørdag og søndag såvel i Danmark som i Sverige.

På baggrund af denne summariske gennemgang synes det rimeligt at konkludere, at en butikstidslovgivning - eller mangel herpå - øver en vis indflydelse på nogle af de øvrige områders ekspeditionstid på ugens fem første hverdage, medens andre områder er mindre påvirkede heraf.

For lørdage og søndage er det derimod tydeligt, at der selv i Sverige, hvor ingen butikstidslovgivning forhindrer detailhandelen i at holde åbent, er en klar tendens til, at de øvrige områder holder lukket, idet der her ved er set bort fra apoteker samt Post- og Telegrafvæsenet, der varetager funktioner, som af forskellige samfundsmæssige grunde ikke kan sættes fuldstændigt i stå i to af ugens dage.

Det kan næppe afvises, at de forskellige tidsmæssige begrænsninger af ekspeditions- mulighederne i de behandlede områder kan give anledning til visse vanskeligheder for erhvervsaktive forbrugere.

Det er på det foreliggende grundlag dog kommissionens opfattelse, at en lovgivnings- mæssig fastsættelse af ekspeditionstiden for erhvervsområder uden for butikshandelen eller for offentlige funktioner næppe vil være hensigtsmæssig. Det bør tilstræbes, at ekspeditionstiden fastsættes og løbende revideres ud fra henholdsvis overvejende konkurrencemæssige og overvejende almene samfundsmæssige hensyn, således at såvel erhverv som offentlige organer tilstræber at afpasse og justere deres beslutninger om ekspeditionstiden i overensstemmelse med den for samfundet til enhver tid naturlige rytme.

Forslag til ændring af lovgivningen om butikstid¹⁾

Beskrivelsen ovenfor af forbrugernes, butiksindehavernes og butikspersonalets interesser i butikstidslovgivningen samt de almene samfundsmæssige hensyn, som bør varetages i forbindelse med udformningen af denne lovgivning, er baseret på de gennemførte undersøgelser og det i øvrigt foreliggende materiale.

Undersøgelsen af forbrugernes ønsker har dokumenteret, at der hos det store flertal af forbrugere ikke er noget ønske om en ændring af lukkeloven.

Derimod viser belastningsundersøgelsen, at den faktiske butikstid kan synes mindre hensigtsmæssig i forhold til forbrugernes adfærd, samtidig med at den ujævne belastning på forskellig måde er irrationel for dele af detailhandelen og personalet.

Den prismæssige virkning af en udvidelse af butikstiden kan, som nærmere omtalt foran give anledning til tvivl. I undersøgelsesrapporten bedømmes den som neutral.

En liberalisering af lukkeloven vil i det omfang, den medfører omlægning af den faktiske butikstid bevirke en væsentlig trivselsnedgang først og fremmest for de ansatte i butikshandelen, hvilket igen kan føre til rekrutteringsvanskeligheder. For indehaverne kan der - under samme vilkår - ventes trivselsnedgang, uanset at det gennem undersøgelsen er konstateret, at mange indehavere af detailhandelsvirksomheder - trods lang arbejdstid - trives særdeles godt.

Redegørelsen for detailhandelens struktur og udviklingslinjer tyder på, at der uanset butiksløvgivningens udformning kan

ventes en fortsat udvikling mod færre og større enheder i detailhandelen og med fortsat faldende beskæftigelse. Undersøgelsen af pris- og omkostningsforløb forudsier, at den ventede strukturelle udvikling formentlig på længere sigt vil blive forstærket af en liberalisering af lukkeloven.

Det foreliggende materiale til belysning af de samfundsmæssige og erhvervsøkonomiske virkninger af de gældende butikstidsbestemmelser fører således ikke frem til nogen entydig konklusion. Hertil kommer at resultaterne af de gennemførte undersøgelser bl. a. på grund af de for de enkelte undersøgelser opstillede forudsætninger og anvendte metoder indeholder forskellige usikkerhedsmomenter.

Der har i kommissionen været udtrykt stærkt divergerende opfattelser af, hvordan den fremtidige butikstidslovgivning burde udformes.

Trods disse principielt forskellige vurderinger er det på den ene side erkendt, at det foreliggende materiale til en vis grad synes at indicere, at såvel effektiviteten i butikshandelen, herunder udnyttelsen af den i denne sektor investerede kapital, som samarbejdsforholdet mellem forbrugere og detailhandelen påvirkes uheldigt af den gældende butikstidslovgivning, der ikke er så fleksibel, at såvel butikshandelens og forbrugernes som almene samfundsrelevante interesser samtidig kan varetages.

På den anden side befrygter kommissionens flertal, at en ophævelse af butikstidslovgivningen eller en væsentlig liberalise-

¹⁾ Terminologien »butikstid« er anvendt i stedet for tidligere anvendte vekslende udtryk som »åbnings-tider«, »lukketiden« m.v.

Butikstid betegner perioden mellem det tidspunkt, hvor butikker ifølge loven må åbnes for publikum og det tidspunkt, hvor butikker skal lukkes for publikum, eller med andre ord den periode hvor butikker ifølge loven må være tilgængelige for publikum.

Inden for den lovmæssigt bestemte - legale - butikstid kan hver enkelt butik fastsætte sin faktiske butikstid, der angiver den periode, hvor butikken i praksis er tilgængelig for publikum.

ring af denne selv i løbet af et kort åremål vil forstærke den strukturelle udvikling med deraf følgende utilsigtede og uhensigtsmæssige økonomiske og sociale virkninger ikke alene for de nuværende indehavere og beskæftigede, men også for forbrugerne, hvis umiddelbare fordele ved en fuldstændig eller kraftig liberalisering på længere sigt kan vise sig at være af tvivlsom værdi. Dette sidste synspunkt deles ikke af mindretallet.

En rolig udvikling med stigende flexibilitet vil således være at foretrække, bedømt såvel ud fra almene samfundsmæssige synspunkter som ud fra forbrugernes, detailhandelens og medarbejdernes interesser.

På denne baggrund foreslår kommissionens flertal, at der foretages de nedenfor nævnte ændringer i de legale rammer for butikstiden, idet der indføres en sontring mellem almindelig og supplerende butikstid.

1 tilslutning hertil foreslås visse ændringer i dispensationsordningen, i undtagelsesbestemmelserne for visse varer og visse butikker samt i reglerne for kontrollen med overtrædelse af lovgivningen.

Disse fire spørgsmål er behandlet generelt i det følgende og specielt i bemærkningerne til de enkelte bestemmelser i udkast til lov om butikstid, jf. betænkningens kap. IV.

Butikstiden.

Der foreslås som nævnt indført en sontring mellem almindelig butikstid og supplerende butikstid.

Den almindelige butikstid foreslås fastsat til hverdage kl. 6-17.30, dog lørdage kl. 6-12, jf. udkastets § 1, stk. 1. Denne almindelige butikstid skal gælde for alle butikker, der ikke er omfattet af lovens undtagelsesbestemmelser.

Den supplerende butikstid foreslås fastsat til 6 timer ugentlig, jf. udkastets § 1, stk. 2. Disse seks timer kan af den enkelte butik placeres uden for de rammer, der er fastsat for den for alle butikker gældende almindelige butikstid med den begrænsning, at den supplerende butikstid højst kan fordeles over tre af ugens dage og ikke placeres på lørdage efter kl. 14 eller på søndage.

Efter den gældende lukkelov er den legale butikstid 68 timer ugentlig, nemlig mandag-torsdag kl. 6-17.30, fredag kl. 6-20 og lørdag kl. 6-14. Efter forslaget vil den almindelige legale butikstid andrage 63½

time ugentlig, idet den legale almindelige butikstid, der på ugens første fire hverdage uændret er foreslået fastsat til kl. 6-17.30, foreslås forkortet med 2Vi time på fredage og med 2 timer på lørdage eller med i alt 4½ time.

Til erstatning for disse 4½ time indsættes den supplerende butikstid på 6 timer, hvis placering ikke er bundet til fredag kl. 17.30-20 eller til lørdag kl. 12-14, men som af den enkelte butik valgfrit kan placeres på ugens hverdage, dog ikke lørdag efter kl. 14.

Den enkelte butik kan eksempelvis i forlængelse af den almindelige butikstid benytte den supplerende butikstid mandag til kl. 23.30 eller tirsdag, onsdag og fredag til kl. 19.30, eller der kan uden for den almindelige butikstid placeres supplerende faktisk butikstid, f. eks. tirsdag og torsdag kl. 19-22.

Gennemføres dette forslag, vil der ske en væsentlig udvidelse af den enkelte butiks frihed til at placere sin faktiske — almindelige og supplerende - butikstid efter de foreliggende salgsmuligheder, der kan variere tidsmæssigt afhængig af vedkommende butiks karakter, varesortiment og beliggenhed samt efter forbrugernes mulighed for at benytte sig af butikkens tilbud.

Det er kommissionens opfattelse, at der herved opnås en flexibilitet, der vil være til fordel for såvel butiksindehavere og -ansatte som for forbrugerne, uden at der vil indtræde uønskede økonomiske og sociale virkninger.

Dispensationsordningen.

Som nævnt foran har kommissionen med baggrund i undersøgelsen af kommunalbestyrelsernes dispensationspraksis drøftet mulige ændringer i den gældende administrative procedure for behandlingen af ansøgninger om dispensation i henhold til den gældende lukkelovs § 7, men er endt med at foreslå, at den gældende ordning i hovedtræk opretholdes, således at afgørelsen om dispensation fortsat træffes på lokalt plan af kommunalbestyrelsen med mulighed for at indbringe dennes afgørelse for et ankenævn.

I følge handelsministeriets cirkulære af 17. juni 1970 om lukkelovens § 7 bør kommunalbestyrelsen ved fastsættelse af udvidet butikstid af mere langvarig art forinden indhente udtalelser fra de lokale organisationer,

som berores heraf, eller - hvis sådanne ikke findes - fra de pågældende hovedorganisationer.

Undersøgelsen af dispensationspraksis har vist, at der kun indhentes udtalelser (foretages horing) i under $\frac{1}{3}$ af sagerne, hvilket kan være en af årsagerne til en konstateret geografisk uensartethed i afgørelserne.

Kommissionen finder, at denne uensartethed bør formindskes, hvilket kan ske ved i de vigtigere grupper af dispensationstilfælde at foreslå indført horingspligt for kommunalbestyrelserne.

For så vidt angår de i den gældende lukkelovs § 7 nævnte i alt ti tilfælde af dispensationsmuligheder vedrører især de to, nemlig nr. 1 (områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold) og nr. 7 (ved den dansk-tyske landegrænse) geografiske områder med koncentration af butikker, som er etableret og drives for fortrinsvis at betjene inden- og udenlandske turister.

Af de af undersøgelsen af dispensationspraksis omfattede ansøgninger er ca. 60 pct. rejst med henvisning til de nævnte tilfælde i lukkelovens § 7. Ved at lade de nævnte områder afgrænse som områder, for hvilke de generelle butikstidsbestemmelser overhovedet ikke skal være gældende, vil over halvdelen af ansøgningerne til kommunalbestyrelserne falde væk, ligesom man vil undgå hovedparten af de sager, der indbringes for ankenævnet.

Kommissionen foreslår derfor, at en sådan geografisk afgrænsning foretages på initiativ af kommunalbestyrelsen, jf. udkastets § 5. Den indledende områdeafgrænsning vil vel betyde en ikke ubetydelig administrativ byrde for kommunalbestyrelsen og den kommunale forvaltning, men dette arbejde vil have karakter af en engangsforanstaltning. Det foreslås ganske vist, at afgrænsningen formelt skal foretages for et år ad gangen, men det må forventes, at der i praksis kun sjældent vil blive tale om ændringer, f. eks. når nye arealer bliver udlagt til sommerhusområder, eller når et område skifter karakter fra at være et område, der i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold til et område med overvejende fast beboelse. Indsnævring af et afgrænset område forudsætter således en særlig begrundelse.

For så vidt muligt at sikre, at afgrænsnin-

gen bliver ensartet på de forskellige lokaliteter under i øvrigt ensartede forhold, foreslås det, at handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for områdeafgrænsningen, og for hvilke organisationer der skal forhandles med, forinden afgørelsen om afgrænsningen træffes.

Gennem den foreslåede områdeafgrænsning har kommissionen alene haft til hensigt at fremkalde en administrativ lettelse; der er således ikke tilsigtet nogen direkte realitetsændring i forhold til den gældende lov, men det forventes, at den omstændighed, at det påhviler kommunalbestyrelsen at tage initiativ til en områdeafgrænsning, i praksis vil betyde, at flere butikker vil blive undtaget fra de generelle butikstidsbestemmelser, end det er tilfældet under den gældende ordning, hvor initiativet til udvidet butikstid overvejende er taget af den enkelte butik.

For at forhindre åbenbare misbrug foreslås det, at handelsministeren bemyndiges til at bestemme, at fritagelsen vedrørende sommerhusområder ikke skal gælde enkelte butikker, der ikke blot tilsigter at dække de lokale behov, men hvis væsentligste kundedrags kommer andetsteds fra, jf. stk. 2, sidste punktum.

For andre af de i den gældende lukkelovs § 7 nævnte tilfælde, nemlig nr. 2 (i haveforeninger), nr. 3 (på lejrpladser), nr. 4 (i større trafikknudepunkter), nr. 5 (på eller ved sygehuse) og nr. 6 (i idrætsanlæg) finder kommissionen, at der fortsat skal kunne meddeles dispensation af kommunalbestyrelsen efter retningslinjer givet af handelsministeren, jf. udkastets § 6, stk. 1, jf. stk. 3.

Der forudsættes - i modsætning til den gældende ordning - en ansøgning, således at kommunalbestyrelsen ikke på eget initiativ kan meddele dispensation i henhold til denne bestemmelse. Omvendt finder kommissionen det ikke påkrævet i disse tilfælde at foreslå pligt for kommunalbestyrelsen til at indhente udtalelser fra organisationer, inden afgørelse træffes. Bestemmelsen, der erstatter de nævnte bestemmelser i den gældende lovs § 7, får alene selvstændig betydning for haveforeninger eller lejrpladser, der er beliggende uden for områder, der er fritaget for overholdelse af de generelle butikstidsbestemmelser.

Den gældende lukkelovs § 7, nr. 8 (for salg af antikviteter og gaveartikler på steder,

hvor der særligt sælges til turister) og nr. 10 (ved ekstraordinære, store turistbesøg, kongresser og lign.) tager særligt sigte på salg til udenlandske turister.

Kommissionen finder, at der på dette område er grund til at indføre ændringer, der i det hele vil betyde en lempeligere adgang til dispensation.

Det foreslås derfor, at kommunalbestyrelsen efter forhandling med vedkommende turist- og handelsorganisationer kan give tilladelse til udvidet butikstid for butikker, der i særlig grad betjener turister, og som alene fører et af handelsministeren nærmere fastsat varesortiment (gaveartikler, antikviteter og lign.). jf. udkastets § 6, stk. 2. Som for den ovenfor nævnte områdeafgrænsning forudsættes sådanne tilladelser formelt meddelt for et år ad gangen.

Ved en sådan ordning tilvejebringes også i byområder mulighed for salg til ikke mindst udenlandske turister af et særligt varesortiment, som disse erfaringsmæssigt efterspørger, ligesom ordningen sammen med de øvrige butikkers placering af den særlige butikstid i perioder, der er velegnet for salg til turister, kan bidrage til, at indkøbsmulighederne for turisterne ikke i samme omfang som under den gældende ordning vil være afgørende forskellige i sommerhusområder og byområder.

Når kommissionen ikke foreslår reglen om de særlige turistbutikker med afgrænset sortiment placeret i samme bestemmelse som andre butikker med begrænset sortiment, jf. udkastets § 3, skyldes det bl. a. hensynet til risikoen for konkurrenceforvridning, der skønnes at kræve en konkret vurdering i hvert enkelt tilfælde af behovet for etablering af turistbutikker.

Til supplerung af denne bestemmelse foreslås det, at kommunalbestyrelsen efter forhandling med turist- og handelsorganisationer kan give lejlighedsvis og tidsbegrænset tilladelse til udvidet butikstid i forbindelse med store turistbesøg, kongresser o. lign. Det foreslås, at tilladelsen skal kunne gives til en enkelt eller flere butikker, eller for samtlige butikker i det område, hvor de pågældende turister må antages i almindelighed at ville foretage deres indkøb, jf. udkastets § 6, stk. 2.

Endelig finder kommissionen, at den i lukkelovens § 7, nr. 9 hjemlede mulighed

for, at kommunalbestyrelsen kan meddele dispensation fra de generelle butikstidsbestemmelser i forbindelse med dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor, naturligt kan henføres til politimesterens, i København politidirektørens, kompetence, idet politiet ifølge den gældende lukkelovs § 6 kan tillade udvidet butikstid for salg i forlystelseshaver, ved folkefester, på markeder o. lign. af et nærmere afgrænset varesortiment.

Kommissionen foreslår derfor, at politimesteren, i København politidirektøren, kan tillade udvidet butikstid ved salg i forlystelseshaver, ved dyrskuer, markeder, omfattende festligheder o. lign., samt hvor særlige omstændigheder i øvrigt måtte tale herfor, jf. udkastets § 7.

Kommissionen finder ikke, at der - som det i den gældende lov delvis er tilfældet - bør foretages en lovmæssig afgrænsning af det tilladte varesortiment, men at dette om fornødent bør fastsættes efter politiets konkrete vurdering af behovet, sammenholdt med det særlige salgssteds eller den særlige begivenheds karakter.

Undtagelsesbestemmelser for salg af visse varer og for visse butikker.

Kommissionen anerkender det hensigtsmæssige i, at salget af visse varer, jf. den gældende lukkelovs § 2, og at visse butikker, jf. den gældende lukkelovs § 3, falder uden for lovgivningen om butikstid.

Kommissionen er dog som nævnt ovenfor af den opfattelse, at det er u hensigtsmæssigt, at der fra samme lokale kan sælges såvel varer, der kun må forhandles i den generelle butikstid, som varer, der tillige må forhandles uden for butikstiden.

Som det ligeledes er omtalt foran, giver det frie salg af visse af de i den gældende lovs § 2 nævnte varer anledning til ulemper af forskellig art.

Dette gælder først og fremmest salget af benzin og andre olieprodukter m. v., men også det helt frie salg af f. eks. aviser, brændsel og proviant kan give anledning til overvejelser.

De omtalte ulemper vil kunne begrænses, såfremt benzinstationer henføres til de butikker, der er undtaget fra de almindelige

butikstidsbestemmelser, jf. den gældende lovs § 3, således at de - også inden for den almindelige butikstid - alene kan føre et af handelsministeren fastsat varesortiment, hvilket kommissionen foreslår.

Herved vil man opnå at bevare benzinstationernes mulighed for at betjene det kørende publikum, herunder turister, uden for almindelig butikstid med varer, der traditionelt efterspørges af dette publikum.

Kommissionen har dog ikke taget stilling til sammensætningen af benzinstationernes sortiment, men peger på, at der herved bør tages rimelige hensyn til såvel det kørende publikum, benzinstationernes indehavere og personale som til den øvrige butikshandel, herunder de øvrige butikker, for hvilke der er fastsat sortimentsbegrænsning.

For så vidt angår salget af aviser, jf. den gældende lukkelovs § 2, nr. 2, gælder i princippet samme generelle betragtninger som anført ovenfor om benzin m. v., idet bestemmelsen også i praksis giver mulighed for, at aviser lovligt kan sælges uden for butikstiden fra lokaler, hvorfra der forhandles varer, som kun må sælges i butikstiden.

Kommissionen finder imidlertid, at aviser fortsat bør kunne sælges uden iagttagelse af de almindelige butikstidsbestemmelser, når salget finder sted på gader og pladser, hvilket vil svare til den før 1970-lukkeloven gældende ordning.

Da aviser samtidig forudsættes som hidtil at kunne sælges fra de butikker, der kun må føre et begrænset varesortiment, og som derfor ikke omfattes af de almindelige butikstidsbestemmelser, samt i de butikker, der, jf. udkastets § 4, må holdes åbne på søn- og helligdage, vil dagbladenes afsætningsmuligheder i praksis ikke blive reduceret.

I øvrigt finder kommissionen det ønskeligt, om det indskræpes, at der ved salg af varer, der kan sælges uden for den generelle butikstid, fra lokaler, hvorfra der sælges varer, der kun må sælges inden for den generelle butikstid, kun holdes åbent i det omfang, det er påkrævet for at sælge førstnævnte varer, og at der om fornødent foretages afskærmning af de øvrige varer.

Kontrollen med overholdelse af butikstidslovgivningen.

Ved indførelse af den af kommissionen foreslåede supplerende butikstid, der, jf. udka-

stets § 1, stk. 2, udgør 6 timer ugentligt, som efter den enkelte forretningsindehavers bestemmelse kan placeres frit uden for den almindelige butikstid, opstår der - foruden et forøget behov hos de enkelte erhvervsdrivende for at informere publikum om deres faktiske butikstid - behov for, at det kan kontrolleres, at bestemmelserne om almindelig og supplerende butikstid overholdes.

Kommissionen foreslår derfor, at det ved samtlige indgangssteder til en butik tydeligt skal angives, hvornår butikken holdes tilgængelig for publikum, jf. udkastets § 1, stk. 5.

Der pålægges således den enkelte indehaver en skiltningspligt, der omfatter såvel den faktiske almindelige butikstid som den faktisk supplerende butikstid.

Medens skiltningen om den almindelige butikstid frit skal kunne ændres når som helst, foreslår kommissionen, at skiltningen om den enkelte butiks supplerende butikstid kun må ændres en gang om måneden, og således at ændringen sker pr. den første med virkning for hele den påfølgende måned.

For de butikker, hvor hvilke den generelle butikstid ikke skal være gældende, såfremt de alene fører et nærmere afgrænset varesortiment, jf. udkastets § 3, foreslår kommissionen at indsætte yderligere en betingelse, nemlig at det ved samtlige indgange til disse forretningers butiks- og lagerlokaler ved skilte skal tilkendegives, at butikken fører et begrænset varesortiment, således at især leverandørers, men også publikums opmærksomhed henledes på, at ikke alle varer må føres i butikkerne. Hensigten hermed er af søge indskræppet, at leverandører, der til disse butikker leverer andre varer, end butikkerne må føre, kan straffes for medvirken til overtrædelse af loven, når de almindelige betingelser herfor er opfyldt.

Kommissionen foreslår endvidere, at det, jf. udkastets § 3, stk. 2, udtrykkeligt bestemmes, at et salgslokale kun skal kunne henføres under én af de i bestemmelsen opregnede butikker, således som det ifølge praksis er tilfældet under den gældende lov.

Endelig foreslår kommissionen at lovfæste den før den gældende lukkelovs ikrafttræden fulgte praksis, der var til hinder for, at disse butikker med særligt sortiment stod i indvendig forbindelse med hinanden, jf. udkastets § 3, stk. 2, idet kontrollen med, at

der fra den enkelte butik alene sælges de til-ladte varer, derved lettes.

Kommissionen har derimod ikke fundet det påkrævet at foreslå forbud mod indven-dig forbindelse mellem på den ene side bu-tikker, der kun må fore et fastsat varesorti-ment og på den anden side butikker, for hvilke de generelle butikstidsbestemmelser er gældende, idet der i dette tilfælde næppe vil være kontrolmæssige hensyn, der taler herfor.

Kommissionen har endvidere ikke fundet anledning til at foreslå ændringer i den med den gældende lukkelov indførte betingede offentlige påtale af overtrædelse af lukkelo-ven.

Særudtalelse fra mindretallet.

Forhandlingerne i kommissionen har vist, at der gør sig meget forskelligartede opfattelser gældende af, hvordan den fremtidige lukke-lovgivning bør være. Alle medlemmer af kommissionen har imidlertid givet udtryk for vilje til at søge at nå et kompromis. Det af flertallet accepterede kompromisforslag er imidlertid - efter mindretallets opfattelse - behæftet med så væsentlige mangler, at man ikke har kunnet tilslutte sig dette.

Mindretallet finder, at en ophævelse af lukkeloven (fuldstændig liberalisering) ud fra en almen samfundsmæssig betragtning kan og bør gennemføres nu.

Da mindretallet dog ikke — som anført ovenfor — har afvist ethvert kompromis, vil de følgende synspunkter blive fremsat ud fra ønsket om hel eller delvis liberalisering af butikstidsbestemmelserne.

Den lukkelov, der gælder i dag, er blevet til under en helt anden detailhandelsstruktur og forbrugersituation, end vi har i dag. Lukkeloven opfattes af mange som en social beskyttelseslov for de mindre butiksindeha-ver og personalet. Vi vil dog sætte spørgs-målstegn ved, om den i vore dage giver en sådan reel beskyttelse, men i hvert fald ska-ber loven ulemper for andre. Dens eksistens og nærmere indhold må derfor nødvendigvis vurderes ud fra en afvejning af en række modstridende hensyn. Når mindretallet der-for som sin principielle indstilling har en total ophævelse, ligger heri ikke, at man un-derkender de positive virkninger, der er op-nået gennem den eksisterende lov, men først og fremmest, at en restriktiv lukkelov må be-

dømmes som overflødig i dag, idet de sociale hensyn, som loven tilsigter at varetage, i for-nøden udstrækning kan varetages ad anden vej.

Hvis en egentlig ophævelse ikke er gen-nemførlig, og man fastholder, at der skal være en restriktiv butikstidslov, må den for at kunne fungere tilfredsstillende forudsætte nogenlunde homogene og stabile forhold inden for detailhandelen og forbrugernes kreds. Dette er ikke længere tilfældet. Bran-cheglidning, opståen af nye butikstyper som landevejsbutikker og lavprisvarehuse, er alt sammen faktorer, der medfører, at de mest hensigtsmæssige butikstider ikke er de sam-me for alle kategorier af butikker.

På forbrugersiden er der ligeledes sket ændringer i forholdene. Udflytninger til omegnskvarterer, sommerhusområdernes sti-gjende betydning, den højere levestandard og ikke mindst kvindernes stadig stigende udeerhverv er nogle af de faktorer, der med-fører nye ønsker til butikernes service. Hvis butikshandelen skal fungere tilfredsstil-lende, og forbrugerne skal kunne finde der-hen, hvor de er bedst tjent med at handle, forudsætter det, at de har rigelig tid til at sammenligne priser, kvaliteter m. v. Specielt udearbejdende husmødre og enlige selver-hvervende har vanskeligheder på dette om-råde. Dette forhold har ikke alene betydning for den enkelte forbruger, men for at den fri konkurrence kan have virkning i samfundet.

For mange forbrugere er det med den nu-værende normale arbejds- og transporttid næsten umuligt at få lejlighed til at foretage sådanne sammenligninger. Som den af kom-missionen foranstaltede forbrugerundersø-gelse viser, køber mange ind på vej til eller fra arbejdsstedet eller i arbejdstiden (36 pct. for hele landet, 48 pct. i København) med den lokale binding, dette giver, og det be-svær, hjemtransporten medfører.

I tidligere perioder har lukkeloven virket som en vis beskyttelse af butikspersonalet mod lange og ubekvemme arbejdstider. Vi er enige i, at en sådan beskyttelse fortsat må eksistere, men i stedet for at give denne indi-rekte og ufuldstændigt gennem en lov om butikstid, kan beskyttelsen i vore dage mere hensigtsmæssigt sikres direkte ved faglige overenskomster om løn- og arbejdsvilkår, der fastsætter rammer for den ugentlige ar-bejdstid.

Frygten for, at en liberalisering skal medføre et skred i butikstiderne af konkurrencemæssige grunde, virker stærkt overdrevet og bekræftes heller ikke af erfaringerne fra andre lande. Detailhandelen drives i dag langt mere rationelt økonomisk end tidligere, og man kan ikke forvente, at en butik vil holde længere åbent, end det er lønsomt.

Det ses da også, at mange butikker ikke udnytter butikstiderne fuldt ud, men f. eks. lukker lørdag kl. 12 eller 13, simpelt hen fordi det ikke kan betale sig at holde åbent længere. Det kan ligeledes konstateres, at der findes adskillige eksempler på, at individuelle butiksdrivende inden for et område selv finder sammen og indgår aftaler om butikstider.

Også flertallet mener, at en vis fleksibilitet er påkrævet, og viderefører derfor i næsten uændret form lovens undtagelsesbestemmelser og dispensationsmuligheder.

Mindretallets principielle indstilling er, at lukkelovens afskaffelse ville spare landet for megen og dyr administration. Men hvis disse bestemmelser skal videreføres, må vi i hvert fald fremhæve, at de ikke kan undgå at give vanskelige grænsedragingsproblemer både geografisk, dvs. med hensyn til butikkens beliggenhed, og hvad angår varesortimentet.

1 flertallets forslag findes da også en række undtagelsesbestemmelser. Selv om disse bestemmelser fortsat må forventes at give anledning til administration, vanskelige afgørelser og vilkårligheder, anser vi dog forslaget for en vis forbedring i forhold til den eksisterende ordning. Vi vil fremhæve, at der fortsat vil opstå vanskelige afgørelser med hensyn til, hvilke butikker der kan siges at betjene sommerhusområderne. Endvidere må nævnes de betydelige vanskeligheder, der knytter sig til de ligeledes anerkendte specielle behov for turisternes indkøb.

Dette er ikke klaret tilfredsstillende med undtagelsesregler for gaveartikler og antikviteter, da turisternes indkøb erfaringsmæssigt er spredt geografisk og over en lang række ret forskelligartede varer.

Mindretallet forventer ikke, at en større eller mindre liberalisering vil medføre store ændringer fra situationen i dag. Men vi ved, at der finder en vis »bagdørshandel« sted, og at benzinstationer, kioskbutikker m. v. faktisk har opnået et vist salg også af dagligvarer uden for normal butikstid. Endvidere

ved vi fra forbrugerundersøgelsen, at der er 7 pct. af forbrugerne, repræsenterende et befolkningsudsnit på 350.000 personer, der ønsker butikstiderne ændret. 1 hovedstadsområdet er tallet 9 pct. Vi ved fra trivselsundersøgelserne, at der er 32 pct. af de handlende, der ønsker en liberalisering, og at der er 22 pct. af de ansatte, der er villige til at arbejde på andre tider end nu. Det, mindretallet ønsker af en ny lov på dette område, er et tilbud til disse parter om at kunne mødes på basis af de konkrete og lokale forhold.

Kommissionens flertal frygter, at en væsentlig eller fuldstændig liberalisering af den danske butikstidslovgivning i en periode, der er præget af arbejdsløshed, vil kunne medføre uønskede samfundsmæssige virkninger af såvel økonomisk som af social karakter, navnlig gennem den styrke, hvormed disse virkninger vil indtræde i løbet af et forholdsvis kort åremål.

Hertil må mindretallet fremføre to sæt af indvendinger. Det første er, at disse uheldige virkninger synes stærkt overdimensioneret. Der er en årelang udvikling i gang med nedlæggelse af mindre butikker, men den indflydelse, en butikstidslov eller mangel herpå ville have, må anses for begrænset. Det er muligt, at en fuldstændig ophævelse vil forstærke processen, men en delvis liberalisering, hvor blot et begrænset antal timer overlades til fri disposition, kan meget vel tænkes at give chancer for mindre butikker, der ved delvis at vælge andre tider end de store butikker, kan blive et konkurrencedygtigt supplement til disse.

Det må dernæst understreges, at der ikke er holdepunkter for en antagelse om, at en liberalisering (eller delvis ophævelse af lukkeloven) skulle medføre en nettoforøgelse i arbejdsløsheden, hvorimod den kan resultere i en omflytning af beskæftigelse fra visse områder til andre.

Den anden indvending er, at en butikstidslov ikke må opfattes som en kriselov. Det, der må tilstræbes, er en lovgivning, der giver en ramme om butikkernes butikstid, som kan fungere hensigtsmæssigt i en årrække, både i gode og mindre gode tider.

De ovenfor nævnte forhold betyder, at hvis der skal gælde en butikstidslov, må der stilles langt større krav om fleksibilitet end hidtil.

Dette ville klart opnås ved en ophævelse

af lukkeloven, hvorefter det overlades til de handlende selv at fastsætte de butikstider, de finder hensigtsmæssige. Såfremt detailhandelen ikke selv ønsker denne frihed, må den nødvendige fleksibilitet indbygges i loven.

Om det af flertallet fremsatte forslag skal mindretallet først udtale, at vi finder ideen om den supplerende butikstid god, idet den netop tilsigter fleksibilitet.

Mindretallet har imidlertid tre væsentlige indvendinger.

For det første finder vi, at det foreslåede antal timer til supplerende butikstid er utilstrækkeligt, idet flertallets forslag kun forøger den ugentlige butikstid med maksimalt 1 ½ time. Hvis det gennemføres, vil den supplerende butikstid, selv om den udnyttes, kun i ringe grad betyde forbedret service for forbrugerne.

Den anden væsentlige indvending, mindretallet har mod flertalsforslaget, er forslaget om, at den almindelige butikstid om lørdagen skal slutte kl. 12 mod kl. 14 efter den nugældende lov. Det må forventes, at forslagets gennemførelse følges op af en faglig overenskomst, hvorefter enhver supplerende butikstid skal honoreres med et særligt tillæg. I så fald vil begrænsningen af den almindelige butikstid om lørdagen kunne medføre, at især en række udvalgswarebutikker overhovedet ikke vil finde det lønsomt at holde åbent om lørdagen. Således har stormagasinerne direkte udtalt, at de frygter, at det overhovedet ikke kan betale sig at holde åbent om lørdagen. Ligeledes har Københavns City Center udtalt, at lørdagslukning kl. 12 sandsynligvis vil medføre, at Københavns City vil være praktisk talt død hele lørdagen. Det samme vil gælde andre større byer.

For det tredje finder mindretallet, at flertalsforslagets restriktioner for den supplerende butikstids placering er uhensigtsmæssig som grundlag for løsninger, som handlende og forbrugere lokalt kunne finde frem til i fælles interesse. Bestemmelsen om, at den supplerende butikstid højst må fordeles over 3 af ugens dage, er uheldig. Begrundelsen for forslaget er, at man ikke vil risikere et skred i den almindelige butikstid, så denne udskydes til kl. 18.30. Vi anser denne risiko for temmelig urealistisk. Der vil være få butikker, der vil have nogen interesse i at

holde åbent længere end til kl. 17.30. Men for visse butikker kan behovet være der. Det gælder således levnedsmiddelbutikker i de fjernere forstæder til de store byer. Mange af deres kunder vil have vanskeligt ved at nå hjem og handle inden kl. 17.30, hvorfor de tvinges til at købe ind inde i byen. Butiksindehavere i forstadsområderne kunne derfor se deres fordel af hver af ugens første 5 dage at holde åbent til kl. 18.00 eller evt. 18.30, og forbrugerne ville udnytte denne mulighed.

Som ovenfor nævnt foregår der en stærk udvikling inden for detailhandelen. Allerede om få år kan andre butikstider end de i dag gældende vise sig at være mere hensigtsmæssige. Ved ikke at have nogen restriktioner for den supplerende butikstid opnår man langt nemmere en tilpasning til ændrede fremtidige vilkår, frem for at man skal revidere butikstidsloven hvert 5. eller 10. år. En butikstidslov skal ikke bare tage hensyn til forholdene i dag, men åbne mulighed for en fremtidig udvikling.

Fleksibiliteten med den supplerende butikstid er tænkt koncentreret om det tidspunkt, på hvilke butikkerne skal lukke. Mindretallet vil pege på, at tilsvarende fleksibilitet kunne indføres, for så vidt angår åbningstiderne om morgenen.

Den nugældende lukkelov (og flertalsforslaget tilslutter sig dette) fastsætter, at butikkerne kan åbne kl. 6.

Mindretallet vil derfor foreslå, at åbnings-tidspunktet fastsættes til kl. 7. De derved indvundne 6 timer kunne da lægges til de 6 timer, flertalsforslaget indeholder, og anvendes som supplerende butikstid morgen eller aften efter de handlendes og forbrugernes konkrete behov. Da mindretallet fastholder almindelig butikstid til kl. 14 om lørdagen, vil de oprindelige foreslåede 6 timer kunne reduceres med 2 timer, hvorved det samlede antal supplerende timer fastsættes til 10.

Selve tallet 10 timer er ikke afgørende, men ved at foreslå dette opnås samme ugentlige butikstid som efter flertallets forslag, hvorved det fremhæves, at det vigtigste for mindretallet er at åbne mulighed for en mere hensigtsmæssig placering af denne butikstid.

Noget yderligere ønske om søndagshandel ud over flertallets forslag vil mindretallet ikke fremsætte.

For et par år siden så man i en række pro-

vinsbyer gentagne forsøg på gennem vedtagelser i de lokale handelsstandsforeninger at få etableret generel lørdagslukning. Det ville være urealistisk at modsætte sig aftaler mellem individuelle handlende om begrænsninger i butikstiderne. Derimod kan man ikke ud fra et forbrugersynspunkt acceptere, at de enkelte handlende gennem branche- eller handelsorganisationer generelt forpligtes ud over, hvad der er fastsat i den kommende lov om butikstid. En bestemmelse herom bør derfor indføres i loven.

Mindretallet skal herefter foreslå ændringer i det fremsatte udkast til lov om butikstid:

§ 1. Den almindelige butikstid er i detail-

handelen på hverdage fra kl. 7 til kl. 17.30, lørdage dog fra kl. 7 til kl. 14.

Stk. 2. Herudover må enhver butik holdes åben i indtil 10 timer ugentlig. Placeringen af denne supplerende butikstid fastlægges af den enkelte butik. Den supplerende butikstid må dog ikke placeres på søn- og helligdage.

§ 10. Branchevedtagelser eller vedtagelser i handelsorganisationer, der begrænser butikstiden ud over, hvad der er fastsat i denne lov, har ikke gyldighed og er ikke bindende for medlemmerne.

Forslagets § 10 ændres til § 11 og så fremdeles.

Kapitel IV

Udkast til lovforslag med bemærkninger

Udkast til lov om butikstid

§ 1. Den almindelige butikstid i detailhandelen er på hverdage fra kl. 6 til kl. 17.30, lørdage dog fra kl. 6 til kl. 12.

Stk. 2. Herudover må enhver butik holdes åben i indtil 6 timer ugentligt. Placeringen af denne supplerende butikstid fastlægges af den enkelte butik, dog at de 6 timer højst må fordeles over 3 dage. Den supplerende butikstid må ikke placeres på lørdage efter kl. 14 og på son- og helligdage.

Stk. 3. Falder grundlovsdagen og juleaftensdag på en hverdag, må der kun holdes åbent til kl. 12. Påske- og pinselørdag må der - udover hvad der følger af reglerne i stk. 2 - holdes åbent til kl. 20. Det samme gælder de sidste seks hverdage før juleaftensdag. Den sidste søndag før juleaftensdag må der ligeledes holdes åbent fra kl. 10 til kl. 20.

Stk. 4. Butikker, hvorfra der foregår detail salg, må ikke holdes åbne for publikum uden for de i stk. 1-3 angivne butikstider. Butikker omfatter salgs- og udleveringssteder samt lagre.

Stk. 5. Det skal ved samtlige indgangssteder til en butik tydeligt angives, hvornår butikken holdes åben. For så vidt angår bestemmelsen i stk. 2 må denne skiltning kun ændres én gang om måneden, og således at ændringen sker pr. den første med virkning for hele vedkommende måned.

Stk. 6. Loven gælder også for fordeling af varer fra andelsforeninger.

Stk. 7. Optagelse af bestillinger er tilladt uden for butikstiden, men levering må tidligst ske i den påfølgende butikstid.

Stk. 8. Kunder, som befinder sig i en butik ved butikstidens ophør, kan ekspederes i indtil et kvarter efter dette tidspunkt. For de frisørsaloner og saloner for skønhedspleje, der omfattes af loven om butikstid, gælder

dog, at kunder kan ekspederes indtil en time efter butikstidens ophør.

§ 2. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for salg af følgende varer:

1. Medicinalvarer fra apoteker og apotekers håndkøbsudsalg.
2. Aviser på gader og pladser.
5. Brændsel.
4. Proviant til skibe og luftfartøjer samt til lastmotorkøretøjer i langturstrafik.
5. Motorkøretøjer, traktorer, landbrugs- og entreprenørmaskiner, skibe og luftfartøjer samt tilbehør hertil.
6. Lystbåde, campingvogne, telte og andet lejrudstyr uden for sædvanlig butiks-handel.
7. Fersk fisk uden for sædvanlig butiks-handel.
8. Naturalprodukter af eget jordbrug og husdyrhold.
9. Havebrugsvarer fra gartnerier og planteskoler.
10. Husdyr.
11. Varer fra automat.
12. Varer i henhold til lov om restaurations- og hotelvirksomhed m. v.
13. Løsøre, der afhændes ved tvangsauktion eller er indleveret fra et bo og afhændes ved frivillig, offentlig auktion.

§ 3. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for følgende butikker:

1. bladkiosker,
2. konfekturbutikker,
3. bagerbutikker.
4. brodudsale,

5. smurrebrodsbutikker,
- b. blomsterbutikker og
7. benzinstationer,

såfremt der fra vedkommende lokale - også i den almindelige og supplerende butikstid, jfr. § 1, stk. 1-3 - alene føres sådanne varer, som handelsministeren fastsætter, og såfremt der ved samtlige indgangssteder til butikks- og lagerlokaler er opsat et skilt, der på tydelig måde bærer påskriften: »Begrænset varesortiment«.

Stk. 2. Et salgslokale kan kun henføres under én af de i stk. 1 opregnede butikker. Salgslokaler, der henføres under forskellige af de i stk. 1 nævnte butikker, må ikke være indbyrdes forbundne.

§ 4. Butikker, hvorfra der på hverdage sælges aviser eller mejeriprodukter, må på søn- og helligdage holdes åbne fra kl. 6 til kl. 10 for salg af sådanne varer, som handelsministeren fastsætter.

§ 5. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for områder, der i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold. Det samme gælder området ved den dansk-tyske landgrænse.

Stk. 2. Den nærmere afgrænsning af de i stk. 1 nævnte områder foretages af kommunalbestyrelsen efter forhandling med de berørte organisationer. Handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for, hvem der skal forhandles med, og for områdeafgrænsningen i øvrigt. Handelsministeren kan herunder bestemme, at fritagelsen vedrørende sommerhusområder ikke skal gælde butikker, der ikke blot tilsigter at dække de lokale behov, men hvis væsentligste kundekreds kommer andetsteds fra.

Stk. 5. Områdeafgrænsningen foretages normalt for ét kalenderår ad gangen. Kommunalbestyrelsen kan dog udvide området i årets løb. Såfremt særlige grunde taler herfor. Meddelelse om områdeafgrænsningen gives til den stedlige politimyndighed.

§ 6. Kommunalbestyrelsen kan efter ansøgning give tilladelse til udvidede butikstider i haveforeninger, på lejrpladser, i idrætsanlæg, i større trafikknudepunkter samt på

eller ved sygehuse eller lignende institutioner.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen kan efter forhandling med vedkommende turist- og handelsorganisationer give tilladelse til udvidede butikstider for butikker, der i særlig grad betjener turister, og som kun fører et nærmere angivet varesortiment (gaveartikler, antikviteter o. lign.). Tilladelsen kan gives for indtil ét år ad gangen. Kommunalbestyrelsen kan endvidere efter forhandling med de nævnte organisationer give lejlighedsvis og tidsbegrænset tilladelse til udvidede butikstider i forbindelse med store turistbesøg, kongresser o. lign. Tilladelsen kan gives til en enkelt eller enkelte butikker eller for samtlige butikker i det område, hvor de pågældende turister må antages i almindelighed at ville foretage deres indkøb.

Stk. 3. Handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for meddelelsen af de i stk. 1 og 2 nævnte tilladelser.

§ 7. Politimesteren, i København politidirektøren, kan tillade udvidede butikstider for salg i forlystelseshaver, ved dyrskuer, markeder, omfattende festligheder o. lign., samt hvor særlige omstændigheder i øvrigt måtte tale herfor.

§ 8. Handelsministeren kan for udstillinger undtage fra bestemmelserne i § 1.

Stk. 2. For udstillinger, der alene omfatter kunst eller kunsthåndværk, og som afholdes af frembringerne eller af andre på disses vegne, gives tilladelse dog af kommunalbestyrelsen.

§ 9. Kommunalbestyrelsens afgørelser i henhold til §§ 5, 6 og 8, stk. 2 kan af de foreninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil, indbringes for et ankenævn, der nedsættes af handelsministeren, og som består af en formand, der har den juridiske uddannelse, og 2 andre medlemmer, der skal være uafhængige af kommunale eller organisationsmæssige interesser. Formanden og medlemmer samt suppleanter for disse udnævnes for indtil 5 år ad gangen. Handelsministeren fastsætter nævnets forretningsorden.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsens og ankenævnets afgørelser kan ikke indbringes for nogen administrativ myndighed.

§ 10. Erhvervsdrivendes overtrædelse af reglerne i denne lov, herunder af vilkår og betingelser for særligt meddelte tilladelser, straffes med bøde.

Stk. 2. Påtale finder kun sted efter begæring af de foreninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil.

§ 11. Loven træder i kraft den . . . Samtidig ophæves lov nr. 264 af 10. juni 1970.

Stk. 2. De i henhold til den tidligere lov udstedte særlige tilladelser bevarer deres gyldighed indtil... (et år).

§ 12. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Bemærkninger til lovudkastet

Til § 1.

Bestemmelserne træder i stedet for den gældende lukkelovs § 1. Medens den hidtidige lukkelovgivning altid har arbejdet med faste og ensartede tidsangivelser, er forslaget baseret på en sondring mellem almindelig butikstid, jfr. stk. 1, og supplerende butikstid, jfr. stk. 2. Herigennem søges der tilvejebragt den fornødne flexibilitet i butikernes adgang til at holde åbent.

Terminologien »butikstid« er anvendt i stedet for tidligere anvendte vekslende udtryk som »åbningstider«, »lukketiden« m.v.

Butikstid betegner perioden mellem det tidspunkt, hvor butikker ifølge loven må åbnes for publikum, og det tidspunkt, hvor butikker skal lukkes for publikum, eller med andre ord den periode hvor butikker ifølge loven må være tilgængelige for publikum.

Inden for denne lovmæssigt bestemte butikstid kan hver enkelt butik fastsætte sin faktiske butikstid, der angiver den periode, hvor butikken i praksis er tilgængelig for publikum.

Den almindelige butikstid er på hverdage fra kl. 6 til kl. 17.30, lørdage dog fra kl. 6 til kl. 12.

Den supplerende butikstid er 6 timer ugentlig. Disse 6 timer kan af den enkelte butik placeres uden for den almindelige butikstid med den begrænsning, at den supplerende butikstid højst kan fordeles over 3 af ugens dage og ikke på lørdage efter kl. 14 og ikke på søn- og helligdage. Begrundelsen for, at den supplerende butikstid ikke må fordeles over alle ugens fem første hverdage er, at man ikke har tilsigtet nogen generel udvidelse af butikstiden, men derimod ønsket at åbne mulighed for enkelte »lange« dage, tilpasset forbrugernes indkøbsmønstre.

Efter den gældende lukkelov er den lovmæssige butikstid 68 timer ugentlig.

Efter udkastet andrager den almindelige butikstid 63½ time ugentlig og er således forkortet med 4½ time. Til erstatning for disse 4½ time tjener den supplerende butikstid på indtil 6 ugentlige timer, således at den samlede maksimale butikstid i forhold til den gældende lukkelov kun forøges med 1½ time til 69½ time ugentlig. Forslagets betydning skal således ikke søges i forøgelsen af timetallet, men derimod i disse timers placering. Man er således ikke længere henviset til en lang fredagsåbning.

Den enkelte butik kan eksempelvis - alt efter eget ønske — i forlængelse af den almindelige butikstid benytte den supplerende butikstid tirsdag, torsdag og lørdag, henholdsvis til kl. 19.30 og kl. 14, eller mandag, onsdag og fredag til kl. 19.30. Man kan også vælge en enkelt dag, f. eks. torsdag, og da holde åbent til kl. 23.30, eller butikken kan uden direkte forbindelse med den almindelige butikstid placere supplerende butikstid, f. eks. tirsdag og torsdag kl. 19 til kl. 22.

Særbestemmelserne i den gældende lukkelovs § 1 om butikstiden den sidste hverdag før en helligdag, dog ikke en almindelig søndag, samt de sidste seks hverdage og søndag før juleaftensdag og juleaftensdag, foreslås ændret. Den gældende lovs særbestemmelser om butikstiden den 1. maj og 1. november findes at burde bortfalde, da der næppe længere er noget behov herfor, navnlig når henses til reglerne om supplerende butikstid.

Efter udkastets særbestemmelser, jfr. stk. 3, skal butikstiden slutte kl. 12 på grundlovsdagen og juleaftensdag, såfremt disse dage falder på hverdage; den supplerende butikstid vil ikke kunne placeres efter dette tidspunkt på de nævnte dage.

Påske- og pinselørdag samt de sidste seks hverdage før jul kan butikstiden udstrækkes til kl. 20, udover hvad der følger af reglerne om den supplerende butikstid. Den sidste søndag før jul foreslås butikstiden at skulle være fra kl. 10 til kl. 20.

Ved indførelse af reglen om supplerende butikstid opstår der - foruden et forøget behov hos de enkelte erhvervsdrivende for at informere publikum om deres faktiske, almindelige og supplerende butikstid - et behov for at tilvejebringe muligheder for at kontrollere den enkelte butiks supplerende butikstid.

I udkastets stk. 5 indføres derfor som en nydannelse en skiltningspligt, der omfatter såvel den enkelte butiks faktiske, almindelige som dens faktiske, supplerende butikstid.

Medens skiltningen om den almindelige butikstid kan ændres når som helst, kan skiltningen om den supplerende butikstid kun ændres én gang om måneden med virkning fra den første i måneden. Indholdet af skiltningen for så vidt angår den pågældende måned behøver ikke at være ensartet for samtlige uger, idet butikstiden lovlig kan være forskellig fra uge til uge, blot det er anført i månedsskiltningen.

Månedsskifte midt i en uge ændrer ikke længden af eller placeringsmulighederne for den supplerende butikstid i den pågældende uge.

Skiltningen skal alene angive hvilken periode, den pågældende indehaver har til hensigt at holde sin butik tilgængelig for publikum. Der opstår ikke gennem skiltningen nogen offentligretlig eller privatretlig forpligtelse til rent faktisk at holde butikken tilgængelig for publikum i den ved skiltningen angivne periode.

I sammenligning med den gældende lukkelovs § 1 indeholder udkastet desuden visse redaktionelle ændringer foranlediget af anvendelsen af udtrykket »butikstid«.

Lovudkastets sontring mellem almindelig og supplerende butikstid med heraf følgende skiltningspligt udelukker, at loven omfatter omførsel af varer, jfr. næringslovens §§12 og 13, men bortset herfra er afgrænsningen af det område, som loven skal være gældende for (detailhandelen), uændret i forhold til den gældende lukkelov.

Specielt bemærkes, at udkastet - som den

gældende lov - alene omfatter erhvervsmæssigt salg af varer til forbrugere, samt at udtrykket »butik«, jfr. udkastets § 1, stk. 4, fortsat omfatter såvel salgs- som udleveringssteder og lagre, således at der ikke til begrebet »butik« kræves, at der skal være tale om egentlige lokaler; boder og stadepladser anses som under den gældende lukkelov også for butikker i lovens forstand.

Aftaler og vedtagelser mellem erhvervsdrivende om at overholde en bestemt faktisk butikstid vil være lovlige bortset fra sådanne tilfælde, som måtte stride mod monopollovgivningen.

Til § 2.

Bestemmelsen, der træder i stedet for den gældende lukkelovs § 2, omhandler varer og varegrupper, for hvilke butikstidsbestemmelserne i § 1 ikke skal være gældende.

Visse af de i bestemmelsen nævnte varer, f. eks. brændsel og proviant, kan sælges uden for den generelle butikstid fra lokaler, hvorfra der i butikstiden tillige må sælges varer, der er omfattet af de almindelige regler i § 1.1 sådanne tilfælde må der kun holdes åbent i det omfang, det er påkrævet for at sælge de varer, der er omfattet af bestemmelsen, og der må derfor om fornødent foretages afskærmning af de øvrige varer.

I udkastet er bestemmelsen om salg af benzin, olie m.v., jfr. den gældende lovs § 2, nr. 5, der kan give anledning til særlige ulemper bl. a. af kontrolmæssig karakter, udtaget og overført til udkastets § 5, som indeholder undtagelsesbestemmelser for særligt nævnte butikker, der kun må fore et nærmere afgrænset varesortiment.

For så vidt angår salg af aviser, jfr. den gældende lovs § 2, nr. 2, kan anføres nogle af de samme betragtninger som for benzin, olie m. v. Det findes imidlertid uheldigt at henvise salget af aviser uden for den generelle butikstid alene til de butikker, der har begrænset varesortiment. Det foreslås derfor i udkastet, at salget af aviser fortsat skal være frit ikke alene i de i udkastets § 3 nævnte butikker, som alle har aviser i deres sortiment, men også på gader og pladser, hvilket i øvrigt svarer til den for 1970-loven gældende ordning. Om avissalget henvises også til bemærkningerne til § 4.

De øvrige punkter i udkastet svarer til bestemmelserne i den gældende lovs § 2.

Til § 3.

Bestemmelsen træder i stedet for den gældende lukkelovs § 3.

I udkastet er angivet de butikker, der såfremt de kun fører et afgrænset varesortiment - ikke er omfattede af butikstidsbestemmelserne i udkastets § 1.

Til de i den gældende lukkelov anførte butikker foreslår udkastet føjet »benzinstationer«. jfr. udkastets § 3, nr. 7, idet benzinstationer gennem de seneste år i stigende omfang har udvidet deres sortiment med varer, hvis salg er undergivet de generelle butikstidsbestemmelser.

Denne udvikling er forbundet med ulemper af kontrolmæssig karakter og har givet anledning til ikke tilsigtede konkurrencemæssige virkninger til ugunst for de butikker, der er pligtige til at overholde de generelle butikstidsbestemmelser eller til kun at føre et begrænset varesortiment. Dertil kommer, at det næppe kan afvises, at faktisk adgang til køb uden for den generelle butikstid af f. eks. øl og spiritus i tilknytning til motorkørsel kan føre til uønskede samfundsmæssige konsekvenser af forskellig art.

Ved at henføre benzinstationer til nærværende bestemmelse om butikker med afgrænset varesortiment vil ulemperne kunne begrænses. såfremt der for benzinstationer fastsætter et sortiment med særlig hensyntagen til det kørende publikum.

Der indføres som en nydannelse en pligt for disse butikker med særligt sortiment til ved samtlige indgange til butiks- og lagerlokaler at opsætte et skilt med påskriften: »Begrænset varesortiment«. Formålet hermed er at henlede især leverandørers, men også publikums opmærksomhed på, at ikke alle varer må føres i disse butikker, jfr. bemærkningerne til § 10.

Det foreslås, at det i stk. 2 udtrykkeligt bestemmes, at et salgslokale kun skal kunne henføres under én af de i stk. 1 opregnede butikker, således som det er tilfældet under den gældende lov. Det foreslås endvidere, at salgslokaler, der er henført under forskellige af de i stk. 1 nævnte butikker, ikke må være indbyrdes forbundne, hvilket er i overensstemmelse med den før den gældende lukkelov fulgte praksis.

Bestemmelsen i stk. 2 vil derimod ikke være til hinder for, at lokaler, der er henført

til en af de i udkastets stk. 1 nævnte butikker, står i indvendig forbindelse med lokaler, der er omfattet af butikstidsbestemmelserne i udkastets § 1. Det må dog kræves, at der ved den almindelige og supplerende butikstids ophør, jfr. udkastets § 1, etableres en sådan adskillelse mellem de to butikker, at der skabes sikkerhed for, at salget fra den af udkastets § 1 omfattede butik slutter ved butikstidens ophør.

Til § 4.

Bestemmelsen træder i stedet for den gældende lukkelovs § 4.

Medens den gældende lukkelovs § 4 alene tillader butikker, hvorfra der på hverdage sælges mælk, butikstid fra kl. 6 til kl. 10 på folkekirkens helligdage, medtager udkastet foruden butikker, der sælger mejeriprodukter, også butikker, hvorfra der på hverdage sælges aviser. Handelsministeren skal fortsat fastsætte det sortiment, der må sælges i den nævnte butikstid.

Som den gældende lov omfatter bestemmelsen enhver butik, hvorfra der sælges aviser eller mejeriprodukter, uanset hvilke andre varer der i øvrigt sælges.

Til § 5.

Bestemmelsen træder i stedet for den gældende lukkelovs § 7, nr. 1 og 7. Den nye formulering tilsigter bl. a. at lette administrationen, idet udkastet er baseret på generelle områdefritagelser, medens der efter den gældende lov kun kan fastsættes »udvidede åbningstider« for butikker i visse områder.

Det påhviler kommunalbestyrelsen efter forhandlinger med de berørte organisationer at tage initiativ til den geografiske afgrænsning af de områder, der i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold, og af området ved den dansk-tyske landgrænse.

Inden for disse afgrænsede områder skal de generelle butikstidsbestemmelser, jfr. udkastets § 1, ikke være gældende. Der kan med andre ord holdes åbent døgnet rundt, også lørdag-søndag.

Udover de særlige forhold ved den dansk-tyske landgrænse er betingelsen for, at et område kan fritages for butikstidsbestemmelserne, at området i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold.

Der er ikke med denne formulering tilsig-

tet nogen direkte realitetsændring i forhold til den gældende lov, der kræver, at området i *udpræget* grad benyttes til sommer- og weekendophold, men det forventes, at den omstændighed, at det påhviler kommunalbestyrelsen at tage initiativ til en områdefafgrænsning, i praksis vil betyde, at flere butikker vil blive undtaget fra de generelle butikstidsbestemmelser, end det er tilfældet under den gældende ordning, hvor initiativet til udvidet butikstid overvejende er taget af den enkelte butik. Handelsministeren skal i øvrigt fastsætte generelle retningslinjer for områdefafgrænsningen og for hvem, kommunalbestyrelsen skal forhandle med, forinden afgørelse om afgrænsningen træffes.

Alle butikker, der er beliggende inden for det afgrænsede område, er undtaget fra de generelle butikstidsbestemmelser.

Handelsministeren kan dog i de generelle retningslinjer bestemme, at fritagelsen vedrørende sommerhusområder ikke skal gælde enkelte butikker, der ikke blot tilsigter at dække de lokale behov, men hvis væsentligste kundekreds kommer andetsteds fra, jfr. stk. 2, sidste punktum. Denne undtagelsesbestemmelse har karakter af en sikkerhedsventil, der kan bremse åbenbare misbrug, f. eks. ved placering af en landsdelsdækkende virksomhed i et sommerhusområde.

Af hensyn til de erhvervsdrivendes dispositioner skal områdefafgrænsningen foretages for et kalenderår ad gangen, dog at udvidelse af området kan ske i årets løb, såfremt særlige grunde taler herfor. Det må i øvrigt påregnes, at en engang fastsat afgrænsning vil forblive uændret i længere perioder ad gangen, normalt indtil området måtte skifte karakter fra at være et område, der i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold, til et område med overvejende fast beboelse. Eventuel indsnævring af det afgrænsede område forudsætter således en særlig begrundelse.

Meddelelse om områdefafgrænsningen skal af kommunalbestyrelsen gives til den stedlige politimyndighed.

Kommunalbestyrelsens afgørelse kan indbringes for et ankenævn, jfr. udkastets § 9.

Til § 6.

Bestemmelsen svarer til eller træder i stedet for den gældende lukkelovs § 7, nr. 2-6, 8 og 10.

Udkastets stk. 1 svarer til den gældende lovs § 7, nr. 2-6. Der er ikke tilsigtet nogen realitetsændring med den foreslåede formulering, bortset fra at tilladelsen til udvidet butikstid alene kan ske efter ansøgning, således at kommunalbestyrelsen ikke - som efter den gældende lov - kan tage initiativ til dispensation i de nævnte tilfælde.

For f. eks. haveforeninger og lejrpladser får stk. 1 kun selvstændig betydning, såfremt disse ikke er beliggende inden for et område, der er afgrænset i medfør af udkastets § 5.

Udkastets stk. 2 træder i stedet for den gældende lovs § 7, nr. 8 og 10.

Denne bestemmelse tager særlig sigte på at lette salget fortrinsvis til udenlandske turister af varer, som disse erfaringsmæssigt efterspørger.

Dispensationsbeføjelsen er som i den gældende lov tillagt kommunalbestyrelsen, som dog - i modsætning til bestemmelserne i den gældende lov - forinden afgørelse træffes, skal forhandle med vedkommende turist- og handelsorganisationer.

Tilladelsen til udvidet butikstid kan, jfr. udkastets stk. 2, første punktum, gives til butikker, der i særlig grad betjener turister, og som alene fører et af handelsministeren fastsat varesortiment (gaveartikler, antikviteter o. 1.).

Tilladelserne kan gives for et år ad gangen, og de forudsætter en konkret vurdering af behovet i hvert enkelt tilfælde.

For at supplere turisternes indkøbsmuligheder kan kommunalbestyrelsen endvidere efter forhandling med de nævnte organisationer give lejlighedsvis og tidsbegrænset tilladelse til udvidet butikstid i forbindelse med store turistbesøg, kongresser o. 1., jfr. stk. 2, 3. og 4. punktum.

Handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for meddelelse af tilladelser i henhold til udkastets § 6.

Kommunalbestyrelsens afgørelse kan indbringes for et ankenævn, jfr. udkastets § 9.

Til § 7.

Bestemmelsen erstatter den gældende lukkelovs § 6 og § 7, nr. 9.

De i den gældende lovs § 7, nr. 9 nævnte dispensationsmuligheder foreslås overført fra kommunalbestyrelsen til politimesteren, i København politidirektøren.

I det omfang, der søges om tilladelse til udvidede butikstider for butikker, der ligger uden for dyrskue- eller markedspladsen, forudsættes det, at tilladelse alene gives, hvor dyrskuet eller markedet har en mere omfattende karakter og tager sigte på videre kredse af egnens befolkning. Det samme gælder begrebet »omfattende festligheder og lignende«, der navnlig tager sigte på egentlige byfester. Der kan f. eks. således ikke meddeles dispensation i forbindelse med en enkelt virksomheds eller et centers åbnings-, jubilæumsarrangement eller lignende. Såfremt »særlige omstændigheder« skal kunne give anledning til dispensation, må der være tale om forhold af ekstraordinær karakter, f. eks. katastrofesituationer.

Den i den gældende lovs § 6 foretagne afgrænsning af varesortimentet foreslås udeladt, idet det anses for hensigtsmæssigt, at der i nogle tilfælde foretages begrænsning i sortimentet efter en konkret vurdering, medens det i andre tilfælde findes upåkrævet at fastsætte sortimentsbegrænsninger.

Til § 8.

Bestemmelsen svarer til den gældende lukkelovs § 5.

Til § 9.

Bestemmelsen svarer til den gældende lukkelovs § 8.

Til § 10.

Bestemmelsen svarer til den gældende lukke-

lovs § 9. Den særlige skiltningspligt for de i § 3 nævnte butikker tager som nævnt i bemærkningerne til § 3 sigte på at klargøre for bl. a. leverandører til disse butikker, at butikkerne alene må føre et begrænset varesortiment. Herigennem søger man at indskærpe, at leverandører, der til disse butikker leverer andre varer, end butikkerne må føre, kan straffes for medvirken til overtrædelse af loven, når de almindelige betingelser herfor er opfyldt, jfr. straffelovens § 23. Udkastet indeholder ikke specielle bødetakster, men man forudsætter, at bøderne størrelse fastsættes på linje med forholdene ved overtrædelse af andre dele af erhvervslovgivningen. f. eks. markedsføringsloven.

Til §11.

Det forekommer hensigtsmæssigt, om de i henhold til den gældende lukkelov meddelte tilladelser bevarer deres gyldighed i en vis periode. Specielt bemærkes, at der kan opstå et særligt behov for, at meddelte dispensationer i medfør af den gældende lukkelovs § 7. nr. 1 (områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold) og nr. 7 (ved den dansk—tyske landgrænse) kan opretholdes, indtil den i udkastet i § 5 omhandlede områdeafgrænsning har fundet sted.

Til § 12.

Bestemmelsen svarer til den gældende lukkelovs § 11.

Lukkelov

(lov nr. 264 af 10. juni 1970)

§ 1 (stk. 1,1. pkt.). Detailsalg må kun finde sted på hverdage inden for tidsrummet fra kl. 6 til kl. 17.30, på fredage dog til kl. 20 og på lørdage **til** kl. 14 ...

(Stk. 1, 2.-5. pkt.). . . . Falder grundlovsdagen og juleaftensdag på en hverdag, må detailsalg kun finde sted henholdsvis til kl. 12 og kl. 14. Den sidste hverdag for en helligdag, dog ikke en almindelig søndag, samt de sidste seks hverdage før juleaftensdag må detailsalg finde sted til kl. 20. Den sidste søndag for juleaftensdag må detailsalg finde sted fra kl. 16 til kl. 20. Falder den 1. maj og den 1. november på en hverdag, må detailsalg finde sted til kl. 20.

Stk. 2. Butikker, hvorfra der foregår detailsalg, må ikke holdes åbne for publikum uden for tilladte åbningstider. Butikker omfatter salgs- og udleveringssteder samt lagre.

Stk. 3. Loven gælder også for fordeling af varer fra andelsforeninger.

Stk. 4. Optagelse af bestillinger er tilladt i lukketiden, men levering må tidligst ske i den påfølgende åbningstid.

Stk. 5. Kunder, som befinder sig i en butik ved lukketidens indtræden, kan ekspederes i indtil et kvarter efter dette tidspunkt. For de frisørsaloner og saloner for skønhedspleje, der omfattes af lukkeloven, gælder dog, at kunder kan ekspederes indtil en time efter lukketidens indtræden.

Udkast til

lov om butikstid

§ 1. Den almindelige butikstid i detailhandelen er på hverdage fra kl. 6 til kl. 17.30, lørdage dog fra kl. 6 til kl. 12.

Stk. 2. Herudover må enhver butik holdes åben i **indtil** 6 timer ugentligt. Placeringen af denne supplerende butikstid fastlægges af den enkelte butik, dog at de 6 timer højst må fordeles over 3 dage. Den supplerende butikstid må ikke placeres på lørdage efter kl. 14 og på søn- og helligdage.

Stk. 5. Falder grundlovsdagen og juleaftensdag på en hverdag, må der kun holdes åbent **til** kl. 12. Påske- og pinselørdag må der - udover hvad der følger af reglerne i stk. 2 - holdes åbent til kl. 20. Det samme gælder de sidste seks hverdage før juleaftensdag. Den sidste søndag før juleaftensdag må der ligeledes holdes åbent fra kl. 10 til kl. 20.

Stk. 4. Butikker, hvorfra der foregår detailsalg, må ikke holdes åbne for publikum uden for de i stk. 1-3 angivne butikstider. Butikker omfatter salgs- og udleveringssteder samt lagre.

Stk. 5. Det skal ved samtlige indgangssteder til en butik tydeligt angives, hvornår butikken holdes åben. For så vidt angår bestemmelsen i stk. 2 må denne skiltning kun ændres én gang om måneden, og således at ændringen sker pr. den første med virkning for hele vedkommende måned.

Stk. 6. Loven gælder også for fordeling af varer fra andelsforeninger.

Stk. 7. Optagelse af bestillinger er tilladt uden for butikstiden, men levering må tidligst ske i den påfølgende butikstid.

Stk. 8. Kunder, som befinder sig i en butik ved butikstidens ophør, kan ekspederes i indtil et kvarter efter dette tidspunkt. For de frisørsaloner og saloner for skønhedspleje, der omfattes af loven om butikstid, gælder dog, at kunder kan ekspederes indtil en time efter butikstidens ophør.

Lukkelov

(lov nr. 264 af 10. juni 1970)

§ 2. Loven gælder ikke for salg af:

1. Medicinalvarer fra apoteker og apotekers håndkøbsudsalg.
2. Aviser.
3. Brændsel.
4. Proviant til skibe og luftfartøjer samt til lastmotorkøretøjer i langturstrafik.
5. Benzin, olie, petroleum, gas og lignende samt salg fra benzinsalgssteder af reserverede, tilbehør til motorkøretøjer og andre varer, der har en naturlig forbindelse med motorkøretøjets anvendelse eller vedligeholdelse.
6. Motorkøretøjer, traktorer, landbrugs- og entreprenørmaskiner, skibe og luftfartøjer samt tilbehør hertil.
7. Lystbåde, campingvogne, telte og andet lejrudstyr uden for sædvanlig butikshandel.
8. Fersk fisk uden for sædvanlig butikshandel.
9. Naturalprodukter af eget jordbrug og husdyrhold.
10. Havebrugsvarer fra gartnerier og planteskoler.
11. Husdyr.
12. Varer fra automat.
13. Varer i henhold til lov om restaurations- og hotelvirksomhed m. v.
14. Løsøre, der afhændes ved tvangsauktion eller er indleveret fra et bo og afhændes ved frivillig, offentlig auktion.

§ 3. Loven gælder ikke for

1. bladkiosker,
2. konfekturbutikker,
3. bagerbutikker,
4. brødsudsalg,
5. smørrebrødsbutikker og
6. blomsterbutikker,

såfremt der fra vedkommende lokale - også

Udkast til

lov om butikstid

§ 2. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for salg af følgende varer:

Medicinalvarer fra apoteker og apotekers håndkøbsudsalg.

Aviser på gader og pladser.

Brændsel.

Proviant til skibe og luftfartøjer samt til lastmotorkøretøjer i langturstrafik.

Motorkøretøjer, traktorer, landbrugs- og entreprenørmaskiner, skibe og luftfartøjer samt tilbehør hertil.

Lystbåde, campingvogne, telte og andet lejrudstyr uden for sædvanlig butikshandel.

Fersk fisk uden for sædvanlig butikshandel.

Naturalprodukter af eget jordbrug og husdyrhold.

Havebrugsvarer fra gartnerier og planteskoler.

10. Husdyr.

11. Varer fra automat.

12. Varer i henhold til lov om restaurations- og hotelvirksomhed m. v.

15. Løsøre, der afhændes ved tvangsauktion eller er indleveret fra et bo og afhændes ved frivillig, offentlig auktion.

§ 3. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for følgende butikker:

1. bladkiosker,
2. konfekturbutikker,
3. bagerbutikker,
4. brødsudsalg,
5. smørrebrødsbutikker,
6. blomsterbutikker og
7. benzinstationer,

såfremt der fra vedkommende lokale - også

Lukkelov

(lov nr. 264 af 10. juni 1970)

i den almindelige åbningstid - alene føres sådanne varer, som handelsministeren fastsætter.

§ 4. Butikker, hvorfra der på hverdage sælges mælk, må på folkekirkens helligdage holdes åbne fra kl. 6 til kl. 10 for salg af sådanne varer, som handelsministeren fastsætter.

§ 7. Kommunalbestyrelsen kan efter retningslinjer givet af handelsministeren fastsætte udvidede åbningstider for butikker i følgende tilfælde:

1. i områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold,

7. ved den dansk-tyske landgrænse,

§ 7. Kommunalbestyrelsen kan efter retningslinjer givet af handelsministeren fastsætte udvidede åbningstider for butikker i følgende tilfælde:

2. i haveforeninger,

Udkast til

lov om butikstid

i den almindelige og supplerende butikstid, jfr. § 1, stk. 1-3 - alene føres sådanne varer, som handelsministeren fastsætter, og såfremt der ved samtlige indgangssteder til butikks- og lagerlokaler er opsat et skilt, der på tydelig måde bærer påskriften: »Begrænset varesortiment«.

Stk. 2. Et salgslokale kan kun henføres under én af de i stk. 1 opregnede butikker. Salgslokaler, der henføres under forskellige af de i stk. 1 nævnte butikker, må ikke være indbyrdes forbundne.

§ 4. Butikker, hvorfra der på hverdage sælges aviser eller mejeriprodukter, må på søn- og helligdage holdes åbne fra kl. 6 til kl. 10 for salg af sådanne varer, som handelsministeren fastsætter.

§ 5. Bestemmelserne i § 1 gælder ikke for områder, der i det væsentlige benyttes til sommer- og weekendophold. Det samme gælder området ved den dansk-tyske landgrænse.

Stk. 2. Den nærmere afgrænsning af de i stk. 1 nævnte områder foretages af kommunalbestyrelsen efter forhandling med de berorte organisationer. Handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for hvem, der skal forhandles med, og for områdeafgrænsningen i øvrigt. Handelsministeren kan herunder bestemme, at fritagelsen vedrørende sommerhusområder ikke skal gælde butikker, der ikke blot tilsigter at dække de lokale behov, men hvis væsentligste kundekreds kommer andetsteds fra.

Stk. 3. Områdeafgrænsningen foretages normalt for ét kalenderår ad gangen. Kommunalbestyrelsen kan dog udvide området i årets løb, såfremt særlige grunde taler herfor. Meddelelse om områdeafgrænsningen gives til den stedlige politimyndighed.

§ 6. Kommunalbestyrelsen kan efter ansøgning give tilladelse til udvidede butikstider i haveforeninger, på lejrpladser, i idrætsanlæg, i større trafikknudepunkter samt på eller ved sygehuse eller lignende institutioner.

Lukkelov

(lov nr. 264 af 10. juni 1970)

5. på lejrpladser,
4. i større trafikknudepunkter, f. eks. banegårde og civile lufthavne,
5. på eller ved sygehuse eller andre lignende institutioner,
6. i idrætsanlæg,
8. for salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister.
10. ved ekstraordinære, store turistbesøg, kongresser og lignende.

§ 6. Politimesteren, i København politidirektøren, kan tillade udvidede åbningstider for salg i forlystelseshaver, ved folkefester, på markeder og lignende af tobak, blomster, legetøj samt de varer, som kan forhandles efter § 3, nr. 1 og 2.

§ 7. Kommunalbestyrelsen kan efter retningslinjer givet af handelsministeren fastsætte udvidede åbningstider i følgende tilfælde:

9. i forbindelse med dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor,

§ 5. Handelsministeren kan for udstillinger undtage fra bestemmelserne i § 1.

Stk. 2. For udstillinger, der alene omfatter kunst eller kunsthåndværk, og som afholdes af frembringerne eller af andre på disses vegne, gives tilladelse dog af kommunalbestyrelsen.

§ 8. Kommunalbestyrelsens afgørelser efter § 5, stk. 2, og § 7 kan af de foreninger eller

Udkast til

lov om butikstid

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen kan efter forhandling med vedkommende turist- og handelsorganisationer give tilladelse til udvidede butikstider for butikker, der i særlig grad betjener turister, og som kun fører et nærmere angivet varesortiment (gaveartikler, antikviteter o. lign.). Tilladelsen kan gives for indtil ét år ad gangen. Kommunalbestyrelsen kan endvidere efter forhandling med de nævnte organisationer give lejlighedsvis og tidsbegrænset tilladelse til udvidede butikstider i forbindelse med store turistbesøg, kongresser og lignende. Tilladelsen kan gives til en enkelt eller enkelte butikker eller for samtlige butikker i det område, hvor de pågældende turister må antages i almindelighed at ville foretage deres indkøb.

Stk. 3. Handelsministeren fastsætter generelle retningslinjer for meddelelsen af de i stk. 1 og 2 nævnte tilladelser.

§ 7. Politimesteren, i København politidirektøren, kan tillade udvidede butikstider for salg i forlystelseshaver, ved dyrskuer, markeder, omfattende festligheder og lignende samt hvor særlige omstændigheder i øvrigt måtte tale herfor.

§ 8. Handelsministeren kan for udstillinger undtage fra bestemmelserne i § 1.

Stk. 2. For udstillinger, der alene omfatter kunst eller kunsthåndværk, og som afholdes af frembringerne eller af andre på disses vegne, gives tilladelse dog af kommunalbestyrelsen.

§ 9. Kommunalbestyrelsens afgørelser i henhold til §§ 5, 6 og 8, stk. 2 kan af de for-

Lukkelov

(lov nr. 264 af 10. juni 1970)

organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil, indbringes for et ankenævn, der nedsættes af handelsministeren, og som består af en formand, der har den juridiske uddannelse, og 2 andre medlemmer, der skal være uafhængige af kommunale eller organisationsmæssige interesser. Formanden og medlemmer samt suppleanter for disse udnævnes for indtil 5 år ad gangen. Handelsministeren fastsætter nævnets forretningsorden.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsens og ankenævnets afgørelser kan ikke indbringes for nogen administrativ myndighed.

§ 9. Erhvervsdrivende, der overtræder bestemmelserne i §§ 1 og 4 eller vilkår for tilladelser i henhold til §§ 5-7, straffes med bøde.

Stk. 2. Påtale finder kun sted efter begæring af de foreninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil.

§ 10. Loven træder i kraft den 20. juni 1970.

Stk. 2. Lukkelov nr. 221 af 27. maj 1950 ophæves.

Stk. 5. De i henhold til den tidligere lov udstedte særlige tilladelser bevarer deres gyldighed indtil 1 år efter lovens ikrafttræden.

§ 11. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Udkast til

lov om butikstid

eninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil, indbringes for et ankenævn, der nedsættes af handelsministeren, og som består af en formand, der har den juridiske uddannelse, og 2 andre medlemmer, der skal være uafhængige af kommunale eller organisationsmæssige interesser. Formanden og medlemmer samt suppleanter for disse udnævnes for indtil 5 år ad gangen. Handelsministeren fastsætter nævnets forretningsorden.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsens og ankenævnets afgørelser kan ikke indbringes for nogen administrativ myndighed.

§ 10. Erhvervsdrivendes overtrædelse af reglerne i denne lov, herunder af vilkår og betingelser for særligt meddelte tilladelser, straffes med bøde.

Stk. 2. Påtale finder kun sted efter begæring af de foreninger eller organisationer, som handelsministeren bemyndiger dertil.

§ 11. Loven træder i kraft den . . .

Samtidig ophæves lov nr. 264 af 10. juni 1970.

Stk. 2. De i henhold til den tidligere lov udstedte særlige tilladelser bevarer deres gyldighed indtil ... (et år).

§ 12. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Kapitel V

Redegørelse for de
af kommissionen foretagne
undersøgelser

Forbrugerrelationen I: Belastningsundersøgelser¹⁾

Formål

For at få et objektive materiale til brug for kommissionens overvejelser, ikke mindst i forbindelse med vurderingen af andre undersøgelseresultater, som er baseret på interview, besluttedes det at gennemføre en undersøgelse af butikernes belastning i henseende til kundebesøg og omsætning. Undersøgelsen skulle for at opfylde formålet gennemføres på grundlag af direkte observationer.

Gennemførelse

Af budgetmæssige årsager var det ikke muligt at iværksætte en selvstændig undersøgelse, hvorfor første fase af arbejdet bestod i at finde allerede eksisterende materialer, som kunne bearbejdes til formålet. Ud over nogle mindre, enkeltstående undersøgelser hos private virksomheder fandtes det eneste brugbare materiale hos Institut for Centerplanlægning. Materialet var indsamlet af instituttet i efterårene 1967 og 1968 i henholdsvis Rødovre og Kolding som led i byplanopgaver. Der henvises endvidere til, at der i forbindelse med undersøgelsen af priser og omkostningsforløb er gennemført belastningsundersøgelser.

For så vidt angår undersøgelsen i Rødovre er den foretaget i Rødovre Centrum i oktober 1967. Undersøgelsen bygger på en registrering af omsætninger over kasseapparater samt på 20.000 interview og 50.000 registreringer af personbiler.

Med hensyn til Kolding-undersøgelsen skal anføres, at den blev gennemført i efteråret 1968. Undersøgelsen bygger på føring af 700 indkøbsbøger og 1.100 interview.

For detaljerede kommentarer vedrørende undersøgelsesteknik og bearbejdningsmeto-

der henvises til instituttets undersøgelsesrapport.

Undersøgelsens resultater findes i i alt 63 tabeller. Til brug for bedømmelse af de indeholdte resultaters sikkerhed har instituttet i underbilag 5 i sin rapport angivet antal observationer i de enkelte fordelinger.

Resultater

På grundlag af det betydelige talmateriale, der findes i de 63 tabeller, er der nedenfor uddraget en række hovedresultater samt givet en række kommentarer hertil. For at lette læsningen er der ved indledningen til kommentarerne til hvert hovedresultat angivet referencer i form af tabelnumre i instituttets undersøgelsesrapport.

I en række af tabellerne forekommer der markeringer for tidspunkter uden for de i loven angivne åbnings- og lukketidspunkter. Årsagerne hertil kan være såvel, at der i materialet indgår butikker, som ikke var omfattet af den da gældende lov, som at der i et vist omfang er sket overtrædelser af lovens bestemmelser.

Antal kunder og omsætning inden for tidsintervaller på en time, fordelt på alle hverdage (tabel 1-8).

Der kan ikke konstateres nogen markant forskel mellem daglig- og udvalgswarebutikker, hvorimod der er en forskel mellem resultaterne fra Rødovre og Kolding.

Det synes således at være tilfældet, at tidspunkterne fredag efter kl. 18 og hele lørdagen har mindre betydning i Kolding end i Rødovre. Tallene fra Kolding indiceret* endvidere, at der er en udpræget tendens til at lukke lørdag kl. 15.

¹⁾ Der henvises til den i bind II som bilag I gengivne undersøgelsesrapport »Tabeller fra Rødovre Centrum-undersøgelsen 1967 og købevaneundersøgelsen i Kolding Handelsdistrikt 1968«, der er udarbejdet af Institut for Centerplanlægning.

Disse resultater passer ret godt sammen med den almindelige opfattelse af forskelle mellem København og provinsen.

Antal kunder og omsætning på de enkelte hverdage fordelt på tidsintervaller på 1 time (tabel 9-16).

Hovedresultatet er, at belastningen er voksende mod slutningen af butikstiden. Tendensen er den samme for både daglig- og udvalgswarebutikker, dog mest udtalt i udvalgswarebutikker. Der er endvidere en tendens til en ret kraftig belastning om formiddagen specielt mellem kl. 11 og 12 i Kolding,

hvilket antageligvis skyldes, at der inden for en række erhverv opereres med lang frokost-pause.

Den ovennævnte antagelse om lukning kl. 13 om lørdagen i Kolding bekræftes af tallene.

Ugens samlede antal kunder og omsætning, fordelt på tidsintervaller på 1 time (tabel 16a-16h).

På grundlag af de indhentede oplysninger er der nedenfor lavet 5 sammenfattende tabeller. Det fremgår af samtlige de fem tabeller, at der er en meget ujævn belastning i butikkerne.

Teksttabel I Fredags og lørdags andel af ugens samlede antal kunder og omsætning.

Pct.	Kunder		Omsætning	
	Rødovre	Kolding	Rødovre	Kolding
Dagligvarer	44,4	39,9	59,1	49,9
Udvalgsvarer	41,2	39,1	49,0	49,6

Det fremgår af teksttabel I, at 40-44 pct. af ugens kunder kommer inden for knap V^3 af butikstiden, og i samme tidsrum finder 50-60 pct. af ugens omsætning sted. Tabellen viser endvidere, at fredag og lørdag har

lidt mindre betydning som indkøbsdage i Kolding end i Rødovre. Tabellen viser yderligere - lidt overraskende - at fredag og lørdag har lidt mindre betydning for indkøb af udvalgsvarer end for dagligvarer.

Teksttabel II: Andel af ugens kunder og omsætning, der falder mandag-torsdag kl. 16-17,30, fredag 16-20 og lørdag 8-14.

Pct.	Kunder		Omsætning	
	Rødovre	Kolding	Rødovre	Kolding
Dagligvarer . . .	46,2	45,1	56,2	49,8
Udvalgsvarer .	47,4	47,2	54,4	60,0

Teksttabel II viser, at der inden for den sidste $1\frac{1}{2}$ time af butikstiden mandag til torsdag samt fredag kl. 16-20 og lørdag (svarende til ca. 27 pct. af butikstiden) kommer mellem 45 og 47 pct. af ugens kunder, og at

mellem 50 og 60 pct. af ugens omsætning finder sted her. Det ses, at udvalgswarehandelen i Kolding inden for det betragtede tidsinterval er mere betydende end i Rødovre.

Teksttabel III: Andel af ugens kunder og omsætning, der falder mandag-torsdag kl. 17-17,30.

Pct.	Kunder		Omsætning	
	Rødovre	Kolding	Rødovre	Kolding
Dagligvarer . . .	4,5	9,0	3,3	7,7
Udvalgsvarer	5,3	12,8	5,0	13,6

Af teksttabel III kan det konstateres, at der inden for den sidste Vi butikstid mandag til torsdag, svarende til ca. 3,5 pct. af den samlede butikstid, kommer langt flere kunder i Kolding end i Rødovre, samt at omsæt-

ningen i Kolding er betydeligt større end i Rødovre. Tallene giver endvidere udtryk for en ret betydelig belastning i den sidste V2 butikstid.

Teksttabel IV: Andel af ugens kunder og omsætning, der falder fredag kl. 17-20.

Pct.	Kunder		Omsætning	
	Rødovre	Kolding	Rødovre	Kolding
Dagligvarer .	13,3	6,2	17,2	10,5
Udvalgsvarer	12,4	11,8	14,5	14,6

Tekstabel IV viser, at der i tidsrummet fredag kl. 17-20, svarende til ca. 5,3 pct. af den samlede butikstid, er en meget betydelig

belastning i butikkerne. Mellem 6 og 13 pct. af ugens kunder kommer i dette tidsrum og forårsager 10-17 pct. af ugens omsætning.

Teksttabel V: Lørdagens andel af ugens samlede antal kunder og omsætning.

Pct	Kunder		Omsætning	
	Rødovre	Kolding	Rødovre	Kolding
Dagligvarer .	16,7	18,4	23,	21,8
Udvalgsvarer	17,5	10,9	22,	9,0

Lørdag alene med kun 6 timers åbning eller ca. 10,7 pct. af den samlede butikstid har også en meget stor betydning som indkøbsdag, jf. teksttabel V. Der er dog grund til at bemærke, at udvalgsvarerhandelen i Kolding ikke er af så stor betydning; i stærk kontrast hertil står dagligvarerhandelen i Rødovre, hvor 24 pct. af ugens omsætning finder sted om lørdagen.

Kundernes transportmåde (tabel 17-20).

Der er en helt entydig tendens til, at kundernes transportform ændres efter indkøbstidspunktet. Privatbilens betydning vokser sidst på dagen og er helt dominerende fredag aften og lørdag. Der kan ikke konstateres væsentlige forskelle mellem transportmåde ved indkøb af daglig- og udvalgsvarer, hvorimod det kan konstateres, at privatbil anvendes i noget større udstrækning i Kolding end i Rødovre. Ved sammenligningen skal der tages højde for det ret store antal svar rubriceret under andet/uoplyst i Rødovre.

Kundernes fordeling på indkøbstidspunktet sammenholdt med afstand mellem bopæl og indkøbssted (tabel 21 og 22).

Oplysninger herom foreligger kun for Rødovre. Det fremgår, at kunderne bevæger sig over længere afstande fredag og lørdag for at foretage indkøb end på de øvrige dage. Endelig kan det konstateres, at udvalgsvarerbutikker kan trække kunder over længere afstande end dagligvarerbutikker.

Kundernes fordeling på indkøbstidspunkt sammenholdt med husstandens størrelse (tabel 23-26).

Det er ikke umiddelbart muligt at konstatere sammenhænge, som i relation til lukketider kan have relevans.

Indkøbsgruppens størrelse sammenholdt med indkøbstidspunkt (tabel 27-29).

Oplysninger foreligger kun for Rødovre. Der synes at være en tendens til, at indkøbsgrup-

pen er større sidst på dagen, fredag aften og lørdag efter kl. 11, end på andre tidspunkter. Tendensen er ikke så klar, som den kunne forventes at være. Årsagen hertil må nok søges i, at oplysninger ikke foreligger for mellem 30 og 50 pct. af kunderne.

Forskellen mellem erhvervsaktive og hjemmearbejdende kvinders indkøbstidspunkt (tabel 30-33).

Der er en klar forskel mellem erhvervsaktive og hjemmearbejdende kvinders indkøbsvaner. 50-60 pct. af de hjemmearbejdendes indkøb foretages i tidsrummet mandag til fredag kl. 8-15, mod 30-40 pct. af de erhvervsaktives. På samtlige andre tidspunkter er de erhvervsaktive i overtal. Det kan samtidig bemærkes, at omsætningen forårsaget af indkøb foretaget sidst på dagen i perioden mandag til fredag kl. 15-17.30 skønsmæssigt er mindre for hjemmearbejdende end for erhvervsaktive.

Enlige erhvervsaktives indkøbsvaner (tabel 34-43).

Det kan konstateres - bortset fra et par resultater - at flere enlige erhvervsaktive med børn foretager indkøb senere på dagen samt om lørdagen end enlige erhvervsaktive uden børn.

Indkøb i forbindelse med arbejde (tabel 44-45).

Tallene viser, at andelen af udvalgsvarer indkøbt i forbindelse med arbejde stort set svarer til andelen af dagligvarer. Der er en tendens til, at indkøb i forbindelse med arbejde foretages senere i Kolding end i Rødovre, hvilket kan hænge sammen med et senere arbejdsophør som følge af lang frokostpause.

Indkøbsvaner for forskellige socialgrupper (tabel 46-49).

Oplysninger foreligger kun for Kolding. Det fremgår, at erhvervsaktives og ikke selvstændiges andel af kunderne er størst sidst på dagen og lørdag. En tilsvarende entydig tendens gør sig ikke gældende for selvstændige. Bemærkelsesværdigt er det, at pensionister udgør en ret stor andel af kunderne i de travle timer sidst på dagen og om lørdagen.

Omsætning forårsaget af forskellige socialgrupper (tabel 50-53).

Oplysninger foreligger kun for Kolding. Det ses af teksttabel VI, at V³ af omsætningen sker i den sidste halve butikstime mandag-torsdag samt fredag og lørdag. Det fremgår endvidere, at landmænd samt faglærte og ufaglærte foretager større indkøb end de øvrige grupper i det nævnte tidsrum.

Teksttabel VI: Omsætning forårsaget af forskellige socialgrupper.

	ma.-fr. 8-17	ma.-to. 17-17.30	fr. 17-20	lø. 3-14	Total
Landmænd	55,9	17,3	11,8	15,0	100,0
Selvstændige	68,1	5,8	11,2	14,9	100,0
Direktører					
funktionærer	67,1	10,8	7,4	14,7	100,0
Fagl. og ufaglærte	64,3	9,5	8,5	17,7	100,0
Pensionister	71,5	6,7	4,4	17,4	100,0
Husmødre	72,6	6,5	6,1	14,8	100,0
I øvrigt	57,6	16,9	6,8	18,7	100,0
Total	66,5	9,3	7,5	16,7	100,0

Købsbeløb i relation til indkøbstidspunkt (tabel 54-55).

De to tabeller viser, at købsbeløbet er større fredag aften og lørdag end på de øvrige dage.

Konklusion

Der er en meget ujævn belastning af butiksnettet med spidsbelastninger sidst på dagen, fredag aften og lørdag.

Kundernes transportmåde ændres også over ugen, således at privatbil er det domi-

nerende transportmiddel i spidsbelastningsperioderne. Dette forhold hænger sammen med, at indkøbsgrupperne er større i spidsbelastningsperioderne.

Enlige såvel som gifte erhvervsaktive har større indkøbshyppighed i spidsbelastningsperioderne end ikke-erhvervsaktive.

Landmænd samt faglærte og ufaglærte har større indkøbshyppighed end andre befolkningsgrupper.

Endelig skal det nævnes, at indkøbenes størrelse vokser sidst på dagen og er størst fredag aften og lørdag.

Forbrugerrelationen II: Forbrugernes ønsker¹⁾

Undersøgelsens metode

Kommissionen anmodede i november 1972 Gallup Markedsanalyse A/S om i forbindelse med den månedlige omnibusundersøgelse at foretage en interviewundersøgelse af husstandenes indkøbsvaner og for de husstandes vedkommende, som havde vanskeligheder med at få foretaget indkøb inden for butikkernes nuværende butikstider, til lige en undersøgelse af, hvilke ønsker man måtte have i henseende til ændrede butikstider.

Omnibusundersøgelserne er baserede på et udvalg på ca. 2.000 personer over 15 år bosiddende i private husstande fordelt over hele landet. Udvalget etableres på følgende måde:

Inden for 9 geografiske hovedområder er landet inddelt i by- og landdistrikter. For landdistrikter, der defineres som kommuner med mindre end 600 husstande, er anvendt sognegrænser, medens man i provinsbyerne har specificeret distrikterne på grundlag af oplysninger om antal husstande i de enkelte gader. I hovedstadsområdet er inddelingen foretaget på grundlag af direkte inspektion af det pågældende område. I byerne er distrikterne stratificerede efter det procentvise antal funktionærer og selvstændige, i landdistrikterne efter det procentvise antal selvstændige landbrugere og arbejdere.

Tilvejebringelse af arealbestemte klynger af husstande er foregået ved direkte inspektion af det pågældende distrikt, hvorved samtlige husstande er blevet inddelt i grupper med ca. 5 husstande i hver, i hovedstaden dog kun 3 husstande.

Alle medlemmer på 15 år og derover i de

udtrukne husstande er opført på en liste efter en fast rækkefølge (husfader, husmoder, ældste søn osv.). For hver 2 personer på disse lister er 1 udvalgt tilfældigt. For at opnå et repræsentativt udvalg af personer kan der i visse tilfælde være foretaget 2 interview, medens andre husstande **kan** være sprunget over.

Såfremt den udvalgte person (respondent) ikke træffes, gennemføres i visse tilfælde genbesøg, hovedsageligt i hovedstadsområdet. For nonrespondenternes vedkommende gennemføres en opvejning af materialet baseret på oplysninger indhentet af interviewerne om personer, der har nægtet at svare, og ikke-trufnes bopæl (geografisk og urbaniseringsmæssigt bestemt), køn, civilstand og alder samt, hvorvidt den udtrukne svarperson er husmoder. Ved hjælp af disse oplysninger er tilsvarende karakteriserede interviewede svarpersoner udvalgt systematisk, og deres svar reproduceres således, at det rapporterede antal svarer til det udvalgte antal.

Det bemærkes, at personer, der af tjener værnepligt eller lever på institutioner som f. eks. alderdomshjem, principielt ikke indgår i undersøgelsen.

Undersøgelsens resultater

Indledning.

I den foreliggende undersøgelse har ca. 125 interviewere i perioden 28. november-10. december 1972 opsøgt 1999 personer over 15 år - bosiddende i private husstande - på deres bopæl. Antallet af respondenter, man har truffet hjemme, har i hovedstadsområdet været 51 pct., i provinsbyerne 68 pct. og i landdistrikterne 75 pct. Ved hjælp af genbe-

¹⁾ Der henvises til den i bind II som bilag II gengivne undersøgelsesrapport, Lukketider, december 1972, der er udarbejdet af Gallup Markedsanalyse AS.

søg er man for landet som helhed nået op på 1.321 reelle interview svarende til 66 pct.

Respondenterne har fået stillet flg. spørgsmål (forkortet):

	Tekst-tabel nr.
Hvem foretager normalt hovedparten af husstandens indkøb.	I
Hvornår foregår disse indkøb.	II
Er der andre i husstanden, som ofte foretager indkøb af en vis betydning	I
Hvornår foregår disse indkøb.	II
Hvorledes foretages indkøb i forhold til arbejdet	III
Har de vanskeligheder med indkøb inden for de nuværende åbningstider	IV
Hvorledes kan ændrede åbningstider afhjælpe disse vanskeligheder.	V
Har De i øvrigt ønsker om ændringer i butikkernes åbningstider.	VI
Hvorledes skulle åbningstiderne ændres.	VII

Spørgsmålenes fulde ordlyd fremgår af Gallups undersøgelsesrapport.

Undersøgelsesrapporten omfattende 16 tabeller giver svarene fordelt efter kriterierne: Urbaniseringsgrad, regioner, køn, aldersgrupper, svarpersonens stilling i husstanden, personligt erhverv, husmoderens stilling, familieoverhovedets stilling, alderen på børnene i husstanden samt antal personer i husstanden. Endvidere er foretaget en række krydstabuleringer. Rapporten giver i øvrigt en oversigt over »andre svar«, der ikke har kunnet indpasses i tabellernes systematik. I det

følgende har man sammenfattet undersøgelsens hovedresultater i teksttabellerne I–VII, men af praktiske grunde knytter bemærkningerne sig såvel til disse teksttabeller som til undersøgelsesrapportens mere detaljerede tabeller 1-16.

Til belysning af svarenes fordeling inden for hver enkelt af de ovenfor nævnte kriterier, er de absolutte tal angivet sammen med procenttallene.

De vigtigste resultater vedr. forbrugernes ønsker.

Teksttabellerne IV og VI indeholder undersøgelsens mest centrale spørgsmål, nemlig hvorvidt forbrugerne har vanskeligheder i forbindelse med indkøb inden for butikernes nuværende butikstider, og om forbrugerne har ønsker om ændringer i butikkernes butikstider. Langt den overvejende del af de personer, som selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, angiver, at de ikke har vanskeligheder i forbindelse med indkøb.

Undersøgelsens hovedtal er følgende for dagligvarer:

85 pct. angiver, at de ingen vanskeligheder har i forbindelse med indkøb, 12 pct. svarer »ved ikke« på spørgsmålet om, hvorvidt de har vanskeligheder. 3–4 pct. angiver, at de har vanskeligheder.

Billedet er stort set det samme for så vidt angår udvalgsvarer, hvor de tilsvarende tal er henholdsvis 83 pct., 15 pct. og 2 pct.

En geografisk opdeling registrerede sammenlagte procentsatser for dagligvarer, som vist i oversigten nederst på siden.

For udvalgsvarerne gælder, at lidt færre har svaret »ingen vanskeligheder« og lidt flere »ved ikke«.

	Ingen vanskeligheder	Vanskeligheder	Ved ikke	I alt
	%	%	%	%
<i>Urbanisering</i>				
Hovedstadsområdet	78	9	16	i 03
Provinsbyer	90	2	9	101
Landdistrikter	87	1	11	99
<i>Regioner</i>				
København, Frederiksberg, Gentofte	77	9	19	105
Hovedstadens forstæder	80	10	10	100
Øerne	87	1	11	99
Lylland	90	1	9	100

Hvem køber? (jf. teksttabel I).

Dagligvarer.

Gallups tabel 1 giver svar på, hvem der normalt foretager hovedparten af husstandens indkøb af sådanne ting som fødevarer, drikkevarer, rengørings- og toiletartikler og lignende. 65 pct. af respondenterne svarede, at det var husmoderen alene, der stod for indkøbene. Råmaterialet udviser ingen synderlige geografiske forskelle. Næsthyppest (17 pct.) finder man, at husmoder og hufader køber ind sammen - der er her en

tendens **til**, at dette særligt finder sted, for så vidt angår de yngre aldersklasser (23 pct. af 289). Tredjehyppigst (10 pct.) forekommer det, at hufaderen køber ind alene, og heller ikke her er der særlige geografiske forskelle. Derimod synes de mandlige respondenter at tillægge hufaderens indsats i så henseende **en** noget større vægt end de kvindelige respondenter (16 pct. af 976 mod 4 pct. af 1023). Endelig ses der blandt de ældste en tendens **til**, at hufaderen køber ind alene (21 pct. af 399) - der er vel her tale om enlige pensionister.

Teksttabel I. Hvem køber?

	Ekstrakt af Gallups tabel		
	1	3	10
	Hovedparten af alm. dagligvarer	Alm. dagligvarer i øvrigt	Udvalgsvarer ¹⁾
Husmoderen alene	65%	12%	19%
Hufaderen alene	10%	6%	7%
Børn alene	1%	4%	0%
Husmoder og -fader sammen .	17%	6%	61%
Moder, fader og børn	1%	1%	5%
Skiftende (forskelligt)	4%	2%	1%
Hushjælp eller hjemmehjælper	1%	1%	0%
Andre	1%	1%	3%
Ved ikke	1%	3%	5%
I alt	101%	104% ²⁾	101%
Antal emner	1999	1999	1999

¹⁾ Ved udvalgsvarer forstås varige forbrugsgoder, såsom møbler, tæpper, køleskabe, radioer. TV o. lign.

²⁾ 68 pct. angav, at der ikke var andre, som foretog indkøb af en vis betydning af alm. dagligvarer.

Suppleringskøb.

Gallups tabel 3 giver svar på, om der er andre i husstanden, der ofte foretager indkøb af en vis betydning af (disse) almindelige dagligvarer? 68 pct. svarer **nej**.

Udvalgsvarer.

Gallups tabel 10 viser, at mønstret er et helt andet end for dagligvarerne. Næsten uanset efter hvilket kriterium man stratificerer, køber mand og kone ind sammen i halvdelen eller flere tilfælde, og de større børn (8-14 år) er også ofte med (særligt i hovedstadens forstæder).

Relativt mange ældre kober udvalgsvarer alene. Der er vel her - som for dagligvarernes vedkommende - til dels tale om enlige pensionister.

Hvornår foregår indkøbene?

(jf. teksttabel II).

Dagligvarer.

Tabel 2 viser, hvornår hovedparten af indkøbene foregår. Totalen i procentkolonnen er på 129 pct., idet visse respondenter har ment at måtte pege på flere forskellige muligheder. 32 pct. af de udspurgte har oplyst, at de køber ind i tiden mandag-torsdag fra

Teksttabel II. Hvornår foregår indkøbene?

	Ekstrakt af Gallups tabel		
	2	4	11
	Hovedparten af alm. dagligvarer	Alm. dagligvarer købt af »andre« i husstanden ¹⁾	Udvalgsvarer
Mandag-torsdag kl. 6.00– 9.00 .	4%	3%	1%
Mandag-torsdag kl. 9.00–16.00 .	32%	37%	17%
Mandag-torsdag kl. 16.00–17.30 .	10%	12%	4%
Fredag kl. 6.00– 9.00 .	4%	3%	1%
Fredag kl. 9.00–16.00 .	21%	14%	7%
Fredag kl. 16.00–20.00 .	18%	19%	24%
Lørdag kl. 6.00– 9.00 .	4%	6%	5%
Lørdag kl. 9.00–14.00 .	15%	15%	18%
Andet	13%	9%	17%
Ved ikke	8%	13%	21%
I alt	129%	131%	115%
Antal emner (abs.)	1999	617 ²⁾	1999

¹⁾ Dvs. andre end den, som står for hovedparten af husstandens indkøb.

²⁾ Omfatter alene de personer, som har oplyst, at der er andre i husstanden, som ofte foretager indkøb af en vis betydning af alm. dagligvarer.

9-16 og 21 pct. om fredagen samme tidsrum. 3 gange 4 pct. af de udspurgte har peget på morgentimerne fra 6-9 (mandag-torsdag, fredag og lørdag hhv.).

Ikke mindre end 13 pct. har svaret »andet«, selvom de anførte tider synes at udtømme lovens muligheder, når der ses bort fra dispensationsområder, og selvom der også forefindes svarmuligheden »ved ikke«. Interessant er i denne forbindelse også svarenes sammenhæng med urbaniseringsgraden. Der kan således iagttages meget høje værdier for »andet« i landdistrikterne (22 pct. af 720) og Jylland (17 pct. af 808). Derimod forekommer det kun sjældent i hovedstadens forstæder, hvor der til gengæld er en tydelig tendens til en særlig intensiv handel i morgentimerne. Svaret »andet« forekommer også hyppigere med stigende alder, men dette behøver ikke nødvendigvis at være udtryk for en reel forskel, idet »ved ikke«-procenten er meget høj for laveste aldersklasse fra 15-24 år.

Udvalgsvarer.

Gallups tabel 11 viser, at udvalgsvarer over-

vejende købes om fredagen efter kl. 16 og om lørdagen. Da disse indkøb er noget, familien ofte er sammen om (jf. teksttabel I), vil mange være afskåret fra at bruge timerne fra 9-16. Når »andet«-procenten er relativt stor, skyldes det bl. a., at en del ældre mennesker har oplyst, at de ikke længere køber sådanne varer. At »ved ikke«-procenten er høj, skyldes antageligvis, at disse køb foregår med ret store mellemrum, hvorfor det er vanskeligere for de adspurgte at erindre, hvornår de har fundet sted.

Hvorledes foretages indkøbene i forhold til arbejdet? (jf. teksttabel III).

Dagligvarer.

Tabel 5 viser, hvorledes svarpersoner, der selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, og som selv har hel- eller deltidsarbejde, foretager indkøbene af almindelige dagligvarer i forhold til deres arbejde. Denne gruppe køber i vidt omfang ind på vej fra arbejdssted til bolig. Særligt gælder dette hovedstadskommunerne, hvor man er helt oppe på 48 pct. af 156. I hovedstadens forstæder køber endvidere 16 pct. af 61

Teksttabel III. Hvorledes foretages indkøbene i forhold til arbejdet?

	Ekstrakt af Gallups tabel	
	5	12
	Alm. dagligvarer	Udvalgsvarer
På vej fra bolig til arbejdssted	4%	1%
På vej hjem fra arbejdssted til bolig	36%	9%
Aldrig på vej til eller fra arbejdssted	33%	45%
Ofte i frokostpausen	3%	0%
Undertiden indenfor arbejdstiden i øvrigt	5%	6%
Andet	6%	9%
Ved ikke	16%	31%
I alt	103%	101%
Antal emner ¹⁾	585	909

¹⁾ Der er kun medtaget personer, som helt eller delvis foretager husstandens indkøb og selv har hel- eller deltidsarbejde.

Teksttabel IV. Vanskeligheder i forbindelse med indkøb.

	Ekstrakt af Gallups tabel	
	6	13
	Alm. dagligvarer	Udvalgsvarer
Ingen vanskeligheder	85%	83%
Svært ved at nå at købe ind inden lukketid	2%	1%
Kan ikke nå at købe ind i de butikker de helst ville .	1%	1%
Må transportere over lange afstande	0%	0%
For mange kunder i butikkerne på de tider, hvor de er nødt til at købe ind	1 %	0%
Andet	0%	0%
Ved ikke	12%	15%
I alt	101%	100%
Antal emner ¹⁾	1176	1506

¹⁾ Kun personer, som selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb.

ind på vej fra bolig til arbejdssted (et resultat, der stemmer godt overens med tabel 2), hvilket er betydeligt over landsgennemsnittet på kun 4 pct. af 585. Kvinder køber dobbelt så ofte som mænd ind på vej fra arbejde, og en tilsvarende variation ses, såfremt man betragter svarpersonens stilling i husstanden: Familieoverhoved/husmoder. Aldersvariationen er også meget betydelig; medens man i aldersgruppen 15-24 år i 47 pct. af de 75 til-

fælde køber ind på vej fra arbejde, sker dette kun i 12 pct. af tilfældene for de erhvervsaktive personer over 65 år, der til gengæld oftere synes at købe ind i frokostpausen. »Ved ikke«-procenten er dog her meget høj. Det ses endvidere, at deltidsarbejdende i 44 pct. af de 218 tilfælde køber ind på vej fra arbejde, medens kun 38 pct. af de 205 med heltidsarbejde køber ind på dette tidspunkt. Endelig bemærkes en tydelig tendens

til, at man hyppigere køber ind på vej fra arbejde, jo færre personer husstanden består af.

Udvalgsvarer.

Tabel 12 viser (jfr. tabel 11), at indkøb af udvalgsvarer er noget, der ikke finder sted på vej til eller fra arbejdssted. Særligt gælder dette de 3 hovedstadskommuner (54 pct. af 189) og særligt de yngre årgange (54 pct. af 87); hvornår disse køb finder sted, synes man at have vanskeligt ved at give noget præcist svar på.

Vanskeligheder i forbindelse med indkøb (jf. teksttabel IV).

Dagligvarer.

Tabel 6 giver en oversigt over svarene på spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne har nærmere angivne vanskeligheder med at få foretaget indkøb inden for de nuværende butikstider, om der er andre vanskeligheder, man vil nævne i den forbindelse, eller om man ingen vanskeligheder har. 85 pct. af de 1176 personer, der selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, har oplyst, at de ikke har vanskeligheder i forbindelse med

Teksttabel V. Hvorledes ændrede åbningstider kunne' afhjælpe disse vanskeligheder.

	Ekstrakt af Gallups tabel	
	7	14
	Alm. dagligvarer	Udvalgsvarer
Ved at holde åbent.		
Mandag-fredag til kl. 18.00	4%	2%
Mandag-fredag til kl. 19.00	1%	2%
Mandag-fredag til kl. 20.00	3%	3%
Mandag-fredag længere end til kl. 20.00	2%	2%
Blot en enkelt af dagene mandag-torsdag	6%	2%
Lørdag eftermiddag	3%	3%
Lørdag eftermiddag og aften	1%	1%
Søndag	1%	2%
Andet	8%	6%
Ved ikke	74%	79%
I alt	103%	102%
Antal emner ¹⁾	174	262

¹⁾ Personer, som selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, og som oplyser, at de har vanskeligheder med at få foretaget indkøb.

indkøb af almindelige dagligvarer. Billedet er stort set det samme (83 pct. af 1506) for udvalgsvarerne, jf. tabel 13. Af de resterende er 4 pct. i stand til at pege på konkrete vanskeligheder for dagligvarerne og 2 pct. for udvalgsvarerne, medens henholdsvis 12 pct. og 15 pct. har svaret »ved ikke«¹⁾. En geografisk opdeling viser, at 77 pct. af de 254 adspurgte i de 3 hovedstadskommuner ikke registrerer nogen vanskeligheder, medens man i Jylland er oppe på 90 pct. af

481, og en tilsvarende variation ses, hvis man går fra personer med heltidsarbejde til personer med deltidsarbejde. Endvidere noteres, at tilfredsheden er større blandt kvinder (88 pct. af 820) end blandt mænd (78 pct. af 356).

Udvalgsvarer.

Tabel 13 viser, at tendenserne i undermaterialet for udvalgsvarerområdet er de samme som for dagligvarerområdet.

¹⁾ Med hensyn til »ved ikke«-gruppen bemærkes, at analysebureauet, når der som her er en klar mulighed for respondenterne at tilkendegive, at han/hun ikke har vanskeligheder, sædvanligt fortolker »ved ikke«-gruppen som personer med vanskeligheder, hvilket er baggrunden for, at gruppen er medtaget i tabel 7.

Teksttabel VI. Har forbrugerne i øvrigt ønsker om ændringer i butikkernes åbningstider?

	Ekstrakt af Gallups tabel	
	8	15
	Alm. dagligvarer	Udvalgsvarer
Ja	7%	6%
Nej	89%	90%
Ved ikke	2%	4%
I alt	98%	100%
Antal emner	1999	1999

Hvorledes kan ændrede åbningstider afhjælpe eventuelle vanskeligheder?
(jf. teksttabel V).

Dagligvarer.

Tabel 7 omfatter de 174 personer, der selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb og som har oplyst, at de har vanskeligheder med at få foretaget deres indkøb, eller som har svaret »ved ikke« på spørgsmålet (teksttabel IV tabel 6) om de

har nærmere angivne vanskeligheder ved at få foretaget indkøb af almindelige dagligvarer inden for butikkernes nuværende åbningstider,
har andre vanskeligheder,
ingen vanskeligheder har, eller
har markeret »ved ikke«.

Tallene viser, at interessen for udvidet butikstid samler sig om en eller flere af de almindelige hverdagsaftener, medens lørdag aften og søndag ikke har stor interesse.

Antallet af respondenter, der har markeret »ved ikke«, er imidlertid meget højt (74 pct.), hvilket kan være forårsaget af, at de respondenter, der har markeret »ved ikke« til spørgsmålet, om de har vanskeligheder (teksttabel IV, tabel 6), har fået stillet nærværende spørgsmål om, hvordan vanskelighederne kan afhjælpes, jf. fodnoten side 95.

Udvalgsvarer.

Tabel 14 for udvalgsvarer viser, at mønstret for, hvorledes respondenterne kunne tænke sig vanskelighederne overvundet ved køb af

disse varer, ikke afviger væsentligt fra, hvad tabel 7 viser for dagligvarer.

De adspurgte 262 personer omfatter tilsvarende grupper af respondenter som anført for dagligvarer (tabel 7), og der er anvendt samme fremgangsmåde.

Antallet af respondenter, der har markeret »ved ikke« er også her meget betydeligt (79 pct.).

Har respondenterne i øvrigt ønsker om ændringer i butikkernes åbningstider?
(jf. teksttabel VI).

Inden for de yngre årgange, 15-39 år, er der ønsker om ændringer hos 11 pct. I aldersgrupperne fra 40 år ønsker 5-6 pct. ændringer.

Betragter man de 1002 personer, som selv helt eller delvis foretager husstandens indkøb, og som har svaret, at de ikke har nogen vanskeligheder med indkøb inden for den nuværende butikstid, jfr. tabel 6, ses, at 7 pct. har ønsker om ændringer i denne tid, jfr. tabel 8. Omvendt har ganske mange af dem, som har oplyst, at de havde vanskeligheder, givet udtryk for, at de trods alt ikke ønskede nogen ændring af butikstiden.

Dagligvarer.

Tabel 8, der omfatter samtlige adspurgte, altså uanset om de har hel- eller deltidsarbejde, eller er uden beskæftigelse, viser, hvorledes respondenterne har besvaret spørgsmålet: »Har De i øvrigt ønsker om ændringer i butikkernes åbningstider?«

7 pct. af de adspurgte udtrykker ønsker om ændringer af butikstiden for dagligvarer.

Opdeling på nedennævnte kriterier viser følgende resultater:

	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Ved ikke</i>	<i>I alt</i>	<i>Antal emner</i>
	%	%	%	%	
<i>Urbanisering</i>					
Hovedstadsområdet	9	87	4	100	599
Provinsbyer	9	88	3	100	680
Landdistrikter	5	93	1	99	720
<i>Regioner</i>					
København, Frederiksberg, Gentofte	10	85	3	98	401
Hovedstadens forstæder	5	90	5	100	198
Øerne	7	90	2	99	592
Jylland	7	91	2	100	808
<i>Husmoderens stilling</i>					
Ingen husmoder	22	75	3	98	120
Uden selverhverv	5	93	2	100	1062
Heltidserhverv	10	85	3	98	342
Deltidserhverv	7	89	4	100	342
Medhjælpende hustru	6	90	4	100	133

Udvalgsvarer.

Tabel 15, der vedrører udvalgsvarer, følger mønstret fra tabel 8. Specielt bemærkes, at personer, der har svaret nej på spørgsmålet angående dagligvarer, også har svaret nej, for så vidt angår udvalgsvarer, medens 24 pct. af de 88, der har svaret ja for dagligvarenes vedkommende, har svaret nej på spørgsmålet, om der var ønsker om ændringer i butikstiden på udvalgsvarerområdet.

Hvorledes skulle åbningstiderne ændres?
(if. tekstabel VII).

Dagligvarer.

Tabel 9 omfatter de 146 (af i alt 1999) respondenter, som ikke har erklæret sig tilfreds med den nuværende butikstid for butikker, der handler med almindelige dagligvarer.

Det fremgår, at 22 pct. af disse 146 respondenter ønsker butikkerne åbne mandag-fredag frem til kl. 20.00. I hovedstadsområdet har 37 pct. af 51 respondenter og i

Jylland 9 pct. af 53 respondenter udtrykt dette ønske.

I Jylland har 19 pct. af de 53 adspurgte utilfredse respondenter gerne ønsket åbent lørdag eftermiddag.

Ønsket om, at der skulle være åbent på hverdage til kl. 20.00 og lørdag eftermiddag, synes mere udpræget blandt årgangene 15—39 år end for de ældre aldersklasser. Der er også tydelig forskel mellem husmødre uden selverhverv (13 pct. af 53 adspurgte) og modpolen husmødre med heltidserhverv (34 pct. af 35 adspurgte), når det gælder spørgsmålet om at holde åbent om aftenen, medens man omvendt er enig om, at lørdag eftermiddag ikke har stor interesse.

Udvalgsvarer.

Tabel 16 viser for udvalgsvarenes vedkommende, at der her snarere er et ønske om sen fredagslukning og om, at der holdes åbent lørdag efter kl. 14 samt søndag formiddag. Talmaterialet er imidlertid spinkelt, og en tilsvarende tendens genfindes ikke i tabel 14.

Teksttabel VII. Hvorledes skulle åbningstiderne i så fald ændres for butikkerne, jf. teksttabel VI?

Ved at holde åbent:	Ekstrakt af Gallups tabel	
	9	16
	Alm. dagligvarer	Udvalgsvarer
Om aftenen mandag-fredag til kl. 20.00	22%	19%
Fredag hele aftenen, dvs. efter kl. 20.00.	7%	11%
Lørdag eftermiddag	12%	17%
Lørdag eftermiddag og aften.	3%	8%
Søndag formiddag	5%	8%
Søndag hele dagen.	5%	4%
Andet	48%	36%
Ved ikke.	5%	5%
I alt	107%	108%
Antal emner ¹⁾	146	118

¹⁾ Omfatter alene personer, som har svaret ja på spørgsmålet: Har De i øvrigt ønsker om ændringer i butikkernes åbningstider?

Vurdering af undersøgelsen

Undersøgelsens resultater er i god overensstemmelse med tidligere undersøgelser af butikstidsproblemer foretaget efter interviewmetoden. Dette virker bestyrkende på materialets pålidelighed, men det bør dog påpeges, at også tidligere undersøgelser kan lide af de usikkerhedsmomenter, der knytter sig til interviewmetoden.

Gallup har over for kommissionen præciseret, at der er en vis usikkerhed forbundet med at gennemføre analysen ved hjælp af en omnibusundersøgelse, der må karakteriseres som en temmelig grov undersøgelsesmetode. Gallup har herunder givet udtryk for, at et mere uangribeligt materiale kunne have været tilvejebragt ved gennemførelse af en specialanalyse, der kunne tage hensyn til de særlige gyldighedsproblemer, som er forbundet med en belysning af forbrugernes holdninger til butikstider.-Årsagerne til kommissionens beslutning om at gennemføre undersøgelsen ved omnibusmetoden var, at også en specialundersøgelse ville være behæftet med visse fejlkilder, at undersøgelsesresultaterne først ville kunne have foreligget på et væsentligt senere tidspunkt, samt at omkostningerne ved undersøgelsen ville været blevet væsentligt større.

Det er nævnt, at undersøgelsen er baseret på 1321 opnåede interview, hvorefter der er foretaget opvejning til 1999. Opnåelsesprocenten kan synes lav, men ligger ikke meget under, hvad der er normalt ved omnibusundersøgelser. Dette indebærer uundgåeligt muligheder for systematiske fejl, men effektive metoder til afhjælpning af dette forhold står ikke til praktisk rådighed.

Et materiale på 1321 interview må i øvrigt i sig selv anses for at være tilstrækkeligt til at opnå repræsentativitet og til at tillade en underinddeling i grupper helt ned til 10 - forudsat at materialet er repræsentativt sammensat.

Repræsentativitet i materialets sammensætning er ikke opnået for to kriteriers vedkommende, nemlig alder og civilstand.

I gruppen 15-24 år er der således 15 pct., medens der skulle være 21 pct. 20 pct. er over 65 år, medens der kun skulle være 16 pct.

Kommissionens sekretariat har for fejlelementet i alderssammensætningen foretaget en korrektion ved hjælp af en standardberegning. Denne viser en forskydning med ca. 1 procent-point i retning af utilfredshed.

Hvad angår civilstand er de officielle tal for gifte mænd 63,8 pct., medens der i materialet er 75 pct. For dette fejlelement har

man af praktiske grunde måttet se bort fra beregning af en eventuel korrektion. Disse skævheder skyldes bl. a. vanskeligheder ved selve opbygningen af sampien, og at oplysningerne ofte er baseret på interviewernes observationer og skøn, ikke på stillede spørgsmål.

Hvad angår gyldigheden af de enkelte svar må der sondres mellem svar på spørgsmål, der angår rent faktiske forhold, og svar på holdningsspørgsmål. For de første må materialet anses for at have en høj grad af pålidelighed, selvom erindringsforskydninger og efterrationaliseringer kan bevirke fejlagtige svar.

Langt større usikkerhed knytter sig til holdningsspørgsmålene. De væsentligste usikkerhedsfaktorer er følgende:

1. Spørgsmålenes formulering kan i sig selv være afgørende for svarene. Netop ved holdningsundersøgelser af så kompliceret natur som her *kunne* andre formuleringer tænkes at have foranlediget respondenterne til andre svar.
2. I de tilfælde, hvor der opgives svaralternativer, kan respondenterne være tilbøjelige

lige til at vælge første eller sidste alternativ.

3. Respondenterne kan føle sig fristede til at svare »ingen vanskeligheder« for der ved at slippe for at skulle fremkomme med en nøjere redegørelse for, hvori vanskelighederne består.
4. Det er en almindelig erfaring ved den anvendte spørgeteknik, at respondenter hellere vil svare positivt end give udtryk for utilfredshed.
5. Respondenterne kan i et interview, der berører vidt forskellige emner, have svært ved pludseligt at skulle tage stilling til spørgsmål om indkøbsmæssige vanskeligheder eller ønsker med hensyn til butikstiden. Helt konkrete og stærkt motiverede ønsker kommer frem ad denne vej, medens det er svært at formulere mere vage ønsker.

Den del af undersøgelsen, der angår de interviewedes holdninger og ønsker, må derfor tages med et vist forbehold. Undersøgelsens tal er dog så tydelige, at hovedtendenserne ikke giver anledning til tvivl.

Forbrugerrelationen III: Særligt om turister¹⁾

Indledning

1 tilknytning til de af kommissionen gennemførte belastnings- og forbruger-undersøgelser er der foretaget en selvstændig analyse af turisternes indstilling til de gældende butikstidsbestemmelser for detailhandelen.

Begrebet »turister« indsnævres i daglig tale ofte til udenlandske besøgende, der med det formål at holde ferie opholder sig kortere eller længere tid i et andet land, end det hvor de har fast bopæl. Uden for denne afgrænsning falder udenlandske besøgende med andet formål, som f. eks. studieophold eller ophold i erhvervsøjemed. Endvidere findes udenlandske rejsende, hvis ophold i landet er begrænset til nogle få timer med det formål at gøre indkøb. Endelig er der indenlandske turister, der først og fremmest for at holde ferie, opholder sig midlertidigt uden for deres faste bopæl.

1 relation til lukkelovgivningen er det ikke hensigtsmæssigt at foretage en for snæver afgrænsning af turistbegrebet. Det afgørende er i denne forbindelse, om personerne der under en eller anden form kan betragtes som kunder i butikshandelen, opholder sig midlertidigt på vedkommende lokalitet.

Selv om det på forhånd måtte antages, at turisternes mulige indkøbsproblemer var af forskellig art i f. eks. udprægede sommerhusområder og i de større byer, besluttedes det af praktiske og økonomiske grunde at begrænse undersøgelsen til Københavnsområdet, som er landets vigtigste turistområde, i hvert fald for udenlandske turister. I øvrigt vil forholdene i København i nogen grad kunne overføres til de øvrige større byområder i Danmark.

Tilrettelæggelsen af undersøgelsen er foretaget i samarbejde med Danmarks Turistråd,

der tillige har deltaget i finansieringen af denne.

Undersøgelsen er foretaget af AIM-Markedsanalyse.

Metode

Der blev i sommeren 1972 gennemført 600 interviews med turister i København. Interviewene blev foretaget af sprogkyndige interviewere efter en samplingplan, i hvilken der blev taget hensyn til nationalitet, overnatningsmåde samt sæsonsvingninger i interviewperioden. Undersøgelsen omfatter således alene turister, der har overnattet i København samt krydstogturister.

Resultater

**Turisternes kendskab til butikernes
åbnings- og lukketidspunkt**
(jfr. AIM's tabel 1-2).

Der er blandt turisternes et godt kendskab til butikernes *åbningstidspunkt*, idet 92 pct. mener, at butikkerne åbner kl. 8.30 eller 9.00. Det skal bemærkes, at turisternes erfaringer fortrinsvis bygger på kendskab til butikkerne i Københavns centrum.

Turisternes kendskab til *lukketidspunktet* er noget ringere end kendskabet til *åbnings-tidspunktet*.

69 pct. af turisternes mener, at der *mandag-torsdag* lukkes kl. 17.30, 22 pct. mener, at der lukkes kl. 18.30 og 3 pct. mener, at der lukkes senere end kl. 18.00.

87 pct. mener, at der *fredag* lukkes mellem 18.30 og 20.00, medens 5 pct. mener, at lukketidspunktet ligger efter kl. 20.00.

Kun 10 pct. af turisternes mener, at lukketidspunktet *lørdag* ligger efter kl. 14.00.

Det må konkluderes, at det især er man-

¹⁾ Der henvises til den i bind II som bilag III gengivne undersøgelsesrapport »Turistanalysen, sommeren 1972«, der er udarbejdet af AIM Markedsanalyse.

dag til torsdag, turisterne forventer et senere lukketidspunkt, idet 25 pct. mener, at der lukkes senere end 17.30 disse dage.

Turisternes indkøbstidspunkter på dagen

(jfr. AIM's tabel 3-7).

Af teksttabel 1 fremgår det, at 35 pct. af alle

turister foretager indkøb i perioden 8.00-15.00 mandag til torsdag, hvilket svarer til 50 pct. af butikernes totale faktiske butikstid.

67 pct. af turisterne foretager indkøb i perioden 15.00-17.30 mandag til torsdag, hvilket svarer til 18 pct. af butikernes totale faktiske butikstid.

Teksttabel 1. Turisternes indkøbstidspunkter.^{)}*

	pct. af total åbningstid i ugen	pct. af alle turister, der har foretaget shopping
Hverdage (ma.-to.) 08.00-15.00	50	35
Hverdage (ma.-to.) 15.00-17.30	18	67
Fredag 08.00-15.00	12	13
Fredag 15.00-17.30	4,5	15
Fredag 17.30-20.00	4,5	22
Lørdag 08.00-14.00	11	21
	100	173

*) Der er såvel ved svarmuligheder som ved beregningerne set bort fra butikstid inden kl. 8.00.

Endelig fremgår det, at 22 pct. af turisterne benytter den længere butikstid fredag 17.30-20.00, hvilket svarer til 4,5 pct. af den totale faktiske butikstid.

Turister, der modtager information om indkøbsmuligheder, foretager indkøb tidligere på dagen end turister, der ikke modtager information, og grupperejsende foretager indkøb tidligere på dagen end individuelt rejsende.

Den foretagne undersøgelse viser således, at turisterne i meget vid udstrækning foretager indkøb sidst på dagen og i meget vid udstrækning benytter den længere åbningstid fredag aften.

Turisternes opholdslængde og opholdsdage i ugen.

To væsentlige faktorer for turisternes ind-

købsmuligheder er opholdslængde og ankomstugedag.

Turisterne opholder sig gennemsnitlig 4,8 dage i København, 23 pct. har et ophold på 2 dage eller mindre, og kun 5 pct. har et ophold på over 8 dage.

Turister med et ophold på 2 dage eller mindre forekommer især blandt japanske turister, hvor 60 pct. opholder sig 2 dage eller mindre, og blandt krydstogtsrejsende, der alle opholder sig under 2 dage.

Blandt turister, der rejser i gruppe, har 29 pct. ophold på 2 dage eller mindre, medens kun 21 pct. af turister, der rejser individuelt, har ophold på 2 dage eller mindre.

Ser man på ankomstugedag viser undersøgelsen, at $\frac{2}{3}$ af turisterne ankommer mandag til torsdag og $\frac{1}{3}$ ankommer fredag, lørdag eller søndag.

Teksttabel 2. Turister med et ophold på 0-2 dage fordelt på ankomstugedage.

	Ma.	Ti.	On.	To.	Fr.	Lø.	So.	Ube- svara- ret	Ialt
Procent	9	21	24	20	9	9	7	1	100

Med henblik på at belyse turisternes indkøbsmuligheder er det væsentligt at se på turister med et ophold på 2 dage eller mindre, der ankommer fredag, lørdag eller søndag.

Det fremgår af teksttabel 2, at 25 pct. af turisterne med et ophold på 2 dage eller mindre, svarende til 5 pct. af alle turister, ankommer fredag, lørdag eller søndag. For disse turister er indkøbsmulighederne særligt begrænsede på grund af de gældende butikstider.

Butikstidens betydning for turisternes aktivitetsmønster.

(jfr. AIM's tabel 8-11).

Det er blevet undersøgt, i hvor høj grad den nugældende butikstid ændrer turisternes ønskede aktivitetsmønster, dvs. om turisterne undlader aktiviteter for at foretage indkøb eller ikke når at foretage de ønskede indkøb. Det ses af teksttabel 3, at 73 pct. af turisterne når alle de ønskede aktiviteter, herunder indkøb, ved den nugældende butikstid.

Teksttabel 5. Ændringer i turisternes aktivitetsmønster på grund af butikstiden.

	Pct.
Har undladt at deltage i møder, sightseeing m. v. for at købe ind på grund af butikstiden	5
Har ikke foretaget indkøb på grund af butikstiden	4
Har ikke foretaget indkøb i det ønskede omfang på grund af butikstiden	16
Har foretaget indkøb uden at undlade at deltage i møder sightseeing m. v.	73
Ubesvaret	2

20 pct. af turisterne når ikke at købe ind i det ønskede omfang, herunder 4 pct., der slet ikke når at foretage indkøb. Endelig viser undersøgelsen, at 5 pct. af turisterne må undlade andre aktiviteter for at foretage indkøb.

Ser man på enkelte grupper af turister, er det især forretningsfolk og gruppe rejsen de, der ikke får realiseret de ønskede indkøb, idet disse turister er bundet af andre aktiviteter i dagtimerne. Det skal bemærkes, at turister med en opholdstid fra 0-2 dage i højere grad får realiseret de ønskede indkøb end turister med et ophold på 3-8 dage.

På baggrund af foranstående må det bemærkes, at den gældende butikstid betyder, at 25 pct. af turisterne ikke når både indkøb og andre aktiviteter i den ønskede udstrækning. Det må yderligere bemærkes, at andre aktiviteter prioriteres højere end indkøb, idet kun 5 pct. har undladt andre aktiviteter til fordel for indkøb, medens 20 pct. har undladt indkøb til fordel for andre aktiviteter.

Turisternes anvendelse af forretninger med længere butikstid

(jfr. AIM's tabel 12-15).

Turister, der ikke får realiseret de ønskede indkøb i butikker med almindelig butikstid, substituerer ofte med indkøb i kiosker, på

banegårde og på hoteller. 48 pct. af turisterne, der ikke får købt ind i det ønskede omfang, benytter sådanne indkøbsalternativer, medens kun 11 pct. af turisterne, der når alle ønskede aktiviteter, foretager indkøb i kiosker, på banegårde eller på hoteller.

Typiske grupper af turister, der benytter disse substituerende indkøbsalternativer, er forretningsfolk, grupperejsende, turister med et ophold på 3-5 dage samt turister, der bor på 1. klasser hoteller, hvor der ofte forefindes butikker for hotellets gæster i hallen.

Indstilling til en udvidet butikstid

(jfr. AIM's tabel 16-35).

Det fremgår af teksttabel 4, at halvdelen af turisterne er tilfredse med den nugældende butikstid, medens den anden halvdel ønsker en udvidelse af butikstiden.

En væsentlig faktor for turisternes indstilling til butikstiden synes at være butikstiden i hjemlandet.

Teksttabel 5 viser, at turister fra Danmark, nordiske lande og Tyskland i højere grad er tilfredse med butikstiden end turister fra det øvrige Europa, USA og Japan. Det er især turister fra England og Japan, der ønsker en længere butikstid lørdag.

Grupperes turisterne efter overnatningssted, jfr. teksttabel 6, viser det sig, at der er størst utilfredshed med butikstiden hos turi-

Teksttabel 4. Indstilling til en udvidet butikstid.

	Pct.
Vil ikke foretrække en udvidet butikstid	48
Foretrækker udvidet aften (hverdag)	41
Foretrækker udvidet lørdag eftermiddag	7
Foretrækker udvidet lørdag aften eller søndag	1
Ubesvaret	3
	100

Teksttabel 5. Indstilling til en udvidet butikstid fordelt på nationalitet.

Fast bopæl i:	Tilfreds	Ønsker udvidelse hverdag	Ønsker udvidelse lørdag efm.	Ved ikke	Total
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Danmark	60	37	3	-	100
England	49	36	15	-	100
Nordiske lande	61	28	8	3	100
Tyskland	58	31	7	4	100
USA	42	51	5	2	100
Japan	14	54	18	14	100
Andre europæiske lande	41	51	5	3	100
A.ndre lande	55	29	5	11	100

ster på de dyrere hoteller og mindst utilfredshed hos campingturisterne. Campingturisternes indstilling er antagelig påvirket af

at deres indkøbsmuligheder gennemsnitligt er bedre på grund af dispensationer for butikker på lejrladser.

Teksttabel 6. Indstilling til en udvidet åbningstid fordelt på overnatningssted.

Overnatningsmåde	Antal respondenter	Tilfreds	Ønsker udvidelse hverdag	Ønsker udvidelse lørdag efm.	Ved ikke	Total
		pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Hotel klasse I	145	36	51	10	3	100
Hotel klasse II	111	43	48	3	6	100
Hotel klasse III	109	50	39	9	2	100
Vandrehjem, sleep-ins	12	58	42	-	-	100
Camping	163	63	31	4	2	100
Familie, venner	31	50	44	6	-	100
Skib	13 ¹⁾	53	39	-	8	100
Ikke overnattet	2	-	50	50	-	100
Uoplyst	14	36	36	21	7	100
Ialt:	600					

¹⁾ Ifølge samplingplanen skulle antallet af skibs-(krydstogt)-turister have været 24. Denne gruppe turister, der erfaringsmæssigt køber for betydelige beløb, er således underrepræsenteret.

Som tidligere nævnt, er det især turister med et ophold på 3-5 dage, der ikke når de ønskede indkøb og derfor ofte benytter kiosker, banegård m. v. Som følge heraf ønsker disse turister også i højere grad end andre en udvidet butikstid.

Det må konkluderes, at turisterne i vid udstrækning ønsker en udvidet butikstid, primært aftenåbning hverdage, sekundært længere butikstid lørdag eftermiddag, medens en udvidet butikstid søndag er uden interesse.

Årsag til ønske om udvidet butikstid

(jfr. AIM's tabel 36).

Den væsentligste årsag til, at turisterne ønsker en længere butikstid, er, at de ikke kan nå at købe ind inden for den nugældende butikstid, eller at indkøbene bliver forhastede. 29 pct. angiver dette som årsag til ønske om en længere butikstid. 19 pct. af turisterne ønsker at købe ind om aftenen for at kunne bruge dagen til andre aktiviteter. Det er desuden blevet nævnt, at en længere butikstid om aftenen vil skabe mere liv i centrum.

Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelsvirksomheder ved udvidet åbningstid¹⁾

Kommissionen anmodede i marts 1972 Institut for Regnskabsvæsen ved Handelshøjskolen i Århus om med amanuensis Jørgen Pedersen som projektleder at gennemføre en undersøgelse af prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelen ved alternative butikstider. Ved præcisering af forudsætninger for undersøgelsen og visse af dens delkonklusioner har professor, dr. polit. Bjarke Fog, Institut for Erhvervsøkonomi ved Handelshøjskolen i København, bistået projektlederen.

Undersøgelsens formål, metode og forudsætninger

Undersøgelsens formål har alene været at forsøge at klarlægge, hvorledes udvidet butikstid vil påvirke omkostningerne, omsætningen og som mulig konsekvens heraf priserne i forskellige »typer« af butikker. Virkningerne på andre samfundsmæssige forhold som f. eks. muligheden for at købe ind i nærheden af bopælen, omfanget af butikkeres betjening og service, indflydelse på familieliv, uddannelse m. v. tages op i anden forbindelse.

I undersøgelsen har deltaget i alt 44 butikker fordelt på »butikstyperne« stormagasin eller større varehuse, råsalgsvarerhuse og storkøb, supermarkeder og varehuse, specialforretninger samt købmandsbutikker.

Man har søgt at få de vigtigste butikstyper repræsenteret i undersøgelsen, uden at den dermed dog prætenderer at være repræsentativ.

Det indsamlede materiale er suppleret med normtals- og/eller regnskabsundersøgelser fra Fællesforeningen for Danmarks

Brugsforeninger, De samvirkende Købmandsforeninger i Danmark, Danske Slagtermestres Landsforening, Dansk Urmager- og Optikercentralforening og Danmarks Guldsmedeforening. Dette materiale fra forskellige organisationer er - sammen med materiale indsamlet direkte ved undersøgelsen - indgået i vurderingsgrundlaget for »butikstyperne«: supermarkeder og varehuse, specialforretninger og købmandsforretninger. Af de medvirkende butikker inden for gruppen supermarkeder og varehuse er i øvrigt 5 udvalgt blandt kæder, der tilsammen ejer mere end en trediedel af samtlige supermarkeder.

Der er forskellige opfattelser af, hvad udvidet butikstid vil betyde for omkostninger og priser. Nogle hævder, at en ophævelse af lukkeloven vil betyde en kraftig forøgelse af omkostningerne og dermed forhøjelse af varepriserne, da avancen i forvejen er så lav, at den ikke kan reduceres yderligere, uden at butikkerne vil blive urentable.

Andre gør derimod gældende, at længere åbningstid vil betyde en bedre udnyttelse af butiksarealet og den investerede kapital, idet omsætningen vil stige, og omkostningerne dermed procentvis falde, hvilket skulle bervirke lavere priser.

Spørgsmålet er bl. a., om der findes nogen sammenhæng mellem butikstidens længde, omkostningsforløbet og prisdannelsen. I undersøgelsen indgår derfor, at det for hver enkelt af de deltagende butikker er søgt beregnet, hvilken ændring der vil ske i omkostningerne, såfremt der sker en liberalisering af lukkeloven, og såfremt butikken som følge deraf vælger at holde længere åbent. Mere konkret har man søgt at belyse, hvad mer-

¹⁾ Der henvises til den i bind II som bilag IV gengivne undersøgelsesrapport »Prisdannelse og omkostningsforløb i detailhandelsvirksomheder ved udvidet åbningstid«, der er udarbejdet af amanuensis Jørgen Pedersen i samarbejde med professor, dr. polit. Bjarke Fog.

omkostningerne vil blive, såfremt butikkerne øger deres butikstid med 10-16 ugentlige timer, placeret mandag til torsdag om aftenen, lørdag eftermiddag og søndag, og hvilken meromsætning der vil være nødvendig til dækning af meromkostningerne.

De omkostningsmæssige beregninger er baseret på det omkostningsniveau, der var gældende i undersøgelsesperioden, dvs. regnskabsmateriale for 1971-72, og ved vurderingen af, hvilke omsætningsforøgelser der vil være nødvendige, må der derfor tages hensyn til den siden da stedfundne og til de forventede ændringer i detailhandelens omsætning og omkostningsniveau.

Undersøgelsens behandling af omsætningen er sket ved, at der i hver af de undersøgte butikker inden for en uge er foretaget en optælling af omsætningen fordelt på de forskellige timeintervaller, idet man har aflæst kasseapparaterne. I enkelte af butikkerne er i stedet for salg i timeintervaller anvendt tidspunktet for udskrivning på notaer på varer i udvalg. Dette gælder f. eks. i møbelbranchen.

Undersøgelsen er i de fleste tilfælde kun foretaget i en enkelt uge, og der kan derfor være sæsonmæssige forskydninger.

De forskellige prognoser, der er foretaget vedrørende detailhandelens fremtidige omsætning, er alle kommet til det resultat, at den totale omsætning vil stige, bl. a. på grund af stigende priser¹⁾ og større forbrug.

Selv om det kunne antages, at en længere butikstid i sig selv, med deraf følgende valgmuligheder for forbrugerne, vil give en stigning i det samlede forbrug, vil det være meget vanskeligt særskilt at beregne denne stigning, og der er derfor i denne undersøgelse set bort fra dette forhold.

De omsætningsstigninger, der er regnet med i undersøgelsen, er derfor alene baseret på de stigninger, der antages at ville finde sted, uanset om lukkeloven ændres eller ikke.

Ved en vurdering af den benyttede forudsætning om, at den totale omsætning i detailhandelen ikke vil blive påvirket af en ændring i lukkeloven, skal anføres, at det må betragtes som højst sandsynligt, at der vil

ske en ændring i indskøbsmønstret, når forbrugerne får mere tid til at handle i.

Disse kan da i større udstrækning end nu søge ud til særlige butiks- og indkøbscentre eller handle i nærheden af deres boliger, medens mange nu handler i nærheden af arbejdspladsen eller på vejen til og fra arbejde.

Muligvis kan også forbrugets fordeling mellem kortvarige og langvarige forbrugsgoder ændres, hvis der bliver mere tid til at undersøge de forskellige tilbud (specielt for langvarige forbrugsgoder). Det er derfor muligt, at nogle brancher kan forøge deres markedsandel, og der er i undersøgelsens enkelte afsnit forsøgt en vurdering af de virkninger, det i så fald vil få for omsætning og omkostningsstruktur.

Undersøgelsesresultaterne for de enkelte butikstyper

Stormagasiner eller større varehuse.

Omsætningens fordeling.

For stormagasinerne er der en tendens til stigende omsætning mod ugens slutning, med den største omsætning om fredagen. Men da lørdagen kun er halv arbejdsdag, har den reelt den største omsætning pr. time. Der kan dog iagttages betydelige variationer fra det ene stormagasin til det andet. Således er lørdagssalget i et stormagasin 12,4 pct. af ugens totale salg, medens det i det andet er 17,6 pct. En undersøgelse, der går nogle år tilbage, viser en stigende tendens til, at omsætningen koncentrerer på fredag og lørdag.

En fordeling af ugens omsætning i et stormagasin på timeintervaller viser en betydelig variation fra morgentimerne, hvor man en enkelt dag er nede på 0,93 pct. (lørdag) af ugens totale salg, til lørdag kl. 12-13, hvor salget topper med 3,38 pct. af ugens totale salg, der fordelt på ugens 49 butikstimer ville give en gennemsnitlig omsætning pr. time på 2,04 pct.

Omkostningsstrukturen.

Den vigtigste omkostning er lønninger, der set over en årrække udgør en stadigt stigende andel af nettoomsætningen. I et konkret tilfælde er den for 1971-72 anført til 20,7 pct. En mindre del af lønningerne,

¹⁾ Da samtlige beregninger er gennemført på basis af pris- og lønniveauet i 1971-72, får nominelle stigninger ingen betydning. (Sekretariatets bemærkninger).

såsom faste gager til kontorphersonale etc., vil kun i mindre grad påvirkes af butikstidens længde.

Foruden lønninger må emballage samt lys og varme (der tilsammen kun udgør ca. 1,3 pct. af omsætningen) samt annoncering, betragtes som variable omkostninger i relation til butikstiden.

Af faste omkostninger er den vigtigste huslejen, der er relativt høj på grund af stormagasinerne placering i cityområderne.

Butikstid og omsætning.

Der er ingen af de undersøgte stormagasiner, der har søgt om dispensation fra lukkeloven, og undersøgelsens deltagere er af den opfattelse, at den maksimale forlængelse af butikstiden, der kan blive tale om, er en udvidelse til kl. 20 mandag til torsdag, lørdag til kl. 16 og søndag fra 14-18, dvs. i alt 16 timer mere pr. uge end den nuværende butikstid på 50 timer.

En så betydelig udvidelse af butikstiden vil betyde ansættelse af ekstra overordnet personale, en væsentlig forøgelse af den timelønnede arbejdskraft og forøgelse af omkostningerne til lys og varme. En forventet følge af den længere butikstid vil være, at en del af den nuværende omsætning flyttes til den udvidede butikstid. Denne del indgår i beregningen med 20 pct. På dette grundlag er den nødvendige arbejdskraft beregnet. Den nødvendige meromsætning er - for at være lønsom - herefter beregnet til at være mellem 10 og 15 pct.

Det er et spørgsmål, om stormagasinerne vil være i stand til at opnå denne ekstra omsætning i konkurrence med de øvrige butikstyper. Der er ikke holdepunkter for en antagelse om, at den øgede omsætning skulle nås ved mere intensiv priskonkurrence, så det må derfor være service, vareudvalg eller måske netop den øgede butikstid i sig selv, der skal være udslagsgivende. Af afgørende betydning vil det være, om city-områderne er i stand til at bevare den nuværende omsætningsandel.

Råsalgsvarehuse og storkøb.

Råsalgsvarehuse er endnu ikke indarbejdet i det danske butiksmønster, og undersøgelsen omfatter derfor i vidt omfang materiale fra et varehus, beliggende ca. 8 km fra Århus centrum.

Omsætningens fordeling.

Det fremgår klart, at salget er koncentreret fredag og lørdag i endnu større grad, end det er tilfældet i stormagasinerne. Dette svarer til ejernes forventninger, da placeringen er baseret på, at kunderne skal hentes fra et område op til 30 km væk, hvorfor handelen vil blive koncentreret uden for den normale arbejdstid.

Af dagsomsætningen mandag til torsdag falder således fra 30,18 pct. til 36,99 pct. af dagens salg i den sidste 1½ time fra kl. 16-17.30. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at omsætningen den sidste time fredag er dagens største. En spidsbelastning af denne størrelse umiddelbart omkring butikstidens ophør kan ikke iagttages for stormagasinerne. Det er endvidere enestående, at omsætningen lørdag allerede første time er meget stor.

Omkostningsstruktur og butikstid.

Da råsalgsvarehusene er baseret på selvbetjening, kontant salg og et minimum af service, er lønomkostningerne relativt mindre end ved de øvrige butikstyper, medens de faste omkostninger er store. Man mener derfor at kunne klare en udvidelse af butikstiden med 16 timer (specificeret som for stormagasinerne), når blot der kan opnås en meromsætning på 7 til 10 pct. Beregningen bygger bl. a. på, at 20 til 25 pct. af omsætningen flyttes til den udvidede butikstid, og at lønomkostningerne for den ændrede arbejdstid inkluderer tillæg på 50 og 100 pct. Det kan forventes, at en lempelse af lukkeloven vil betyde en kraftig forøgelse af antallet af råsalgsvarehuse, hvad der vil skærpe konkurrencen og holde prisniveauet i ave. Virkningen på langt sigt vil afhænge af, om råsalgsvarehusene efterhånden ikke nøjes med at konkurrere på prisen, men vælger service og andre konkurrenceparametre.

Storkøb.

Storkøb er en mellemting mellem supermarkeder og råsalgsvarehuse. De er mindre end sidstnævnte, men har ligeledes et begrænset varesortiment og på den anden side kun lidt salg af non food. Storkøbsmuligheder for at opnå den fornødne omsætningsforøgelse ved længere butikstid antages at være mindre end råsalgsvarehusenes.

Supermarkeder og varehuse.

Et supermarked er en fødevarerbutik med selvbetjening og fuldt f.øde varesortiment. Endvidere skal salgsarealet have en vis mindstestørrelse - efter international definition mindst 400 m².

Omsætningens fordeling.

I supermarkederne er der en klar tendens til stigende omsætning mod ugens slutning, og i gennemsnit har fredag og lørdag tilsammen næsten halvdelen af ugens totale omsætning. Såfremt der tages hensyn til, at lørdag kun er halv arbejdsdag, er omsætningen pr. time denne dag endnu større end om fredagen. Forskellen mellem København og provinsen er ikke stor. Salget er relativt lidt lavere i provinsen mandag og tirsdag, men lidt højere om fredagen.

En undersøgelse for 5 forskellige supermarketers salg, fordelt på dagens timer, viser, at forskellen er stor fra butik til butik, men at det er et fællestræk, at der er 2 top-punkter på dagen, nemlig fra ca. kl. 10-13 og fra kl. 15-18. Tallene viser, at der er nogen spidsbelastning i den sidste time før lukketid mandag til torsdag. Omsætningen i morgentimerne er særdeles lav. Det er således et stort problem at få kapaciteten udnyttet effektivt.

Omkostningsstrukturen.

Af driftsomkostningerne er lønnen langt den væsentligste, nemlig ca. halvdelen. Lønudgifterne som andel af omsætningen er faldende med stigende omsætning. FDB's normtal for énbutiksforeninger viser således et fald fra godt 7 pct. i butikker med mellem 1 V₄ og 3 mill. kr. i omsætning til godt 6 pct. for butikker med over 5 mill. kr. i omsætning. Bruttoavancen som procent af omsætningen er over en årrække vigende, men stigende med butiksstørrelsen, og de store butikker opnår derfor stadig et tilfredsstillende resultat, medens supermarkeder med under 3 mill. kr. i omsætning må betragtes som urentable.

Forklaringen på, at lønandelen i forhold til omsætningen ikke er større i supermarkederne og selv i de mindre af disse, er, at denne forretningsstype er i stand til at variere personalets antal efter behov, for så vidt som

man ud over det faste personale med fast gage, har et meget stort antal af deltidsbeskæftigede, som kan indsættes i perioder, hvor man har brug for det, således at lønomkostningerne i højere grad kan variere med de store omsætningsudsving. DSK's normtalsundersøgelse 1972 viser et andet billede, idet der ikke er nogen besparelse i lønomkostningerne ved stigende omsætning som ved FDB's supermarkeder. I undersøgelsesrapporten anføres, at årsagen til dette ikke fremgår af tallene, men at der er en meget stor spredning omkring gennemsnittet, og at de stigende lønomkostninger måske kan skyldes en større andel af fast personale i DSK's supermarkeder.

Butikstiden.

For supermarkedernes vedkommende har der været visse eksperimenter med butikstiden. HB startede således i sommeren 1970 et forsøg med tidlig morgenåbning, der viste, at købernes interesse for en sådan åbning var meget forskellig fra sted til sted, således at det nogle steder var en fordel at vende tilbage til åbningstidspunktet kl. 8.30, medens andre med fordel kunne fastholde et så tidligt åbningstidspunkt som kl. 6.30. Det har vist sig, at det ovennævnte åbningstidspunkt kun betød øget omkostning til kassedame, da det øvrige personale kunne være beskæftiget med andre arbejdsopgaver, der alligevel skulle udføres i løbet af dagen.

Det kan dog antages, at man ved en mere almindelig udvidelse af butikstiden i supermarkeder ikke kan klare sig alene med en ekstra kassedame, men må have en større forøgelse af personalet. Hertil kommer, at da den udvidede butikstid vil ligge uden for den nuværende normale arbejdstid, må der påregnes et løntillæg af størrelsesordenen 50 pct. for hverdage og 100 pct. for søndage.

De i undersøgelsen deltagende supermarkeder har farsøgt at beregne, hvilken virkning en forøgelse af butikstiden vil få for omkostningsstrukturen, hvilken ændring der vil ske i omsætningens fordeling på den nuværende og den evt. øgede butikstid, og hvor stor en omsætningsstigning der vil blive nødvendig for at give dækning for de øgede omkostninger.

Beregningerne viser, at det nødvendige minimumspersonale ud over kassedamen vil blive to personer. Den ekstra lønomkostning

pr. time beregnes til mellem 70 kr. og 100 kr. med deraf følgende nødvendig meromsætning på mellem 450 kr. og 700 kr. pr. time. Med en forøget butikstid på ca. 10 timer pr. uge bliver det på årsbasis nødvendigt med en meromsætning på mellem 250.000 og 350.000 kr. pr. supermarked. Det vil formentlig være realistisk at regne med, at den nødvendige årlige meromsætning bliver noget over 350.000 kr., og en del supermarkeder regner da også med en nødvendig meromsætning på ca. 10 pct.

Spørgsmålet er, om den øgede butikstid kan give supermarkederne den fornødne omsætningsforøgelse på 10 pct., der må dækkes af den almindelige forbrugsstigning eller tages af andre butikkers salg.

Supermarkedernes omkostningsprocent er betydeligt lavere end varehuses og diskbutikkers og lidt lavere end andre selvbetjeningsbutikker. På denne baggrund virker det ikke overraskende, at supermarkedernes andel af totalomsætningen er vokset stærkt i de senere år, og i løbet af 1972 er der da også åbnet 90 nye supermarkeder. De største supermarkeder vil formentlig have lettest ved at tiltrække en meromsætning, og det kan endda tænkes, at den større omsætning vil give en bedre kapacitetsudnyttelse, og at de derfor måske endda vil se deres fordel i at sænke priserne for at få en endnu større markedsandel. Det vil være endnu vigtigere end tidligere at komme op på en stor omsætning, hvorfor det kan tænkes, at man konkurrerer hårdt på priserne for at opnå dette. Resultatet vil i så fald være en påvirkning af butikshandelens struktur i retning af, at omsætningen koncentrerer sig på få og større supermarkeder¹⁾, hvilket kan bevirke, at omkostningerne pr. vareenhed bliver mindre, hvorved der åbnes mulighed for lavere priser.

Specialforretninger.

Specialforretninger dækker et overordentligt bredt spektrum, der udviser store forskelle med hensyn til indkøbsvaner. Forfatteren har valgt mere indgående at behandle en typisk dagligvarebranche (kød, flæsk og viktualier) og udvalgsvarerbrancher (ure, optik,

guld- og sølvvarer) bl. a. på grund af deres karakter af butikshåndværk med produktionsvirksomhed. De øvrige brancher, der er blevet undersøgt, er: vin og tobak, frugt, grønt og blomster, herre- og damekonfektion, møbler, isenkram og køkkenudstyr, radio og musik, mælk og brød samt kiosker og blade.

Omsætningens fordeling.

Generelt: kan om alle brancher siges, at freddag har den største omsætning, medens lørdag er den travleste bortset fra varegruppen radio og musikinstrumenter. Variationerne fra branche til branche er som nævnt særdeles store. En typisk møbelbutik har mange timer om ugen, hvor der overhovedet ikke noteres noget salg, medens man i andre timer har været oppe på 14 pct. af ugens samlede salg. I radiobranchen er der også store udsving omend mindre end i møbelbranchen. Omsætningens fordeling på ugedage i mælk- og brødbutikker er ret jævn, hvilket formentlig skyldes, at det først og fremmest er nærhedsbutikker, hvor der i stor udstrækning dagligt købes ind.

Slagterforretninger (dagligvarer).

Normtallene for slagterforretninger 1971 giver for lønningerne en opdeling på løn til fremmed arbejdskraft, hustruløn og mesterløn (restoverskud). Lønnen til fremmed arbejdskraft andrager i de mindste butikker kun 1,2 pct. af omsætningen, men stiger til 14,3 pct. for de største forretninger. Hustrus arbejdsløn udgør omvendt en faldende andel - fra 4,8 pct. til 0,3 pct. Hovedindtrykket bliver en relativt høj lønandel, hvilket formentlig hænger sammen med, at der i en slagterforretning foregår en vis produktion ved siden af selve handelsvirksomheden.

Butikstid for slagterforretninger.

Liberaliseres lukkeloven, vil en del større slagterforretninger, som skal have kunderne fra et stort område, formentlig føle sig tvunget af konkurrencen fra supermarkederne og varehusene til at gå helt eller delvist med til forøget butidstid for ikke at miste en del af deres omsætning. Men da man må regne

¹⁾ Spørgsmålet om butikshandelens yderligere koncentration (større og færre butikker) og dennes indflydelse på servicegraden i forbindelse med befolkningens forsyning med dagligvarer behandles i anden forbindelse.

med, at priserne i supermarkederne vil være uforandrede eller i hvert fald ikke stigende, kan man ikke overvælte de forøgede lønomkostninger på priserne. Disse forretninger må da bære omkostningsforøgelserne selv eller søge at få dem dækket ind ved større omsætning eller ved rationalisering.

For de mindre slagterforretninger (nærhedsbutikker) er det ret usandsynligt, at de vil kunne opnå den salgsforøgelse, der er nødvendig for at dække de af den udvidede butikstid forårsagede højere lønomkostninger. Muligheden for at skaffe sig den nødvendige meromsætning ved hjælp af prisnedsættelser er næppe realistisk, fordi den lille slagter ikke kan trække kunder til fra et tilstrækkeligt stort område. De mindre butikker må derfor enten afstå fra en forlænget butikstid, eller indehaveren og hustruen må acceptere en større arbejdsbelastning. I begge tilfælde må resultatet på længere sigt forventes at blive nedlæggelse af de små slagterforretninger i øget tempo, hvilket vil gøre det muligt for de større slagterforretninger og supermarkederne at få kompensation for de øgede lønomkostninger, så priserne ikke bliver påvirket.

Ure, optik, guld- og sølvvarer.

Disse udvalgsvarerforretninger konkurrerer ikke således som slagterforretningerne med supermarkederne, men snarere med stormagasinerne og de større varehuse. Det er derfor ikke sandsynligt, at branchen vil føle sig tvunget til at udvide butikstiden.

De store og mellemstore butikker med lønnet personale forventer sandsynligvis ikke, at en længere butikstid vil medføre den meromsætning, der vil være fornøden til at dække de øgede lønomkostninger.

Blandt de helt små butikker, hvor indehaveren selv udfører det meste arbejde, vil der formentlig være nogle, der ikke føler sig generet af at holde længere åbent. Der er dog ikke grund til at tro, at dette skulle have nogen virkning hverken på omkostninger eller priser.

Konklusion for specialforretninger.

Det er vanskeligt at anføre en generel konklusion for specialhandelsbrancherne, der befinder sig i forskellige konkurrencesituationer over for andre butikstyper, og hvoraf

nogle er rene handelsbrancher, medens andre tillige har produktion (butikshåndværk). For de fleste brancher kan det næppe antages, at en liberalisering af lukkeloven vil føre til udvidede butikstider, idet der næppe kan forventes et øget salg til at kompensere de øgede omkostninger, men eksempelvis vil nogle møbelforretninger kunne se deres fordel i at udvide butikstiden.

Hvis andre butikstyper (supermarkeder, varehuse m. v.), der fører samme sortiment som specialforretningerne, vælger at udvide butikstiden, kan det af defensive grunde være nødvendigt, at forretningerne i brancher som f. eks. kød, flæsk og viktualier, vin og tobak, frugt, grønt og blomster samt mælk og brød alligevel vælger at udvide butikstiden.

Da de fleste specialbrancher er udsat for stærk priskonkurrence fra andre butikstyper, kan der næppe forventes realistiske muligheder for at overvælte de herved forøgede omkostninger på priserne. Skal de øgede omkostninger dækkes, må det derfor ske gennem en omsætningsforøgelse.

Købmandsbutikker.

Som grundlag for undersøgelsen er der udtaget 8 butikker, således at der er butikker fra såvel København og omegn som større og mindre provinsbyer og landkommuner.

Omsætningens fordeling.

Det fremgår af materialet, at der ikke er noget særligt ensartet mønster med hensyn til butikkernes salg fordelt på de enkelte ugedage, idet omsætningen f. eks. om mandagen svinger fra 11,5 pct. til 21,3 pct. af ugens totale omsætning. Såfremt man imidlertid ser på et gennemsnit af butikkernes omsætning, viser det sig, at der er en klar tendens til stigende omsætning mod ugens slutning med den største omsætning om fredagen. Tager man hensyn til, at lørdag er halv arbejdsdag, er denne ugens travleste dag. Den totale omsætning fredag og lørdag andrager knap 40 pct. af ugens salg, hvilket er noget lavere end for stormagasiner og supermarkeder. Tallet er influeret af, at en enkelt butik udviser en helt atypisk omsætningsfordeling. Den er beliggende i Københavns city-område, og en meget betydelig del af salget er til arbejdere og funktionærer,

ansat i omkringliggende virksomheder og institutioner. Lørdagens salg er kun til kvartets beboere, hvoraf en del formentlig er i sommerhus i undersøgelsesperioden. Ser man bort fra denne butik, afviger omsætningsandelen fredag-lørdag ikke meget fra stormagasiner og supermarkeder.

Omsætningens fordeling på de enkelte timer afviger meget fra butik til butik, men der er i alle butikker 2 toppunkter, nemlig sidst på formiddagen og midt på eftermiddagen og med en død periode omkring middagstid. En butik beliggende i Københavns omegnskommune har dog en tydelig spidsbelastning omkring den sidste butikstid.

Omkostningsstrukturen.

DSK's normtalsundersøgelser 1972 viser, at løn- og personaleomkostninger andrager fra 1,6 pct. af omsætningen i de mindste butikker til 6,5 pct. i de største svarende **til**, at lønomkostningerne for de større butikker udgør knap halvdelen af samtlige omkostninger. Lønomkostningerne er altså for denne butikstype den væsentligste omkostning. At lønomkostningerne særlig i de mindre butikker er betydeligt lavere end for f. eks. supermarkederne skyldes, at der ikke er beregnet løn til indehaveren. Lønomkostningerne må også her betragtes som en blanding af faste og variable. Lønomkostningerne springer ved større stigninger i omsætningen, men er fast inden for visse intervaller.

Af de øvrige omkostninger er forretningslejen langt den vigtigste, men den udgør i provinsen i intet tilfælde mere end 1,6 pct. af omsætningen. I hovedstaden er den på grund af det i almindelighed højere huslejeniveau noget højere. Forretningslejen må som lønomkostningerne betragtes som en fast omkostning ved mere moderate ændringer i omsætningen, medens en væsentlig forøgelse af omsætningen ikke uden videre kan gennemføres inden for den nuværende butikstid uden erhvervelse af mere salgsareal. Her drejer det sig imidlertid om at undersøge ændringen i omkostningerne i forbindelse med en samtidig udvidelse af butikstiden, hvorved i det væsentlige alene forøgede udgifter til personale kommer på tale.

Butikstid og omkostninger.

Undersøgelsen koncentrerer sig i første

række om mindre variationer, dvs. sådanne som alene medfører en forøgelse af lønomkostningerne, og anvender som forudsætning at butikken klarer sig med en enkelt ekspedient. Såfremt timelønnen under hensyn til, at der er tale om forskudt tid, sættes til 25 kr., vil en times forlængelse af den ugentlige butikstid medføre forøgede lønomkostninger på årsbasis af størrelsesordenen **1.200-1.300** kr. pr. ekspedient afhængig af helligdagene. Med en bruttoavanceprocent på 15 betyder det, at meromsætningen skal være på ca. 8.300 kr. om året pr. ekspedient. Tilsvarende gælder, hvis man ønsker at forøge arbejdstiden med yderligere en time og så fremdeles, indtil man når op på ca. 12 timer ugentligt, hvorefter der må regnes med et yderligere tillæg til lønnen.

Der opstilles skøn over sandsynligheden for, at betingelsen for den nødvendige meromsætning kan opfyldes for henholdsvis små, mellemstore og helt store købmandsbutikker.

For de store butikker f. eks. med en omsætning på over 1 mill. kr. årligt kan anlægges betragtninger, der følger samme linjer som tidligere anlagt for supermarkeder. Vanskeligheden er, at øget butikstid ikke kan klares med, at en enkelt mand bliver, men at der formentlig må regnes med fuld besætning, hvilket naturligvis øger kravet til extrasalgets størrelse.

Hvis en mellemstor købmandsbutik beslutter sig til at holde åbent længere, må den hente kunderne fra et ret stort område. Såfremt nærliggende supermarkeder og varehuse vælger at holde længere åbent om aftenen og lørdag eftermiddag, kan købmanden føle sig tvunget til at udvide butikstiden, selv om nettosalgsforøgelsen ikke er tilstrækkelig. Muligheden for at hæve bruttoavancen forekommer urealistisk, således at han selv må bære de øgede omkostninger.

For den helt lille købmandsbutik, der drives af ejeren selv sammen med hustru og evt. en enkelt medarbejder, er situationen helt anderledes: Det er afgørende, om han opfatter sin egen arbejdsindsats som en ren fast omkostning, i hvilket tilfælde øget butikstid ikke medfører højere bogførte omkostninger, men længere arbejdsdag. Hans problem bliver derfor mere af psykologisk end af økonomisk art. Reelt er der imidlertid tale om en meromkostning. Den helt lille

butik har karakter af nærhedsbutik, og forestiller man sig en situation, **hvor** alle købmandsbutikker holder længere åbent, er der ikke store chancer for, at den lille butik får den nødvendige meromsætning. Længere butikstid vil da være til ugunst for denne butiksstørrelse.

Imidlertid gives der udtryk for, at der er en vis sandsynlighed for, at de store butikker og egentlige supermarkeder med deres store personaleapparat finder det vanskeligt at holde længere åbent. Såfremt en lille butik holder åbent på andre tider end de store forretninger, har den derfor mulighed for at blive et supplement til disse, og da er chancen for en meromsætning til stede, ligesom der eventuelt bliver mulighed for at hæve priserne en smule, afhængig af forbrugernes villighed til at betale mere for en vare i en nærhedsbutik.

En anden mulighed ville være, at man tog en højere pris for samme vare uden for traditionel butikstid, f. eks. i form af et gebyr i lighed med apotekernes ordning. Denne mulighed er dog ikke nærmere behandlet.

Konklusion

Hvilke virkninger, der vil følge af en liberalisering af lukkeloven og af eventuelt udvidet faktisk butikstid, vil i høj grad bero på, hvornår den udvidede butikstid placeres. Resultatet vil derfor afhænge af de forudsætninger, der af den enkelte erhvervsdrivende lægges til grund for beregninger og overvejelser.

Generelt vil der derfor alene kunne anføres betragtninger over sandsynligheden af mulige handlingsforløb.

Det grundlæggende synspunkt i undersøgelsen er, at den enkelte erhvervsdrivende vil overveje de økonomiske muligheder ved en udvidelse af den faktiske butikstid. Resultatet af disse overvejelser vil være påvirket af, om det forventes, at omkostningerne ved udvidelsen, herunder først og fremmest

til lønninger, vil modsvares af tilsvarende merindtægter. Sandsynligheden for, at denne betingelse af den enkelte erhvervsdrivende forventes opfyldt, vil navnlig bero på følgende forhold:

Forholdet mellem faste og variable omkostninger¹⁾.

Jo større de faste omkostninger er i forhold til de variable, des større er chancen for, at betingelsen kan opfyldes. Derfor er der større sandsynlighed for, at store butikker end små butikker vil kunne se en fordel i at udvide den faktiske butikstid, medmindre der må ansættes ekstra personale, hvorved den vigtigste omkostningspost, arbejds løn, bliver variabel. For indehaveren af den helt lille butik kan det være naturligt at betragte den beregnede arbejds løn til sig selv som en fast omkostning.

Sandsynligheden for alene ved hjælp af øget butikstid at tiltrække ekstra omsætning vil være større for store end for små butikker og navnlig være stor for lavprisvarehuse o. 1., der er placeret uden for bykerne.

Konkurrenternes holdning. Hvis en butik inden for sit område er alene om at udvide butikstiden, er der større chance for, at den nødvendige meromsætning kan nås.

På kort sigt er det sandsynligt, at kun de butikker, der kan se deres umiddelbare fordel i at udvide butikstiden, vil gøre det. Rimeligvis vil det kun dreje sig om et begrænset antal butikker. Men da det for disse forudsættes, at meromsætningen dækker de ekstra omkostninger, er der ikke nogen grund til at forhøje priserne, snarere tværtimod. Hvis meromsætningen skal trækkes fra et større område, kan man anvende prispolitik for at opnå dette, dvs. prissænkende virkning.

Det er endvidere muligt, at enkelte specialbutikker og nærhedsbutikker vil holde

¹⁾ Sondringen mellem variable og faste omkostninger går normalt på, om omkostningerne varierer med omsætningen eller ej. Ved den foreliggende problemstilling er det afgørende, om omkostningerne varierer med den faktiske butikstids længde. Der er imidlertid en nær forbindelse mellem de to sondringer, idet de fleste af de omkostninger, der er faste i relation til omsætningen, også er det i relation til butikstiden, men ikke nødvendigvis. Udgifter til f. eks. lys er uafhængig af omsætningens størrelse, men afhængig af butikstiden. Lønninger kan alt efter lønningens form og konkrete forhold være såvel faste som variable både i forhold til omsætningen og til butikstiden. (Sekretariatets bemærkning).

længere åbent, i visse tilfælde for at overleve. Nogle af disse butikker kan tænkes at forsøge at sætte priserne noget op.

På lidt længere sigt, dvs. efter at samtlige butikker, bl. a. under indtrykket af konkurrenternes holdning, har tilpasset sig den ny situation, men under forudsætning af, at detailhandelens struktur er uændret, kan følgende gælde:

Såfremt råsalgsvarehuse, stormagasiner, visse større (og måske mindre) forretninger holder længere åbent og faktisk får den nødvendige meromsætning, må en del af denne meromsætning enten tages fra andre forretninger eller dækkes ved den almindelige forbrugsstigning. Det kan da tænkes, at butikker, for hvem det ud fra en kortidsbetragtning ikke kan betale sig at udvide butikstiden, nødsages til at gøre dette som en forsvarsforanstaltning.

Hvis samtlige forretninger inden for en branche eller i en by skulle forøge butikstiden, er det usandsynligt, at de alle ved øget omsætning kan få dækning for meromkostningerne. Dette kan resultere i, at de forsøger prisforhøjelser. Under meget specielle forudsætninger, bl. a. at den ugentlige butikstid forøges fra 50 til 66 timer, at de kundeafhængige lønomkostninger udgør 35 pct. af de samlede lønomkostninger, at løntillægget er 50 pct. for hverdage og 100 pct. for søndage, at lønomkostningerne i detailhandelen gennemsnitligt udgør 10 pct. af omsætningen, vil virkningen blive en prisstigning på 1,82 pct.

Ovenstående beregnings forudsætninger er imidlertid meget specielle og forløbet næppe særligt sandsynligt. Det mest sandsynlige er, at kun et begrænset antal butikker, som har fordel af længere butikstid, vil benytte sig heraf, og at deres priser vil være uændrede eller blive påvirket i nedadgående retning. Dels vil de forretninger, der vil holde længere åbent, navnlig være at finde blandt lavprisforretningerne, og dels kan de tænkes at ville konkurrere på priserne for at tiltrække den nødvendige meromsætning.

På langt sigt, dvs. under forudsætning af, at hele butikshandelens struktur er undergået en forandring som følge af en liberaliseret lukkelov, er det sandsynligt, at en del af den

meromsætning, de ekspanderende forretninger opnår, tages fra de resterende butikker i et sådant omfang, at nogle af disse må opføre. Herved vil den udvikling, der allerede nu kan iagttages, fortsætte eller forstærkes. Samtidig med, at antallet af supermarkeder, råsalgsvarehuse og andre varehuse øges, vil butiksdøden blandt de mindre forretninger fortsætte. Specialbutikkerne og nærhedsbutikkerne vil ikke forsvinde, men fortsat være nødvendige som supplement til de øvrige butiksformer.

Dette vil indebære, at samme omsætning formidles af et færre antal butikker, og at der opnås en bedre kapacitetsudnyttelse af de eksisterende forretninger, hvorved der måske banes vej for prisnedsættelser.

Således kan den udvikling, der på længere sigt får et skub gennem en liberalisering af lukkeloven, bevirke, at priserne bliver lavere, end de ellers ville have været.

Men en udvikling som i USA, hvor lavprisvarerhuse efterhånden placeres i dyrere områder samtidig med, at de giver mere service, kan også tænkes.

Det fremgår af hele fremstillingen, at det ikke er muligt at drage nogen håndfast konklusion. Hvilke virkninger, der vil følge af en liberalisering af lukkeloven, vil i høj grad bero på, i hvilket omfang butikshandelen vælger at foretage udvidelser af den samlede faktiske butikstid, og hvornår disse udvidelser placeres.

I det omfang, undersøgelsens forudsætninger viser sig at holde stik, forekommer det mest sandsynligt, at en liberalisering af lukkeloven ikke vil få nogen prismæssig virkning. Dette gælder navnlig på kort sigt. På lidt længere sigt vil der gøre sig to modgående tendenser gældende. Øgede lønninger på grund af ubekvemme arbejdstider vil trække i retning af højere omkostninger og eventuelt dermed højere priser. Bedre kapacitetsudnyttelse af dyre lokale omkostninger vil trække i modsat retning. Det kan være vanskeligt på forhånd at vurdere, hvilken af de to tendenser der vil være stærkest. Såfremt der indtræder en strukturtilpasning, hvorved den samlede detailomsætning fordeles på færre butiksenheder end nu, øges sandsynligheden for, at den bedre kapacitetsudnyttelse kan tænkes at resultere i priser, der er lavere, end de ellers ville have været.

Vurdering af undersøgelsen

Ved en vurdering af den foreliggende undersøgelse må man gøre sig klart, at der ikke er tale om en kortlægning af faktiske forhold, men om en prognose, altså en forudberegning af de sandsynlige virkninger af en endnu ikke indtruffet hændelse.

Det ligger i sagens natur, at en sådan undersøgelse må være præget af overordentlig stor usikkerhed. Dette ændrer intet ved, at den foretagne undersøgelse er af interesse, blot man gør sig klart, at den i sin karakter består i, at der på basis af bevidst valgte forudsætninger foretages beregninger af de sandsynlige virkninger af mulige ændringer. Dette kan også udtrykkes således, at da det er umuligt at forudsige, hvad virkningerne vil blive i virkelighedens komplicerede verden, nødsages man til via afgrænsende forudsætninger at opstille en forenklet modelverden, hvorefter beregningerne formelt angår denne model.

Ved at arbejde med alternative forudsætninger kan der opstilles flere modeller. Det havde naturligvis været værdifuldt, såfremt en række alternative modeller havde været gennemregnet, men dette har ikke være muligt inden for de afstukne rammer. Der er her kun opstillet en enkelt model, og dens værdi vil da stå og falde med, hvor realistiske de gjorte forudsætninger er.

Det er givet, at undersøgelsens forudsætninger kan diskuteres, og at andre forudsætninger kunne have givet afvigende resultater. De gjorte forudsætninger forekommer imidlertid tilstrækkeligt rimelige til, at de kan accepteres. Således afviger antagelsen om løntillæg for ubekvem arbejdstid ikke meget fra, hvad tilfældet faktisk er i Sverige. Ligeledes synes konklusionerne i brede træk i overensstemmelse med den faktiske stedfundne udvikling i Sverige (jf. den særskilte rapport herom).

Derimod virker forudsætningerne om konkurrenternes beslutninger om udvidelse af deres åbningstider m. v. for forenkede, men det må erkendes, at mere realistiske forudsætninger ville resultere i yderst komplicerede modeller.

Det må ligeledes erkendes, at visse beregninger bygger på forenkede forudsætninger med hensyn til omkostninger, idet der ses

bort fra mulige ændringer i udgifter til reklamer, lys o. 1.

Samtlige beregninger og vurderinger er baseret på forholdene i 1971 og 1972, hvorfra det seneste talmateriale på undersøgelsestidspunktet stammer.

En af de gjorte forudsætninger er dog særlig diskutabel, nemlig at de butikshandlendes beslutninger træffes på grund af gevinstmaksimering alene. Denne forudsætning kan ikke være 100 pct. virkelighedsnær. Ønsket om at opnå den størst mulige indtjening vil antageligvis ofte kombineres med hensyn på den ene side til menneskeværd og acceptabel livsform, på den anden til kundernes indkøbsmuligheder og andre rent samfundsmæssige aspekter.

Disse menneskelige og samfundsmæssige hensyn er imidlertid for upræcise til, at de kan indarbejdes i en prognose-model. Det er derfor en acceptabel fremgangsmåde at basere undersøgelsen på forudsætningen om gevinstmaksimering, når det så blot tilføjes, at det i virkeligheden vil kunne ske, at andre hensyn fører til afvigelser fra de fundne resultater.

Det er en svaghed ved undersøgelsen, at den er baseret på et så beskedent antal butikker - udvalgt som typer - som tilfældet er, uanset at det for flere branchers vedkommende er suppleret med normtal. For specialhandelen, der omfatter ca. 30 forskellige brancher, er således medtaget i alt 10 grupper som eksempler på butikstyper. For to af disse grupper består vurderingsgrundlaget - foruden af det ved selve undersøgelsen tilvejebragte materiale - af normtal udarbejdet af vedkommende brancheorganisation inden for butikshåndværket, hvis omkostningsstruktur bl. a. på grund af produktionsvirksomhed afviger fra omkostningsstrukturen i de rene handelsbrancher. Materialet kan derfor ikke betegnes som repræsentativt i statistisk forstand, men det har heller ikke været meningen.

Skulle undersøgelsen være gennemført på basis af et udvalg, der var tilstrækkeligt stort til at kunne tilfredsstille de statistiske krav til repræsentativitet, ville undersøgelsen imidlertid svulme op til et omfang, hvor resultatet på ingen måde ville stå mål med anstrengelserne.

Det begrænsede antal butikker, der arbejdes med, er tilstrækkeligt ud fra undersøgelses-

sens formål, nemlig at sætte en forsker i stand til for de relevante detailhandelsbrancher at opbygge modeller, der, selv om de forekommer primitive og uden vanskelighed lader sig kritisere, dog er af værdi som grundlag for vurderinger af de sandsynlige virkninger af en liberalisering af lukkeloven.

Undersøgelsen har derfor sine åbenlyse svagheder. Den må ikke tages for mere, end den er, nemlig en vurdering ud fra nøje valgte forudsætninger af de sandsynlige virkninger af nærmere præciserede ændringer i den faktiske butikstid.

Den foreliggende undersøgelse må således ikke opfattes som en forudsigelse af, hvad der vil ske i tilfælde af, at lukkeloven bliver ophævet, men er i sin karakter en forudberegning af de sandsynlige virkninger af, at eksisterende butikker vælger at ændre butikstiden på en ganske bestemt antaget måde. Den er en beregning af, hvad der kan ske under de gjorte forudsætninger. Dens værdi ligger i, at den sagkundskab, der er samlet i lukkelovskommissionen, ved at sammenholde denne undersøgelse med den viden, man i øvrigt har, får et bedre grundlag for at danne sig formodninger om, hvilke virkninger der med størst sandsynlighed vil følge af en ændring af lukkeloven.

Repræsentanterne for:

De danske Handelsforeningers Fælles-Organisation

De samvirkende Købmandsforeninger i Danmark

Dansk Textil Union

Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark

Håndværksrådet

ønsker at tilføje:

1. Når man anslår løntillæggene for arbejde uden for den nuværende, normale arbejdstid til en størrelsesorden på 50 pct. for hverdage og 100 pct. for søndage, er der alene taget hensyn til den gældende landsoverenskomst mellem Dansk Arbejdsgiverforening og Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark på basis af den nuværende lukkelov. HK har gjort opmærksom på, at overenskomstpakterne er enige om, at dispensationstider i forhold til lukkeloven ikke er tarifierede, hvilket derimod er tilfæl-

det for butiksvirksomheder uden for Dansk Arbejdsgiverforenings område. Det er oplyst, at tillæggene her for arbejde på lørdage efter kl. 14.00 også er fastsat til 100 pct., samt at det drejer sig om 3.000 butiksenheder fra den mindste til den allerstørste koncern, såvel private som Kooperationen. Den anslåede faktor for beregning af meromkostninger er derfor på dette som på en række andre områder — f. eks. meromkostninger ved lys, varme, ekstra annoncering m. v. - så usikker, at de efterfølgende skønsmæssige beregninger af størrelsesordenen for nødvendig meromsætning, respektive de af omkostningsstigningerne afledede prisforhøjelser, må antages at være forkerte. Der vil kunne blive tale om væsentlig større forskydninger end angivet i resumeet.

2. I undersøgelsesrapporten (bind II, bilag IV side 78) anføres det, at udvidelse af butikstiden for slagtere vil resultere i øgede lønomkostninger. Vi er enige i dette synspunkt. Det samme vil være tilfældet for supermarkederne. Når det derfor forudsættes, at »priserne i supermarkederne vil være uforandrede eller i hvert fald ikke stigende«, er det en forudsætning, som ikke er sandsynliggjort af undersøgelsens resultater, hvor omkostningspåvirkningen efter vort skøn generelt er undervurderet.

Tilsvarende savnes der dokumentation eller sandsynliggørelse af påstanden om, at specialforretningerne ikke vil indkalkulere de øgede lønomkostninger som følge af åbenning i varepriserne. Dette vil simpelt hen være en nødvendig forudsætning for at overleve. De undersøgte brancher er enige i denne opfattelse. At det også i praksis allerede i dag kan konstateres, at prisniveauet i forretninger med »unormal butikstid« er påvirket af det højere omkostningsniveau, mener vi bekræftet eksempelvis gennem de undersøgelser, som dagblade har ladet foretage i det såkaldte City Marked på Hovedbanegården i København.

3. Vore organisationer er i øvrigt af den opfattelse, at såfremt blot en mindre del af forretningerne inden for en branche eller en by forøger butikstiden, vil det hurtigt føre med sig, at stadig flere forretninger af konkurrencemæssige grunde tvinges til at gøre det samme. Derfor vil den situation hurtigt opstå, at øgede omkostninger ikke lader sig

inddække gennem øget omsætning, hvorfor en generel prisstigning bliver det sandsynlige resultat.

I den situation vil de angivne forudsætninger ikke holde stik, og den anslåede prisstigning på 1,82 pct. er urealistisk lav.

Herom bemærkes følgende:

- A. Når man som en af forudsætningerne har indregnet en gennemsnitlig lønomkostning i detailhandelen på 10 pct. af omsætningen, er dette sket ved at lægge hovedvægt på de i øjeblikket gældende 6 til 8 pct. for fødevarerforretninger, hvori indehaverens og hans hustrus arbejdsindsats ikke medregnes. Det er urealistisk at tro, at den bogførte lønsats under den fortlobende strukturændring og de voksende lønstigninger (herunder virkningen af yderligere forskudt arbejdstid) kan holdes nede på et gennemsnit af 10 pct. for hele detailhandelen. Her henvises også til, at HB's lønninger allerede i 1971-72 udgjorde 11,7 pct. af omsætningen.
- B. De kundeafhængige lønomkostninger udgør mere end 35 pct. af de samlede lønomkostninger. (Se bind II, bilag IV, side 116). Eksempelvis hører også opfyldningsarbejde o. 1. med i denne kategori.
- C. Som allerede nævnt er forudsætningerne for de 50 pct. og 100 pct. løntillæg knyttet til den eksisterende lukkelovs rammer. I Sverige er de tilsvarende tal 50 pct. (ma-fr. 18-20), 70 pct. (derefter) og 100 pct. (lø. fra 12 og sø.), jf. »Særligt om Sverige«, bind I, side 000 om disse forhold.

Disse forhold taget i betragtning anser vi den anslåede virkning på 1,82 pct. for stærkt undervurderet og mere vildledende end vejledende ved et skøn over, hvad en udvidet butikstid vil kunne komme til at koste forbrugerne. Detailomsætningen her i landet ligger på omkring 50 milliarder kroner om året. For hver 1 pct. totalomsætningen fordyres, påføres forbrugerne en meromkostning på ca. 500 millioner kroner om året. Selv om en del af omsætningen måtte forblive uberørt af følgerne af en udvidet

butikstid, angiver tallet en målestok for omkostningsbeløbenes størrelse, hvad enten virkningerne måtte blive de i undersøgelsen anførte 1,82 pct. eller som af os antaget snarere det dobbelte.

4. Man kan ikke tilslutte sig betragtningen om, at prisniveauet sandsynligvis »vil være uændret eller blive påvirket i nedadgående retning«. En beregnet prisstigning på 3 til 4 pct. er lige så sandsynlig som 1,82 pct., og der er i hvert fald inden for fødevarerhandelen ikke margin til at lade sådanne merudgifter dække ved et sandsynligt mersalg - end-sige til, at de åbne forretninger under disse forhold yderligere skulle sænke prisniveauet. Her spiller det igen ind, at der er andre omkostninger end de i undersøgelsesrapporten (se bind II, bilag IV, side 116 og 117) angivne, f. eks. øget lys og varme, stærkt forøget reklameindsats m. v.

Det tilkendegives i undersøgelsen, at udvidet butikstid må antages navnlig at komme de nye, store butikstyper til gode, hvorved omsætningen antages efterhånden at blive koncentreret i et færre antal butikker.

Udover de forsyningsvanskeligheder, som denne strukturændring da vil medføre for en række befolkningsgrupper, ønsker vi at pege på, at det bestående butiksnætet i alle efterkrigsårene har gennemløbet en kolossal tilpasningsproces, men det er sket på et huslejeniveau, der ligger meget under, hvad forretningerne i de kommende storcentre m. v. vil være henvist til at betale og dermed indregne i forbrugerprisen.

Såfremt en udvidet butikstid fører til en konkurrencesituation, hvor storcentre m. v. af ensidige hensyn til udnyttelse af alt for dyre butiksarealer ved en vældig kapitalindsats nedbryder den hidtil kendte butikstruktur, betyder det en generel forøgelse af det samlede lejeniveau og deraf følgende væsentlige prisstigninger.

Det er bl. a. disse forhold, som bevirker, at vurderingen i konklusionen synes os at være forfæjlet, når det anføres, at undersøgelsen som helhed kunne tyde på, at udvidet butikstid skulle være neutral i forhold til prisniveauet - respektive måske endda føre til et reduceret prisniveau. Vi er af den modsatte opfattelse.

Detailhandelens struktur og udviklingslinier i Danmark og Sverige samt i nogle andre vesteuropæiske lande

Indledning og formål

Formålet med nærværende redegørelse er gennem en beskrivelse af butikshandelens struktur og dennes udvikling i nogle udvalgte lande at give en baggrund for en vurdering af den fremtidige udvikling i den danske detailhandels struktur. Det anvendte tidsperspektiv går ikke ud over det af perspektivplan-redegørelsen 1972-1987 anvendte. Med udtrykket detailhandelens struktur tænkes på sådanne grundlæggende forhold som butikkernes antal, personaleforhold og omsætning, størrelse, branchefordeling, betjeningsform og butikstyper samt integrations- og kapitalforhold. Ved beskrivelsen har man anvendt statistisk og andet materiale fra de pågældende lande. Dette materiale er til stede i forskelligt omfang fra land til land. Også i materialets beskaffenhed er der forskelle, ligesom visse begreber opviser definitionsmæssige uligheder. Af disse grunde er en direkte sammenligning af de enkelte forhold, ikke altid tilladelig fra land til land. Imidlertid er det i første række ikke selve tallenes størrelse, der her er af interesse, men derimod dels detailhandelens møn-

ster i de undersøgte lande, dels den tendens, som for Danmarks vedkommende forekommer sandsynlig på baggrund af det behandlede materiale. Det afsluttende afsnit bygger på betragtningerne i perspektivplan-redegørelsen samt på beregninger m. v. hidrorende fra den i forbindelse hermed nedsatte arbejdsgruppe for distributionssektoren.

Danmark

Indledning, materiale.

Nærværende beskrivelse af den danske detailhandels udvikling og struktur bygger på erhvervstællingen 1958, detailhandelstællingen 1969 og anden officiel statistik. Desuden er anvendt oplysninger fra Per Press »Supermarkeder 1973«, København 1973. Endelig har man gengivet dele af »Detailhandel - tradition eller nyskabelse«, Danmarks erhvervsfond 1972, og »Detailhandelens lokaliseringsmønster«, Danmarks erhvervsfond 1971.

Beskrivelse af detailhandelen.

Butikkernes antal.

I Danmark steg det samlede antal af butik-

Tabel 1. Antal butikker fordelt på hovedbrancher 1958 og 1969.

Branche	1958		1969	
	I alt	pct.	I alt	pct.
Nærings- og nydelsesmidler	38.828	64,0	33.108	57,2
Stormagasiner	11	—	15	—
Tekstil og beklædning	7.070	11,6	7.338	12,7
Møbler m. v.	1.537	2,6	2.553	4,4
Husgeråd m. v.	3.427	5,6	4.006	6,9
Bøger og papirvarer	2.333	3,8	2.038	3,5
Transportmidler	2.427	4,0	2.457	4,2
Kemisk-tekniske artikler	2.491	4,1	2.144	3,7
Andre varer	2.610	4,3	4.260	7,4
Tilsammen	60.734	100,0	57.919	100,0

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969. Statistisk Tabelværk 1972:1.

ker endnu i perioden mellem de to erhvervstællinger 1948 og 1958. Den samlede stigning udgjorde 5,7 pct. Derefter er en nedgang sat ind, som det fremgår af tabel 1, der omfatter erhvervstællingen 1958 og detailhandelstællingen 1969.

Det ses, at nedgangen i det samlede butiksantal i den betragtede periode på 11 år andrager 2.815, svarende til 4,6 pct. Nedgangen må betegnes som moderat, men dækker over store forskelle mellem de enkelte bran-

cher. Således er antallet af butikker inden for nærings- og nydelsesmidler faldet med 5.720 eller 14,7 pct., og inden for bøger og papirvarer med 295 eller 13 pct., medens antallet af møbelbutikker er steget med 1.016 eller 66 pct. og butikker inden for husgeråd med 579 eller 17 pct.

I tabel 2 er der foretaget en opdeling af nærings- og nydelsesmidler. Det bemærkes, at supermarkeder og varehuse efter statistikkens opfattes som en underkategori, som i øvrigt først er medtaget i tællingen 1969.

Tabel 2. Antal butikker inden for nærings- og nydelsesmidler 1958 og 1969.

Branche	Butikker		Ændringer	
	1958	1969	Antal	pct.
Mælk, brød	4.272	3.779	÷ 493	÷ 11,5
Ost	643	509	÷ 134	÷ 20,8
Kød, flæsk, viktualier	5.543	4.426	÷ 1.117	÷ 20,2
Fisk, vildt	1.425	1.051	÷ 374	÷ 26,2
Kaffe, the	291	418	+ 127	+ 43,6
Konfektur	1.421	1.294	÷ 127	÷ 8,9
Iskiosker	873	1.578	+ 705	+ 80,8
Vin	66	43	÷ 23	÷ 34,8
Tobak	3.871	3.491	÷ 380	÷ 9,8
Frugt, grønt	3.585	2.369	÷ 1.216	÷ 33,9
Blomster	1.128	1.133	+ 5	+ 0,4
Kolonial	13.786	11.725	÷ 2.061)	÷ 21,1
Kolonial og grovvarer .	1.924	667	÷ 1.257)	
Supermarkeder		565	+ 565	—
Varehuse		60	+ 60	
Tilsammen	38.828	33.108	-f-5.720	14,7

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969. Statistisk Tabelværk 1972:1.

Den del af branchen, der har haft den største tilbagegang i antal, er kolonialbutikkerne. Endvidere bemærkes det, at for vin samt frugt og grønt er hver 3. butik nedlagt mellem 1958 og 1969. For fisk og vildt er hver 4. butik nedlagt, og for kød, flæsk og viktualier samt for ost er hver 5. butik nedlagt.

Medens nedgangen i butikkernes samlede antal indtil detailhandelstællingen 1969 må betegnes som moderat, har nedgangen siden da taget fart, hvilket kan ses af udviklingen i antal momsregistrerede virksomheder i detailhandelen, jf. tabel 3.

Nedgangen i løbet af perioden på kun 3 år udgør således 5.307 svarende til 9,4 pct., hvilket væsentligt overstiger nedgangen i den ovenfor betragtede periode på 11 år.

Tabel 3. Udviklingen i antal momsregistrerede virksomheder.

	Antal registreringsenheder
31. december 1969	56.306
31. december 1970	54.322
31. december 1971	52.214
31. december 1972	50.999

Kilde: Statistiske Efterretninger 1973, nr. 52 og 1974 nr. 28.

Personalet.

Butikspersonalets antal i årene 1958 og 1969 fremgår af tabel 4. Det ses, at der er en samlet stigning i den pågældende periode på ca. 36.500, hvilket svarer til 19 pct.

Tabel 4. Personalet fordelt på hovedbrancher 1958 og 1969.

Branche	1958		1969	
	I alt	pct.	I alt	pct.
Nærings- og nydelsesmidler	102.899	54,2	104.226	46,0
Stormagasiner	6.864	3,6	9.098	4,0
Tekstil og beklædning	28.161	14,8	33.274	14,7
Møbler m. v.	4.800	2,5	8.547	3,8
Husgeråd m. v.	13.023	6,9	17.458	7,7
Bøger og papirvarer	7.611	4,0	8.220	3,6
Transportmidler	13.998	7,4	25.463	11,3
Kemisk-tekniske artikler	6.209	3,3	6.313	2,8
Andre varer	6.334	3,3	13.826	6,1
Tilsammen	189.899	100,0	226.425	100,0

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969. Statistisk Tabelværk 1972:1.

Stigningen i personaleantallet gælder alle brancher, også de brancher, hvor der har været en nedgang i antallet af butikker, herunder nærings- og nydelsesmidler. Men stigningen i denne branches personaleantal andrø kun ca. 1.300 svarende til ca. 1,3 pct.

Derimod er stigningerne for udvalgswarebrancherne store, og det falder i øjnene, at der for møbler og transportmidler (biler m. v.) næsten er tale om en fordobling af personaleantallene.

Det fremgår af tabel 5, at antallet af kvin-

Tabel 5. Personalet fordelt efter køn 1958 og 1969.

Køn	År	1958		1969	
		Antal	Pct.	Antal	Pct.
Mænd		107.902	56,8	119.438	52,7
Kvinder		81.997	43,2	106.987	47,3
Tilsammen		189.899	100,0	226.425	100,0

Kilde: Danmarks Statistik. Erhvervstællingen 1958. Statistisk Tabelværk 1963: VII og Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969. Statistisk Tabelværk 1972:1.

der, beskæftiget i detailhandelen, er steget kraftigere end antallet af mænd. Stigningerne andrøger henholdsvis ca. 31 og ca. 12 pct.

Af interesse er endvidere opdelingen på

fuldtids- og deltidsbeskæftigede. Oplysningerne herom hidrører fra de såkaldte beskæftigelsesundersøgelser, der ikke er direkte sammenlignelige med erhvervs- og detailhandelstællingerne.

Tabel 6. Arbejdsstyrken og antal deltidsansatte i detailhandelen.

1.000 personer	1969	1971	1972 (nov.)	1973 (nov.)
Samlet antal	201,3	191,1	184,2	186,2
Deltidsansatte	43,0	51,0	50,0	54,7
Fuldtidsbeskæftigede	158,3	140,1	134,2	131,4
Deltidsansatte i pct. af samlet antal	21,4	26,7	27,1	29,4

Kilde: Sekretariatet for styringsgruppen vedr. PP-II. Statistiske Efterretninger. Beskæftigelsesundersøgelserne.

Det vil bemærkes, at tallet af deltidsansatte fra 1972 til 1973 er steget så kraftigt, at det i antal mere end opvejer nedgangen i antal heltidsansatte.

Af tabel 7 fremgår det dog, at udviklingen set over en længere periode er gået i retning af stadig færre ansatte i detailhandelen.

Tabel 7. Arbejdsstyrken (15-74 år) i detailhandelen.

1967.	200.500
1969.	198.600
1970.	193.200
1971.	191.100
1972 (maj)	185.000
1972 (nov.)	184.200
1973 (maj)	184.800
1973 (nov.)	186.200

Kilde: Statistiske efterretninger 1973 nr. 21 og 61 samt 1974 nr. 39.

Omsætningen.

Detailhandelens samlede omsætning udgjorde i 1961 17,5 mia kr. Med en procentvis årlig stigning på 9,2 nåede omsætningen i 1966 op på godt 27 mia kr., hvorefter stigningstakten faldt til 8,9 pct. årligt i den følgende 5-årsperiode frem til 1971, hvor omsætningen udgjorde 41,5 mia kr. Fordelingen af den samlede omsætning på hovedbrancher er opgjort ved erhvervstællingen 1957 og detailhandelstællingen 1968.

Det ses, at omsætningen er steget for alle hovedbranchers vedkommende. Dog har nærings- og nydelsesmiddelbranchens optagelse af ikke-fødevarer i sortimentet ikke kunnet modvirke branchens faldende omsætningsandel, men denne er dog stadig den største.

Mere end halvdelen af omsætningsstigningen vedrører udvalgsvarerbrancherne, men tekstil- og beklædningsbranchen udviser en

Tabel 8. Omsætningen fordelt på hovedbrancher 1957 og 1968.

Årets priser Branche	1957		1968	
	1000 kr.	pct.	1000 kr.	pct
Nærings- og nydelsesmidler	7.416.054	54,9	15.927.252	49,5
Stormagasiner	421.436	3,1	1.157.665	3,6
Tekstil og beklædning	1.813.035	13,4	3.399.486	10,6
Møbler m. v.	367.398	2,7	1.213.875	3,8
Husgeråd m. v.	769.590	5,7	2.001.164	6,2
Bøger og papirvarer	308.116	2,3	739.877	2,3
Transportmidler	1.626.564	12,1	5.025.455	15,6
Kemisk-tekniske artikler . . .	315.547	2,3	608.009	1,9
Andre varer.	464.988	3,5	2.114.166	6,5
Tilsammen	13.502.728	100,0	32.186.949	100,0

Anm.: Omsætningen er inkl. afgifter, men ekskl. moms.

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969.

Statistisk Tabelværk 1972:1.

relativ stor tilbagegang i omsætningsandel, nemlig fra 13,4 pct. i 1957 til 10,6 pct. i 1968.

Den branche, der har haft den største vækst, er transportmiddelbranchen. Også møbler og husgeråd fremviser store stigninger.

Butikkernes størrelse.

Butikkernes størrelse kan angives ved de beskæftigedes antal, omsætningens størrelse og butiksarealet. Først ved detailhandelstællingen 1969 er der tilvejebragt officiel statistik over butiksarealet. På grundlag af de foran

givne oplysninger om butikkernes antal, de beskæftigedes antal og omsætningen har man i tabel 9 udregnet visse nøgletal, der skal tjene til at karakterisere dansk detailhandel.

Ved bedømmelsen af udviklingen i antal beskæftigede pr. butik, som umiddelbart forekommer beskeden, må erindres om, at nedgangen i butikkernes antal har taget fart efter 1969.

En sammenligning af butikkernes størrelse mellem 1958 og 1969 er også mulig ved at foretage en gruppering efter personellets størrelse.

Tabel 9. Nøgletal for dansk detailhandel.

	1958	1969
Antal beskæftigede pr butik..	3,1	3,9
Antal indbyggere pr. butik..	75	85
Omsætning pr. butik, 1000 kr.	222 ¹⁾	556 ¹⁾
Omsætning pr. beskæftiget, 1000 kr.	71 ¹⁾	142 ¹⁾

¹⁾ Årets priser (1957 henholdsvis 1968).

Tabel 10. Butikkernes relative fordeling efter antal ansatte (herunder aktive indehavere og medhjælpende ægtefæller).

År	-2	3-4	5-20	lalt
	pct.	pct.	pct.	pct.
1958	58,8	30,8	10,4	100,0
1969	55,0	29,4	15,6	100,0

Kilde: Danmarks Statistik. Erhvervstællingen 1958. Statistisk Tabelværk 1963: VII. Danmarks Statistik: Detailhandelstællingen 1969. Statistisk Tabelværk 1972:1.

Det ses af tabel 10, at gruppen 5–20 personer relativt er vokset kraftigt. Ved vurderingen skal bemærkes, at tallene kan være påvirket af det øgede antal deltidsansatte.

De beregnede tal dækker imidlertid over store forskelle mellem de enkelte butikker og brancher. Her ses der ganske bort fra

stormagasinerne, der med et gennemsnit på over 600 beskæftigede pr. enhed i 1969 klart adskiller sig fra de egentlige brancher, hvis antal beskæftigede pr. butik havde en spredning fra ca. 3 til ca. 10.

Hvad omsætningstallene i tabel 9 angår, må der peges på, at disse er beregnet på grundlag af tællingsårenes priser. Da perioden strækker sig over 11 år, vil en korrektion for prisudviklingen have begrænset værdi på grund af forbrugsomlægningen. Beregningen kan tyde på, at $\frac{2}{3}$ af omsætningsstigningen i perioden kan henføres til prisudviklingen, således at den reelle omsætningsstigning pr. butik og pr. beskæftiget andrager henholdsvis ca. 50 pct. og ca. 20 pct.

Også spredningen for omsætningsstørrelsen er udtalt. Af større interesse er imidlertid, at væksten i butikkernes gennemsnitlige størrelse hænger sammen med både nedgangen i butikkernes antal og fremkomsten af supermarkeder og varehuse, samt at udviklingen er særlig udtalt for nærings- og nydelsesmiddelbranchen.

Supermarkeder og varehuse (dobbeltsupermarkeder) er som tidligere nævnt først optaget i den officielle danske statistik ved detailhandelstællingen 1969. Antallet var da henholdsvis 565 og 60. Personellet er opgjort til henholdsvis 8.001 og 3.588.

De i det følgende givne oplysninger hidrører fra »Supermarkeder 1973«, udgivet af Per Press A/S.

Tabel 11. Antal supermarkeder 1965-1973.

År	Egentlige supermarkeder		Supermarkeder i varehuse og stormagasiner		I alt		Tilvækst
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	
1. juli 1965	351	96,2	14	3,8	365	100,0	—
1. juli 1966	407	93,6	28	6,4	435	100,0	70
1. juli 1967	489	92,1	42	7,9	531	100,0	96
1. jan. 1969	584	89,6	68	10,4	652	100,0	121
1. jan. 1970	649	88,5	84	11,5	733	100,0	81
1. jan. 1971	705	87,7	99	12,3	804	100,0	71
1. jan. 1972	748	87,6	106	12,4	854	100,0	50
1. jan. 1973	811	87,4	117	12,6	928	100,0	74

Begrebet supermarked er her opfattet traditionelt, dvs. en fødevarerbutik med selvbetjening og fuldt fødevarsortiment. Som det ses er antallet af supermarkeder vokset

stærkt. Tilvæksten pr. år har andraget mellem 50 og 121.

Efter international anerkendt definition udgør et supermarkeds salgsareal mindst

400 m². Af det samlede antal i 1973 på 928 havde kun 389 danske supermarkeder denne størrelse. Denne gruppe omfatter imidlertid en stadigt stigende andel af det samlede

antal. Af den samlede nettotilgang i 1972 på 74 supermarkeder var således 64 i denne gruppe.

Udviklingen i salgsareal ses af tabel 12.

Tabel 12. Antal egentlige¹⁾ supermarkeder fordelt efter salgsarealets størrelse.

Areal	0– 199 m ²	200– 299 m ²	300– 399 m ²	400– 599 m ²	600– 799 m ²	800 m ²
1. jan. 1971	195	166	156	144	27	17
1. jan. 1973	167	178	191	182	53	40

¹⁾ Ekskl. supermarkeder i varehuse og stormagasiner.

Tabel 13. Omsætningen fordelt på specialbrancher inden for nærings- og nydelsesmidler 1957 og 1968.

Branche	Årets priser	1957		1968	
		1000 kr.	pct.	1000 kr.	pct
Mel, brød		502.423	6,8	980.645	6,2
Ost		61.769	0,8	98.767	0,6
Kod, flæsk m. v. . .		1.212.298	16,4	1.920.657	12,1
Fisk, vildt		95.581	1,3	141.878	0,9
Kaffe, the		54.237	0,8	133.234	0,8
Konfekturer		122.435	1,6	221.175	1,4
Iskiosker		10.446	0,1	55.192	0,4
Vin		36.624	0,5	41.940	0,2
Tobak		614.181	8,3	1.554.684	9,8
Frugt, grønt		283.861	3,8	445.364	2,8
Blomster		81.258	1,1	187.873	1,2
Kolonial		3.005.435	40,5	6.238.395	39,1
Kolonial, grovvarer		1.335.506	18,0	1.072.323	6,7
Supermarkeder . . .				2.212.976	13,9
Varehuse				622.149	3,9
Tilsammen		7.416.054	100,0	15.927.252	100,0

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969.
Statistisk Tabelværk 1972:1.

Som det ses af tabel 13 udgjorde supermarketers og varehuses omsætning i 1968 17,8 pct. af hele omsætningen i nærings- og nydelsesmiddelbranchen. Efter »Supermarkeder 1973« er omsætningen i 1972 i de 928 supermarkeder og varehuse beregnet til 8.044 mill. kr. I dette tal indgår for de almindelige varehuses vedkommende også ikke-fødevarer, men for stormagasinerne udelukkende omsætningen i supermarkedsafdelingerne. Beregningen er i øvrigt foretaget på årsbasis, selv om en del af butikkerne først er åbnet i løbet af 1972. Beløbet er endvi-

dere beregnet til at være 24 pct. større end for 1971, medens fremgangen for hele nærings- og nydelsesmiddelbranchen var på 10 pct.

Forholdet mellem omsætningsstigningen på den ene side og omsætningsstørrelse og beliggenhed på den anden side er belyst i tabel 14.

Tabel 14 dækker kun en del af nærings- og nydelsesmiddelbranchen. Det er en tydelig tendens, at de store omsætninger, dvs. de store butikker, har den største omsætningsstigning.

Tabel 14. Omsætningsstigningen opdelt efter omsætningsstørrelse og beliggenhed.

Stigning pct.	Rene butiksvareforretninger						Blandede butik- og grovvare- forretninger	
	Hovedstad		Provinsbyer		Landdistrikter og stationsbyer			
	1970/71	1971/72	1970/71	1971/72	1970/71	1971/72	1970/71	1971/72
250.000–500.000	5,4	1,2	2,9	4,5	4,6	7,4	2,4	11,0
500.000–700.000	2,8	–	8,8	9,5	5,9	6,6	8,3	0,8
700.000–1.000.000 . . .	4,3	5,3	8,1	8,6	6,8	10,6	5,6	9,1
1.000.000–1.500.000 .	14,2	2,2	13,3	13,2	13,9	12,8	5,3	2,9
1.500.000–2.000.000 .	11,0	–	9,2	16,1	10,0	13,0	3,7	5,1
Over 2.000.000	10,9	11,9	14,4	11,7	10,4	22,4	15,0	10,0

Kilde: DSK: Normtal 1972 og 1973.

Tabel 15. Omsætning pr. beskæftiget i 1969 i forskellige butiksstørrelser.

Branche	1.	2.	3.	4.	5.
	200.000–499.999 kr.	500.000–999.999 kr.	1 mill. kr. og derover	Kolonne 3 i pct. af kol. 1	Kolonne 3 i pct. af kol. 2
	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.		
Mælk, brød	132,9	139,7	153,8	116	110
Kød, flæsk, viktualier . .	99,5	122,7	155,2	156	126
Frugt, grønt	84,3	123,0	147,1	175	120
Kolonial	138,2	187,2	252,3	183	135
Supermarkeder			297,4		

Kilde: Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969.
Statistisk Tabelværk 1972:1.

Et udtryk for forskellen i omsætning pr. beskæftiget mellem store og små butikker giver beregningen i tabel 15.

Det ses, at kolonial har den største forskel i omsætning pr. beskæftiget, når man sammenligner små og store butikker. Også for frugt og grønt er der stor forskel i omsætning pr. beskæftiget, men ikke for mælk og brød.

Til illustration er medtaget tal for supermarkeder, som har den største omsætning pr. beskæftiget.

Beliggenhed.

Gennem detailhandelstællingen i 1969 er det muligt at få et ret fyldestgørende billede af detailhandelens struktur med hensyn til omsætningsens fordeling på brancher og butikstyper, butiksstørrelser m. v.

Geografisk er materialet delt op på kommuner, handelsdistrikter og handelsområder.

Derved kan man få et vist skøn over detailhandelens regionale fordeling i landet. Da materialet foreligger for kommuner som de mindste enheder, er der ingen mulighed for at give et kvantitativt billede af detailhandelens lokalisering i forskellige byer og dermed forskellige centertyper. Detailhandelens lokalisering inden for en region er imidlertid undersøgt i forskellige delområder, eksempelvis i en analyse af detailhandelen på Fyn i 1967. (Detailhandelen på Fyn, Analyse og Prognose. Regionplanudvalget for Fyn 1970).

Det kan af disse undersøgelser konstateres, at detailhandelen er placeret i en række centre, hvis størrelse og sammensætning varierer stærkt. Almindeligvis kan disse centre opdeles i 3 typer efter deres funktion: lokalcentre, områdecetre og hovedcentre.

Lokalcentrene indeholder butikker, der dækker de daglige indkøb; en enkelt butik kan i denne forbindelse betegnes som et lo-

kalcenter. Det væsentligste for disse centre er afstanden mellem kunden og butikken. Derfor aftegner oplandsgrænserne for disse centre sig som et finmasket net.

I punkter med særlig gunstig trafikal beliggenhed eller med kontakt med større boligområder dannes grundlag for etablering af områdecentre med et større og mere differentieret udbud af detailhandel end i lokalcentrene. Da områdecentrene indeholder stort set de samme butikker som lokalcentrene, fungerer de samtidig som lokalcentre for de nærmest boende. Herudover indeholder de et antal butikker, f. eks. udvalgs- og specialvarebutikker, hvis opland strækker sig ud over et antal lokalcenter-oplande.

Nogle butikker er så specialiserede eller så store, at de betjener befolkningen i hele regionen eller en betydelig del af denne. Disse butikker er placeret i hovedcentrene. Foruden disse butikstyper indeholder hovedcentrene samme butikker, som findes i lokal- og områdecentrene. Hovedcentrenes opland aftegner sig derfor på 3 niveauer: lokalcentre for nærliggende boliger og arbejdspladser, områdecentre for tilstødende lokalcenter-oplande og hovedcenter for hele regionen.

Denne arbejdsdeling mellem de forskellige centertyper er imidlertid ikke statisk. Ændringer i befolkningens bosætningsmønstre, indkøbsvaner m. v. medfører, at styrkeforholdet mellem centrene stadig forskydes. I en række år har kendetegnet for udviklingen herhjemme været en stadig større geografisk koncentration af omsætningen. Baggrunden herfor er først og fremmest en omlokalisering af landets befolkning. I 1950 var således 35 pct. af befolkningen bosiddende i landdistrikter og 65 pct. i byer. I 1965 var tallene henholdsvis 26 pct. og 74 pct.

Effekten på butiksnettet af denne ændring af befolkningens bosætning er blevet forstærket af de almindelige strukturændringer inden for detailhandelen mod stadig større butikker.

Resultatet er blevet, at butikker i en række mindre bysamfund er lukket. Lokalforsyningen af befolkningen i sådanne landsbysamfund er overtaget af detailhandelen i de nærmestliggende områdecentre i stationsbyen, hvor der i de senere år er foretaget mange investeringer i detailhandelen. Disse

centre har derfor haft en relativ kraftig vækst og fået styrket deres position i denne periode. Til illustration af detailhandelens styrke i disse områder viser undersøgelser af befolkningens indkøbsvaner i Holstebro og Kolding, at

15 pct. af detailhandelsforbruget i landdistrikter indkøbes lokalt,

25 pct. af detailhandelsforbruget i mindre bymæssige bebyggelser indkøbes lokalt, og

70 pct. af detailhandelsforbruget i større bymæssige bebyggelser indkøbes lokalt.

Medvirkende hertil har det været, at befolkningens mobilitet er vokset betydeligt i de senere år. Antallet af private personbiler pr. 31. december er således øget fra 210.000 i 1955 til 591.000 i 1963 og videre til 1.232.000 i 1973. Dette har begunstiget etableringen af varehuse og lignende store butikker i en række købstadscentre, hvorved disse er styrket, medens der er indtrådt en afdæmpning af væksten inden for detailhandelen i en række større bymæssige bebyggelser og stationsbyer.

Samtidig med denne ændring af indkøbsmønstret mod en større tilknytning af oplandsbefolkningen til købstæderne har de fleste købstæder haft en betydelig befolkningstilvækst, der stiller krav om store investeringer såvel fra det offentlige som fra erhvervslivet. I forstæderne skal investeres i vej anlæg m. v., og som følge af befolkningstilvæksten skal der opbygges et butiksnet, skoler og en række institutioner.

Hidtil har de fleste købstæder i planlægningen bygget videre på byernes nuværende struktur med bykernen som områdets dominerende center. Dette center er derfor det naturlige sted for placering af detailhandel, der henvender sig til befolkningen i hele byen og dens opland. Byernes befolkningstilvækst og den kraftige trafikale udvikling stiller imidlertid store krav til bykernens rummelighed. Den overvejende del af landets byer står derfor overfor at skulle gennemføre vanskelige og dyre ændringer i bykernerne af både trafikale og bygningsmæssige forhold. Nogle byer er i gang med en ombygning af bykernen ved omlægning af trafikken og omdannelse af hovedstrøget til

fodgænger­gade, om­lægning af parke­rings­pladser og udhuling af karreer m. v.

I byer, hvor udbygningen af bykernen sker gennem en omfattende planmæssig og økonomisk indsats, ikke mindst fra det offentlige, vil etablering af detailhandel i bykernen normalt ikke volde samme problemer som i byer, hvor man endnu ikke har erkendt problemerne eller taget skridt til at løse dem. Derfor udsættes bykerne­ne i disse byer for et stadigt voksende pres.

Sideløbende med en løsning af bykernens problemer skal opbygges en lokal servicefor­syning i forbindelse med boligtilvæksten i forstæderne. Denne udbygning foregår efter en samlet planlægning, der udpeger områder til forskellige formål, herunder centerområder til detailhandel, institutioner o. lign.

I de største købstæder, landsdelshoved­stæderne og København omfatter forstads­forsyningen foruden dagligvareprægede lo­kalcentre en række større centre med et be­tydeligt indslag af udvalgs­varebutikker.

Dette gælder i særlig grad Københavns­eg­nen, hvor der i forbindelse med denne regi­ons vækst sker en betydelig planlægning af centre i omegnskommunerne. Denne plan­lægning omfatter dels etablering af en række centre som led i opbygningen af nye forstæ­der og dels tilpasning af butiksforsyningen i eksisterende forstæder.

Som følge af udviklingen kan den enkelte handlende ikke som tidligere alene koncen­trere sig om butikkens interne drift. Er bu­tikken placeret alene, er det vigtigt, at den butikshandlende stadig holder sig orienteret om de byplanmæssige dispositioner, der fo­retages af det offentlige. Er butikken place­ret i et center, må den handlende indordne sig under helheden. Det sker normalt gen­

nem medlemskab af og økonomisk bidrag til en centerforening, der samordner butik­kernes interesser ved fælles annoncering, centerarrangementer o. lign.

Byplanlægningen bevirker, at etablering af detailhandel i større udstrækning end tid­ligere bliver afhængig af det offentliges dis­positioner. Der udpeges områder, hvor de­tailhandelen får mulighed for etablering bl. a. ved investeringer af det offentlige. En sådan planlægning må derfor bygge på en viden om de lokaliseringsskriterier, der ligger til grund for etablering af detailhandel.

Integration.

Forholdene vedrørende integrationen og ejerforholdene inden for dansk detailhandel belyses i tabel 16.

Tabel 16. Ejer/organisationsforhold i dansk detailhandelsomsætning.

	1960 pct.	1970 pct.
Brugsforeninger.	9,0	10,2
Egentlige kæder inden for kolo- nial.	2,0	2,5
Varehuskæder.	1,0	1,3
Stormagasiner.	3,8	4,4
Fritstående.	84,2	81,6
I alt	100,0	100,0

Kilde: »Detailhandel — tradition eller nyskabelse, 1972«.

Den fritstående detailhandel dækkede i 1970 over 80 pct. af omsætningen, og ned­gangen i andelen fra 1960 må betegnes som beskeden.

Oplysninger om ejerforholdene for super­markeder findes i tabel 17.

Tabel 17. Danske supermarkeder efter ejerforhold.

Ejer	1. juli 1966		1. jan. 1969		1. jan. 1972	
	Stk.	Pct.	Stk.	Pct.	Stk.	Pct.
Kæder	76	17	112	17	145	17
Brugsforeninger	247	57	336	52	396	46
Købmænd	112	26	204	31	313	37
I alt	435	100	652	100	854	100

Kilde: Købmændene i varedistributionens tjeneste - i går og i morgen, DSK 1972.

Oversigten, som er udarbejdet af De sam­virkende Købmandsforeninger, kan supple­res med oplysninger om, at supermarkeder-

nes omsætningsandel af samtlige nærings- og nydelsesmiddelbutikkers er steget fra 18 pct. i 1968 til 28 pct. i 1971.

Sverige

Indledning, materiale.

Der foreligger ikke nogen samlet beskrivelse af de hidtidige strukturændringer inden for detailhandelen i Sverige, hvorfor man her har benyttet materiale fra flere forskellige kilder. I hovedtrækkene har man fulgt indholdet i »Varuhandeln fram till 1975« (Statens offentliga utredningar 1971:14, Bilaga 3), udarbejdet af Handels Utredningsinstitut. Desuden er benyttet afsnit fra »Danmarks erhvervsfond: Svensk Detailhandel 1971 — indtryk fra en studierejse til Stockholm 1971« (utrykt). Endelig har kommissionens sekretariat indhentet oplysninger i Sverige i sommeren 1973 - først og fremmest fra Affärstidsnämnden - med særligt henblik på belysning af perioden, siden den svenske lukkelov ophørte med årsskiftet 1971-72.

Strukturændringerne i 1960'erne.

Indtil midten af 1950'erne steg butikernes antal hvert år. Ved en ændret lovgivning i 1953 skabtes bedre betingelser for varehuse og anden stordrift. Samtidig formindskede udflytningen kundeunderlaget for mange butikker, og nedlægningen af butikker tog til. Ændringen i lovgivningen indebar, at man forbød det tidligere almindeligt forekom-

mende forhold, at fabrikant eller importør fastsætter bruttopriserne for detailhandelen. Følgen var større bevægelighed i prisdannelsen, hvilket har været en væsentlig forudsætning for udviklingen af nye distributionsformer. Endvidere fik myndighederne mulighed for indgreb mod visse former af leveringsnægtelse, hvilket særligt har haft betydning i forbindelse med fremkomsten af lavprissalg.

Udflytningen og omlokaliseringen af befolkningen i Sverige kan anskues af tallene i tabel 18 for den faktiske udvikling mellem 1950 og 1965 samt prognosetal for 1980, beregnet af Handels Utredningsinstitut.

Tabel 18. Befolkningsfordeling efter bebyggelsestyper.

	1950	1965	1980
	pet.	pet.	pet.
Regioncentre	38	46	58
Købstæder	23	28	24
Landdistrikter og mindre bymæssige bebyggelser ...	39	26	18
I alt	100	100	100

Kilde: Svensk detailhandel 1971.

Mellem 1965 og 1980 er der regnet med, at befolkningen i landdistrikterne og de mindre bymæssige bebyggelser går ned med

Tabel 19. Hovedtal for svensk detailhandel.

	1963	1968	Gennemsnitlig årlig ændring
			pct.
<i>Antal butiksenheder</i>			
HR 1963, HUI	77.304	57.594	÷ 5,7
HUI	71.000 ¹⁾ 2)	51.694 ¹⁾	
<i>Samlet omsætning, mill. sv. kr.</i>			
HR 1963	32.144		
HUI	26.089 ¹⁾	35.997 ¹⁾	+ 6,7
HUI, 1963-priser	26.089 ¹⁾	30.518 ¹⁾	+ 3,2
SCB (1969)		46.130	
<i>Antal beskæftigede</i>			
SCB	410.900	360.300	÷ 2,6
<i>Antal indbyggere</i>	7.581.237	7.893.704	

¹⁾ Ekskl. biler, brændsel, vin og spiritus samt apotekervarer.

²⁾ Skønnet af sekretariatet.

Kilder: HR 1963: Handelsräkningen 1963.

HUI: Handels Utredningsinstitut

SCB: Statistiska Centralbyrån

600.000 personer og i købstæderne med næsten 300.000.

Af tabel 19 fremgår, at antallet af butiksnedlægninger mellem 1963 og 1968 svarer til næsten en fjerdedel af butiksansallet i 1963. Det virkelige tal er større, da der i samme periode har fundet nyetableringer sted. Antal beskæftigede er faldet fra

410.000 personer i 1963 med ca. 10 pct. til 360.000 personer i 1968. (Derimod er antal beskæftigede i engroshandelen i samme tidsrum steget fra 116.000 til 156.000).

I tabel 20 har kommissionens sekretariat på grundlag af hovedtallene i tabel 19 udregnet visse nøgletal, der skal tjene til at karakterisere svensk detailhandel.

Tabel 20. Nøgletal for svensk detailhandel.

	1963	1968
A.ntal beskæftigede pr. butik	5,8	7,0
A.ntal indbyggere pr. butik	98	137
Omsætning pr. butik, 1000 sv. kr.	(367,5 ¹⁾)	590,4 ¹⁾ 2)
Omsætning pr. beskæftiget, sv. kr.	64.000 ¹⁾	85.000 ¹⁾ 2)

¹⁾ Ekskl. biler, brændsel, vin og spiritus samt apotekervarer.

²⁾ 1963-priser.

Det gennemsnitligt beskæftigede personantal pr. butik ses at være steget fra 5,8 til 7,0. Dette udtryk for stigende butiksstørrelse skal sammenholdes med, at omsætningen pr. butik er steget. Regnes der med 1963-priser, hvilket giver et bedre udtryk end de faktiske priser for butikernes håndtering af den fysiske varemængde, er stigningen pr. butik fra 367.000 kr. til 590.000 kr. Også stigningen i antal indbyggere pr. butik er et udtryk for stigende butiksstørrelse. Endelig ses, at omsætningen pr. beskæftiget er steget fra 64.000 kr. i 1963 til 85.000 kr. i 1968. Da der også her er benyttet »realomsætning« (1963-priser), er stigningen udtryk for en vis effektivitetsstigning.

I forbindelse med stigningen i butiksenhedernes størrelse er det naturligt at nævne stigningen i varehusenes antal. Der var 248 kædevarehuse i 1963 og 350 i 1969. Sammenlagt med øvrige varehuse var antallet 380 i 1969. Varehusene er den eneste branche, som viser stigning i antal, jf. tabel 21, og som det fremgår, er stigningen markant. Udviklingen i de øvrige brancher viser alle fald.

Stigningen i varehusenes antal er procentvis af tilnærmelsesvis samme størrelse som nedgangen i fødevarebutikkernes antal. I 1960 nedlagdes 400 private sådanne, og i 1963 var tallet 1.200. Siden har den årlige nedlægning ligget på omkring 1.000. Også

Tabel 21. Butiksansallet - ændring 1965-70.

Branche	Samlet ændring
	pct.
Varehuse	+ 28,4
Fødevarer	÷ 29,8
Farver, lakker	÷ 13,5
Boligindretning	÷ 8,8
Beklædning	÷ 7,8
Sko m. m.	÷ 0,1
Biler, cykler, sportsudstyr	÷ 1,5
Øvrige brancher	÷ 3,2

Kilde: HUI på basis af Statens Pris- og Kartellnämnds butikregister.

Tabel 22. Beregnet omsætning i forskellige distributionsformer.

	1963	1969
	mill. kr.	mill. kr.
Konsumentforeninger . . .	4.240	7.236
Kædeforretninger	2.022	4.598
Producentforeninger	443	215
Postordrehandel	700	685
Øvrige distributionsformer	18.684	24.884
I alt	26.089	37.618

Kilde: HUL

inden for kooperationen har reduktionen været kraftig. Sammenlagt er i løbet af 1960'erne 12.000 fødevarebutikker - af hvilke flertallet har været forholdsvis små - ophørt. Samtidig har ca. 1.800 nye enheder etableret sig - næsten alle store selvbetjeningsbutikker med et fuldstændigt dagligvaresortiment. Udviklingen i de andre brancher har, som det ses, været mindre drastisk.

Den største omsætningsstigning ses for kædernes vedkommende (»mångfilialföretag«), som har mere end fordoblet deres omsætning i perioden jf. tabel 22. For konsumentkooperationen er stigningen godt 70 pct. »Øvrige distributionsformer«, der svarer til, hvad man i daglig tale kalder privat detailhandel, viser en stigning på en tredjedel og har i øvrigt opretholdt sin andel på to tredjedele af omsætningen.

Strukturprognose for detailhandelen til 1975.

En prognose foretaget af Handelns Utredningsinstitut bygger bl. a. på oplysninger, som skriftligt er indhentet hos et antal detailhandelsvirksomheder i 1969.

Prognosen anvender tre delvis forskellige omsætningseskøn m. v. og tre delvis forskellige beregninger for de forskellige butikstyper. Nedenfor har kommissionens sekretariat gengivet resultaterne for 1975 med runde tal og som en omsætningsramme med øvre og nedre grænse. (Samtlige værdier er udtrykt i 1969-priser og tallene for 1968 afviger derfor fra de foran givne omsætnings-tal for dette år).

De forskellige butikstyper forventes at få meget forskellige ændringer i omsætning.

Tabel 23. Beregnet omsætning i detailhandelen 1968 og 1975 for forskellige butikstyper.

	Omsætning 1968	Omsætning 1975	Ændring pr. år 1968-75
	mill. kr.	mill. kr.	pct.
A. Egentlig detailhandel.			
a. Butikker med ansatte			
Varehuse	6.203	11.500-12.300	9,3-10,3
Dagligvarehandel	12.024	14.300-15.300	2,6- 3,5
Udvalgsvarerhandel	8.357	9.500-10.900	1,9- 3,9
Postordrehandel	775	900- 1.000	1,6- 3,6
<i>la it:</i>	27.359	37.000-39.500	4,4- 5,4
b. Butikker uden ansatte (»Familiebutikker«)	6.841	5.300	÷ 3,6
A. Egentlig detailhandel:	34.200	42.300-44.800	3,1- 3,9
B. Øvrige detailhandel.			
Biler, benzin, vin og spiritus	10.327	14.800	5,3
Anden handel	2.322	3.200	4,9
<i>la it:</i>	12.649	18.000	5,2
Total detailhandel	46.849	60.400-60.900	3,7- 4,3

Kilde: Varuhandeln fram till 1975.

Den kraftigste omsætningsstigning ventes for varehuse med mellem 9,3 og 10,3 pct. pr. år. Til sammenligning tjener, at varehusenes omsætning 1960-1969 steg med i gennemsnit 16,5 pct. pr. år udtrykt i løbende priser og med 12 pct. pr. år i fast pengeværdi. For de øvrige butikstyper er stigningen relativ beskeden.

Familiebutikkerne, som findes såvel inden

for dagligvarehandelen som udvalgsvarerhandelen, skønnes at få en omsætningsnedgang, som omtrent svarer til ændringerne i 1960'erne. Nedlægningen i denne butikstypen før 1968 er beregnet til 3,6 pct. pr. år netto.

En sammenfatning af prognosesresultaterne ses af tabel 24, som alene omfatter »egentlig« detailhandel.

Tabel 24. Butikstypers beregnede markedsandele 1968 og 1975.

	1968	1975
	pct.	pct.
Varehuse	18,1	27,3-29,1
Dagligvarehandel	35,2	33,9-34,1
Udvalgsvarehandel	24,4	22,5-24,3
Postordrehandel . .	2,3	2,0- 2,2
»Familiebutikker«	20,0	11,9-12,5
lait: 100,0		

Kilde: »Varuhandeln fram till 1975«.

Varehusenes markedsandel forventes at stige fra 18 pct. til 27-29 pct. i 1975. Stigningen ventes i første række at ville gå ud over familiebutikkerne, hvis andel forudses kraftigt reduceret, medens de øvrige butikstyper stort set skulle bevare stillingen.

Arbejdskrafts- og investeringsbehov frem til 1975.

De af Utredningsinstitutets prognoseenquete omfattede butikker har angivet følgende sandsynlige ændringer i beskæftigelsen:

	Årlige ændringer 1968-1975
	pct.
<i>Egentlig detailhandel.</i>	
Varehuse	+ 3,8
Dagligvarehandel .	÷ 1,1
Udvalgsvarehandel	÷ 0,9
Postordrehandel . .	÷ 3,1
lait:	+ 0,8
Øvrige detailhandel	+ 3,8

Ud fra de ovenfor gengivne forventninger om omsættningens udvikling m. v. har Utredningsinstituttet beregnet den forventede udvikling i detailhandelens beskæftigelse til 1975, jf. tabel 25.

Tabel 25. Beregnet antal beskæftigede i detailhandelen.

	Antal beskæftigede			Årlig ændring	
	1968	1970	1975	1968-70	1970-75
				pct.	pct.
<i>Egentlig detailhandel</i>					
Butikker med ansatte					
Varehuse	42.757	46.343	55.454	+ 4,1	+ 3,7
Dagligvarehandel	63.832	59.576	54.731	÷ 3,4	÷ 1,7
Udvalgsvarehandel	72.419	68.666	60.667	÷ 2,7	÷ 2,5
Postordrehandel	6.387	5.916	4.575	÷ 3,8	÷ 5,0
I alt:	185.395	180.501	175.427	÷ 1,4	÷ 0,6
Butikker uden ansatte (»Familiebutikker«)	115.949	108.000	90.000	÷ 3,5	÷ 3,6
Egentlig detailhandel i alt	301.344	288.501	265.427	÷ 3,8	÷ 1,7
Øvrige detailhandel	47.854	56.203	63.318	+ 8,4	+ 2,4
Total detailhandel	349.198	344.704	328.745	÷ 0,7	÷ 0,1

Kilde: »Varuhandeln fram till 1975«

Inden for den egentlige detailhandel og bortset fra varehuse beregnes der at ville ske en nedgang i beskæftigelsen 1968-1975 på næsten 50.000 personer. Varehusene regner med at skulle nyansætte 12-13.000 personer i samme periode. »Øvrige detail-

handel« forudser et øget arbejdskraftbehov svarende til ca. 15.000 personer.

Den årlige mindskning i beskæftigelsesbehovet inden for den egentlige detailhandel frem til 1975 udgør som det ses 2 pct. (1,4 + 0,6). Dette tal kan sammenlignes med, at

man i de svenske arbejdskraftundersøgelser 1966-1969 havde skønnet en nedgang på ca. 5 pct. pr. år. Der kan med alt forbehold for beregningernes grundlag og forudsætninger måske heri ses en vis afbrydelse af den hidtidige arbejdskraftudvikling inden for den svenske detailhandel. Årsagerne kan være, at strukturrationaliseringen og butiksnedlæggelserne går langsommere, at produktivitetstigningen bliver svagere, og at arbejdstidens forkortelse spiller ind.

De ovenfor anvendte beskæftigelsestal omfatter såvel heltids- som deltidsansatte. Udviklingen i detailhandelen i Sverige har medført en øget andel deltidsansatte som et led i handelens bestræbelser for at udjævne belastningsvariationerne.

Tabel 26 viser andelen af deltidsansatte ifølge enqueteundersøgelsen 1968 og 1975:

Tabel 26. Deltidsansatte i pct. af samtlige beskæftigede.

	1968	1975
Varehuse	38,2	39,9
Dagligvarehandel	40,9	38,2
Udvalgsvarerhandel	26,9	31,7
Postordrehandel m. m. ...	54,5	50,6
Egentlig detailhandel i alt:	35,1	36,6
Øvrige detailhandel:	8,9	11,6
Total detailhandel (ekskl. »familiebutikker«):	30,3	31,0

Kilde: »Varuhandeln fram till 1975«.

Ovenfor er som deltidsansatte regnet med personale med en gennemsnitlig arbejdstid på mindre end 20 timer ugentlig. Det ses, at andelen af deltidsansatte tenderer at stige i samtlige butikksformer, bortset fra dagligvarehandel (og postordrehandel).

1 Utnedningsinstitutets enquete indgår også de af butikkerne angivne investeringsbehov frem til 1975. Bl. a. fordi enqueten blev foretaget inden beslutningen om indførelse af en investeringsskat i Sverige, er en gengivelse af totalbeløbene af mindre interesse her.

Derimod har det interesse, at inden for den egentlige detailhandel svarer varehusene for mere end halvdelen af de planlagte inve-

steringer til trods for, at omsætningsandelen kun udgør 20-25 pct.

Udviklingslinjer i 1970'erne.

De foran fremdragne forhold kan siges at udgøre den almindelige ramme for svensk detailhandels udvikling i den første halvdel af 1970'erne. Denne udvikling rummer imidlertid flere særlige faktorer, som hver især kan ændre udviklingsretning eller skifte udviklingshastighed. De vigtigste af disse emner, der »indgår i debatten«, skal kort berøres nedenfor.

Stormarkederne.

Den interessanteste nye foreteelse på detailhandelsområdet udgør stormarkederne. Alleerede i 1962 åbnede Wessels i Malmö det første varehusanlæg i byens yderkant, og senere er flere stormarkeder opstået, bl. a. de to kooperative OBS-varehuse i Stockholm-området. Det nye er, at salget flytter ud fra de traditionelle omgivelser i city til byperiferien, hvor grundpriser og parkeringsmuligheder er fordelagtige. Varehuse af denne art har på kort tid kunnet opnå en omsætning, der er omkring 5 gange så stor som for et traditionelt varehus. Det ligger i sagens natur, at stormarkeder kan og vil anvende prisen som et vigtigt konkurrencemiddel.

I slutningen af 1970 androg det totale antal stormarkeder 16 med en samlet årsomsætning på ca. 800 mill. kr. svarende til mere end 2 pct. af den »egentlige« detailhandels omsætning. Stormarkedsetableringen har været meget hurtig. Prognoser peger på, at der vil være 30-35 stormarkeder i 1975 med nærværd 7 pct. af den egentlige detailhandelsomsætning.

Stordrift inden for dagligvarehandelen.

Stordrift kan udvikles ved en forøgelse af den gennemsnitlige butiksstørrelse, jf. den ovenfor beskrevne udvikling. Stordriftsfordele kan også opnås gennem filialdannelser og ved frivillige kæder. Sidstnævnte bygger på et økonomisk samarbejde mellem på den ene side et eller flere grossistfirmaer og på den anden side et større antal selvstændige detailhandelsbutikker. Koncentrationen inden for dagligvarehandelen i Sverige fremgår af tabel 27.

Tabel 27. Omsætning fordelt på butikformer i dagligvarehandelen 1969.

	Salgssteder	Omsætning	
	antal	mill. kr.	pet.
<i>Filialforetagender:</i>			
Konsumentkooperationen . . .	2.550	4.993	29,4
Producentkooperationen	95	150	0,9
Varehuskæder (EPA, Tempo)	167	1.485	8,8
Øvrige	207	740	4,5
lait	3.019	7.368	43,6
<i>Frivillige kæder:</i>			
ICA (detaillistejet)	6.204	5.530	32,7
VIVO (grossistledet)	845	1.162	6,9
FAVØR (grossistledet)	317	470	2,8
lait:	7.366	7.162	42,4
<i>Fritstående virksomheder.</i>	3.400	2.370	14,0
Total:	13.785	16.900	100,0

Kilde: Butiksregister AB (1970), her citeret fra »Varuhandeln fram till 1975«.

85 pet. af hele dagligvarehandelen i Sverige kan således henføres til mindre end en halv snes virksomheder eller organisationer. De helt fritstående butikker har følgelig en temmelig ringe markedsandel.

Debatten om nærhedsbutikkerne.

En af årsagerne til, at butikkernes størrelse stiger, er, at stordriften frembyder rationaliseringsfordele. Men også ændringer i forbrugernes købevaner spiller ind. Her skal nævnes væksten i bilernes antal og udbygningen af husholdningernes opbevaringsmuligheder gennem køleskabe og fryseboxe. De øgede realindkomster er grundlaget for disse anskaffelser, men også for den løbende udnyttelse af dem gennem større og større indkøb, bl. a. i ugens sidste dage. Forbrugerne er ikke længere henviste til at gøre daglige indkøb i nabolaget, men kan handle i fjernere, større og konkurrencedygtige indkøbssteder.

Nedlægnen af nærhedsbutikker er således delvis en følge af ændrede købevaner. En bidragende årsag er, at de mindre butikker ikke har tilstrækkelig plads til at opbevare og præsentere det vareudvalg, de store butiksenheder er i stand til. Men ud over, hvad disse kan tilbyde med hensyn til sortimentets bredde og dybde, har forbrugerne et behov for kompletterende indkøb og for visse serviceydelser. I Sverige har debatten om disse forhold været omfattende, i hvilken

forbindelse Sveriges geografiske forhold og store udstrækning skal have i erindring. Der eksperimenteres i disse år med begrebet nærhedsbutik. Den nye nærhedsbutik lægger større vægt på nærhed i forhold til forbrugeren og på smidig butikstid, men mindre vægt på sortimentsdybde og prisbillighed. Nærhedsbutikker etableres i større byer og bymæssige bebyggelser, medens man i landdistrikterne i nogen grad klarer tilsvarende problemer ved hjælp af butiksbusser.

Også herhjemme er det erkendt, at man ved at bevæge sig mod stadig større butikker og dermed større kundeunderlag pr. butik på et vist tidspunkt vil få et for stormasket butiksnet, dvs. at afstanden mellem bolig og butik bliver for stor. Allerede i dag er det vanskeligt at etablere et supermarked på et kundeunderlag på mindre end 1.000 lejligheder. En udvikling mod større butikker skærper kravet til kundeunderlaget yderligere. Konsekvensen bliver, at ældre, invaliderede og andre bevægelseshæmmede ikke får en tilfredsstillende lokalforsyning, men samtidig må det tages i betragtning, at det kommercielle motiv til oprettelsen af butikker med henblik på betjeningen af disse købergrupper måske ikke er tilstrækkeligt. I den forbindelse har butikshandelens organisationer arbejdet på at få foretaget en modernisering og sammenlægning af eksisterende forretninger og en tilpasning af forretningernes

sortiment, således at man får en gruppe nærhedsbutikker med et fuldt minimarkeds-sortiment, dvs. kolonial, aviser og blade, frugt og grønt, mejeriprodukter, dybfrost og pålægsvarer. Denne løsning på problemet har yderligere den fordel, at man i et vist omfang kan udnytte allerede eksisterende anlæg, medens de nye butikcentre fordrer betydelige investeringer, hvis forrentning og afskrivning betyder højere husleje og dermed en tendens til højere priser.

Samarbejde inden for specialhandelen.

Specialhandelen i Sverige havde i 1969 en omsætning svarende til 44 pct. af den totale omsætning i detailhandelen (37,6 mia sv. kr.). Definitionsmæssigt omfatter specialhandelen i Sverige også specialbutikker inden for fødevarer, tobaksbutikker og kiosker til trods for, at en stor del af disse butikkers sortiment udgøres af dagligvarer.

Såvel varehusene som dagligvarehandelen har i deres sortiment optaget mange varer, som tidligere alene fandtes i specialhandelen. Denne har for sit vedkommende taget konkurrencen op på flere måder.

Enten sker der en udvidelse af sortimentet samtidig med, at servicegraden nedsættes. Et eksempel er, at sportsforretninger tilbyder et fuldt fritidssortiment. Dette kræver i reglen relativt store butikker med hovedvægten lagt på selvbetjening og selvvalg.

Eller der sker en sortimentsspecialisering samtidig med, at servicegraden øges. Omkostnings- og prisniveauet bliver relativt højt.

Inden for specialhandelen forekommer imidlertid også en række filialdannelser. Dette er bl. a. tilfældet for beklædning, møbler, radio og bøger. Af speciel interesse er udviklingen af de frivillige kæder inden for specialhandelen, som tog deres begyndelse i løbet af 1960'erne. Utredningsinstitutet har foretaget en speciel undersøgelse for at belyse disse organisationers omfang og forventede udvikling. Tabel 28 omfatter 25 frivillige kæder.

Totalt var ca. 3.000 detailhandelsbutikker medlemmer af en specialhandelskæde i 1968, og man forventer en stigning med ca. 1.000 frem til 1975. Den samlede omsætning for de tilsluttede detailhandelsbutikker overstiger 3 mia sv. kr. svarende til ca. 20 pct. af specialhandelens samlede omsætning.

Tabel 28. Frivillige specialhandelskæder 1968 og 1975.

Branche	Antal grupper	Antal medlemmer (detailforretninger)	
	1970	1968	1975
Farver og lakker	3	225	890
Tekstil	6	425	540
Isenkram	4	493	590
Møbler	3	173	210
Radio, TV, el, foto	4	393	395
Øvrige	5	1.342	1.375
I alt:	25	3.050	4.000

Kilde: »Varuhandeln fram till 1975«.

Købmandsvarehuse.

Kollektive eller købmandsejede varehuse er en ny forretningstype, som i 1960'erne voksede frem i Sverige. Ideen er, at enkelte frie handlende i forskellige brancher driver deres forretninger i varehusmiljø med fælles optræden udadtil. Ved årsskiftet 1970—71 var der en snes enheder, som kan betegnes som kollektive varehuse. Det karakteristiske er, at mange brancher er repræsenterede i varehuset, men at dette drives i ensartet regie og som regel med fælles ydre symbol. Det er derimod de enkelte handlende, der selv ejer og står for deres respektive afdelinger.

Særligt om tiden efter ophøret af lukkeloven.

I forbindelse med ophøret af den svenske lukkelov ved årsskiftet 1971-72 etableredes et statsligt organ — Affärstidsnämnden — med den opgave foreløbig i 3 år at følge udviklingen under de nye forhold. Affärstidsnämnden har herefter overdraget Handels Utredningsinstitut at indhente de fornødne oplysninger og foretage de fornødne undersøgelser. Disse falder i to dele, »Snabbstatistiken« og »Typområdeanalysen«.

Formålet med Snabbstatistiken er på kort sigt at kunne følge ændringerne i butikstider og beskæftigelsesforhold. Typeområdeanalysen skal derimod søge at spore mere langsigtede udviklingslinjer. Først og fremmest er følgende spørgsmål af interesse:

1. Forekommer der væsentlige forskelle i butikstiden mellem forskellige områder?

2. Medfører forlænget butikstid, at købekraft overflyttes fra butikker med traditionelle butikstider?
3. Medfører forlænget butikstid, at personaleomkostninger og avancer stiger mere, end tilfældet skulle have været ved uforandrede butikstider?

Nedenfor skal refereres de resultater og konklusioner, som hidtil (februar 1974) er fremkommet fra Affärstidsnämnden og Utredningsinstitutet, jf. HUI, P. 602. Affärstiderne på 13 typorter. Delrapport 1. Omsättningsförändringar m. m. 1971-72. 1973.

Materialet er indhentet skriftligt fra 13 områder inklusive storbyerne. Samtlige butikker i Kartellnämndens register fra disse områder og fra de vigtigste brancher, herunder varehuse, er medtaget. For at begrænse undersøgelsens omfang udelukkes visse brancher i storbyerne og visse i de øvrige områder. Herefter udgjorde det samlede antal butikker 3.307. På grund af frafald ved sammenstillingen af selve udvalget (sampien), og når hensyn tages til opnåelsesprocenten, omfatter de bearbejdningsbare oplysninger i alt 1.968 butikker.

Butikstider.

Ved denne undersøgelse er butikkerne ind delt på følgende måde:

Klasse 1

Butikker der er åbne de fleste søndage.

Klasse 2

Øvrige butikker, som er åbne to eller flere hverdagsaftener ugentlig.

Klasse 3

Øvrige butikker, som er åbne en hverdagsaften ugentlig eller kun visse søndage i tertiallet (4 måneders-periode).

Klasse 4

Øvrige butikker.

Inddelingen er speciel derved, at der f. eks. i klasse 1 kan indgå butikker, som er åbne såvel de fleste søndage som en eller flere hverdagsaftener. Inddelingen kan siges at være et udtryk for den intensitet, hvor med adgangen til at holde åbent udnyttes af butikkerne. Oplysningerne om denne in-

tensitet er i øvrigt indhentet for de tre tertialer i 1971, respektive 1972 samt første tertial 1973.

Resultaterne for første tertial 1973 er følgende:

Af varehusene kan mere end to tredjedele henføres til klasse 1-2. Kategorien fødevarebutikkerne medtager ikke storbyerne. For fødevarebutikkerne i de øvrige områder gælder, at regelmæssig søndagsåbning i nævneværdigt omfang kun forekommer i Gävle, Eskilstuna og Växjö. Derimod er 20-50 pct. af disse butikker i flere af områderne åbne en aften om ugen. For konfektion og sko forekommer regelmæssig søndagsåbning ikke. For møbler, radio og TV er regelmæssig søndagsåbning sjælden.

En sammenligning mellem tredje tertial 1971 og samme tertial 1972 viser, at antallet af butikker i klasse 1 eller 2 er steget i samtlige branchegrupper, men dette antal er ganske forsvindende i forhold til undersøgelsens totale butiksantal.

Omsætningsudviklingen.

Ved denne undersøgelse er butikkerne ind delt på følgende måde:

Kategori A

Butikker, som såvel 1971 som 1972 har haft butikstid af længere varighed på søndage eller mindst to aftener om ugen.

Kategori B

Butikker som mellem 1971 og 1972 har forlænget butikstiden på søndage eller hverdagsaftener.

Kategori C

Butikker med ingen eller ubetydelig butiks tid på søndage og hverdagsaftener.

Kategori A omfatter 215 butikker, B 38 butikker, C 1.708 butikker. Kategori D, som skulle have omfattet butikker med forkortet butikstid, udgik af undersøgelsen, da det viste sig, at den kun omfattede 5 butikker.

Undersøgelsen bygger på den hypotese, at butikker tilhørende kategorierne A og B har en bedre omsætningsudvikling 1971-72 end butikker i C-gruppen. Undersøgelsens resultater fremkommer ved at sammenligne om-

sætningsindex for de to år. Konklusionerne for samtlige udtagne områder er følgende:

For varehuse bekræftes hypotesen stort set. Således har kategori A index 107, kategori B index 106, medens C på det nærmeste er uændret.

For fødevarebutikker gælder, at kategori B har haft en bedre omsætningsudvikling (indeks 110), men forskellen mellem grupperne er ikke stor (gruppe A indeks 107 og gruppe C indeks 105). Derimod fremgår det for konfektion og sko klart, at kategori A - som dog kun har 6 butiksenheder - har haft en bedre omsætningsudvikling end kategori C (indeks 115 mod indeks 102). For kategori B findes ikke oplysninger. Endelig har de 8 møbel- og radioforretninger i kategori B væsentlig bedre udvikling (indeks 122) end gennemsnittet for disse brancher (indeks 111).

Ved materialets opdeling på lokale områder synes der ikke at kunne drages sikre konklusioner om, hvilken kategori der har haft bedst omsætningsudvikling.

Arbejdskraftudviklingen.

Efter de samme retningslinjer, som man har anvendt ved undersøgelsen af omsætnings-

udviklingen, er der foretaget en undersøgelse af, i hvilket omfang antallet af beskæftigede er blevet påvirket.

For heltidsansatte er resultaterne for samtlige områder under ét, at de varehuse, som har øget butikstiden (kategori B), har haft praktisk taget uforandret arbejdsstyrke (indeks 99). Kategori A har indeks 97 og kategori C har indeks 94. Fødevarebutikker i kategori B har indeks 115 mod 100 og 96 i henholdsvis kategori A og C.

For deltidsansatte er resultaterne for samtlige områder, at varehuse i kategori C har indeks 96 mod 99 i kategori B og 101 i kategori A. For fødevarebutikker er det også her kategori B, som viser en klar fremgang.

På grund af observationernes begrænsede antal ved materialets opdeling på brancher knytter der sig imidlertid usikkerhed til de fremkomne resultater. Kommissionens sekretariat har i tabel 29 sammenstillet det svenske materiale på den måde, at man for henholdsvis heltidsansatte og deltidsansatte har fordelt de 30 sikre observationer for hver personalegruppe, eftersom indeks viser fald eller stigning eller er uforandret. Der er desuden korreleret med undersøgelsens kategorier A, B og C. Resultatet af denne sammenstilling turde give et noget sikrere totalbillede.

Tabel 29. Antal observationer med fald og stigning i beskæftigelsesindeks 1972 i forhold til 1971.

	Heltidsansatte				Deltidsansatte			
	Kat. A	Kat. B	Kat. C	laik	Kat. A	Kat. B	Kat. C	laik
Fald	11	10	0	21	8	1	7	16
Stigning	3	1	3	7	7	0	7	14
Uforandret	1	0	1	2	0	0	0	0
laik:	15	11	4	30	15	1	14	30

Som det vil ses, er der for heltidsansatte i kategorierne A og B 21 indeks med fald af i alt 30 indeks. For deltidsansatte er der tilnærmelsesvis lige mange observationer af fald og stigning i kategorierne A og C.

Konklusioner.

Handelns Utrædningsinstituts konklusioner fra de ovenfor refererede undersøgelser er i korthed:

Til trods for, at undersøgelsen omfatter et relativt stort materiale, er omfanget af forlænget butikstid totalt set relativt lille. Muligvis med undtagelse af storbyerne er der ikke grundlag for at påvise forskelle mellem områderne.

Det synes klart at fremgå, at butikker med forlænget butikstid i al fald i varehus- og fødevaresektoren har haft større omsætningsfremgang og mindre fald i antallet af ansatte end butikker med traditionelle butiksti-

der. Heri ligger intet om årsagsforholdet. Det er ikke utænkeligt, at det er de mest dynamiske butikker, som har praktiseret forlænget butikstid.

En sammenligning over 2 år frembyder imidlertid et spinkelt grundlag.

Detailhandelen i Sverige, Vesttyskland, Schweiz og Frankrig sammenholdt med Danmark

Indledning.

I dette afsnit foretages for de udvalgte landes vedkommende en tværgående sammenligning af nogle af de væsentligste træk i detailhandelens struktur og udvikling. Af praktiske grunde, bl. a. fordi det statistiske materiale tilsiger det, er sammenligningen foretaget på summarisk grundlag.

Det er et fælles træk for de lande, der indgår i sammenligningen, at industrialiseringen er stadig fremadskridende, dvs. at byerhvervene ekspanderer på bekostning af landbrugserhvervene. Samtidig hermed sker der en stigning i indkomst og forbrug, en forøgelse af befolkningens mobilitet, en ændring i bopælsmønstre og en ændring af forbrugs- og indkøbsvaner.

Disse forhold øver indflydelse på detailhandelens markedsvilkår. Den stigende levestandard giver øgede omsætningsmuligheder, men samtidig betyder ændrede bosætningsmønstre og større mobilitet en ændring af detailhandelens geografiske fordeling. Det stigende antal biler skaber i de fleste lande trafikale problemer i bykerne. Dette forhold i forbindelse med byområdernes befolkningstilvækst danner grundlag for en udbygning af detailhandelen i byernes forstæder, f. eks. ved etablering af centre i tilknytning til de nye boligområder. Specielt har den øgede mobilitet skabt mulighed for etablering af eksternt beliggende store butikscentre.

Samtidig er der sket en stigning i detailhandelens omkostningsniveau, som har skabt problemer for driftsøkonomien, fordi konkurrenceforholdene normalt ikke har muliggjort en dækning af de stigende omkostninger gennem højere avancer.

Detailhandelens tilpasning til disse ændringer i markedsforsholdene er overalt kom-

met til udtryk gennem en udvikling mod stadig større integration og stadig større butiksenheder. Sideløbende hermed er der sket en kraftig brancheglidning.

Et modtræk over for denne udvikling er en specialisering, der sker dels ved en etablering af specialbutikker med et sortiment baseret på nye behov, f. eks. inden for fritids- og hobbysektoren, og dels etablering af specialbutikker med et varesortiment, der er sammensat omkring forbrugssamhørige varer.

Butiksudviklingen.

I de udvalgte lande kan der konstateres ændringer i butiksnettet, såvel hvad angår forskellige butikstypers ekspansion eller tilbagegang som fremkomsten af nye butikstyper og nedlæggelsen af mindre butiksenheder.

Et billede af ændringerne i butiksnettet fås ved at betragte antal indbyggere pr. butik, jf. tabel 30.

Tabel 30. Antal indbyggere pr. butik.

	1955	1970
Danmark	.73	85
Sverige	.86	160
Vesttyskland	.98	153
Schweiz	.71	-
Frankrig	.66	80

Kilde: NCR-materialet; J. B. Jefferey & D. Knee: »Detailhandelen i Europa«; Danmarks Statistik. Detailhandelstællingen 1969.

Danmark kan sammen med Frankrig betegnes som »småbutikslønde«. I 1970 havde Danmark samme antal indbyggere pr. butik, som Sverige havde i 1955. Efter 1970 er strukturudviklingen fortsat, hvilket specielt gælder for Sverige og Vesttyskland, hvor nedgangen i det totale antal butikker har været særlig markant.

I Tyskland findes godt 400.000 butikker, heraf ca. 290.000 små fødevarerenheder (under 400 m² salgsareal), I Frankrig findes 625.000 butikker, heraf 298.000 fødevarerbutikker. Hvert år nedlægges i Frankrig ca. 3.000 butikker, heraf ca. 70 pct. fødevarerenheder.

I Sverige har Handels Utnedningsinstitut vurderet, at butiksanallet i perioden fra

1968-75 vil falde med ca. 14.000 til i alt 37-38.000. I perioden 1970-75 påregnes 3.500 dagligvarebutikker at forsvinde, og fra 1960-75 skulle antallet af selvstændige dagligvarebutikker dermed reduceres fra 19.100 til 8.300.

Som nævnt i afsnittet om Danmark må nedgangen her i landet i butikernes samlede antal indtil detailhandelstællingen 1969 betegnes som moderat, men dette dækker

over store uligheder mellem brancherne. Siden 1969 har udviklingen taget fart, hvilket ovenfor er påvist ved nedgangen i antal momsregistrerede virksomheder.

Dagligvaresektoren.

Butiksdækningen inden for dagligvaresektoren viser samme mønster som for den samlede butiksdækning, jfr. tabel 31.

Tabel 31. Antal dagligvarebutikker og antal indbyggere pr. butik.

Land	Antal dagligvarebutikker	Antal indbyggere pr. dagligvarebutik
Danmark (1969)	33.000	149
Sverige (1970)	14.155	570
Vesttyskland (1969)	293.000	212
Schweiz (1970)	18.600	338
Frankrig (1970)	290.000	175

Kilde: NCR-materialet; Danmarks Statistik, Detailhandelstællingen 1969 og HUI, Stockholm.

De traditionelle butikker, f. eks. kolonialbutikker, slagtere, bagere o. lign., repræsenterer stadig den største del af omsætningen, men generelt kan det konstateres, at disse butikker har måttet afgive markedsandele samtidig med, at antallet af butikker har været faldende. Mest udbredt er dette i Sverige, hvor antallet af dagligvarebutikker i perioden 1960-75 skønnes at gå tilbage fra 19.100 til 8.300 eller med knap 60 pct. I Vesttyskland og Frankrig spores en lignende udvikling, men af mindre styrke.

I Sverige omsætter supermarkederne halvdelen af fødevarerforbruget, og prognoser forudsiger en kraftig vækst i deres markeds-

andel i de kommende år. Også i Vesttyskland er supermarkedet i vækst. I Frankrig har supermarkederne en lavere markedsandel end i Sverige og Vesttyskland. Overalt synes det at være de traditionelle dagligvarebutikker, som kommer i klemme i udviklingen.

Supermarkeder.

Af de nye butikstyper fik supermarkedet sit gennembrud i europæisk detailhandel i 1950'erne og har siden ekspanderet voldsomt såvel i antal som i markedsandele. Stærkest har udviklingen været i Sverige.

Tabel 32. Antal supermarkeder.

	1960	1965	1970	Antal indb. pr. supermarked i 1970
Danmark . .	110	365	804	6.100
Sverige	115	602	1.429	5.650
Vesttyskland	250	1.100	2.573	24.600
Schweiz . . .	—	—	286	24.800
Frankrig . . .	300	758	1.833	27.700

Kilde: Selbstbedienung und Supermarkt Nr. 2, 1972; Wer, Wie, Was; FDB materiale; Per Press: SM i Danmark 1970.

Supermarkedernes udvikling og betydning inden for de enkelte landes detailhandel kan imidlertid ikke måles alene på antallet af supermarkeder. Det er karakteristisk for su-

permarkederne, at de trods deres beskedne antal opnår betydelige markedsandele, hvilket fremgår af tabel 33.

Tabel 33. Antal supermarkeder, pct. af samtlige butikker og andel i fødevareomsætning (1970).

	Antal	pct. af samtlige butikker	Fødevaremarkedsandel pct.
Danmark . .	804	2,6	23,0
Sverige	1.429	10,4	50,0
Vesttyskland	2.573	6,4	24,0
Schweiz . . .	286	—	—
Frankrig . . .	1.833	6,7	12,1

Kilde: Selbstbedienung und Supermarkt 1970; Supermarkt nr. 5/71; Per Press: SM 1971.

Selvbetjeningsbutikker.

Et bemærkelsesværdigt træk har været den kraftige vækst i antallet af selvbetjeningsbutikker i Vesteuropa.

Tabel 34. Antal selvbetjeningsbutikker i Vesteuropa.

Ar	Selvbetjeningsbutikker i alt	Tilvækst	
		Antal	pct.
1957	10.994		
1960 ———	36.397	25.403	231
1963	79.627	43.230	119
1966	124.440	44.813	57
1969	172.154	47.714	39
1971	189.983	17.829	10

Kilde: Institut für Selbstbedienung.

Af samtlige europæiske lande havde Sverige i 1970 det største antal selvbetjeningsbutikker inden for fødevareområdet, nemlig 8.500. I 1965 var tallet imidlertid 9.000; butiksnedlæggelserne er således begyndt at ramme selvbetjeningsbutikkerne, selv om disses markedsandel fortsat er stigende.

I 1969 havde svenske selvbetjeningsbutikker opnået en andel på 86 pct. af dagligvareomsætningen. I Vesttyskland lå selvbetjeningsbutikkernes andel på 75 pct.; i Schweiz og Danmark på 40 pct. og i Frankrig på 25 pct. Til sammenligning kan nævnes, at selvbetjeningsbutikkernes markedsandel i USA er 95 pct.

I 1975 forventes selvbetjeningsbutikkernes markedsandel i Sverige at nå op på omkring 95 pct. af dagligvareomsætningen, og to ud af tre dagligvarebutikker forventes at ville benytte sig af selvbetjening.

Udvalgsvaresektoren, stormagasiner, varehuse, lavprisvarehuse.

Det stigende forbrug og varestandardiseringen har begunstiget udviklingen af stormagasiner og forskellige varehustyper. Særlig markant har udviklingen været i Sverige, hvor disse butikstypers markedsandel udgør ca. 18 pct. af den samlede detailhandelsomsætning. I de øvrige lande ligger markedsandelen typisk på 8 pct. Samtidig med væksten i markedsandelen ses en udvikling mod etableringen af stadig større varehuse med et både bredere og dybere sortiment samt højere butiksstandard.

Varehusenes andel af omsætningen er særlig stor i Sverige, hvorved både geografiske og befolkningsmæssige forhold gør sig gældende. Derimod har denne butikstype i Vesttyskland kun opnået en markedsandel på 1,6 pct. Til gengæld har stormagasinerne i Vesttyskland opnået en særlig stor markedsandel.

Betragtes specielt gruppen stormagasiner med citybeliggenhed, må det konstateres, at denne gruppe overalt kæmper med en række vanskeligheder. Der tegner sig det mønster, at de fleste stormagasiner i city er ofre for de trafikale problemer, der især er knyttet til den individuelle trafik. Samtidig påføres

Tabel 35. Stormagasiner og varehuses omsætning i pct. af samlet detailhandelsomsætning i 1970.

Butikstype	»Europa«	Danmark	Sverige	Vesttyskland	Schweiz	Frankrig
Stormagasiner ...	4,6	4,1	5,7	8,5	6,0	3,3
Varehuse*)	3,4	3,7	11,8	1,6	1,8	4,1
I alt	8,0	7,8	17,5	10,1	7,8	7,4

*) Defineret som f. eks. »Schou-EPA«, »Føtex«, »Comus«, »Kepa«, »Kaufhalle« og »Prisunic«.
Kilde: IADS, Paris.

stormagasinerne i stigende grad konkurrence fra nye varehuse og shoppingcentre beliggende i byperiferierne med høj tilgængelighed for den individuelle trafik.

Tabel 36. Antal lavprisvarehuse 1970, fordelt efter salgsareal.

Salgsareal m ²	Sverige		Vesttyskland		Frankrig	
	Antal	pct.	Antal	pct.	Antal	pct.
2.500- 4.999	7	41	153	57	59	51
5.000- 7.499	1	6	82	31	29	25
7.500-10.000	4	24			16	14
10.000-	5	29	33	12	11	10
I alt	17	100	268	100	115	100

Anm.: Tallene for Vesttyskland er primo 1970, Sverige og Frankrig ultimo 1970.

Kilde: Dynamik im Handel, Januar 1970; Supermarked nr. 1, 1971; Det franske Institut for Selvbetjening.

Af tabel 36 ses, at Vesttyskland og Frankrig har forholdsvis flere små lavprisvarehuse end Sverige. De små lavprisvarehuse med salgsarealer på under 5.000 m² har en overvægt af vareudbud og omsætning i fødevarer og ligner i struktur de danske dobbelt-supermarkeder. De store lavprisvarehuse har større andel af vareudbud og omsætning i non-food og konkurrerer således med stormagasiner og specialbutikker.

Tabel 37. Lavprisvarehuse i forhold til antal indbyggere.

Land	1.000 indbyggere pr. lavprisvarerhus	
	Samtlige lavprisvarehuse	Lavprisvarehuse med over 5.000 m ² salgsareal
Sverige	469	797
Vesttyskland	227	530
Frankrig ...	438	899

Kilde: Tabel 36.

Af tabel 37 ses, at Vesttyskland har både flest store lavprisvarehuse og lavprisvarehuse af alle størrelser, medens Sverige og Frank-

rig har nogenlunde samme lavprisvarehusdækning af alle typer.

I Danmark findes fem lavprisvarehuse, medens flere planlægges.

Integrationen.

Kædedannelsen (såvel faste som frivillige kæder) er mest udbredt inden for dagligvareområdet. I Sverige går således ca. 85 pct. af den samlede dagligvareomsætning gennem kædebundet detailhandel. Integrationsprocessen er kommet senere i gang inden for udvalgsvarerhandelen.

I almindelighed sondres mellem følgende former for stordrift: Brugsforeninger, egentlige kæder, frivillige kæder og indkøbscentraler, varehuskæder samt stormagasiner og postordreforretninger.

Disse virksomhedsformer, hvis fælles baggrund er masseproduktion og høj ensartet efterspørgsel, nåede midt i dette århundrede en skønnet andel på 21-22 pct. af den samlede vesteuropæiske detailhandelsomsætning, formidlet gennem 205.000 detailudsalg og svarende til 5 pct. af det samlede antal butikker.

Betragtes denne udvikling i de undersøgte lande, kan der konstateres betydelige variationer fra land til land. Således har brugsforeningerne i Vesttyskland og Frankrig i sammenligning med Schweiz og Skandinavien kun nået meget beskedne andele, nemlig omkring 3 pct., medens postordresalget i Vesttyskland med en andel på 4,4 pct. i 1968 ligger meget højt. I Schweiz skiller Migros sig markant ud med en andel på 9 pct. i 1969. Sammenfattende må det dog siges, at langt den overvejende del af virksomhederne i de pågældende lande fortsat er små familieforetagender.

Frivillige kæder og indkøbsforeninger har indtil omkring 1960 navnlig domineret inden for europæisk fødevarerhandel. Først efter dette tidspunkt synes samarbejdet mellem detailhandlere inden for isenkram- og tekstilbrancherne at udvikle sig for alvor. Således regner man med, at over 25 pct. af tekstilomsætningen i Vesttyskland formidles gennem indkøbsforeninger; senest synes skotøjsbranchen at være kommet med. I Schweiz har de selvstændige skotojshandlere gennem indkøbsforeninger formået at fastholde 70 pct. af den samlede skotøjsomsætning.

Tabel 38. Virksomhedsformers andel i svensk detailhandelsomsætning i 1969.

	Føde- og dagligvarer		Udvalgs- og specialvarer		I alt	
	mill. s.kr.	pct.	mill. s.kr.	pct.	mill. s.kr.	pct.
Brugsforeninger	5.143	30,4	2.308	11,1	7.451	19,8
Varehuskæder*)	1.485	8,8	1.784	8,6	3.269	8,7
Øvrige kæder.	740	4,4	700	3,4	1.440	3,8
Egentlige kæder.	7.368	43,6	4.792	23,1	12.160	32,3
Frivillige kæder/ indkøbsforeninger	7.162	42,4	3.300	16,0	10.462	27,8
Fritstående	2.370	14,0	12.626	60,9	14.996	39,9
I alt	16.900	100,0	20.718	100,0	37.618	100,0

*) NK/Turitz og Tempo.

Kilde: Handelns Utredningsinstitut.

I Sverige sker omkring 60 pct. af den samlede omsætning således gennem butikker tilsluttet egentlige eller frivillige kæder, jf. tabel 38. Den største brugsforeningerne tegner sig alene for næsten 20 pct.

Kraftigst er koncentrationen inden for føde- og dagligvaresektoren, hvor ca. 85 pct. af omsætningen går gennem kædebutikker, medens andelen for udvalgs- og specialvarer er på 40 pct., hvoraf brugsforeningerne og varehuskæderne dækker halvdelen. Den anden halvdel omfatter en række forskellige brancher, hvor der i lighed med udviklingen herhjemme er etableret en række frivillige kæder og indkøbsforeninger, der stort set alle er startet i byerne, og som i 1969 havde en samlet omsætning på mellem 3 og 4 milliarder svenske kroner.

Denne udvikling kan også spores inden for dansk detailhandel, omend udviklings-

takten er beskeden, jf. omtalen af integrationen i afsnittet om Danmark.

Struktur og udviklingslinjer

I billedet af detailhandelen i de behandlede vesteuropæiske lande er der vel forskelligheder fra land til land, både hvad angår enkeltheder i det samlede billede, og hvad angår den styrke, hvormed udviklingen foregår. Imidlertid tegner der sig en tydelig fælles struktur, og det fremgår også, at der er tale om en udvikling med klare fællestræk.

Butikkernes samlede antal formindskes. Den samlede nedgang dækker over opgange i butikstallet inden for visse brancher og nedgange for andre brancher. Det er særligt inden for den største branche, nemlig fødevarer, at nedgangen i butikstallet er mærkbar. I øvrigt er det særligt de små indehaver-

butikker eller »familiebutikker«, der forsvinder.

Samtidig vokser butikkernes størrelse. Dels kommer dette til udtryk i tallene for det gennemsnitlige antal beskæftigede og antal indbyggere pr. butik samt arealer og omsætning. Dels fremgår det, at de butikker, der etableres, er enheder af en størrelse, der i større eller mindre omfang besidder stor-driftsfordele. Dette gælder i almindelighed, men er særligt udtalt dels inden for fødevarerbranchen, hvor supermarkederne har vundet kraftigt frem, dels inden for andre dele af dagligvareområdet, hvor varehuse af forskellige typer er kommet frem.

En del af baggrunden for de store butiksenheders fremkomst er varestandardiseringen, som i sig selv begunstiger håndteringen af store mængder, og som i øvrigt har betydning for de stærke brancheglidninger. Jævn-sides med denne udvikling kan iagttages en stigende specialisering inden for mange brancher samt tilkomsten af »nye« brancher, der går på tværs af hidtidige. Sortimenterne sammensættes i stigende grad efter forbrugernes behovs- og indkøbssituation.

De nye store butiksenheder anvender betjeningsformer, der er mindre personalekrævende, først og fremmest selvbetjening. Både af denne grund og på grund af nedgangen i det samlede antal butikker er antallet af beskæftigede inden for detailhandelen faldende. Andre tydelige træk er den stigende anvendelse af deltidsbeskæftigede og af kvinder.

Detailhandelens beliggenhedsmønster er blevet stærkt influeret af centerdannelserne, som igen må ses som et resultat af befolkningsflytningerne og de individuelle trafikmidlers udbredelse. I sammenhæng hermed må ses, at detailhandelens etableringsomkostninger og de heraf afledede driftsomkostninger niveauforskydes opad, den såkaldte trading up-proces.

Udviklingen med centerdannelserne, befolkningsudflytningen, de større afstande mellem bopæl og indkøbssted samt nedlæggelsen af mange små butikker, særlig inden for dagligvareområdet, vil kunne gå så langt, at butiksnettet af forbrugerne føles for grovmasket. Hvor stærkt det heraf afledede behov for nye lokale butikformer vil føles, afhænger af omstændighederne. Det er først og fremmest i Sverige, at problemet omkring

disse forhold og diskussionen om de såkaldte nærhedsbutikker har været udtalt.

Endelig må som et led i strukturudviklingen peges på integrationen inden for detailhandelen. Dannelsen af egentlige og frivillige kæder er et gennemgående træk. Sideløbende hermed vil der i mange tilfælde finde en kapitalkoncentration sted.

Den struktur, som dansk detailhandel opviser, afviger som nævnt på nogle punkter fra strukturen i de andre behandlede lande, men det er berettiget at tale om en struktur med fælles træk for landene. Spørgsmålet er herefter, hvorledes den danske detailhandelsstruktur må antages at udvikle sig i fremtiden. Spørgsmålet vedrører både, hvilke træk i det nuværende detailhandelsmønster der må forventes at blive ændrede, og med hvilken styrke dette kan forventes at finde sted. Ud fra en opfattelse af, at udviklingen i Danmark er tidsforskuet i forhold til et eller flere af de andre lande, kan det ikke antages, at udviklingen her i landet automatisk og på alle punkter vil følge udlandets.

Perspektivplan-redegørelse 1972-1987

Forbruget.

En vurdering af dansk detailhandels udviklingsmuligheder må ske inden for de rammer, som den almindelige samfundsøkonomi vil sætte. I særlig grad vil indkomst udviklingen og forbrugsudviklingen være af betydning i denne forbindelse. Det vil her være naturligt kort at gengive betragtningerne i »Perspektivplanredegørelse 1972-1987« - i det følgende betegnet som PP-II.

En meget væsentlig del af den enkeltes behovsdækning sker gennem husholdningernes køb af varer og tjenesteydelser fremstillet af de private virksomheder. Derudover er husholdningerne på visse områder selvforsynende med varer og tjenester. Endelig er de offentlige ydelser blevet et stadigt større element i befolkningens velfærd.

Igennem de sidste 20 år er husholdningernes samlede reale disponible indkomst (totalindkomst minus personlige skatter og korrigeret for prisstigninger) alt i alt blevet fordoblet, nemlig fra 21 mia i 1950 til knap 43 mia i 1955-kroner i 1970.

Tabel 39. Årlig vækstrate i husholdningernes reale disponible indkomst og i det private forbrug i 1955-priser.

Procent	Disponibel indkomst	Privat forbrug
1950-55	1,2	1,5
1955-60	4,4	3,5
1960-65	5,3	
1965-70	3,2	4,6

Kilde: PP-II, tabel 14.1

Den disponible indkomst pr. indbygger er over de 20 år steget med 75 pct. I begyndelsen af 50'erne var der ca. 10.500 kr. til rådighed for hver indbygger, mens man i 1972 havde 18.000 kr. (1972-kroner).

Gennem indkomstoverførsler fra det offentlige er en relativt stor del af denne indkomststigning blevet kanaliseret til først og

fremmest pensionister og unge, dvs. grupper med et særligt forbrugsmonster.

Tabel 40. Indkomstoverførslernes andel af de private disponible indkomster (årets priser).

	Pct. af disponible indkomst
1950	7,1
1955	8,6
1960	9,7
1965	11,4
1970	17,4

Kilde: PP-II, tabel 14.2.

Anskaffelse af varige goder, der traditionelt i statistikken betragtes som forbrugt i købsøjeblikket, opfattes formentlig af husholdningerne selv i vidt omfang som en investering, der f. eks. kan berettigge optagelse af lån.

Tabel 41. Husholdningernes indkomstanvendelse til forbrug, investeringer i varige goder og opsparing 1950-70.

Procent	1950	1955	1960	1965	1970
Forbrug af ikke-varige goder.	80,6	78,9	71,0	69,5	71,8
»Investeringer« i varige goder.	8,8	11,7	16,0	16,9	19,9
Opsparing.	10,6	9,4	13,0	13,6	8,3
Disponibel indkomst*) i alt.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Nationalregnskabsstatistik, 1955-kr.

*) Dvs. indkomst, efter at direkte skatter er betalt.

Igennem de sidste 20 år har husholdningernes »opsparing« i traditionel forstand svinget omkring 10 pct. Den andel af husholdningernes disponible indkomster, der går til investeringer i varige goder, er derimod i perioden mere end fordoblet.

Derimod er der sket et fald i den andel af det private forbrug, som udgøres af daglige fornødenheder. Faldet er koncentreret omkring fødevarer, beklædning, brændsel m. m., mens drikkevarer og tobak har udgjort en konstant andel, og udgiften til husleje har udgjort en stigende andel.

Husholdningerne forsynes også med ydelser fra det offentlige, herunder gratis ydelser. Af tabel 42 ses, at denne udvikling har været særligt mærkbar i 1960'erne.

Udviklingen på dette område hænger

bl. a. sammen med den stærke vækst i de bymæssige bebyggelser, det stigende antal udearbejdende gifte kvinder og de voksende uddannelseskrav.

Ved overvejelser om det fremtidige forbrug må man holde sig for øje, at der består en konflikt mellem forbrugernes ønsker og de samfundsøkonomiske muligheder. Stigningen i den samlede produktion i erhvervene vil sætte overgrænsen for, hvor meget det private forbrug kan sættes op. Men inden for denne ramme er der næppe mulighed for en sikker styring af forbruget. En af vanskelighederne beror på, at mange danske virksomheder er stærkt afhængige af hjemmemarkedet. De må derfor forventes at udfolde de traditionelle bestræbelser på at øge salget, uanset politiske bestræbelser på at

Tabel 42. Den procentvise fordeling mellem privat og offentligt leveret forbrug (årets priser).

Procent	1950	1960	1970	1972
Privat køb af varer og tjenester	87,8	83,9	75,1	71,8
Offentlige ydelser	12,2	16,1	24,9	28,2
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: PP-II, tabel 14.4.

holde igen på forbruget. Også husholdningerne vil udfolde bestræbelser for at presse privatforbruget op, herunder låntagning og aktioner for højere løn og avancer. Også andre, til dels udefra givne omstændigheder, vil især virke i retning af at sætte nedre grænser for, hvilket niveau forbrugsstigningen kan reduceres til. Disse hoveddeterminanter for forbrugsudviklingen er befolkningsudviklingen, husstandsudviklingen, befolkningens aldersfordeling og husstandsopdeling, balancen mellem arbejdstid og fritid samt gifte kvinders udearbejde. En selvstændig faktor er forbrugseffekten af den indbyggede forventning om stadig voksende levestandard, som de sidste 25 års økonomiske vækst har skabt hos næsten alle, især de yngre. Stærkt beslægtet hermed er den effekt, der hidrører fra, at ældre generationer med beskednere behov gradvis erstattes af generationer med en anden forbrugermentalitet.

Befolkningens størrelse forventes i de kommende 15 år at stige med knap 6 pct. årligt, hvilket er noget mindre end udviklingen i de sidste 20 år og svarer til en samlet befolkningsforøgelse på 330.000 personer. Ud fra en forbrugsmæssig synsvinkel vil det kun være en begrænset ekspansiv tendens, der udgår fra selve befolkningstilvæksten.

Alene i kraft af et stigende antal nye familier og enlige, tidligere gifte (herunder også personer i enkestand) vil husstandsantallet øges med ca. 200.000 i de kommende 15 år. Hvor meget antallet vil stige derudover, vil i høj grad afhænge af boligudviklingen. Antallet af husstande forventes maksimalt at stige med i alt godt 30 pct., men dette forudsætter, at alle ægtepar og alle enlige på 20 år og derover vil danne egen husstand.

Der regnes med, at der i perioden 1972-77 vil komme knap 100.000 gifte kvinder mere ud på arbejdsmarkedet. For

1977-87 forudsættes yderligere 140.000 gifte kvinder.

Den gennemsnitlige årlige arbejdstid forudsættes i løbet af 15 år reduceret med 10-15 pct. Hvis forkortelsen alene tages af den ugentlige arbejdstid, reduceres timetallet fra 41 $\frac{3}{4}$ til ca. 35. Benyttes forkortelsen alene til længere ferietid, ville det svare til en forlængelse med knap 6 uger til i alt 10 uger. Det sandsynligste er en kombination med en forøgelse af weekenden.

En væsentlig forbrugseffekt udspringer af generationsudskiftningen, hvor nye forbrugere med en anden forbrugermentalitet afløser gamle forbrugere. I de kommende 15 år vil ca. 1,1 mill. nye forbrugere melde sig på markedet, svarende til ca. 30 pct. af samtlige forbrugere.

For de fremtidige forbrugsmønstre antages følgende. Husstande i 40-50 års alderen med stort set faste forbrugsvaner vil føre disse videre. Kommende års pensionisthusstande vil have en væsentlig større bestand af tekniske hjælpemidler i hjemmet end de nuværende pensionistgrupper. Men det må forudsætte en forholdsvis gunstig velstandsudvikling i samfundet, hvis der til de ældre skal ske stigning i overførselsindkomsterne, som blot muliggør en videreførelse af forbrugsmønstret. De nye unge husstande vil næppe slække på kravene til den materielle levestandard. Dette kan blive en stærk tilskyndelse til øget erhvervsaktivitet, bl. a. med fuldtidsbeskæftigelse for begge voksne i familien.

De i det foregående refererede betragtninger peger på, at der i udviklingen er indbygget meget stærke tendenser, som vil gøre det umådelig vanskeligt at presse forbrugsstigningen ned til f. eks. 1 eller 2 pct. om året. Selv ved stærke indgreb ville der som følge af forskydningen mellem grupperne ske en

samlet stigning i privatforbruget på et par pct. om året og ca. 1,5 pct. pr. indbygger.

For det fremtidige boligbyggeri anvender PP-II to alternative forudsætninger. Det første regner med 45.000 boliger å 120 m² årligt, dvs. en langsom forøgelse af den nuværende boligstørrelse. Samtidig regnes med, at 10.000 boliger å 60 nr årligt nedlægges. Dette alternativ betyder mere end en fordobling af boligposten på 15 år, selv regnet i faste priser. I det andet alternativ regnes med et årligt byggeri på 35.000 boliger å 110 m². Boligposten i det private forbrug vil på dette grundlag ikke destomindre næsten blive fordoblet i de kommende 15 år. Sagt på en anden måde er indholdet i begge alternativer, at boligudgiften typisk vil udgøre en stigende andel af den samlede forbrugsud-

gift, selv om huslejen pr. m² ikke stiger hurtigere end andre priser.

På basis af de skitserede antagelser opstiller PP-II to alternative udviklingslinjer for privatforbruget, henholdsvis en overgrænse og en undergrænse for det realistiske forløb. Overgrænsen svarer til en gennemsnitlig årlig vækst på 3 Vi pct. i husholdningernes disponible indkomst i faste priser, efter at de direkte personlige skatter er fratrukket, eller ca. 3 pct. i årlig stigning pr. person. Undergrænsen svarer til kun 1,5 pct. stigning i husholdningernes reale, disponible indkomst. Denne rate anses for en slags absolut minimum.

En samlet oversigt bringes i tabel 43. Det ses, at udviklingen for flere af faktorerne forventes at blive svagere i den sidste periode.

Tabel 43. Oversigt over udviklingslinjer i hoveddeterminanterne for dei private forbrug.
Årlige procentvise vækstrater.

Procent	Alternativ I		Alternativ II	
	1972-77	1977-87	1972-77	1977-87
Befolkningens størrelse	0,7	0,7	0,7	0,7
Antal husstande ¹⁾	1,8	1,6	1,3	1,1
Disponibel realindkomst	3,7	3,7	1,5	1,5
Antal boliger ²⁾	1,8	1,6	1,3	1,1
Boligareal ³⁾	2,8	2,3	2,1	1,8
Antal gifte kvinder i erhverv . . .	2,8	1,4	2,8	1,4
Fritid (= reduktion i arbejdstid)	0,9	0,9	0,9	0,9
Produktivitetsstigning ⁴⁾	4,5	4,5	4,5	4,5

Kilde: PP-II, tabel 14.5.

- 1) Svarer til udviklingen i boligbestanden.
- 2) I: Årligt nybyggeri 45.000 boliger, årlige nedlæggelser 10.000 boliger, netto-tilvækst 35.000 boliger.
II: Årligt nybyggeri 35.000 boliger, årlige nedlæggelser 10.000 boliger, årlig netto-tilvækst 25.000 boliger.
- 3) I: Årligt nybygget boligareal: 5 mill. m², årligt nedlagt areal 0,6 mill. m², årlig netto-areal-tilvækst 4,4 mil. m².
II: Årligt nybygget boligareal: 3,8 mill. m², årligt nedlagt areal 0,6 mill m², årlig netto-areal-tilvækst 3,2 mil. m².
- 4) Årlig produktivitsstigning pr. heltidsansat - uanset forventet nedgang i normal arbejdstid.

Om udviklingstendenserne for de enkelte varer, som er af interesse for detailhandelen, skal nævnes følgende. Forbruget af varige goder antages at vise stærkere vækst end helheden. Gennemsnitsstørrelsen for nye boliger vil ligge betydeligt over den bestående

boligmasse og vil stille større krav til indretning og møblering. Aktiviteterne omkring hus og have stiller også krav om varige goder. I sig selv vil strømmen af produktinnovationer, hvad bl. a. angår husholdningsmaskiner og elektroniske underholdningsap-

parater, stimulere forbruget. Alt i alt forventes, at de varige goders andel af totalforbruget fortsat vil stige.

Hvis de reale disponible indkomster stiger med 3,5-4 pct. årligt svarende til godt 3 pct. pr. person, antages, at stigningen i bilforbruget vil ligge på knap 5 pct. i årligt gennemsnit. Nyregistreringerne vil vokse fra et niveau omkring 100.000 pr. år til omkring 200.000 pr. år. Med den årlige indkomststigning på 1,5 pct. vil stigningen i bilforbruget blive væsentligt svagere, svarende til, at nyregistreringen pr. år vokser til omkring 130.000. Under første forudsætning vil bestanden øges fra ca. 1,2 mill. personbiler til ca. 2,5 mill. om 15 år. Under sidste forudsætning til ca. 1,8 mill.

Ved en indkomststigning på 1,5 pct. forventes fødevarerforbruget at stagnere. Ved en stigning på 3,5-4 pct. antages, at stigningen i fødevarerforbruget i den første 5-års periode

vil være noget stærkere end i den følgende 10-års periode. Stigningen i fødevarerforbruget vil som helhed blive noget svagere end hidtil, og dets andel af totalforbruget ventes på ny at ville vise en klart faldende tendens.

Ved en årlig indkomststigning på 3,5-4 pct. påregnes forbruget af øvrige varer og tjenester at udvikle sig nogenlunde med samme vækstrate som de disponible indkomster. For de enkelte hovedposter giver det følgende resultat:

Drikkevarer og tobak forventes at stige nogenlunde i takt med de disponible indkomster. Beklædning m. v. antages fortsat at stige noget mindre end forbruget som helhed.

Under forudsætning af det lave indkomstalternativ med stigning på 1,5 pct. i de disponible indkomster vil forbruget af de her nævnte øvrige varer m. v. få en vækstrate på kun ca. 1 pct. årligt.

Tabel 44. Oversigt over vækstrater i de enkelte forbrugsposter.

1972-priser. Procent p.a.	Alternativ I		Alternativ II	
	1972-77	1977-87	1972-77	1977-87
Fødevarer	1,7	1,2	0,7	0,7
Bolig	7,2	4,7	5,7	4,0
Varige goder	5,0	4,5	1,6	1,7
Bil	4,5	4,5	1,6	1,7
Drikkevarer, tobak m. v.	3,6	3,6	0,7	0,7
Beklædning m. v.	3,0	3,0	0,7	0,7
Andre forbrugsvarer, brændsel m. v. . . .	4,6	4,6	1,5	1,5
Andre tjenester, kollektiv transport m. v.	1,5	1,5	1,0	1,0
Udgifter i udlandet	4,7	4,7	0,7	0,7
Privat forbrug i alt	3,7	3,5	1,5	1,5

Kilde: PP-II, tabel 14.7.

En udvikling i husholdningernes reale, disponible indkomster på kun 1,5 pct. årligt vil kunne medføre, at husholdningernes opsparing går stærkt ned, og samtidig vil der kunne opstå et stigende krav om, at det offentlige overtager en større del af boligudgifterne.

Hvis der ikke bliver tale om en særskilt dæmpning af efterspørgslen i det private forbrug, men derimod om en mere generel dæmpning af aktiviteten i samfundet, vil det blive lettere at foretage en begrænsning af stigningen i privatforbruget. Imidlertid vil

en realistisk vurdering af den samlede effekt af de økonomisk-politiske kræfter i samfundet trække i retning af alternativet med en årlig stigning på 3,5 pct. i de reale, disponible indkomster.

Arbejdsmarkedet.

Medens de ovenfor refererede betragtninger om den fremtidige forbrugsudvikling har skullet belyse detailhandelens afsætningsmuligheder, skal den følgende redegørelse for den sandsynlige udvikling på arbejdsmarke-

det tjene til at belyse detailhandelens betingelser for bemanningen af det samlede distributionssystem.

Ved bedømmelsen af den fremtidige udvikling i befolkningen af arbejdsstyrken går PP-II ud fra de fødselshyppigheder, der sva-

rer til fødselstallene i 1971 og 1972, dvs. 75.000-76.000 årligt. Om ind- og udvandring antages, at der vil blive en årlig nettoindvandring på 4.000 mænd og 1.000 kvinder.

Tabel 45. Befolkningens størrelse og aldersfordeling 1972-1987 ved årets slutning.¹⁾

1.000 personer	Under 15 år	15 år	16-24 år	25-44 år	45-59 år	60-64 år	65-66 år	67 år og der- over	I alt
Folketal:									
1972	1.150	74	683	1.321	871	272	96	541	5.008
1977	1.145	76	670	1.428	852	262	99	595	5.127
1982	1.103	80	707	1.516	833	271	94	629	5.233
1987	1.126	76	705	1.563	863	260	105	641	5.339
Ændringer i femårene:									
1972-1977	4-5	2	4-13	107	4-19 ÷ 10	3	54	119	
1977-1982	4-42	4	37	88	4-19	9	4-5	34	106
1982-1987	23	4-4	÷ 2	47	30	4-11	11	12	106
1972-1987	÷ 24	2	22	242	— 8	4-12	9	100	331

Kilde: Nyt fra Danmarks Statistik nr. 144 af 17. august 1973 og materiale i Danmarks Statistik.

¹⁾ I fremskrivningen er forudsat en årlig nettoindvandring på 4.000 mænd og 1.000 kvinder, jf. i øvrigt teksten.

Af tabel 45, der er baseret på ovennævnte forudsætninger, ses, at antallet af personer i de yngre aldersgrupper vil holde sig nogenlunde konstant i perioden. For de erhvervsaktive aldersgrupper er væksten omkring 0,7 pct. årligt, hvilket er lidt lavere end i 1960'erne. Antallet af personer over 65 år vil stort set gennem 1970'erne fortsat stige stærkere end resten af befolkningen.

Mod tiårets slutning vil tendensen dog tage stærkt af, og i 1980'erne vil væksten blive lidt mindre end for de erhvervsaktive grupper, især på grund af indvandringerne.

Den del af arbejdsstyrken (15-74 år), som har den stærkeste erhvervsmæssige tilknytning - arbejdsstyrkens »faste kerne« - omfatter i første række mænd og ikke-gifte kvinder i aldersgruppen 25-59 år. Arbejdsstyrkens marginalgrupper består af de 15-24 årige, alle gifte kvinder samt de ældre på 60 år og derover. Især siden slutningen af 1960'erne synes der at være sket en udligning mellem de to hovedgrupper i arbejdsstyrken. En stigende del af de gifte kvinder må efterhånden siges at høre til den faste arbejdsstyrke, mens omvendt visse kategorier

blandt mænd og ikke-gifte kvinder synes at have svært ved at holde den faste tilknytning. Der er således en voksende del af uddannelsessøgende i aldersgruppen 25-34 år, og antallet af invalide- og førtidspensionister er steget. PP-II regner herefter med, at erhvervshyppigheden for disse grupper fortsat vil falde, omend i afdæmpet takt. Derimod regnes der for gifte kvinder med en stigning i erhvervsfrekvensen.

Herefter påregnes arbejdsstyrken at stige med 275-280.000 personer fra 1972 til 1987, svarende til knap 0,8 pct. årligt. I 1960'erne var stigningen 1,2 pct. Af tabel 46 fremgår den beregnede stigning i folketal og de skønnede ændringer i arbejdsmarkedets sektorer m. v.

Medens den samlede beskæftigelse i erhvervene skønnes reduceret med omkring 100.000 personer, vil antallet af voksne personer, der beskæftiges ved offentlige gratis ydelser og/eller opnår deres indkomst ved overførsler fra det offentlige, blive forøget med omkring 700.000 personer. Det falder i øjnene, at praktisk taget hele forøgelsen af arbejdsstyrken, godt 1/4 mill. personer, sva-

Tabel 46. Oversigt over sandsynlige forskydninger i befolkningen fra 1972 til 1987.

	Ændring i	
	antal personer	pct.
<i>A. Folketallet:</i>		
0-14-årige	÷ 25.000	2
15-64-årige	+ 245.000 ¹⁾	8
65 og derover	+ 110.000	17
I alt	+ 330.000	7
<i>B. Beskæftigelse på arbejdsmarkedet:</i>		
TILGANG:		
Giftede kvinder på arbejde	+ 250.000	45
15-64-årige i øvrigt	+ 245.000	8
AFGANG:		
Under uddannelse over 15 år	÷ 100.000	29
Med invalidepension, førtidspension m. v.	÷ 120.000	60
Nettotilgang i beskæftigelse	+ 275.000	12
Heraf: i erhvervene	÷ 100.000	6
Heraf: offentlige ydelser	+ 375.000	70
<i>C. Voksne personer, der helt eller delvis modtager indkomst fra det offentlige:</i>		
Under uddannelse	+ 100.000	29
Under invalide- og førtidspension m. v.	+ 120.000	60
Med folkepension	+ 110.000	17
Passive i alt	+ 330.000	30
Beskæftiget ved offentlige ydelser	+ 375.000	70
I alt	+ 705.000	40

¹⁾ Heraf tilgang fra udlandet: 55.000.

Kilde: PP-II, tabel V.2.

rer til den forventede stærke stigning i antallet af gifte kvinder på arbejdsmarkedet.

Hvis den fortsatte reduktion i arbejdstiden kan anslås til 15 pct., bliver arbejdstimeantallet i erhvervene reduceret med i alt omkring 20 pct. Det er indlysende, at blot en opretholdelse af privatforbruget pr. indbygger på det nuværende niveau vil forudsætte en ganske kraftig stigning i arbejdstimeproduktiviteten for de ca. 1,9 mill. personer beskæftiget i erhvervene. PP-II regner med, at dette modsvarer en produktivitetssstigning på 2,5 pct. årligt. Men hvis kravet om stigende privatforbrug skal opfyldes, skal produktiviteten tilsvarende forøges ud over de 2,5 pct.

Kapitalforsyningen.

Investeringerne i detailhandelen androg i 1961 240 mill. kr. I 1966 var dette tal mere end fordoblet til 540 mill. kr. - en procentvis stigning på 19,2 årligt. Denne stignings-takt kunne ikke fastholdes fuldt ud i perioden frem til 1971, hvor investeringerne udgjorde 1,2 mia kr. eller en årlig stigning på 15,6 pct.

Af de samlede investeringer har man kun kunnet fremskaffe specifikke skøn om investeringsbehovet frem til 1977 for de traditionelle daglig- og udvalgsvarerbrancher, som årlig skulle investere ca. 750 mill. kr. (i 1972-priser). Der savnes således oplys-

ninger for en række områder, f. eks. for detaildistribueringen for benzin og olie.

Man forventer inden for de pågældende brancher, at der etableres gennemsnitlig 70 supermarkeder, 10 »dobbeltsupermarkeder« og 1 lavprisvarehus eller stormagasin årligt i perioden frem til 1977. I tabel 47 er

det i 1972-priser skønnet, hvilke investeringer der vil være forbundet med etablering af ovennævnte og andre butikstyper. Beregningerne er foretaget af den i forbindelse med PP-II nedsatte arbejdsgruppe for distributionssektoren.

Tabel 47. Skøn over de årlige investeringer i traditionel detailhandel i årene frem til 1977 (1972-priser).

Art	Antal enheder	Investeringer pr. enhed (1000 kr.)	I alt årlige investeringer (mill. kr.)
DAGLIGVARER:			
Supermarkeder	70	3.990	279,3
Dobbeltsupermarkeder	10	9.810	98,1
Lokalbutikker	200	125	25,0
Butikker i øvrigt	*)	*)	15,0
I alt			417,4
UDVALGSVARER:			
Lavprisvarehuse*)			
Stormagasiner	1	110.500	110,5
Udvalgswarebutikker i øvrigt	*)	*)	223,4
I alt			333,9
Samtlige investeringer			751,3

*) Specificerede tal foreligger ikke.

Investeringstallene for gruppen »Udvalgswarebutikker i øvrigt« fremkommer som en residualstørrelse, idet de totale investeringer inden for udvalgsvaresektoren beregnes ved hjælp af en fordelingsnøgle, anvendt af Bjarke Fog og Arne Rasmussen i »Detailhandelen i dag og i overmorgen«, 1966. I disse beregninger antages investeringer i udvalgsvaresektoren at andrage ca. 80 pct. af investeringerne i dagligvaresektoren.

Af tabel 47 fremgår, at de største investeringer vil blive foretaget i supermarkeder, men også lavprisvarehuse og øvrige udvalgswarebutikker vil være vigtige investeringsobjekter.

For de samlede investeringer (inkl. de områder, der ikke er medtaget i tabel 47) må man i perioden 1972-77 forvente, at stigningstakten fortsat går ned dels på grund af den forventede lavere stigningstakt i det private forbrug, dels fordi der i den forudgå-

ende femårsperiode har fundet betydelige investeringer sted i forhold til omsætningen, og endelig fordi kapitalmangelen formentlig vil virke bremsende på investeringer i strukturomlægninger. Niveaue for de samlede investeringer i detailhandelen vil antageligt ligge på knap 1 ½ mia kr. årligt (1972-priser) i tiden frem til 1977.

Det må antages, at der vil finde en stadig større arbejdsdeling sted af den investerede kapital i detailhandelen, således at detailhandelen primært selv finansierer inventar og lagre, medens man i mindre og mindre omfang vil eje de lokaler, hvorfra forretningerne drives. Udviklingen i denne retning er allerede nu åbenbar, og en acceleration må forudses i de kommende år.

Der er i beregningerne ikke indregnet den ret betydelige stigning i kapitalbehovet, som er nødvendig for, at bestående butikker kan administreres med en forøget omsætning -

dvs. de beløb, som skal bindes i forøgede varerelagre og debitorer.

Afslutning

Udgangspunktet for betragtninger over det mulige forløb for udviklingen i dansk detailhandel må være de ovenfor givne oplysninger om struktur og hidtidig strukturudvikling samt de gængsne beregninger over tænkte forløb af den kommende udvikling.

Hvis husholdningernes reale disponible indkomst udvikler sig som angivet ved det lave alternativ på 1,5 pct. årligt i gennemsnit for perioden til 1987, vil det kunne få mærkbare følger for detailhandelen. Fødevarerforbruget vil stagnere, og forbruget af øvrige varer, bortset fra varige goder og biler, vil kun stige med omkring 1 pct. årligt.

Ved en årlig indkomststigning på 3,5 pct. i overensstemmelse med det højere alternativ og svarende til den reale indkomstudvikling i den sidste halvdel af 1960'erne påregnes forbruget af andre varer end fødevarer at udvikle sig med nogenlunde samme vækstrate som de disponible indkomster. Fødevarerforbruget vil dog udvikle sig noget langsommere, og dets andel af totalforbruget ventes på ny at ville vise en klart faldende tendens. Som tidligere nævnt vil en realistisk vurdering af den samlede effekt af de økonomisk-politiske kræfter i samfundet trække i retning af det højere alternativ, men selv dette forløb vil betyde en svækkelse i forhold til perioden 1955-65.

Selv om man under denne forudsætning kan forvente en vis afdæmpning af den generelle eller totale udvikling af detailhandelen, vil der kunne blive tale om forskelle i udviklingsstyrken inden for de enkelte del- og specialområder.

En stigende del af omsætningen vil fortsat gå gennem de store butikker, hvoraf mange er tilsluttet kæder. De større enheder har fordele med hensyn til indkøb, varemodtagelse, selvbetjening, mekanisering, specialisering og omsætningshastighed. De har formentlig hos flertallet af forbrugere også den fordel at virke mere attraktive.

De små butikker må fortsat ventes at blive formindsket i antal. Gennem 60'erne og der i gennemsnit årligt nedlagt omkring 500 butikker inden for dagligvareområdet. Afgangen er i de seneste år accelleret og lå

formentlig i 1972 på over 1.000. Bag formindskelsen af butikssantallet ligger bl. a. det forhold, at mange danske butikker er etableret i 30'erne og 40'erne, hvor detailhandelen delvis tjente som et tilflugtserhverv. Når indehaverne når pensionsalderen, vil der i mange tilfælde ikke være forudsætninger af den ene eller anden art for en videreførelse, og med den pågældende generations forsvinden fra de erhvervsaktives rækker nedlægges butikkerne. Bl. a. af disse grunde kan det forventes, at udviklingen vil tage yderligere fart, således at butikssantallet formindskes betydeligt.

løvrigt er der andre forhold end indkomstudviklingen, som vil kunne virke hæmmende på udviklingen i almindelighed inden for detailhandelen. Kapitalknapheden kan antages at blive endnu mere udtalt og virke yderligere hæmmende for investeringernes omfang. Hvis den almindelige knaphed på råvarer ikke lettes, og hvis i særdeleshed oliepriserne som følge af energikrisen forbliver på et niveau, der svarer til mere end en fordobling af de gældende priser i de senere år, vil den heraf følgende forværring af bytteforholdet over for udlandet og betalingsbalancelancevanskelighederne gøre kapitalen yderligere knap.

Endvidere kan en afdæmpning af det offentlige investeringer i trafik anlæg m. v. i forbindelse med byfornyelse og udbygning af nye boligområder påvirke omlægningen af butiksnettet. Lokalisering af navnlig de større butikker vil i stigende grad blive berørt af den planlægning, der i henhold til byplanloven skal udføres for alle bymæssige bebyggelser med over 1.000 indbyggere. Denne planlægning omfatter sanering i eksisterende bebyggelser og udlæg af arealer til nye bolig- og erhvervsbebyggelser, herunder udlæg af arealer til centre. Detailhandel indgår som en del af den offentlige og private service, der skal indpasses i samfundet.

Arealudlæg til centre er et vigtigt led i planlægningen, fordi disse arealer i langt højere grad end arealer til f. eks. boliger og industri opnår en central placering gennem offentlige investeringer i trafik- og parkeringsanlæg. Planlægningen kan dermed fastlægge detailhandelens etableringsmuligheder. Den betyder imidlertid også, at detailhandelen i større udstrækning end tidligere bliver afhængig af det offentlige dispositioner.

Problemer og omkostninger ved at skabe tilfredsstillende tilkørselsforhold, parkeringspladser m.v. i de gamle centre har i flere byer ført til en planlagt ændring af centerstrukturen. Her søger man at afdæmpe etableringspresset mod bykernen og samtidig undgå en tilfældig spredning af de store butiksanlæg ved udlæg af arealer til store aflastningscentre.

På grund af ovenstående forhold kan etablering af store butikker og centre på bar mark uden for byområderne ikke ventes at blive typisk for udviklingen de kommende år her i landet.

Detailhandelen er det private erhverv, der har den største andel af deltidsbeskæftigede. Der er næppe heller tvivl om, at denne andel fortsat vil stige, og at det i denne henseende først og fremmest er kvinder, som kommer ind i billedet.

Det er meget vanskeligt at vurdere den fremtidige udvikling i det samlede antal fuldtidsbeskæftigede. På den ene side vil den fortsatte strukturrationalisering medføre en stigende omsætning pr. ansat, men samtidig vil der blive omsat stedse flere varer. Alt i alt skønnes den samlede arbejdsstyrke, der i 1972 udgjorde godt 184.000, at ville falde til omkring 180.000 i 1977, men det kan ikke udelukkes, at antallet af beskæftigede vil falde ti¹ under 170.000.

En vurdering af udviklingen inden for de to hovedområder - dagligvarer og udvalgsvarer - fører til den antagelse, at dagligvareområdet personalebehov vil blive ret kraftigt reduceret i de kommende år. Dette må også ses på baggrund af en stadig flytning af funktioner bagud i omsætningskæden til producenter og grossister - f. eks. prismærkning og emballering. For udvalgsvarerområdets vedkommende må der påregnes at være et ikke ubetydeligt forøget personalebehov. Her vil det formentlig være mellemlideremner med en relevant erhvervsuddannelse, som i særlig grad vil blive efterspurgt. Den forsøgsuddannelse, der er igangsat inden for en række hovederhvervsområder, og som i løbet af 6-7 år vil resultere i, at erhvervsuddannelserne vil foregå på basis af de indhentede erfaringer, må i den forbindelse forventes at åbne nye perspektiver for butikshandelens og butikshåndværkets arbejdskraft.

Den ændrede struktur, som skønnes at ville medføre en øget andel af deltidsansatte, vil alt i alt kræve ledere og indehavere med større indsigt i virksomhedernes personalemæssige og økonomiske styring. Deres faglige indsigt vil fortsat være væsentlig inden for specialbutikkerne, medens behovet herfor næppe fremover vil være så udpræget andre steder, hvor behovet i højere grad vil kunne dækkes af ufaglært eller tillært arbejdskraft.

Nogle virkninger på trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven¹⁾

Kommissionen anmodede i marts 1972 Institut for Organisation og Arbejdssociologi ved Handelshøjskolen i København om med professor Torben Agersnap som undersøgelsesleder at gennemføre en undersøgelse af de personalemæssige virkninger - herunder trivselsproblemer for butiksindehavere og ansatte - af en eventuel liberalisering af lukkeloven.

Undersøgelsens formål og metode

Formålet med undersøgelsen er at belyse sammenhænge mellem på den ene side en liberalisering af lukkeloven og på den anden side trivselen og arbejdsvilkårene for indehavere og personale i detailhandelen.

Undersøgelsen er gennemført som en interviewundersøgelse omfattende omkring 250 interview ligeligt fordelt mellem forretninger med almindelige butikstider og forretninger uden for eller med dispensation fra lukkeloven. En rimelig fordeling af interviewene på geografi, branche, køn og alder er ligeledes tilstræbt.

Den geografiske udvælgelse af områder er sket ud fra ønsket om at tage halvdelen af interviewene i forretninger med dispensation fra eller uden for lukkeloven. På dette grundlag er valgt Tønder og Bov kommuner i Sønderjylland, Dragsholm, Trundholm, Nykobing-Rørvig og Frederiksværk i Nord- og Vestsjælland samt Møn. København og Århus er valgt, dels fordi disse områder indeholder en meget stor del af den samlede detailhandelsomsætning, dels fordi personalets problemer her kunne tænkes at være forskellige fra dem, der findes i de mindre

byer og på landet. Samtidig antages detailhandelens strukturændringer at være længst fremskredet i disse to byer. Nyborg er taget med som repræsentant for de egentlige provinsbyer, medens Lemvig giver mulighed for at undersøge detailhandelens problemer i et egnsudviklingsområde.

Udvælgelse af dispensationsforretninger til interview er sket efter kontakt med de kommunale myndigheder. Når disse muligheder var udtømt, blev der fyldt op med interview i forretninger uden for lukkeloven, så vidt muligt kiosker med kolonialiignende sortiment.

Forretninger med almindelig butikstid er i første omgang kontaktet, hvis der skønnedes at være særligt interessante forhold at undersøge. Derefter rettedes eventuelle skævheder i udvalget med hensyn til branche, størrelse og beliggenhed. I de større byer har man således forsøgt at kontakte forretninger såvel på hovedstrøg som i yderkvarterer. Var der flere interview at tage i området, forsøgte det at korrigere forholdet indehaver-ansatte, selv om dette gik ud over forretningernes fordeling på størrelse.

Når den enkelte forretning var udvalgt, kontaktedes indehaveren eller bestyreren, idet dennes tilladelse til at interviewe de ansatte skulle indhentes, ligesom indehaver-skemaet indeholdt en række oplysninger, som er vigtige at have, når de ansatte interviewes. Udvælgelsen af de ansatte er sket på flere måder. I nogle tilfælde udpegede indehaveren selv den af de ansatte, der på det pågældende tidspunkt havde tid til at lade sig interviewe. I andre tilfælde udvalgte svarpersonen af interviewerens, der benyttede disse anledninger til undervejs at rette op på skævheder i materialet, således at der

¹⁾ Der henvises til den i bind II som bilag V gengivne undersøgelsesrapport »Nogle virkninger på trivsel og arbejdsvilkår for detailhandelens personel ved en liberalisering af lukkeloven«, der er udarbejdet af professor Torben Agersnap.

fremkom rimelig fordeling af de ansatte på heltid-deltid, alder og køn.

Undersøgelsens resultater

En liberaliserings indflydelse på forretningernes butikstider.

Aftaler om begrænsning eller fordeling af butikstiden.

Af 48 indehavere i *ikke-dispensationsforretninger* bekræftede 30, at der i deres branche eller bydel havde været »talt« om begrænsning af butikstiden. På interviewtidspunktet mente 19, at der i deres område var en aftale.

Indehaverne af *forretninger med dispensation* syntes ikke i samme grad at have aftaler om begrænsning af butikstiden. Af 60 indehavere havde kun 16 »talt om« begrænsning, og kun 10 mente, at der på interviewtidspunktet var tale om aftaler.

Af indehavere uden dispensation var der ikke mindre end 25 eller over halvdelen, der i tilfælde af liberalisering forventede muligheder for aftaler. Kun 15 eller ca. $\frac{1}{3}$ mente ikke, det ville være muligt.

Sammenlignes indehavernes forventninger om aftaler med, om de har aftaler i dag, er det overraskende, at sammenhængen trods alt ikke er større. Således forventer 10 indehavere, som i dag ikke har aftaler, at man ved en liberalisering af lukkeloven alligvel vil kunne blive enige om begrænsning af butikstiden og 5 indehavere, som i dag har aftaler, forventer ikke, man vil kunne opnå aftaler ved en liberalisering. Nogle indehavere betragter en liberaliseret lukkelov som en så væsentlig ændring af konkurrenceforholdene, at den vil slå bestående aftaler i stykker, medens andre tværtimod antager, at den vil tvinge detailhandelen til at indgå aftaler.

Vurderingerne er meget afhængige af brancheforhold. Kun ca. $\frac{1}{4}$ af indehaverne af kolonialforretninger mener således, at det vil være muligt at blive enige om en aftale. Inden for de øvrige brancher er vurderingerne meget mere positive. Her forventer ca. $\frac{3}{4}$ af indehaverne muligheder for begrænsede aftaler.

Ikke-dispensationsforretningers ændring af butikstiden ved en liberalisering.

På spørgsmål, om indehaverne af ikke-di-

spensationsforretninger ville udvide butikstiden, hvis loven blev liberaliseret, svarede 12 indehavere, at de er indstillet på at udvide butikstiden, 26 mener ikke, at de vil ændre, og 10 indehavere er i tvivl.

En sammenligning af denne besvarelse med holdningerne, der lå bag, viser, at en meget stor del af indehaverne vil føle sig tvunget til at ændre butikstid.

Indehavernes holdning til ændret butikstid varierer med forretningernes størrelse.

De *helt små* indehaverforretninger er i temmelig høj grad upåvirkede af de andres butikstid.

Af indehavere af *mellemstore* forretninger (1-5 ansatte) mener ikke mindre end 10 af de 14, at de vil kunne tvinges af konkurrencen til at ændre butikstid. 2 mener, de måske kan tvinges, og 2 er sikre på, at de ikke kan tvinges til at ændre butikstid. Ikke en eneste af indehaverne i mellemstore forretninger mener at ville opnå større indtjening ved at ændre butikstid, end de har under de nuværende forhold.

Blandt i alt 25 indehavere af *helt store* forretninger (over 5 ansatte) mener 7 at de vil have økonomisk fordel af at ændre butikstiden. 14 at de kan tvinges eller måske tvinges, medens 4 indehavere ikke mener, de vil kunne tvinges til at ændre butikstid.

Det vil således først og fremmest være de mellemstore forretninger, som vil føle sig tvunget til at ændre butikstid efter en liberalisering.

Holdningen til ændret butikstid afhænger også af branche. Kolonial- og tekstilbranchen er meget følsom over for konkurrence på butikstid, medens isenkrambranchen, fotohandlere, boghandlere m. fl. synes temmelig upåvirket af konkurrence på butikstid.

Omfanget af butikstidsændringer i forretninger uden dispensation.

De butikstidsændringer, som indehaverne gav udtryk for, at de ville foretage, hvis lukkeloven helt bortfaldt, svinger fra små justeringer til virkeligt radikale ændringer.

Nogle vil indskrænke butikstiden ved helt at lukke lørdag, medens andre vil udvide til kl. 21-22 om aftenen. En del vil omlægge butikstiden. Særlig markant var det store antal indehavere, som ønskede den lange butikstid flyttet fra fredag til torsdag.

Butikstidens længde i dispensationsforretninger.

Ikke-dispensationsforretningernes forventninger om detailhandelens reaktion på en liberalisering sammenholdes med udviklingen inden for dispensationsforretningerne idag.

Det er hovedsagelig kolonialforretninger og kiosker, som har meget længe åbent (10-40 timer ud over normal ugentlig butikstid). Nogle af disse forretninger har til gengæld lukket om vinteren. Inden for tekstil, boligudstyr og isenkram er der, med undtagelse af én tekstilforretning, ingen, som har mere end 10 timer åbent ud over almindelig butikstid.

Sammenligning af butikstider i dispensationsforretninger, som de er i dag, med ikke-dispensationsindehavernes forventninger om butikstider ved en liberaliseret lukkelov, viser en vis overensstemmelse.

Inden for brancherne boligudstyr og isenkram er udvidelserne begrænsede, og der er god overensstemmelse mellem ikke-dispensationsindehavernes forventede og dispensationsindehaveres faktisk realiserede butikstider.

I tekstilbranchen mener en del indehavere af ikke-dispensationsforretninger, at de ved en helt liberaliseret lukkelov vil udvide kraftigere, end det kan ses hos dispensationsforretningerne i dag.

Størst uoverensstemmelse er der inden for kolonial, hvor de realiserede butikstider overstiger ikke-dispensationsindehavernes forventninger betydeligt.

Konkurrencesituationen i de enkelte geografiske områder.

Undersøgelsen gennemgår de lokale forholds betydning i de udvalgte områder.

På baggrund af denne gennemgang anføres nogle mulige betingelser for, at en liberaliseret lukkelov giver udvidet butikstid.

Oplevelse af positiv sammenhæng mellem egen butikstid og omsætning er fundet i de typiske dispensationsområder ved Kruså og i Nordsjælland samt i de større forretninger i byerne. Dette tyder på at være betinget af et stort geografisk spredt kundegrundlag, som betyder ringe forretningsloyalitet blandt kunderne. Denne oplevelse af konkurrencesituationen betegnes som offensiv.

Mere defensiv er oplevelse af en negativ sammenhæng mellem konkurrenternes butikstid og ens egen omsætning. Denne forestilling findes navnlig i områder med mindre kundegrundlag eller blandt de små forretningsindehavere i byerne. Den defensivt indstillede indehaver vil ændre sin butikstid, hvis blot een af de større forretninger i området gør det.

Det understreges, at der her er tale om indehaverens subjektive forestilling om en sammenhæng, der ikke behøver have baggrund i virkeligheden. Der er eksempler på, at den offensive forretning i et område klart spillede på de andres defensive reaktioner, idet den store forretning ikke alene kunne trække kunder nok til. Her kunne de andre altså have hindret den offensive i at gennemføre en butikstidsændring.

På *kort sigt* forventes, at de defensive indehavere kun reagerer på butikstidsændringer inden for deres egen branche, og da de offensive indehavere navnlig er fundet i fødevarer- og dagligvareforretningerne, bliver dagligvareforretningerne dem, der vil ændre butikstid først og kraftigst. En væsentlig ændring må også forventes blandt stormagasiner, og disse vil trække en del special- og udvalgsvarerforretninger i større byer med sig. Ingen eller kun ringe butikstidsændringer forventes blandt specialvareforretninger i mindre byer og på landet.

På *længere sigt* forekommer det vanskeligt at vurdere, hvordan den nye konkurrencemæssige ligevægt med hensyn til butikstiden vil se ud. Den vil i høj grad afhænge af faktorer, som ikke indgår i denne undersøgelse. Kundernes indkøbsvaner og den fortsatte strukturændring i detailhandelen er begge forhold, som vil påvirke, at butikstiden over en årrække udvikler sig forskelligt fra branche til branche og geografisk fra område til område. En liberaliseret lukkelov vil over en længere årrække ikke kunne forårsage kraftige udvidelser af butikstiden i flertallet af forretninger, men en omlægning og behersket udvidelse synes mere sandsynlig.

Butikstider og arbejdstid.

Sammenligning mellem forholdene i forretninger med og uden dispensation skulle give en mulighed for at få et indtryk af virkninger på såvel indehaveres som ansattes ar-

bejdstid, herunder arbejdstidens længde og dens placering inden for dagen og ugen. Det er dog begrænset hvor stor vægt, der kan lægges på denne sammenligning, fordi de forretninger, der har fået dispensation under den nuværende lukkelov, ikke er et typisk udsnit af detailhandelen.

Den ugentlige arbejdstid.

Meget få *indehavere* har en arbejdsuge på under 50 timer. Det store flertal af *indehavere* har imellem 50 og 75 timer om ugen. Den typiske *indehaver* er i forretningen hele butikstiden, som er ca. 50-55 timer, og har så eventuelt noget regnskabsarbejde, der må udføres efter lukketid, og som tager i gennemsnit 5 timer om ugen. I de tilfælde, hvor *indehaveren* bor i samme hus som forretningen, vil der utvivlsomt være tider på dagen, hvor »arbejdstiden« benyttes til »familieaktiviteter«.

Af i alt 14 *indehavere*, som havde mellem 75 og 100 timer ugentlig, var der kun tre med forretninger uden dispensation. Der var 15 *indehavere* med dispensation med over 100 timers arbejde om ugen. En del af disse forretninger er udprægede sæsonforretninger, som har lukket en del af vinteren. Medens kun ca. 6 pct. af *indehavere* uden dispensation havde over 75 timer, var dette tilfældet for ikke mindre end 26 eller ca. 44 pct. af alle *indehavere* med dispensation. Det er specielt kolonialforretninger med dispensation og kiosker, som har de lange arbejdstider. *Indehavere* i dispensationsforretningerne inden for tekstil, boligudstyr og isenkram har ikke så lang en arbejdstid, fordi butikstiden inden for disse brancher ikke er blevet ændret radikalt.

De *ansattes* ugentlige arbejdstid er væsentligt kortere både i forretninger med og uden dispensation. For heltidsansatte var den faktiske arbejdstid i begge typer af forretninger ca. 41 timer om ugen. De deltidsansattes arbejdstider varierede fra 15 timer til et timetal tæt ved den heltidsansattes.

Der er i undersøgelsens oplysninger intet, der tyder på, at en liberalisering af lukkeloven vil ændre den samlede arbejdstid for de ansatte.

Arbejdstidens placering på ugens dage.

Arbejdstidens placering inden for ugen har

en tydelig sammenhæng mellem antallet af arbejdstimer og det antal dage, der arbejdes.

Indehavere uden dispensation har næsten alle 6-dages arbejdsuge. En meget stor del (37 eller 60 pct.) af *indehaverne* af dispensationsforretningerne har 7-dages arbejdsuge, hvilket for næsten alles vedkommende hænger direkte sammen med, at forretningerne har åben alle ugens syv dage, og at de er nødt til eller føler sig forpligtet til at være i forretningen i hele butikstiden.

Ansatte i forretninger uden dispensation har for de ²/₃'s vedkommende en 6-dages arbejdsuge, den sidste trediedel, der fortrinsvis omfatter deltidsansatte, har deres arbejdstid fordelt på 3-5 af ugens travleste dage.

I forretninger med dispensation fra lukkeloven har lidt under halvdelen af de adspurgte ansatte en 6-dages arbejdsuge, lidt under en femtedel arbejder syv af ugens dage og lidt under en trediedel har fem dage eller derunder. Også her er der tale om deltidsansatte i de fleste tilfælde, men det må bemærkes, at en del af de deltidsansatte arbejder på »skæve« arbejdstider.

Selv om der som nævnt ikke synes at blive tale om en længere ugentlig arbejdstid for de ansatte, hvis forretningerne udvider butikstiden, tyder oplysningerne på, at en ikke uvæsentlig del af de ansatte vil komme til at se deres arbejdstid fordelt over syv dage, formentlig i forbindelse med turnusordninger, således at der er hele fridage i hver arbejdsuge.

Arbejdstidens placering om aftenen og i weekenden.

I forretninger uden dispensation arbejder næsten alle *indehavere* hver uge fredag aften efter kl. 18 og lørdag. Af de *ansatte* arbejder ca. ³/₄ fredag aften efter kl. 18 og et tilsvarende antal lørdag i butikstiden i forretninger uden dispensation. Den øvrige fjerdedel af de ansatte har turnusordninger eller arbejder i forretninger, der ikke har åbent på disse tidspunkter.

I forretninger med dispensation tager *indehaverne* i meget høj grad del i den udvidede og forskudte butikstid. Halvdelen af alle *indehavere* i disse forretninger arbejder hver aften efter kl. 18, og 40 eller ²/₃ af *indehaverne* arbejder hver søndag, og endelig arbejder 54, eller så godt som alle, om lørda-

gen. For de *ansattes* vedkommende er tur-
nusordninger langt mere udbredte, og dertil
kommer, at man i nogle forretninger har
ansat deltidsansatte til netop at klare ekspe-
ditionen på den forskudte butikstid.

Indehavernes og bestyrernes ferieophold.

Et stort antal (15 af 48 indehavere uden di-
spensation og 23 af 60 indehavere med di-
spensation) havde ikke haft ferie i det for-
løbne år.

Problemer for indehavere og ansatte i for-
bindelse med forskudt arbejdstid.

Undersøgelsen søger at afdække de proble-
mer, den forskudte arbejdstid giver i forret-
ninger med og uden dispensation i dag. I
forretninger uden dispensation gælder det
arbejdet fredag aften, i forretninger med di-
spensation aftenarbejdet efter kl. 18.00 ge-
nerelt. Der er undersøgt følgende 9 problem-
områder: Transport, indkøb, madlavning,
børnepasning, selskabelighed, underhold-
ning, hobbies, familieliv og træthed.

Alle blev spurgt, om de have mange pro-
blemer, nogle problemer eller ingen proble-
mer.

Efter en i rapporten nærmere omtalt be-
regningsmetode er der på grundlag af sva-
rene udarbejdet et index, der angiver det
samlede problemomfang (udtrykt i pointtal)
hos indehavere med og uden dispensation.

Indehavernes problemer med aftenarbejde og weekendarbejde.

Det samlede billede viser, at knap 70 pct. af
det samlede pointtal faldt i gruppen »ingen
problemer« og knap 17 pct. i gruppen
»problemer«, medens 14 pct. var placeret i
gruppen »uoplyst«, der hovedsageligt omfat-
ter indehavere, der ikke arbejder efter kl.
18.00.

Indehavere med dispensation har relativt
flere problemer. De indehavere, som har
over 75 timers ugentligt arbejde, havde næ-
sten dobbelt så mange problemomfang som
indehavere med under 75 arbejdstimer pr.
uge. Der synes således at være en positiv
sammenhæng mellem arbejdstidens længde
og det samlede omfang af problemer inden
for de 9 undersøgte områder.

Det er dernæst undersøgt, hvilke områder,

som særlig volder problemer for indehavere
i forbindelse med forskudt arbejdstid.

Det fremgår heraf, at *transport* ikke giver
indehavere problemer i forbindelse med for-
skudt arbejdstid. Dispensationsforretningsin-
dehavere har inden for alle øvrige enkeltom-
råder flere problemer end indehavere af ikke-dispensationsforretningerne.

Det er tilsyneladende de samme forhold,
der volder flest problemer i både dispensati-
ons- og ikke-dispensationsforretninger. *Træt-
hed, selskabelighed og familieliv* er således
for begge grupper de områder, som »scorer«
højest. De øvrige områder giver ikke så store
problemer, men der er fundet bemærkelses-
værdigt flere problemer med *madlavning* i
dispensationsforretninger end i ikke-dispen-
sationsforretninger.

De 13 af i alt 26 indehavere, som havde
børn, oplevede en konflikt mellem *børnepas-
ning* og arbejdstiden. Dette viste sig særlig i
forretninger, hvor ægtefællen hjalp til. Den
anden halvdel af indehaverne mente ikke,
arbejdstiden greb forstyrrende ind i børne-
nes pasning. Ingen indehavere havde deres
børn i vuggestue/privat pleje, og kun 5 inde-
havere (heraf 2 i dispensationsforretninger)
havde deres børn i børnehaven. Det var ikke
selve »pasningen« af børnene, der var et
problem, men snarere at der generelt var for
lidt tid til samvær med dem på grund af den
lange arbejdstid. De 2 indehavere i dispensa-
tionsforretninger, som havde deres børn i
børnehaven, mente alligevel, at arbejdstiden
greb forstyrrende ind i børnenes pasning.

For langt de flestes vedkommende var der
tale om de samme problemer ved weekend-
arbejde som ved aftenarbejde.

Samtlige indehavere/bestyrere er blevet
stillet følgende »trivselsspørgsmål«: »Hvor-
dan er De alt i alt tilfreds med Deres stilling
som indehaver/bestyrer«?

Indehavere i forretninger uden dispensa-
tion svarer mere positivt end dispensations-
indehavere. I begge grupper er der forbløf-
fende mange, som tilsyneladende trives i de-
tailhandelen. Der er kun 15 ud af de i alt
108 indehavere, som har en lavt oplevet triv-
sel. Kun 2 ud af ialt 32 bestyrere trives ikke.

De indehavere, som ikke trives, er stærkt
koncentreret inden for kolonialbranchen. Af
de 15, som havde en lavt oplevet trivsel, er
12 inden for kolonial. Tages samtidig i be-
ragtning, at der inden for kolonial i alt var

14 bestyrere, som trivedes, er det tydeligt, at det er den egentlige kolonialindehaver (ejer), som ikke er tilfreds.

Gruppen af forretninger med mindre end 5 ansatte tegner sig for 12 af de nævnte 15 indehavere, som havde en lavt oplevet trivsel. Samtidig skal det dog bemærkes, at disse 12 indehavere kun udgør mindre end 1/4 af det samlede antal indehavere af forretninger med under 5 ansatte. En mindre forretning behøver altså ikke at betyde dårlig trivsel.

Problemer med aften- og weekendarbejde for ansatte i detailhandelen.

Af samtlige ansatte angiver 20 pct. at opleve forskellige aspekter ved aftenarbejde som problematisk på en eller anden måde, hvorimod 80 pct. angiver, at der ikke er nogen problemer forbundet med aftenarbejde. Noget tyder dog på, at der snarere er oplyst færre end flere problemer, end der i virkeligheden er.

Den sædvanligvis interessante skillelinje ikke-dispensationsansatte / dispensationsansatte synes ikke her at vise nogen synderlig forskel i besvarelserne.

Der er nøjagtig samme fordeling på gifte og ugifte taget som gennemsnit.

Heltidsansatte har en del flere problemer med aftenarbejde end deltidsansatte.

Ansatte med børn har færre problemer end ansatte uden børn med hensyn til aftenarbejde.

Problemerne med weekendarbejde fordeles sig omtrent på samme måde som med aftenarbejde, men der afsløres alt i alt flere problemer med weekendarbejde end ved aftenarbejde.

Ved weekendarbejde er det største enkeltproblem hobbies, derefter træthed og så underholdning. Familieliv kommer ind som nr. 4, medens det ved aftenarbejde er et af de mindste problemer.

Ægtefællens syn på arbejdstiden.

Af samtlige ansatte der er gift (samboende) giver 17 pct. udtryk for, at ægtefællen er utilfreds med den adspurgtes arbejdstid, 22 pct. mener, at ægtefællen er indifferent eller har ikke formuleret nogen standpunkt, og 61 pct., altså lidt over halvdelen, angiver, at deres ægtefælle er tilfreds med den adspurgtes arbejdstid.

Der er en tendens til større anerkendelse af ægtefællens arbejdstid, når denne er ansat i en forretning med normale åbningstider end i forretninger med dispensation. Kvinder er mindre tilbøjelige til at anerkende ægtefællernes arbejdstider, end mænd er. Mænd misbilliger tilsyneladende næsten ikke deres hustruers arbejdstider, så længe den blot ikke udgør en fuld arbejdsuge; gruppen deltidsansatte har de mest tilfredse ægtefæller overhovedet.

De ansattes holdninger til ændret arbejdstid i forretninger uden dispensation.

For yderligere at belyse de ansattes holdninger til en ændret arbejdstid stilledes en række spørgsmål, hvor de ansatte i forretninger inden for lukkelovens område skulle udtrykke enighed/uenighed om følgende fire postulater:

1. De betragter øget butikstid som en mulighed for at få en arbejdstid, der i højere grad er i overensstemmelse med Deres ønsker om arbejdstidens placering?
22 pct. var enige - 73 pct. var uenige.
2. De er parat til at arbejde på forskudte tider, hvis forretningen er tvunget til at holde åbent på grund af konkurrencen?
44 pct. var enige - 50 pct. var uenige.
5. De føler Dem tvunget til at arbejde på forskudte tider, hvis Deres overordnede kræver det?
36 pct. var enige — 49 pct. var uenige.
4. De vil under ingen omstændigheder arbejde på andre tider end de nuværende og vil om nødvendigt skifte til andet arbejde?
38 pct. var enige - 51 pct. var uenige.

Herefter stilledes de samme ansatte over for en række hypotetiske konkrete tilbud om ændret arbejdstid mod henholdsvis fritids- eller lønkomensation for at undersøge, hvilke arbejdstider der blev oplevet som henholdsvis mest og mindst attraktive.

Af forskellige hypotetiske og konkrete tilbud om *fritidskomensation* mod en forskydning af arbejdstiden var det eneste, der faldt i god jord hos et flertal af de ansatte, et tilbud om »2 timer længere torsdag og fredag mod helt fri lørdag«. Alle andre tilbud

blev kraftigt afvist af det store flertal af de ansatte.

Kraftigst var uviljen mod at lægge arbejdstiden 1 time senere.

Sammenholdes accepten af sent aftenarbejde både torsdag og fredag mod fri lørdag med en kraftig modvilje mod aftenarbejde, kan konkluderes, at det store flertal af ansatte oplever weekendarbejde som mindre acceptabelt end aftenarbejde, der igen opleves som væsentlig mere belastende end almindeligt dagarbejde.

Af besvarelsenerne synes i øvrigt at fremgå, at samlet fritid vurderes højere end spredt fritid, og at det er meget væsentligt for de ansatte at være hjemme ved 18-tiden.

For så vidt angår forskydning af arbejdstid mod *lønkomensation* med tillæg på indtil 150 pct., er en række forskellige tilbud afvist af flertallet, omend med varierende styrke. Alene et tilbud om »1 time længere visse dage mod 100 pct. tillæg pr. time« er det eneste, hvortil der er flere ansatte, som har sagt, at det er et godt tilbud, end der har sagt, at det er et dårligt.

Om *søndagsarbejde* konkluderes, at der skal større kompensation til at få ansatte til at arbejde søndag end lørdag.

De ansatte har stor modvilje mod at ændre arbejdstider. Op mod $\frac{2}{3}$ s gav udtryk for, at de ville sige op, hvis de fik ændret på deres arbejdstider. Kun ca. $\frac{1}{5}$ fandt, at en øget butikstid gav dem mulighed for at få en arbejdstid, der var mere tilpasset deres ønsker end den nuværende.

Modviljen afhang af både kompensations størrelse og art, ligesom den naturligvis var afhængig af arbejdsperioderne. Flertallet vurderede lønkomensation for forskudt arbejdstid højere end fritidskompensation, ligesom de gennemgående betragtede weekendarbejde som væsentligt mere belastende end aftenarbejde.

Der er i det foregående i det væsentlige taget udgangspunkt i, hvorledes flertallet af de ansatte forholdt sig til ændrede arbejdstider. Da denne enkle betragtningsmåde lader flere spørgsmål stå ubesvarede hen, foretages en gruppering af de ansatte efter deres villighed til at ændre arbejdstider.

Formålet hermed er dels at se hvor mange, der falder i de enkelte grupper, og dels at undersøge, om der er fællestræk hos de ansatte inden for grupperne (eksempel-

vis: køn, alder, ægteskabelig stilling og uddannelse m. v.) og i holdninger (eksempelvis: til lukkelov og kompensationskrav for forskudt arbejdstid), da dette eventuelt vil afgive mulighed for at skønne over detailhandelens rekrutteringsmuligheder.

Det er konstateret, at 17 pct. af svarpersonerne indtog en positiv holdning, 63 pct. en negativ holdning, medens 20 pct. havde en uklar holdning til ændret arbejdstid.

De negative blev opdelt i to grupper, nemlig i dem, som ville acceptere en vis ændring i arbejdstiden og i dem, som ikke ville. De androg henholdsvis 28 pct. og 35 pct. af svarpersonerne.

De positive er hovedsagelig mænd i overordnede stillinger i store forretninger, der sandsynligvis vil ændre butikstid, hvis lukkeloven liberaliseres. Motiverne bag deres positive holdning skal hovedsagelig søges i økonomiske og karrieremæssige forhold.

Blandt de positive var også en lille gruppe af ugifte kvinder, som af andre personlige grunde ønsker en mere fleksibel arbejdstid.

De negative tegnede et mere broget billede. Mest interessant er det måske, at de gifte kvinder alle synes at være negativt indstillet. Ud over de gifte kvinder indeholder negativgruppen naturligvis både de ugifte kvinder og de gifte og ugifte mænd, som ikke findes i positiv-gruppen.

De fundne resultater tolkes på den måde, at mænds positive eller negative holdning til ændrede arbejdstider primært synes at være bestemt af deres position i detailhandelen. Noget tilsvarende synes ikke at gælde for kvinderne. Her er det forhold uden for detailhandelen, der er af afgørende betydning for holdningen.

Indehaveres og de ansattes stilling til en liberalisering af lukkeloven.

Uanset at det ikke har været undersøgelsens formål at kortlægge indstillingerne til en liberalisering af lukkeloven hos detailhandelens indehavere og ansatte, er spørgsmålet dog naturligt taget med under de samtaler, der er ført om betydningen for virksomhederne og deres medarbejdere af en eventuel liberalisering.

Indehaveres indstilling.

Der stilledes følgende spørgsmål: »Mener

De som bestyrer/ejer, at det er en god idé at liberalisere lukkeloven?»

Svarene fremgår af følgende tabel:

Indehavere fordelt efter holdning til liberaliseret lukkelov, »Mener De som bestyrer/ejer, at det er en god idé at liberalisere lukkeloven«?

	Indehavere uden disp.	Indehavere med disp.	Total
	pct.	pct.	pct.
Ja	25	39	32
Nej.	69	48	58
Ved ikke	6	8	7
Uoplyst	-	5	3
Total i pct.	100	100	100
Antal besvarelser.	48	60	108

Af indehaverne i ikke-dispensationsforretninger var således 25 pct. tilhængere af en liberaliseret lukkelov, medens 69 pct. var modstandere. I dispensationsforretningerne var 39 pct. tilhængere, medens 48 pct. var modstandere.

Der har ikke kunnet påvises forskelle i holdningen hos personer med forskellige karakteristika blandt henholdsvis tilhængere og modstandere af en liberaliseret lukkelov i forretninger med dispensation.

Holdningen hos indehavere af forretninger uden dispensation var uafhængig af brancheforhold, men delvis bestemt af for-

retningsstørrelse, idet tilhængerne gennemgående fandtes i de store forretninger. Selv blandt indehavere af de store forretninger var et flertal af modstandere.

Arbejdsforholdene synes at være af betydning for indehavernes holdning. De, som havde haft ferie sidste år, samt de, som ikke behøvede at være i forretningen i hele butikstiden, var gennemgående mere positivt indstillet til en liberaliseret lukkelov end dem, som ikke kunne tillade sig dette. Alligevel var der et flertal af modstandere i disse grupper.

Den væsentligste skillelinje mellem tilhængere og modstandere blandt indehaverne gik på deres ønsker om at fastholde eller ændre deres nuværende butikstider. Flertallet af de indehavere, som ville ændre butikstiden i tilfælde af en liberalisering, var også tilhængere af liberalisering, medens stort set alle indehavere, som ville søge at fastholde deres nuværende butikstider, men som frygtede de ville få svært ved det, var modstandere.

Ansattes indstilling.

Til de ansatte er stillet følgende spørgsmål:

»Mener De som ansat i detailhandelen, at det er en god idé at liberalisere lukkeloven«?

Svarene fremgår af nedenstående tabel:

Mener De som ansat i detailhandelen, at det er en god idé at liberalisere lukkeloven?

	antal ansatte			procent			laik
	ja	nej	ved ikke	ja	nej	ved ikke	
Samtlige ansatte .	57	80	13	38	53	9	100
Mænd	20	28	7	36	51	13	100
Kvinder	37	52	6	39	55	6	100
Heltidsansatte . . .	40	54	9	39	52	9	100
Deltidsansatte . . .	17	25	4	37	54	9	100
Ikke dispensation	24	61	8	26	66	8	100
Dispensation	33	19	5	58	33	9	100

Af samtlige ansatte mener 57 personer eller 38 pct., at lukkeloven bør liberaliseres, medens 80 personer eller 53 pct. mener, at den ikke bør liberaliseres. 13 personer eller 9 pct. ved ikke. Det må altså konstateres, at

kun godt en tredjedel af de ansatte går ind for en liberalisering af lukkeloven. Blandt ikke-dispensationsansatte er der 26 pct., der går ind for en liberaliseret lukkelov, og resultatet må da være, at der blandt de ansatte

i detailhandelen i almindelighed vil være mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{i}$, der går ind for en liberalisering af lukkeloven, medens mellem halvdel og to tredjedele går imod en liberalisering af lukkeloven.

1 øvrigt vil det ses, at mænd og kvinder er nogenlunde lige positive eller negative over for tanken om en liberaliseret lukkelov. Kvinderne har de flest positive, men til gengæld også flest negative, dvs. et færre antal »ved ikke« end mændene. Kvinderne er måske mere bevidste over for lukkelovsspørgsmålet end mænd. Heltidsansatte er lidt mere positive over for en liberalisering end deltidsansatte, men der er ringe forskel.

Konklusioner af undersøgelsen

Forretningernes butikstidsreaktioner og rekrutteringsproblemer.

De ændringer, der må forventes i detailhandelens butikstider, såfremt lukkeloven liberaliseres, vil afhænge af konkurrencesituationen, af vanskeligheder af personalemæssig art og af problemer i forbindelse med indehavernes aktiviteter i privatlivet.

De fleste indehavere har givet udtryk for, at de ikke på eget initiativ ville ændre butikstiden, men at de forventede at blive tvunget til det på grund af konkurrencen.

Et mindre antal indehavere ville på eget initiativ udvide butikstiden, men disse havde i stor udstrækning ordnet deres forhold således, at en udvidet butikstid ikke nødvendigvis behøvede at medføre problemer i forbindelse med aktiviteter i privatlivet. Denne type indehavere kan lægge hovedvægten på mere driftsøkonomiske ræsonnementer og ændre butikstiden i det omfang, de mener det fordelagtigt. Flere af disse indehavere har gennem uddannelse erhvervet normer, der adskiller sig fra de øvrige detailhandlere.

Det er rimeligt at antage, at de mennesker, der ønsker at lade sig heltidsansætte (med eller uden handelsuddannelse) i detailhandelen, også har realiseret dette ønske i dag. Antagelsen hviler på følgende iagttagelser:

Muligheden for arbejde på utraditionelle tidspunkter kan i sig selv ikke lokke ret mange til at søge beskæftigelse i detailhandelen.

De gifte kvinders opfattelse af deres rolle som husmoder er en meget alvorlig hindring for udearbejde efter normal arbejdstids ophør. Dette gælder i samme omfang for heltids- og deltidsbeskæftigede. For deltidsbeskæftigede gifte kvinder forstærkes dette forhold ofte af, at det ikke er økonomisk tvingende nødvendigt for dem at arbejde. Muligheden for nyrekruttering af gifte, deltidsansatte kvinder til utraditionelle arbejdstider vil derfor være meget begrænset.

De ugifte deltidsansatte kvinder har imidlertid ikke så mange familiemæssige hensyn at tage, og man kunne tænke sig, at det er her, detailhandelen først og fremmest skulle finde nye ansatte til ændret butikstid. Indtægten kan dog være en hindring, og beskæftigelse af helt andre samfundsgrupper, f. eks. studenter, pensionister o. l., er en mulighed for forretninger, der mangler arbejdskraft til f. eks. opfyldning af hylder og oprydning.

Generelt antages, at højere løn næppe i sig selv kan motivere ansatte til at arbejde på utraditionelle tider, men det er en nødvendig betingelse.

Ændret butikstid kan tænkes at have indflydelse på lærlingetilgangen. Det er netop de helt unge, der angiver at have problemer med aften- og weekendarbejde, så hvis disse unge, der i dag har lyst til arbejdet i forretninger, også skal arbejde på tidspunkter, der ligger ret meget uden for normal arbejdstid, er det tænkeligt, at en stor del af dem vil lade sig uddanne i helt andre erhverv.

Forholdene skønnes - som det vil fremgå af det følgende - i høj grad at være bestemt af branche og forretningsstørrelse.

Nærings- og nydelsesmiddelvirksomheder.

En række forhold gør det sandsynligt, at de fleste og kraftigste butikstidsændringer vil ske i denne branche.

1. Hovedparten af de indehavere, der på eget initiativ ville ændre butikstid, fandtes i denne branche.
2. Branchens fordeling på størrelse og butikform er meget heterogen, og enkelte store forretninger i hvert område har derfor stor konkurrencemæssig indflydelse.

3. 1 dispensationsområderne er ansøgning ofte indgivet først af enkelte supermarkeder, hvorefter de øvrige forretninger fulgte med.
4. Kundeloyaliteten må antages at være relativt lav, således at butikstidsændringer virkelig er i stand til at flytte omsætning. De mindre forretninger i denne branche følte sig stort set alle tvunget til at følge med konkurrenterne i eventuelle butikstidsudvidelser.

Initiativet til en butikstidsændring forventes at ville komme fra de store forretninger.

Der ville kunne tænkes visse geografiske forskelle i reaktionsmønsteret, men dette vil gælde for langt de fleste byområder og dermed for størstedelen af forretningerne.

De mange kædeforretninger vil betyde, at butikstidsudviklingen bliver vanskelig at styre på lokalt plan.

Levnedsmiddelbutikkerne beskæftiger det personale, som har mindst faglig uddannelse, de fleste kvinder og mange af dem på deltid. Det store flertal vil være modstandere af at ændre arbejdstiden, hvilket skyldes, at arbejde om aftenen og i weekenden kolliderer med rollen som husmoder og varetagelsen af forskellige familiemæssige forpligtelser.

Disse forretningers personalebehov ved udvidet butikstid må derfor løses på utraditionelle måder, f. eks. ved overgang til det mindre personalekrævende selvbetjeningssystem samt ved en begrænsning af bemanningen i aftentimer og weekenderne, således at kun kassefunktionen er bemannet i aftentimerne.

Utraditionelle ledelsesformer, hvorved en del af ledelsens funktioner overdrages til ansatte, kan motivere til at arbejde på ellers ikke attraktive arbejdstider.

De små forretninger vil ofte være i den situation, at indehaverens personlige arbejdstid bliver forlænget med lige så mange timer, som butikstiden bliver udvidet.

Textil og beklædning.

Inden for denne branche forventes butikstidsændringer af moderat karakter, navnlig i retning af omplacering af det nuværende antal timer, men visse udvidelser, f. eks. lørdag eftermiddag og søndag, kan tænkes. At

ændringerne bliver mere begrænsede end for nærings- og nydelsesmiddelbranchen støttes på følgende forhold:

1. Kun et begrænset antal af indehavere i denne branche ville på eget initiativ ændre butikstid.
2. Indehaverne lagde stor vægt på at anvende faglært arbejdskraft, og rekruttering af denne type ansatte bliver meget vanskelig.
3. I dispensationsområderne havde forretninger i denne branche ofte normale butikstider.
4. Forretningerne er ofte beliggende på byernes strøg og således afhængige af hinanden, idet en forretning ikke alene kan trække kunder nok ind til centrum.

Eventuelle ændringer igangsættes af stormagasiner, varehuse o. l. forretninger, som så trækker de andre i nærheden med. En større del af indehaverne mener dog at kunne opretholde deres nuværende butikstider på trods af andre forretningers udvidelse. Lokale aftaler vil kunne styre udviklingen.

Større udvidelser i butikstiden forventes derfor kun i de store provinsbyer og i København, hvor konkurrence på butikstiden kan tænkes mellem omegnscentrene og City. Disse forretninger beskæftiger personale med handelsuddannelse. Hvis branchen skal kunne rekruttere personale til andre butikstider, kan det kun ske ved at nedsætte kravene til personalets standard.

Andre brancher.

Dette er en meget heterogen gruppe af forretninger inden for såvel udvalgsvarer- som specialvarebrancherne. Det forventes ikke, at der fra denne gruppe vil blive taget initiativ til ændrede butikstider, og de påvirkninger, der kommer f. eks. fra stormagasiner, vil af følgende årsager kun få ringe effekt.

1. Kun i ganske særlige tilfælde giver indehavere i denne gruppe udtryk for at ville ændre butikstid af egen fri vilje.
2. De fleste mener at kunne opretholde deres nuværende butikstider, selv om andre udvider.

3. 1 dispensationsområderne opretholdt forretninger af denne type næsten overalt normale butikstider.
4. Kundeloyaliteten må antages at være ret høj i branchen, og ofte bundet direkte til bestemte ansatte. Rekruttering af faglærte, mandlige heltidsansatte vil blive meget vanskelig.

Der ventes nu kun mindre justeringer som f. eks. at flytte den lange fredag til torsdag eller lukke nogle formiddage til gengæld for en lidt længere lørdag.

En vis særstilling indtager møbelforretningerne, som kunne tænkes at lægge en del åbningstimer i weekenden. Dette vil navnlig kunne tænkes at ske i de forretninger, der med en meget selvbetjeningspræget butiksførm har placeret sig i byernes omegn eller ude på åben mark.

De udvalgswareprægede forretninger beskæftiger personale med handelsuddannelse.

Hvis disse brancher skal kunne rekruttere personale til udvidet butikstid, kan dette kun ske ved at nedsætte de ret høje krav til personalets standard.

De bedste muligheder synes møbelforretninger at have, idet denne branche er meget lidt personalekrævende. Her vil nogle få ansatte, eventuelt indehaveren selv, i de fleste tilfælde kunne klare aftenekspeditionen og weekendarbejdet.

Specialvareforretningerne, hvortil regnes isenkram, farve/tapet-handel, foto, optik, ure & guldvarer, betjener sig næsten udelukkende af faguuddannet personale, ofte mænd. Der lægges vægt på, at de ansatte er uddannet inden for branchen, idet kunderne ofte kræver speciel vejledning. Da der ikke er holdepunkter for at antage, at denne gruppe ansatte er mere loyale i deres ansættelsesforhold end andre, og da de ikke er mere positive over for andre arbejdstider, anses det for et uoverstigeligt problem for disse specialforretninger at skaffe arbejdskraft til ændrede butikstider.

Trivsel.

Indehaveres og bestyreres trivsel.

Hvis holdningen til en liberalisering af lukkeloven benyttes som udtryk for indehaverenes egne forventninger om deres fremtidige trivsel, betyder den massive modstand, som

er konstateret mod en ændret lukkelov, at den overvejende del af indehaverne og bestyrerne forventer nedsat trivsel efter en liberalisering af lukkeloven.

Rimeligheden af disse forventninger er søgt belyst ved at undersøge den nuværende arbejdstids betydning for den nuværende, oplevede trivsel. For de ret få direkte utilfredse indehavere og bestyrere betød økonomiske forhold væsentligt mere end den lange arbejdstid, og det er indtrykket, at de fleste detailhandlere er parate til at arbejde endog særdeles mange timer om ugen, hvis de føler, resultatet står mål med indsatsen.

Undersøgelsen viser imidlertid, at lang arbejdstid giver flere problemer i relation til aktiviteter i privatlivet, og forlængelse af arbejdstiden vil derfor forringe arbejdsforholdene for indehavere og bestyrere, uanset om disse forventer en deraf følgende trivselsnedgang.

For indehavere og bestyrere med dispensation fra lukkeloven er der fundet lavere oplevet trivsel og flere problemer i privatlivet end blandt detailhandlere med normale butikstider.

På grundlag heraf forventes, at de modstandere af en ændret lukkelov, der alligevel føler sig nødt til at ændre arbejdstid, vil få en - i hvert fald på kortere sigt - væsentlig nedsat trivsel. De modstandere, der ikke ændrer deres egen arbejdstid, enten fordi de ikke ændrer butikstid, eller fordi deres forretninger er af en sådan størrelse, at de ikke føler sig forpligtet til at være til stede i hele butikstiden, får ikke umiddelbart nogen trivselsændring.

Den gruppe indehavere og bestyrere, der har udtrykt en positiv holdning over for en ændring af lukkeloven i liberal retning, vil givet få en øget trivsel, såfremt deres forventninger til butikstidens betydning for forretningens vækst eller kundernes trivsel slår til. Antallet af indehavere i denne gruppe er ikke særlig stort, idet den hovedsagelig består af bestyrere og andre ansatte ledere, hvis arbejdstid er ret uafhængig af forretningernes butikstid.

Ansattes trivsel.

Undersøgelsen sandsynliggør, at det vil betyde en trivselsnedgang for ansatte i detailhandelen, hvis de bliver tvunget til at arbejde på andre tider, end de ønsker. Det er

påvist, at der i aften- og weekendarbejde ligger nogle i høj grad reelle forhold, der vil medføre dårligere trivsel for de ansatte under de nuværende forhold i samfundet i øvrigt.

Den samlede trivselsnedgang for detailhandelsansatte som helhed er naturligvis afhængig af, hvor mange forretninger der reagerer på en ændret lukkelov ved ændret faktisk butikstid.

Men den kraftigste trivselsændrende virkning kommer hos dem, der er ansat i forretninger, der vil ændre butikstid, og som selv kommer til at arbejde på forskudte tider, selv om arbejdstiden pr. uge ikke ændres.

Der er en gruppe ansatte, der er positivt indstillet til ændrede arbejdstider. Denne gruppe er meget lille og kan næppe dække det personalebehov, der vil blive resultatet af forøget butikstid for ret mange forretninger. Denne gruppe vil sandsynligvis have lejlighed til at arbejde på tider, der vil tilfredsstille deres ønsker om ændrede arbejdstider. I det omfang dette vil ske, formentlig for de allerfleste i denne gruppe, vil denne gruppes trivsel forøges.

På materialet kan det imidlertid konkluderes, at det store flertal af ansatte vil modsætte sig at komme til at arbejde på de tider, som en udvidet butikstid vil give dem mulighed for.

Dette store flertal af ansatte kan opdeles i to kategorier efter den styrke, hvormed de er i stand til at forsvare og fastholde den nuværende arbejdstid, eller med andre ord deres forhandlingsposition over for ledelsen.

1. Til den ene kategori hører de, som f. eks. på grund af faglige kvalifikationer, personlige egenskaber og almindelige vanskeligheder for forretningen med at skaffe personale, er i stand til at blive i deres arbejde, uden at deres arbejdstid bliver berørt af butikstidsændringen. Denne gruppes trivsel må vi antage er nogenlunde uforandret. Gruppen udgøres af et mindre antal personer, som er særligt uundværlige for forretningen, samt et noget større antal dygtige, gifte kvinder, der økonomisk er sådan stillede, at de om fornødent kan holde op med at arbejde. Det er navnlig de deltidansatte damer, der udgør denne gruppe.

2. Den anden kategori, som er modstander af at arbejde på andre tider end de nuværende, må påregnes at blive stillet over for et krav om (helt eller delvis) at arbejde på andre tider end dem, de er vant til. Denne gruppes trivsel må som før nævnt antages at ville gå kraftigt ned.

De ansatte, som vil få en trivselsnedgang ved, at deres forretning ændrer butikstid, uden at de selv er i stand til at beholde deres sædvanlige arbejdstider, kan opdeles i to grupper:

- a. »De accepterende«, som nu skønner, at de vil blive i forretningen efter en eventuel butikstidsændring, og som også vil finde sig i en ændring af deres arbejdstid.
- b. De »absolut negative«, der angiver at ville forlade deres arbejdsplads, såfremt der vil blive gjort forsøg på at tvinge dem til at arbejde på andre tider end de nuværende.

Af de adspurgte i ikke-dispensationsforretninger, som havde besvaret spørgsmål om disse forhold klart, var 35 pct. i gruppe a., medens der var 44 pct. i gruppe b. De sidste 21 pct. udgjordes af dem, der var positivt stemt for ændrede arbejdstider.

Det er altså op mod halvdelen, der angiver at ville forlade forretningen ved arbejdstidsskift og kun godt $\frac{1}{3}$, der mod deres vilje kan tvinges til at arbejde på andre tider.

Gruppen »de accepterende« modstandere af ændrede arbejdstider får antagelig en kraftig trivselsnedgang ved overgang helt eller delvis til andre arbejdstider, i hvert fald på *kort sigt*, medmindre det kan antages, at eventuelle kompensationer kan modvirke trivselsnedgangen med hensyn til fritidens placering. Kompensation i fritid for utraditionelle arbejdstider er næsten overalt blevet dårligt modtaget. Tilbud om kompensation i penge modtages generelt mere positivt end fritidskompensation.

På *længere sigt* kan der forekomme en mulighed, der kan vende trivselsnedgangen til måske endog en total trivselsfremgang. Det kan tænkes, at de ændrede arbejdstider kan ændre det nu kendte familie- og kønsrollemønster, således at de huslige og familiemæssige forpligtelser, den kvindelige ansatte

i dag føler, kan helt eller delvis overtages af øvrige familiemedlemmer. I så fald vil en meget væsentlig trivselshindrende faktor for de kvindelige ansatte være elimineret. Ligeledes kan det ventes, at man i samfundet i øvrigt vil indstille sig på mere fleksible arbejdstider.

Den sidste gruppe »de absolut negative«, er den, der angiver at ville forlade forretningen, hvis den bliver tvunget til at arbejde på andre tider. Det må påregnes, at en stor del af denne gruppe vil overveje at sige deres stillinger op. Dette vil uvægerligt på kort sigt, give en kraftig trivselsnedgang. Virkningen på lidt længere sigt vil afhænge af den enkeltes muligheder for beskæftigelse andre steder. Hvis nogle i denne gruppe af den ene eller anden grund alligevel ikke kan forlade forretningen, vil disse få den kraftigste trivselsnedgang af alle.

Vurdering af undersøgelsen

Formålet med den foretagne undersøgelse er at forsøge at få klarhed over, hvorledes forskellige grupper inden for detailhandelen må forventes at reagere på butikstider, der afviger fra de i dag gældende. Dette indebærer den uundgåelige svaghed, at de vigtigste af de stillede spørgsmål er af hypotetisk karakter. Undersøgelsesledelsen har naturligvis selv været klar over dette, hvilket bl. a. har givet sig udslag i, at mange af interviewene er gennemført i dispensationsbutikker. Undersøgelsen virker i øvrigt vel tilrettelagt, spørgsmålene relevante og godt formulerede. Den giver derfor en værdifuld belysning af de trivselsproblemer, der vil kunne følge af ændrede butikstider. På grund af dens hypotetiske karakter må der imidlertid udvises varsomhed med at drage videregående slutninger på grundlag af dens resultater. Det er en ofte gjort erfaring, at folk for så vidt svarer ærligt nok på, hvad de vil gøre i en given situation. Når man derpå anbringer dem i denne situation, sker det hyppigt, at de reagerer helt anderledes.

Hertil kommer, at interviewene ifølge sagens natur kun kan foretages på grundlag af det livsmonster, som de interviewede har nu. Men dette kan forandre sig, fordi forholdene i det hele taget ændres, f. eks. som følge af at store befolkningsgrupper går over til såkaldt »flextid«. Det er da også fremhævet i

konklusionen, at virkningerne på længere sigt meget vel kan afvige fra, hvad de er på kort sigt. Ved hjælp af interviewmetoden er det kun muligt at få en fornemmelse af korttidsvirkningerne.

Det bør endvidere bemærkes, at den anvendte undersøgelsesmetode indebærer, at der ikke har været mulighed for at kontrollere de afgivne svar. Det er således muligt, at de adspurgte personer på spørgsmål om deres egen ugentlige arbejdstid snarere har lagt deres svar i overkanten end i underkanten af det faktiske.

Hvad specielt angår interviewene med de ansatte, er der en svaghed indbygget i metoden, nemlig den at samtalerne ifølge sagens natur må foregå med de i øjeblikket butiksansatte. Som også nævnt i undersøgelsen er det realistisk at regne med, at en stor del af dem, der vil blive beskæftiget på ubekvemme tider, er helt andre persongrupper, f. eks. studenter, pensionister m. v. Det er sandsynligt, at disses trivselsproblemer vil være af en helt anden art end dem, der kommer til udtryk gennem de udførte interview.

Endelig gælder det, at nogle af de konklusioner, der drages, ikke stemmer overens med erfaringerne fra andre lande. Det er her naturligt at drage en parallel til forholdene i Sverige. Når det således konkluderes, at muligheden for arbejde på utraditionelle tider ikke kan lokke mange til at søge beskæftigelse inden for detailhandelen, og specielt at det vil være begrænset, hvad der kan nyrekrutteres af gifte deltidsansatte kvinder til utraditionelle arbejdstider, modsiges dette af udviklingen i Sverige. Der er talrige eksempler på, at i unge familier, der f. eks. lige har købt eget hus eller startet egen virksomhed, er hustruen villig til at påtage sig butiksarbejde lørdag og søndag - og manden villig til at passe børnene imens.

Den konklusion, at såfremt blot een betydningsfuld butik inden for et lokalt område forlænger butikstiden, vil et stort antal af de øvrige butikker af defensive grunde gøre det samme, finder heller ikke støtte i forholdene i Sverige.

Selv om der således må tages forbehold over for flere af konklusionerne, er det dog overvejende sandsynligt, at undersøgelsen giver et korrekt billede af de holdninger, der i øjeblikket gør sig gældende såvel hos butiksindehaverne som hos de ansatte.

Dispensationspraksis¹⁾

Indledning

Vedtagelsen af lukkeloven af 10. juni 1970 gav kommunerne mulighed for i visse nærmere angivne tilfælde at dispensere fra de i loven anførte lukketider. Der havde vist sig et stigende behov for en dispensationsordning, først og fremmest i sommerhus- og ferieområder, hvor der foregik en meget udbredt handel uden for de legale åbningstider.

Lovens § 7 åbner mulighed for, at kommunalbestyrelsen efter retningslinjer givet af handelsministeriet kan tillade udvidede butikstider i følgende tilfælde:

1. I områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold,
2. I haveforeninger,
3. På lejrpladser,
4. I større trafikknudepunkter, f. eks. banegårde og civile lufthavne,
5. På eller ved sygehuse eller andre lignende institutioner,
6. I idrætsanlæg,
7. Ved den dansk-tyske landegrænse.
8. For salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister,
9. I forbindelse med dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder samt, hvor uforudsete begivenheder måtte tale derfor, og
10. Ved ekstraordinære store turistbesøg, kongresser o. lign.

Da bestemmelsen er udtryk for en vis liberalisering af lukkeloven i forhold til tidligere, er det af interesse at få nærmere kendskab til de virkninger, som den måtte have haft. Hvem søger om dispensation? Hvilke bran-

cher og butikstyper? Hvilket nr. i lukkelovens § 7 om dispensationsadgang søges der i henhold til? I hvilke geografiske områder søges der? Hvordan behandles ansøgningerne? Foretages der høring og anke af sagerne? Disse spørgsmål og en række andre er søgt besvaret i en undersøgelse, som lukkelovskommissionens sekretariat lod foretage i perioden 20. juni 1970 til 30. september 1972.

Undersøgelsesmetoden

Undersøgelsen er foretaget efter spørgeskemametoden, idet sekretariatet har bedt kommunerne om kvartalsvis at besvare og returnere de tilsendte spørgeskemaer.

Der er i alt indkommet 751 udfyldte skemaer fra landets 277 forskellige kommuner. En tredjedel af kommunerne har ikke modtaget ansøgninger om dispensation. Materialet omfatter derfor kun 184 kommuner. Som det fremgår af nedenstående oversigt, er disse jævnt fordelt over hele landet, hvorfor det ingen indflydelse har på materialets statistiske værdi.

De kommuner, som har modtaget ansøgninger, udgør stort set den samme relative andel af det samlede antal kommuner inden for hvert enkelt amt. I visse amter er andelen særlig stor eller lille; dette skyldes dels amtets særlige beliggenhed, dels tilfældigheder.

Kommunerne har i visse tilfælde haft svært ved at udfylde spørgeskemaerne korrekt, blandt andet fordi der blev foretaget en tidsmæssig opsplitning af undersøgelsen. I perioden fra 20. juni 1970 til 31. marts 1971 ønskede man kun oplysninger om *vedvarende dispensationer*, medens perioden fra 1. april 1971 til 30. september 1972 omfattede alle dispensationsansøgninger. Det fremgår af materialet, at kommunerne ikke

¹⁾ Der henvises endvidere til de i bind II som bilag VI gengivne tabeller og spørgeskema.

Oversigt over de indsendte spørgeskemaers geografiske fordeling.

Amtskommune	Ant. kommuner i amtskomm.	Ant. kommuner med ansøgn.	Ant. kommuner med ansøgn. i pct. af det saml. ant. komm.
01 København ¹⁾	22	14	63,6
02 Frederiksborg	19	13	68,4
03 Roskilde	11	7	63,6
04 Vestsjælland	23	13	56,5
05 Storstrøms	24	16	66,7
06 Bornholm	5	5	100,0
37 Fyn	32	19	59,4
08 Sønderjylland	23	17	73,9
09 Ribe	14	6	42,9
10 Vejle	16	11	68,8
11 Ringkøbing	18	13	72,2
12 Århus	26	18	69,2
13 Viborg	17	10	58,8
14 Nordjylland	27	22	81,5
Hele landet	277	184	66,4

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune.

har haft mulighed for at foretage denne son-
dring, hvorfor det er behandlet som en hel-
hed. Der er ikke gjort noget forsøg på at be-
regne betydningen af denne skævhed, da den
må anses for ubetydelig.

Kommentarer og konklusioner på grundlag af de udarbejdede tabeller

Dispensationsansøgere.

Langt størsteparten af de indsendte ansøg-
ninger kommer fra »enkelte næringsdri-
vende«, ca. 85 pct. af samtlige. Denne andel
er stort set den samme i alle amtskommuner.
Det samme gælder gruppen »foreninger og
organisationer«, som udgør ca. 3 pct. af
ansøgningerne. »Lokale sammenslutnin-
ger« (handelsforeninger, centerforeninger
o. lign.) tegner sig for ca. 9 pct. af ansøgning-
erne. Der er her en vis geografisk spred-
ning, fra 3 pct. af ansøgningerne i Viborg og
Bornholms amtskommuner til 22 pct. i Ring-
købing amtskommune. Det har dog ikke
været muligt at påvise nogen egentlig årsag
til denne spredning. Endelig er der de til-
fælde, hvor initiativet til at dispensere fra
lukkeloven er taget af kommunalbestyrelsen.

Dette forekommer hyppigt i Sønderjyllands
amtskommune, hvor man har særlige proble-
mer i forbindelse med grænsehandelen. Lo-
vens § 7, nr. 7, åbner her mulighed for, at
kommunalbestyrelserne i Højer, Tønder,
Tinglev og Bov kommuner kan dispensere
fra butikstidsbestemmelserne med henblik på
at sikre de danske handlende lige kår i kon-
kurrencen med vesttyske forretninger. En
lignende situation foreligger ikke i de øvrige
danske kommuner.

Hvad der måske kan undre er, at det i så
få tilfælde er foreninger og sammenslutnin-
ger, som på vegne af de enkelte næringsdri-
vende søger om dispensation. Undersøgelsen
giver ikke svaret, men man kan tænke sig
flere årsager:

1. Mangelfuld kommunikation mellem de enkelte handlende.
2. Organisationerne beskæftiger sig først og fremmest med spørgsmål af mere landsdækkende og principiel karakter.
3. Organisationerne repræsenterer forskel-
lige kredse, nogle de handlende, andre
de ansatte.

Branchefordeling.

Det er her analyseret, hvorledes ansøgning-

gerne er fordelt på brancher. Den dominerende branche er »fødevarer« (kød, frugt og grønt, brød, vin, tobak, kolonial etc.), med næsten 60 pct. af ansøgningerne. Der er en vis geografisk spredning fra ca. 46 pct. i Københavns amtskommune¹⁾ til ca. 93 pct. i Roskilde amtskommune. Det lave tal for København¹⁾ forklares delvis ved de mange butikscentre, som repræsenterer alle brancher, hvorved beklædning, boligudstyr, isenkram etc. får større vægt. Eliminerer man denne faktor, får gruppen »fødevarer« stort set samme vægt som i den øvrige del af landet.

Gruppen »beklædning« (konfektion, skrådderi, trikotage, skotøj, lædervarer etc.), »boligudstyr« (møbler, tekstiler, køkkenudstyr, radio/TV etc.) og »isenkram« (+ farve, tapet, parfumeri, optik, foto etc.) udgør ca. 27 pct. af samtlige ansøgninger. Dette tal er i overkant, da der er sket en vis dobbeltregning på grund af, at visse butikker repræsenterer flere brancher.

Gruppen »ikke branchebestemt« repræsenterer knap 15 pct. af alle ansøgninger. På Fyn er tallet særlig højt, hvilket skyldes de mange lejrpladser.

Danmarks Statistiks detailhandelstælling fra 1969 viser stort set samme fordeling af antallet af butikker, som den foreliggende undersøgelse giver for antal ansøgninger. I 1969-tællingen udgør branchen »nærings- og nydelsesmidler« således 57,2 pct. af samtlige. »Tekstil, beklædning, møbler, isenkram m. v.« udgør 35,4 pct. og »andre varer« 7,4 pct. Den sidstnævnte gruppe, som må sammenlignes med dispensationsundersøgelsens »ikke branchebestemt«, vejer relativt noget mindre end i dispensationsundersøgelsen, hvilket bl. a. hænger sammen med udformningen af lukkelovens dispensationstilfælde. I udprægede turistområder vil der naturligt være relativt mange forretninger i gruppen »andre varer«. Antal ansøgninger, der falder i grupperne henholdsvis »fødevarer« og »beklædning, boligudstyr og isenkram«, svinger så at sige i modsat takt fordelt på amtskommuner, se fig. 1. I amter med udprægede »sommer- og weekend-områder« udgør »fødevarer« en meget stor andel, medens »beklædning, boligudstyr og isenkram« vejer til

omkring de større byer. Undtagelsen er her Sønderjyllands amt, som på grund af grænsehandelen har et forholdsvis stort antal ansøgninger fra denne branchegruppe.

Butikstyper.

Hovedparten af ansøgningerne udgøres af de tre grupper »supermarked-selvbetjening«, »diskbetjening« og »kiosk«, som tilsammen har en andel på ca. 85 pct. Resten er fordelt nogenlunde ligeligt mellem »butikscentre«, »stormagasiner« og »andre typer«.

Kategorierne »supermarked« og »selvbetjening« er her af praktiske grunde slået sammen til én gruppe.

Fordelingen mellem de forskellige typer må tages med forbehold, da der ved udfyldelsen af skemaet er sket en del misforståelser. Tallene er bl. a. blevet så store, fordi der i enkelte kommuner er givet dispensation til en hel by på én gang, hvorfor man har sat kryds i samtlige rubrikker for at være sikker. For så vidt angår »diskbetjening«, »kiosk« og »anden type« må der tages hensyn til, at alle tre typer kan være diskbetjente, hvilket gør det vanskeligt at besvare skemaet korrekt.

Der er ikke stor geografisk spredning i fordelingen mellem butikstyper. Man bemærker, at »butikscentre« og »stormagasiner« fortrinsvis forekommer i de større byer.

Dispensationsansøgningernes årsager.

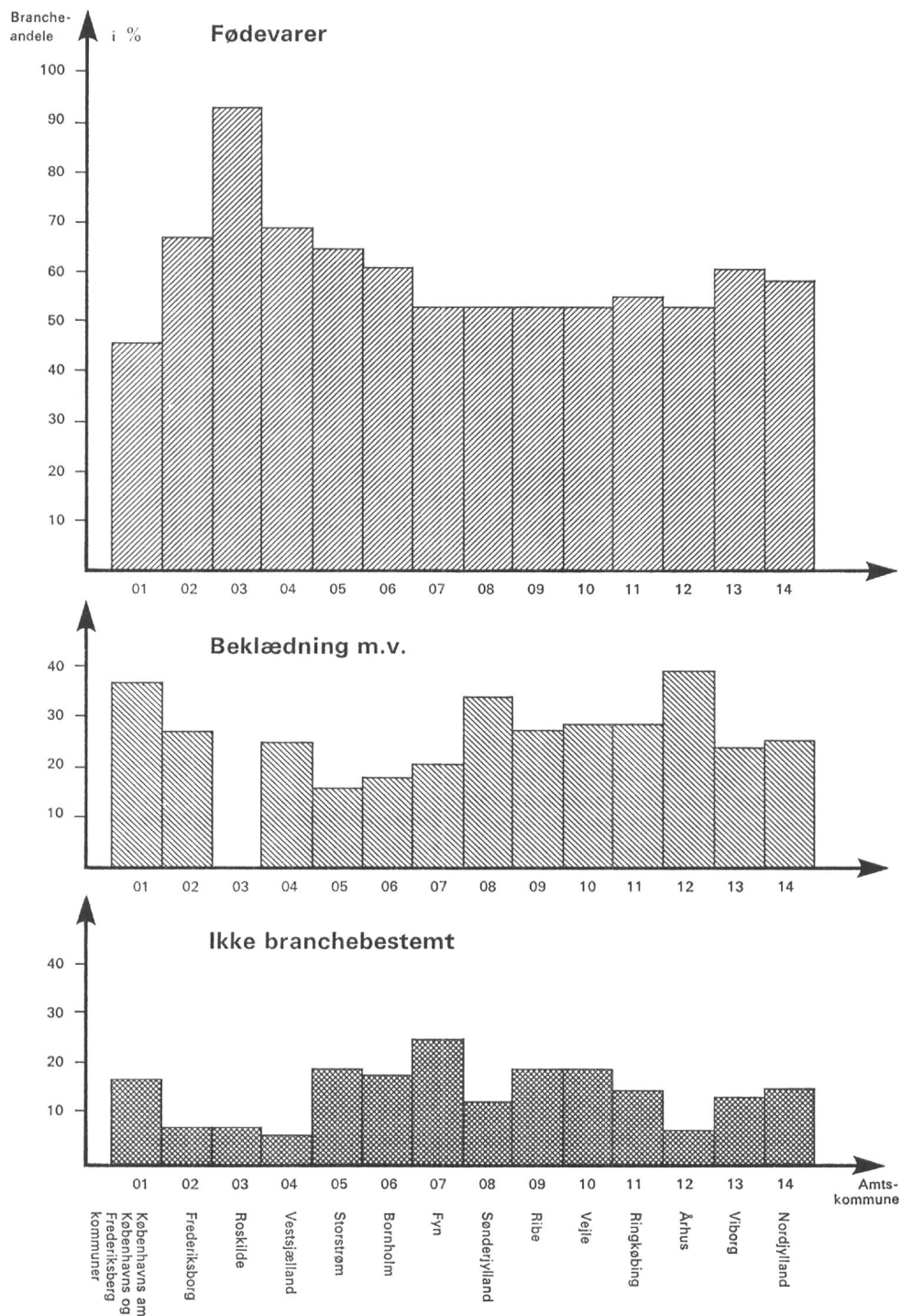
I dette afsnit beskrives, hvorledes ansøgningerne fordeler sig med hensyn til årsag, udtrykt ved kategorierne 1-10 i lukkelovens § 7.

Hovedindtrykket er, at formodningerne om et behov for udvidet butikstid i »sommerlandet« har vist sig at holde stik. Omkring $\frac{2}{3}$ af samtlige ansøgninger kommer fra »områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold« og »lejrpladser«. Andre relativt store grupper er »salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister«, og »dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor«, med hver knap 10 pct.

Der er imidlertid forskelle, når hensyn

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune. Se i øvrigt bilagstabel 3a.

Fig. 1. Brancheandele i pct., fordelt på amtskommuner.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 3.

tages til den geografiske fordeling landet over. I Københavns amt¹⁾ er de fleste ansøgninger indsendt i forbindelse med »haveforeninger«, »større trafikknudepunkter« og »ekstraordinære, store turistbesøg, kongresser o. lign.«, medens langt størsteparten af ansøgningerne uden for hovedstadsområdet vedrører »områder, der benyttes til sommer- og weekendophold«.

For så vidt angår »lejrpladser« er der en ret stor spredning; i Fyns amt vedrører 27 pct. af ansøgningerne denne gruppe. Årsagen er, at kommunerne i »sommerlandet« ofte ikke har udskilt forretningerne på lejrpladserne ved behandlingen af sagerne.

Der har været få ansøgninger i forbindelse med »sygehuse og lignende institutioner« og »idrætsanlæg«. Med hensyn til de særlige forhold ved den dansk-tyske landgrænse synes udformningen af lovens dispensationsparagraf at have været formålstjenlig. Knap halvdelen af samtlige ansøgninger i Sønderjyllands amts vedrører således næringsdrivende ved grænsen.

For så vidt angår ansøgninger i henhold til nr. 8 og 9 i § 7 »salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister« og »i forbindelse med dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor«, er den geografiske spredning meget lille. Nr. 10, som vedrører »ekstraordinære, store turistbesøg og kongresser«, har fortrinsvis været anvendt i København¹⁾).

Periodebestemmelse.

Kommunerne har mulighed for at dispensere »indtil videre«, dvs. så længe ansøgeren ønsker at udnytte dispensationen, for en »begrænset periode«, f. eks. i sommermånederne eller for en »bestemt dag«.

Ca. halvdelen af ansøgningerne vedrører en »begrænset periode«, ca. 40 pct. »indtil videre« og resten en »bestemt dag«.

Der er ret store forskelle fra amtskommune til amtskommune. På Bornholm vedrører ca. 90 pct. af ansøgningerne en »begrænset periode«, nemlig sommermånederne. I Storstrøms, Sønderjyllands og Ribe amtskommuner søger de fleste om dispensation

»indtil videre«. Især i Sønderjylland er dette forståeligt, da grænsehandelen er delvis sæsonafhængig. Ansøgninger, der vedrører en bestemt dag, udgør en forholdsvis stor andel, 20-25 pct., i Frederiksborg, Ribe, Ringkøbing og Viborg amtskommuner. For de tre sidstnævnte hænger det sammen med et relativt stort antal ansøgninger i henhold til lukkelovens § 7, nr. 9, vedrørende »dyrskuer, større markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor«. Ansøgningerne i Viborg amtskommune indkom i forbindelse med »hærvejsmarchen«.

Butikstider.

Langt størsteparten af ansøgningerne inkluderer weekenden. Enten søger man om tilladelse til ekstra butikstid »daglig«, dvs. et bestemt antal timer alle ugens dage, eller »lørdag-søndag«. Disse tilfælde udgør tilsammen mere end $\frac{2}{3}$ af alle ansøgninger. En del søger om ubegrænset butikstid alle ugens dage, medens meget få ønsker at forlænge butikstiden kun på hverdage.

Der er ikke store geografiske udsving. Dog bemærkes, at der i Jylland er gennemsnitligt lidt flere end i det øvrige land, der søger om ekstra butikstid daglig. Særlig karakteristisk er Sønderjyllands amt med den dansk-tyske landgrænse. Her ønsker næsten 70 pct. af ansøgerne ekstra butikstid alle ugens dage.

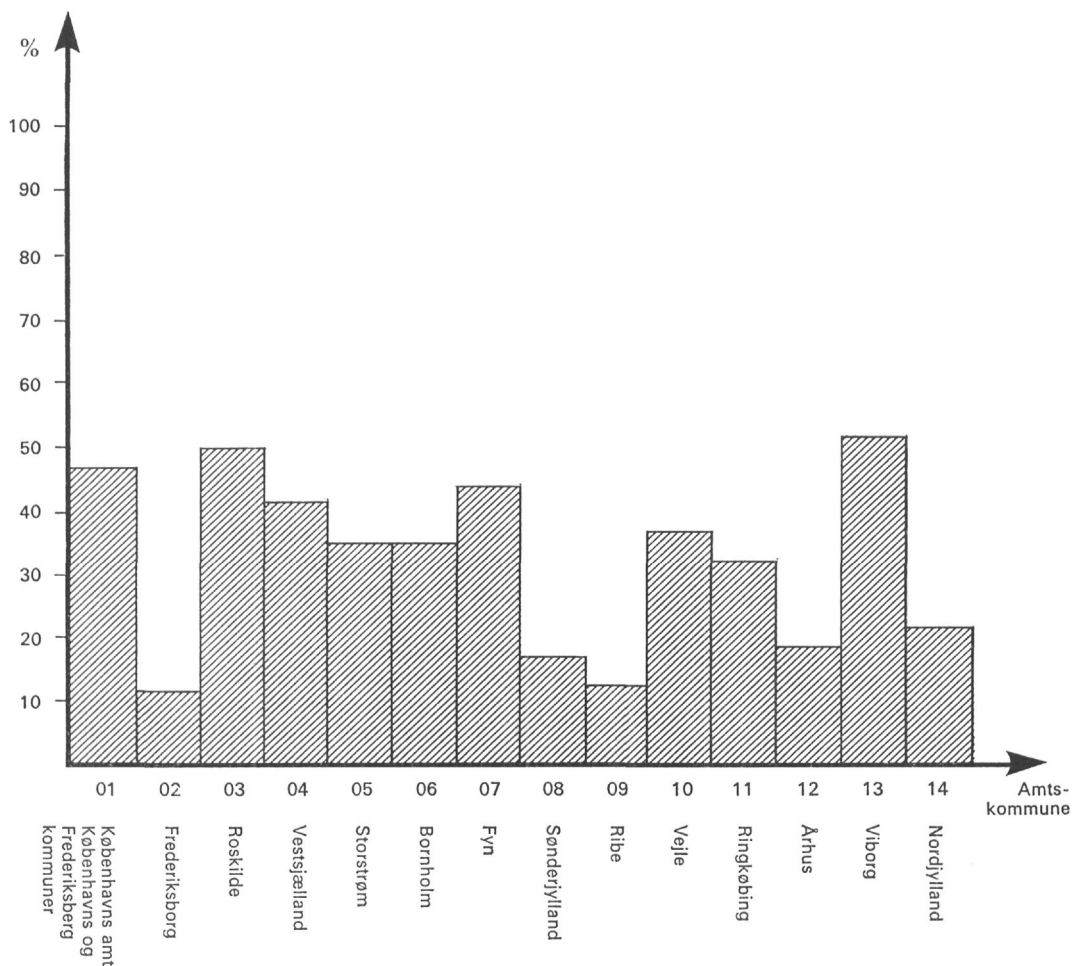
Dispansationsansøgningernes behandling.

Høring.

Kommunernes adgang til at foretage høring i forbindelse med behandlingen af konkrete sager er understreget i handelsministeriets cirkulære af 17. juni 1970 om lukkelovens § 7, hvor der står: »Ved fastsættelse af udvidede åbningstider af mere langvarig art bør kommunalbestyrelsen forinden indhente udtalelse fra de lokale organisationer, som berøres heraf, eller — hvis sådanne ikke findes — fra de pågældende hovedorganisationer, som det måtte findes naturligt at forelægge sagen«. Der er herved lagt vægt på, at især mere langvarige dispensationer kan have konkurrenceforvridende virkninger og bety-

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune. Se i øvrigt bilagstabel 5a.

Fig. 2. Den relative andel af sager med foretaget høring, fordelt på amtskommuner.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 8.

delig indflydelse på personalets arbejds-
vilkår.

Gennemsnitligt foretages der høring i 30 pct. af sagerne, men den geografiske spredning er stor. I Københavns¹⁾, Roskilde, Vestsjællands, Fyns og Viborg amtskommuner hører kommunalbestyrelsen i ca. halvdelen af tilfældene, medens der i Frederiksborg, Ribe og Sønderjyllands amtskommuner kun foretages høring i 10-15 pct. af sagerne.

En nærmere analyse af tallene viser som

et gennemgående træk, at jo flere dispensationsansøgninger i en amtskommune, des færre høringer relativt set, se fig. 2.

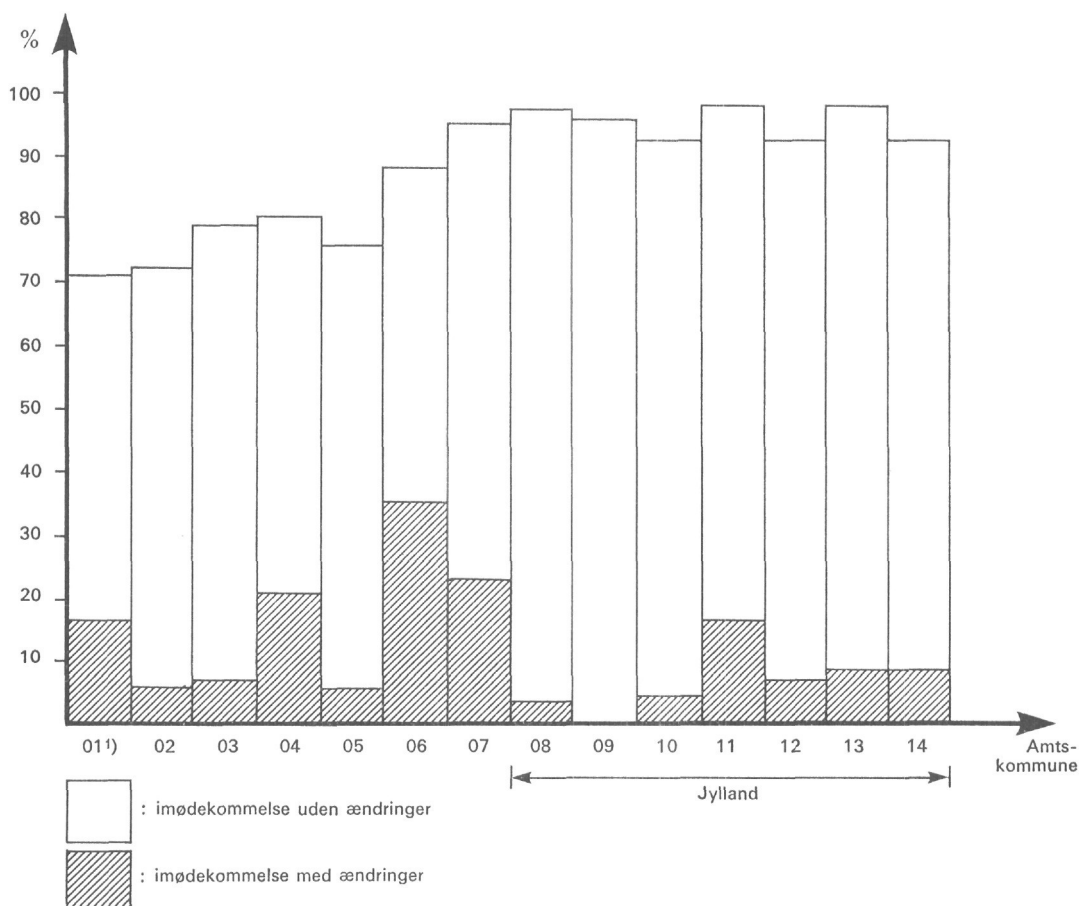
Kommunalbestyrelsens afgørelse.

Det viser sig, at hovedparten af dispensationsansøgningerne bliver imødekommet med eller uden ændringer, ca. 90 pct.

Fig. 3 illustrerer, hvor stor en procentdel af ansøgningerne der imødekommes. Den laveste procent er godt 70, i København¹⁾, den højeste 98, i Ringkøbing. Sammenlignin-

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune. Se i øvrigt bilagstabel 8a.

Fig. 3. Sager der imødekommes i pct. af samtlige ansøgninger, fordelt på amtskommuner.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 9.

gen mellem Jylland og Sjælland-Lolland-Falster viser en markant forskel. I Jylland afgøres over 90 pct. af ansøgningerne positivt, medens der på Sjælland og Lolland-Falster gives afslag i 20—25 pct. af tilfældene. Dette kunne tyde på, at det er lettere at få dispensation i Jylland end i den øvrige del af landet. Imidlertid kan ansøgningernes karakter i henhold til lukkelovens § 7 spille en rolle. Denne problematik kan bl. a. belyses ved at undersøge antallet og fordelingen af ankesager.

Kun 25 ud af 751 sager er blevet anket,

ca. 3 pct. Fordelingen af ankesager er imidlertid meget skæv, idet 15 af de 25 eller ca. 60 pct. er fra København¹⁾ og Sjælland. Halvdelen af ankesagerne i Jylland er fra Sønderjyllands amtskommune.

En nærmere analyse giver følgende hovedindtryk:

Jylland.

1. Mange ansøgninger i henhold til lukkelovens § 7, nr. 1 («områder, der i udpræget grad benyttes til sommer- og weekendophold»).

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune. Se i øvrigt bilagstabel 9a.

Relativt høj imødekommelsesprocent (ca. 90).

Relativt få høringer.

Relativt få ankesager.

København-Sjælland.

1. Mange ansøgninger i henhold til lukkelovens § 7, nr. 4, 8, 9 og 10 (henholdsvis »større trafikknudepunkter«, »salg af antikviteter og gaveartikler på steder, hvor der særligt sælges til turister«, og »i forbindelse med dyrskuer, markeder, stedlige sammenkomster eller festligheder, samt hvor uforudsete begivenheder måtte tale herfor« og »ved ekstraordinære store turistbesøg, kongresser og lignende«).
2. Relativt lav imødekommelsesprocent (ca. 70).
3. Relativt mange høringer.
4. Relativt mange ankesager.

Det er på denne baggrund ikke muligt at konkludere, at det er »nemmere« at få dispensation i Jylland end på Sjælland, idet der er for stor forskel i sagernes art. Gennemgangen af materialet viser, at kommunerne har haft betydeligt sværere ved at træffe afgørelser i sager, der er rejst i henhold til lukkelovens § 7, nr. 4, 8, 9 og 10, som særligt forekommer i København¹⁾ - Sjælland, end nr. 1, 2 og 3, som især forekommer i Jylland. På den anden side kan man ikke helt udelukke formodningen, bl. a. af følgende årsager: Der foretages i København¹⁾ og på Sjælland relativt mange høringer, hvilket øger organisationernes kendskab til sagerne. Efter kommunalbestyrelsens afgørelse vil den (de) organisation(er), som ikke føler sig tilgodeset, anke. I de fleste tilfælde ophæver ankenævnet derefter kommunalbestyrelsens afgørelse. I Jylland foretages der relativt få høringer, og kun få sager ankes. En mere udbredt anvendelse af høringer ville måske medføre flere ankesager, hvilket med en vis sandsynlighed ville fremkalde flere afslag, end det nu

er tilfældet. Den information, som organisationerne får via høringer, kan med andre ord bidrage til at mindske den geografiske skævhed, som nu er til stede.

Ankenævnsagerne og deres virkning.

På baggrund af en gennemgang af de enkelte ankenævnsager er der foretaget en vurdering af effekten af ankenævnets afgørelser. Der er lagt vægt på en tidsmæssig sammenligning for eventuelt at afdække, om nævnets afgørelser har haft nogen virkning på kommunernes senere afgørelser af tilsvarende sager. Det bør understreges, at konklusionerne må tages med et vist forbehold, da det af tekniske grunde ikke har været muligt at kvantificere alle oplysninger og gengive dem i tabelform.

Ved gennemgangen af materialet er der sondret mellem 3 hovedgrupper.

Gruppe 1

Organisationer, som i fællesskab har anket en sag for at varetage både de ansattes og de forretningsdrivendes interesser (konkurrencehensyn). Det drejer sig om følgende:

- a) De samvirkende Købmandsforeninger i Danmark (DSK)
- b) De danske Handelsforeningers Fælles-Organisation (HFO)
- c) Dansk Textil Union (DTU)
- d) Håndværksrådet
- e) Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark (HK)

Gruppe 2

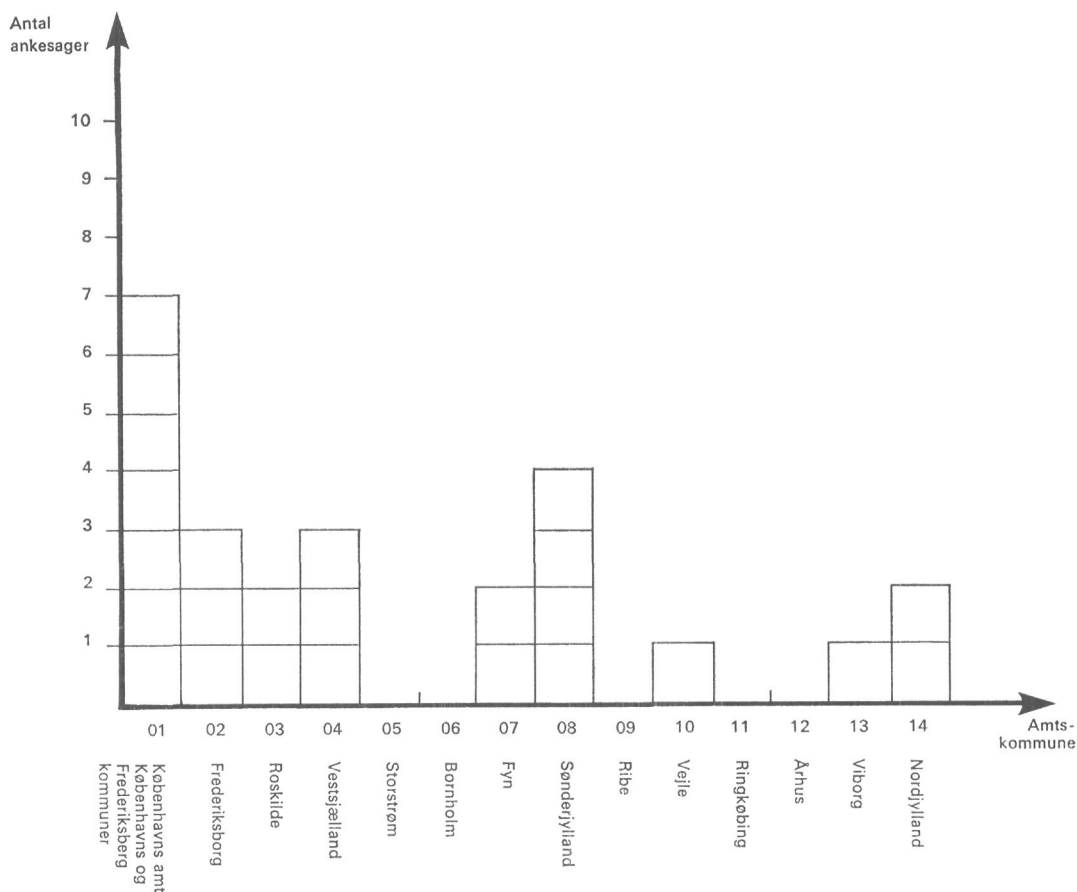
Organisationer, som hver for sig har anket forskellige sager for at varetage dels kundernes interesser (Danmarks Turistråd), dels forretningens og kundernes interesser (FDB), men ikke nødvendigvis de ansattes.

Gruppe 3

Organisationer (med flere gengangere fra

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune. Se i øvrigt bilagstabel 10a.

Fig. 4. Antal ankesager fordelt på amtskommuner.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 10.

gruppe 1), som hver for sig har anket for enten at varetage de ansattes interesser eller de handlendes, men ikke begge. Det drejer sig om følgende:

- HK
- DSK
- HFO
- Provinshandelskammeret.

Størsteparten af sagerne er rejst af gruppe 1 og 3. Ankenævnet har givet organisationerne medhold i 60 pct. af tilfældene ved at forkaste kommunens afgørelse. Gruppe 2 indtager lidt af en særstilling, idet man kun har anket

i 3 tilfælde, hvoraf ankenævnet gav kommunen ret i de 2 ved at stadfæste den trufne afgørelse.

For at få et tydeligere indtryk af ankenævnets betydning er der endvidere udarbejdet en kronologisk oversigt (opstillet efter datoerne for behandlingen i ankenævnet) over samtlige ankesager rejst i henhold til lukkelovens § 7:

Sager rejst i henhold til § 7, nr. 1:

I den undersøgte periode har ankenævnet holdt i alt 14 møder. På 8 af dem har man behandlet sager vedr. § 7, nr. 1, i alt 17 sager. I 10 tilfælde har nævnet ophævet

Fig 4a. Antal ankesager fordelt på landsdele.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 10.

kommunalbestyrelsens afgørelse, første gang den 12. august 1970, sidste gang den 4. juli 1973. Flere af sagerne har vedrørt kommuner inden for samme amt.

Sager rejst i henhold til § 7, nr. 2-10:

Her gør den samme tendens sig gældende. Kommunerne synes i mange tilfælde ikke at tage hensyn til tidligere ankenævnsafgørelser i sager fra andre kommuner.

Årsagerne til disse uensartede afgørelser kan være flere:

- a) Informationsformen til kommunerne om ankenævnets afgørelser.
- b) Kommunerne skønner, at man ikke kan generalisere ud fra nævnets afgørelser.
- c) Kommunerne ønsker ikke at rette sig efter nævnets afgørelser.
- d) Organisationerne er for længe om at anke kommunalbestyrelsernes afgørelser.
- e) Det begrænsede antal høringer.
- f) Ankenævnet træder sammen for sent efter sagens indbringelse.

ad a) Kommunerne og det enkelte kommunalbestyrelsesmedlem bliver indformet om ankenævnets kendelser gennem bladet »Danske kommuner«, der i et tillæg, Kommunaltidende, aftrykker alle ankenævnskendelser i deres fulde ordlyd, således at kommunerne på basis heraf har mulighed for at tage hensyn til nævnets afgørelser i den daglige sagsbehandling.

De uensartede afgørelser synes at vise, at der på trods heraf er et udækket informationsbehov. Man kunne evt. tænke sig dette afhjulpet ved, at samtlige sager, som havde været behandlet inden for et kalenderår, blev offentliggjort i en speciel publikation, evt. med nogle uddybende kommentarer til støtte for kommunalbestyrelserne.

ad b) Dette kan være en relevant indvendig i visse tilfælde. Der kan være helt specielle forhold af lokal karakter, som betinger en bestemt afgørelse. Det vil imidlertid være undtagelsen. Lukkelovens § 7 og handelsministeriets cirkulære af 17. juni 1970 giver til sammen en så udtømmende baggrund for administrationen af dispensationsadgangen, at uensartede afgørelser skulle kunne undgås.

ad c) I praksis kan der vel ikke ses bort fra, at kommunalbestyrelsen i et vist omfang undlader at tage fornødent hensyn til tidligere ankenævnsafgørelser. Et eksempel herpå kan være dispensationer i forbindelse med åbning af butikcentre. Visse kommuner kan være så interesserede i sådanne projekter og vil måske kunne mene, at der i lovens § 7, nr. 9, er hjemmel for at give dispensation uanset ankenævnets praksis.

ad d og e) I visse tilfælde når organisationerne ikke at anke kommunalbestyrelsens afgørelse, før den har fået virkning. Det er som regel i tilfælde, hvor der ikke har været foretaget høring. Denne forsinkelsesfaktor ville kunne elimineres ved at indføre høringspligt, hvilket imidlertid ville øge den administrative byrde. Mere hensigtsmæssigt ville det være, hvis organisationerne selv øgede indsatsen for at holde sig orienteret om de afgørelser, som træffes rundt om i landet. En vis koordinerende virksomhed kunne bidrage til mere ensartede afgørelser.

ad f) Ankenævnet træder sammen, når der har samlet sig et vist antal sager. Dette er administrativt det mest hensigtsmæssige, men bevirker ofte at en dispensation får virkning, inden den påkendes af ankenævnet.

Da undersøgelsens materiale er spinkelt, kan der ikke drages vidtgående konklusioner; det kan blot påpeges, at der er en vis forskel i opfattelsen mellem ankenævn og kommuner, hvilket kan medføre den tanke, at de enkelte sager kan få en uensartet behandling, afhængig af kommunen.

Redegørelsen for dispensationsansøgningernes behandling fører naturligt frem mod en vurdering af den administrative byrde, som er pålagt kommunerne. Der er næppe tvivl om, at lukkelovens dispensationsregler er kostbare at administrere, og at afgørelserne under de eksisterende forhold i nogen grad bliver uensartede.

En beregning af de faktiske omkostninger ved en sag, hvor der både foretages høring og forekommer anke, ville formentlig vise et anseligt beløb.

Sammenhængen mellem ansøgningstype i henhold til § 7 og branche.

Der er især 5 typer af ansøgninger, som er

interessante at analysere med henblik på branchefordeling:

Ansøgninger i henhold til lukkelovens § 7, nr. 1, (»områder, der især benyttes til sommer- og weekendophold«), § 7, nr. 3, (»lejrpladser«) og § 7, nr. 7 (»den dansk-tyske landgrænse«).

Som anført vedrører hovedparten af dispensationsansøgningerne § 7, nr. 1, 3 og 7. Langt de fleste ansøgninger kommer fra den branche, som for nemheds skyld er kaldt »fødevarer«, ca. 70 pct., jfr. fig 5 A. Det samme gælder for gruppen »lejrpladser«. Det drejer sig i begge tilfælde om steder, hvor der er forholdsvis mange turister, som skal have mulighed for at købe dagligvarer også uden for de sædvanlige butikstider. Dispensationsansøgningerne i forbindelse med den dansk-tyske landgrænse er interessante, fordi de tydeligt afspejler det specielle handelsmønster, som gælder ved grænsen. De to brancher »fødevarer« og »boligudstyr, beklædning og isenkram« udgør ca. samme andel af ansøgningerne i modsætning til de fleste andre steder, hvor »fødevarer« er helt dominerende. De fordele og den konkurrence, som grænsehandelen medfører, bevirker, at ikke blot dagligvareforretningerne, men også forretningerne med varige forbrugsgoder må søge dispensation fra lukkeloven.

Ansøgninger i henhold til § 7, nr. 8 (»salg af antikviteter og gaveartikler til turister«) og § 7, nr. 9 (»dyrskuer, markeder og andre festligheder«).

For så vidt angår nr. 8 ses, at 75 pct. af ansøgningerne er »ikke branchebestemte«. Med hensyn til nr. 9 henfører ansøgningerne sig for størsteparten til arrangementer af 1 dags varighed, typisk for åbningen af et butikscenter. Gruppen »beklædning, boligudstyr og isenkram« får derfor en uforholdsmæssig stor andel, fordi der i ansøgningerne er søgt dispensation for alle butikkerne i byen eller i centret. Det er ofte arrangementer, som ikke gentager sig, eller som kun foregår en enkelt gang årligt.

Fig. 5 giver et indtryk af strukturen. Billedet er stort set det samme i alle amtskommuner.

Sammenhængen mellem ansøgningstype i henhold til § 7 og butikstype.

Som i det foregående afsnit gennemgås fortrinsvis ansøgninger, der vedrører nr. 1, 3, 8 og 9.

Ansøgninger i henhold til § 7, nr. 1 og 3.

Butikscentre og stormagasiner har i det store og hele ikke søgt dispensation i henhold til disse nr. i § 7. Med hensyn til grupperne »supermarked/selvbetjening« og »diskbetjening« er disse stærkt repræsenteret i sommerhusområderne med 30-40 pct. af ansøgningerne mod kun godt 10 pct. på lejrpladser. Den butikstype, som er benævnt kiosk (og som i de fleste tilfælde er diskbetjent), dominerer på lejrpladserne. Det drejer sig i praksis om købmandsbutikker, som også har kiosksortiment; grænsen er flydende.

Ansøgninger i henhold til § 7, nr. 8 og 9.

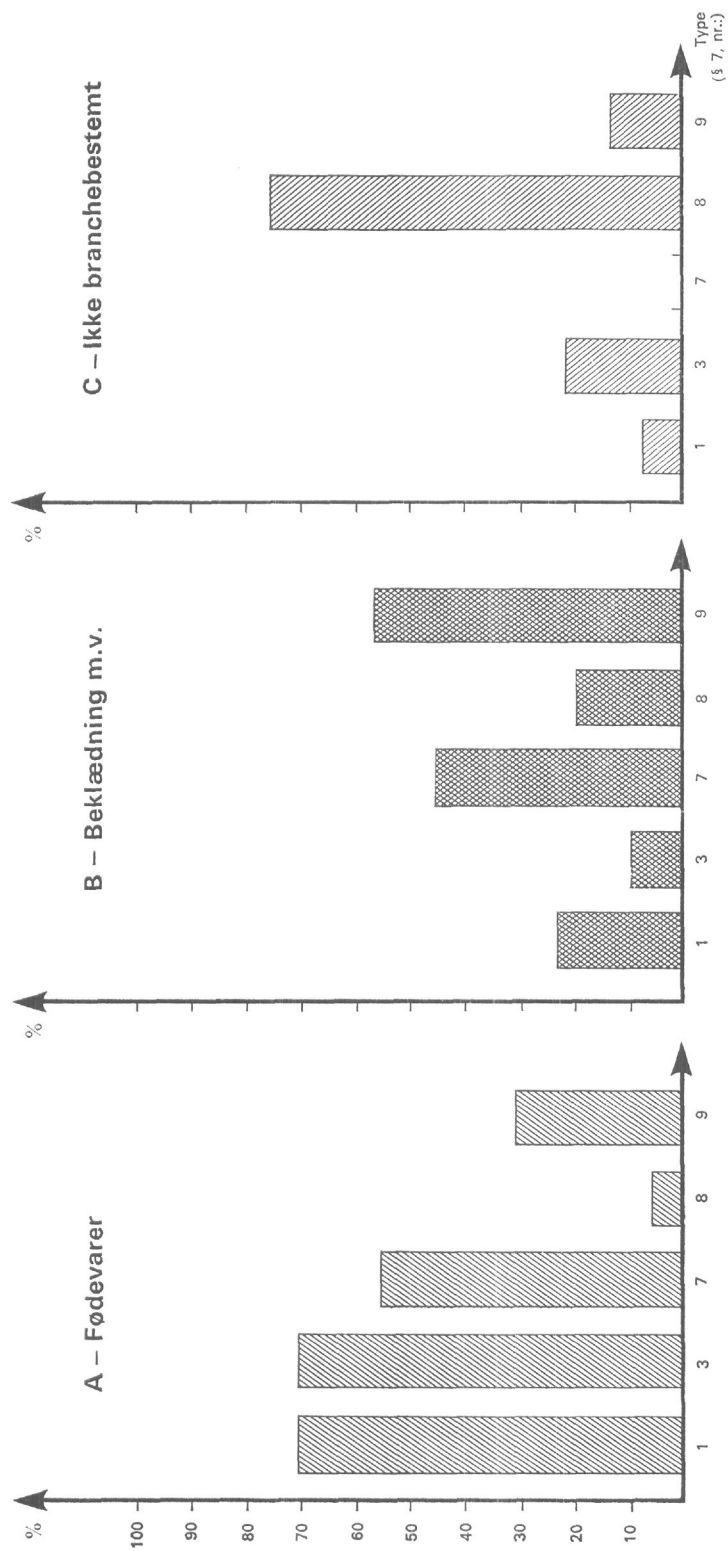
Butikscentre, stormagasiner og supermarkeder/selvbetjening har stort set ikke søgt dispensation i henhold til § 7, nr. 8 (salg af antikviteter og gaveartikler til turister). Fremtrædende er her »diskbetjening« og »anden type« med henholdsvis 47 pct. og 36 pct., medens »kiosker« udgør ca. 12 pct. Udprægede souvenir- og antikvitsbutikker er her klassificeret under »anden type«, den øvrige fordeling er mere tilfældig, men giver et ganske realistisk billede. Afgørende er det, at området skiller sig ud fra de øvrige med hensyn til fordelingen på butikstyper.

Fordelingen er mere jævn for så vidt angår ansøgninger i henhold til § 7, nr. 9 (dyrskuer, markeder og andre festligheder). Dette skyldes, at der ved disse arrangementer som regel er søgt dispensation for alle forretninger i et område en enkelt dag. Fig. 6 A-F illustrerer dette ganske tydeligt.

Sammenhængen mellem branche og det antal timers ekstra butikstid, der søges om.

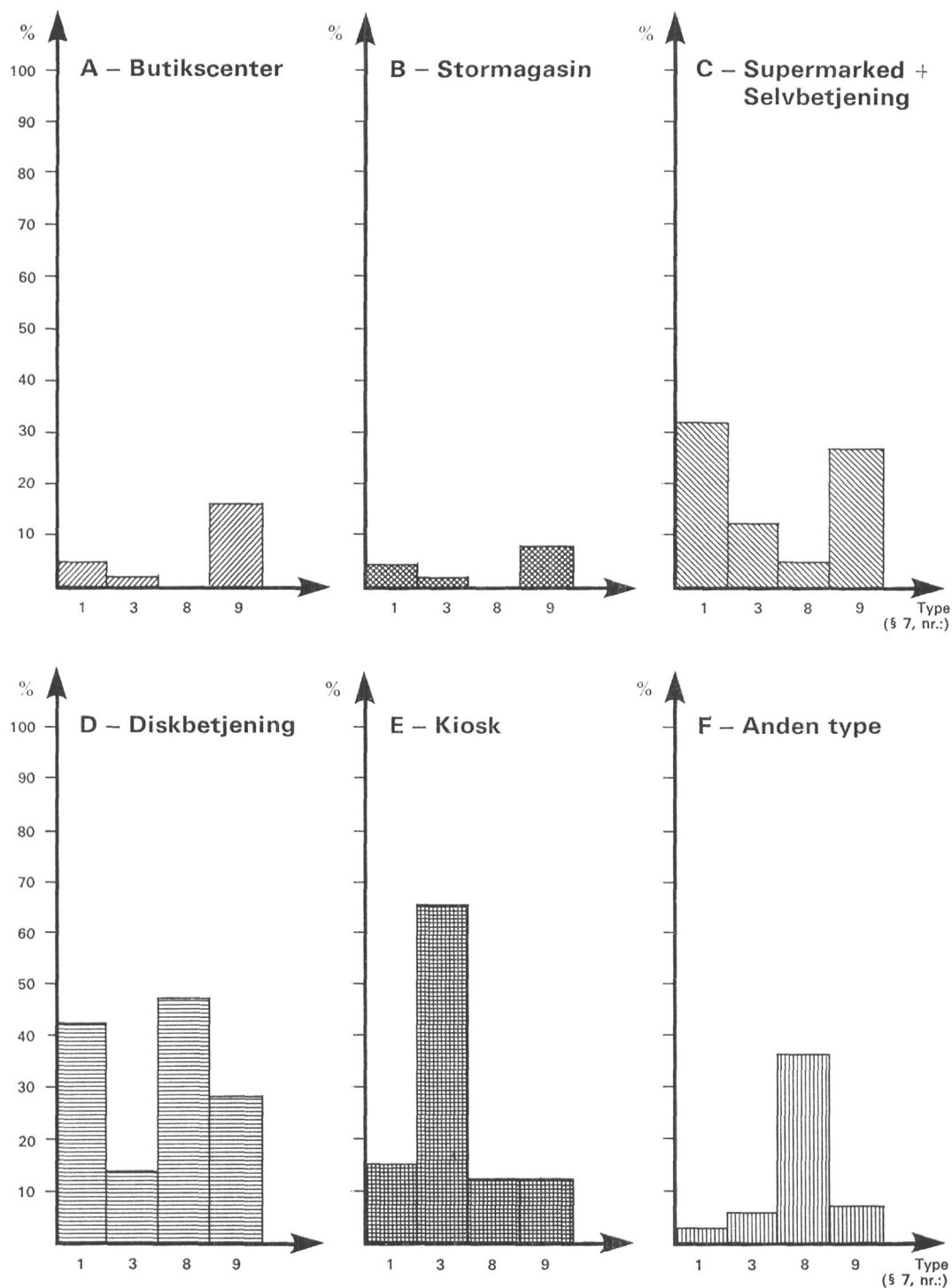
Det er af interesse at vide, hvor mange timer de enkelte forretningsdrivende ønsker at holde åbent ud over den normale butikstid i de perioder, dispensationen gælder. Undersøgelsen giver ikke noget svar på, hvorvidt det kan »betale sig« at holde længere åbent, men den afdækker, hvor mange ekstra arbejdstimer dispensationsadgangen giver.

Fig. 5. Ansøgningerne fordelt på type i henhold til lukkelovens § 7 og branche.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 14.

Fig. 6. Ansøgningerne fordelt på type i henhold til lukkelovens § 7 og butikstype.

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 15.

Oversigt over ansøgningerne fra de enkelte brancher med hensyn til, hvor mange timers daglig ekstra butikstid, der søges om, i pct.

Fødevarer

Ugedag	Timer			Timer			Timer			Timer	
	< 4	4-6	> 6	< 1	1-2	> 2	< 6	6-8	> 8	< 11	≥ 11
Ma.-To. ...	52	44	4								
Fredag				26	58	16					
Lørdag							51	40	9		
Søndag										49	51

Beklædning m. v.

Ugedag	Timer			Timer			Timer			Timer	
	< 2	2-3	> 3	< 1	1-2	> 2	< 3	3-4	> 4	< 11	≥ 11
Ma.-To. ...	4	47	49								
Fredag				29	41	30					
Lørdag							10	30	60		
Søndag										59	41

Ikke branchebestemt

Ugedag	Timer				Timer		Timer			Timer	
	< 3	3-4	4-6	> 6	0-1	> 1	< 6	6-8	> 8	< 11	≥ 11
Ma.-To. ...	30	34	34	2							
Fredag					49	51					
Lørdag							55	42	3		
Søndag										58	42

Kilde: Bilagsbind, dispensationspraksis, tabel 18.

Oversigten øverst på siden viser, ved hjælp af tidsintervaller, hvilket timetal der oftest søges om.

Fødevarer.

Det fremgår af oversigten, at for så vidt angår mandag-torsdag søger de fleste fødevarerbutikker om en ekstra butikstid på mellem 4 og 6 timer, nemlig ca. 44 pct. Om fredagen ansøges hyppigst om 1-2 timers ekstra butikstid, i 58 pct. af tilfældene, i weekenden søges om lørdagen enten om 3-4 timer ekstra, 31 pct., eller 6-8 timer, 40 pct., medens man om søndagen søger at holde åbent hele dagen, 51 pct.

Beklædning, boligudstyr, isenkram.

Denne branchegruppe, som fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder, har et lidt

andet mønster end fødevarerbranchen. Fra mandag til torsdag søger man fortrinsvis om 2-3 timers ekstra butikstid, 47 pct. af ansøgningerne. Fredag er tendensen den samme, idet der i 41 pct. af tilfældene søges om 1-2 timers ekstra butikstid. Om lørdagen er der næsten lige mange, der søger om 3-4, 5-6 eller 7-8 timers ekstra butikstid, ca. 30 pct. pr. interval. Endelig ønsker man om søndagen at holde åbent hele dagen, 41 pct. af ansøgerne, resten er jævnt fordelt på de øvrige intervaller.

Ikke-branchebestemt.

Her viser der sig følgende billede: mandag-torsdag: 34 pct. søger om 3-4 timer ekstra, 34 pct. om 5-6 timer. Fredag: 49 pct. søger om 1 time, 48 pct. om 2 timers ekstra butikstid. Lørdag: 31 pct. søger om 3-4

timer, 42 pct. om 6-8 timer. Endelig er der søndag, hvor 42 pct. af ansøgerne ønsker at holde åbent hele dagen.

Oversigten illustrerer strukturforskellene mellem de tre branchegrupper. Der er en tendens til, at fødevarerbranchen og gruppen ikke branchebestemt søger om flere timer end gruppen »beklædning, boligudstyr, isenkram«. Årsagerne hertil er, at man i brancher med varige forbrugsgoder ikke har samme behov for længere butikstid som de øvrige brancher, der i høj grad satser på feriegæster. Desuden betyder personalets sammensætning en del. »Fødevarer« og »ikke branchebestemt« benytter for en stor del ufaglært arbejdskraft (ofte skolebørn og studerende) uden for den normale butikstid, medens »beklædning, boligudstyr, isenkram« benytter faglært arbejdskraft til betydeligt højere omkostninger.

For mange af forretningerne i »sommerlandet« vil en evt. liberalisering af lukkeloven derfor ikke betyde nogen personalemæssige ændringer. Man har kun åbent i turistsæsonen og er allerede nu afhængig af såkaldt »løs« arbejdskraft. Betydningen for andre forretninger skal ikke vurderes her.

Sammenhængen mellem butikstype og det antal timers ekstra butikstid, der søges om. Det er de diskbetjente butikker, der søger om de længste butikstider, uafhængig af ugedag. Kiosker ligger øverst med hensyn til antal timers ekstra butikstid.

Der er mange årsager til dette, men blandt de vigtigste kan nævnes denne butikstypes store udbredelse inden for branchegrupperne »fødevarer« og »ikke branchebestemt«.

Der er en del variation fra amt til amt afhængig af de lokale forhold, som spiller ind. Som et specielt tilfælde kan fremhæves den del af Sønderjyllands amt, som ligger ved den dansk-tyske landgrænse. Her har man søgt om dispensation til kl. 23.00 alle ugens dage, uafhængigt af butikstype.

Sammenfatning

Afgørelsen af, om der skal gives dispensation i medfør af lukkelovens § 7 træffes af kommunalbestyrelserne med mulighed for

anke til et særligt nævn, der skal sikre en rimelig ensartet praksis landet over.

Den foreliggende undersøgelse har til formål at belyse dispensationspraksis, herunder også spørgsmålet om denne praksis er ensartet. Det kan konstateres, at der er problemer i denne forbindelse. Der sker således en vis forskelsbehandling fra område til område. Særlig markant er forskellen mellem henholdsvis Jylland og Københavns/Sjælland.

Gennemgangen tyder på, at kommunerne ikke har tilstrækkeligt kendskab til indholdet af ankenævnets afgørelser, samt at ankenævnet i mange tilfælde synes at fortolke bestemmelserne i cirkulæret af 17. juni 1970 om lukkelovens § 7 snævrere end kommunerne.

Af undersøgelsens øvrige resultater skal nævnes, at der er afsløret behov for ekstra butikstider på de områder, hvor loven åbner mulighed. Behovet er næppe dækket med den nuværende ordning, idet visse af punkterne i § 7 fortolkes ret snævert. En lempelse af dispensationsadgangen ville imidlertid øge faren for konkurrenceforvridning; særligt ville dette være tilfældet, hvis der skal gives speciel tilladelse i hvert enkelt tilfælde.

Ansøgningerne indsendes fortrinsvis af enkelte næringsdrivende. Kun i ganske få tilfælde kommer initiativet fra kommunalbestyrelsen eller lokale organisationer.

De givne dispensationers fordeling på brancher svarer i store træk til den officielle statistiks, blot vejer gruppen »ikke branchebestemt« lidt tungere i dispensationsundersøgelsen, fordi dispensationsadgangen fortrinsvis udnyttes i sommer- og ferieområder, hvor der er mange kiosker og souvenirbutikker.

Fordelingen på butikstyper afviger en del fra den officielle statistiks opgørelse for hele landet, idet de mindre typer, »diskbetjent«, »kiosk« og »anden type« udgør en meget stor del af ansøgerne.

Det antal timer og de ugedage, man ønsker at holde ekstra butikstid, varierer både med branche og butikstype. Fødevarerbranchen ønsker ekstra butikstid hele ugen i de perioder, der søges om; det samme gælder for en stor del af de ikke branchebestemte butikker, medens gruppen »beklædning, boligudstyr, isenkram« fortrinsvis søger i for-

¹⁾ Omfatter Københavns og Frederiksberg kommuner samt Københavns amtskommune.

bindelse med særlige begivenheder, f. eks. i en weekend eller en enkelt hverdag. Fødevaregruppen og ikke branchebestemt søger gennemgående om flere timer pr. dag end de øvrige grupper.

Undersøgen synes - alt taget i betragtning - at vise, at en dispensationsadgang som den foreliggende er vanskelig at administrere på en tilfredsstillende måde.

Oversigt over den retlige regulering af butikstider i nogle fremmede lande¹⁾

Europa

Belgien.

Belgien har pr. 1. marts 1974 fået en ny lukkelov. Inden da fandtes der ingen egentlig lukkelov, men kun, som i Frankrig, en arbejdstidslovgivning og fritidslovgivning; den almindelige butikstid var kl. 9-21.

Ifølge den nye lov er reglen den, at forretningerne skal være lukket før kl. 5.00 og efter kl. 21.00 om fredagen eller dagen før en helligdag, og at der skal være lukket før kl. 5.00 og efter kl. 20.00 de øvrige dage. Undtaget fra disse regler er bl. a. hoteller, restauranter, salg af tobak, blomster og aviser. Disse undtagelser kan ændres administrativt enten for hele landet eller for en eller flere regioner, eventuelt for bestemte perioder.

Bestemmelserne finder ikke anvendelse på turistcentre og kursteder, idet der her kan fastsættes perioder, i hvilke afvigelser kan finde sted.

Ved kongelig anordning kan det fastsættes, at de lokale myndigheder under særlige, forbigående omstændigheder kan dispensere fra loven. Denne dispensation må ikke overstige 15 dage pr. år i hver kommune eller kvarter.

På tilsvarende måde kan der efter anmodning fra erhvervsorganisationerne tilstås dispensation fra loven, når »den almindelige interesse« kræver det.

England.

Butikstiden reguleres ved en lov af 1950, som er anvendelig på al detailhandel. Efter loven skal forretningerne lukke senest kl. 18.00, på en af hverdagene dog senest kl. 21.00 (»den sene dag«, der ligger om lørdagen, medmindre de lokale myndigheder fastsætter andet). En dag ugentligt skal der luk-

kes senest kl. 13.00 (dagen vælges af de forretningsdrivende selv).

De lokale myndigheder kan ændre disse tider og dage for hele områder eller en del heraf samt for alle forretninger eller en bestemt slags forretninger. I praksis lukker de fleste forretninger mellem kl. 17.30 og 18.00. Den dag, hvor det er tilladt at holde åbent længere, varierer lukketidspunktet, og en del forretninger lukker først kl. 20-21.

På søndage skal forretningerne være lukkede; dette gælder dog ikke salg af blomster, tobak, mælk m. v. Reglen kan med tilladelse fra de lokale myndigheder fraviges i et begrænset antal søndage, hvis området besøges af turister.

De lokale myndigheder kan desuden give tilladelse til, at forretninger holder åbent til kl. 10 om søndagen med salg af f. eks. brød og konditorivarer.

Visse dele af detailhandelen falder ikke ind under lukkelovens bestemmelser om almindelig butikstid og om tidligt lukketidspunkt en gang om ugen. Undtaget i den første henseende er bl. a. restauranter, salg af tobak, salg i teatre, biografer og koncertsale af forfriskninger m. v.

Som eksempel på undtagelse fra bestemmelsen om det tidlige lukketidspunkt en dag om ugen kan nævnes salg af aviser, kød, fisk, mælk, grønsager m. v.

Finland.

Indtil 1. august 1969 reguleredes butikstiden i Finland af en lov af 1946, ifølge hvilken hovedreglen var den, at forretningerne måtte holde åbent hverdage mellem kl. 8.00 og 18.00, lørdage og dage før kirkelige højtidsgange o. lign. mellem kl. 8.00 og 17.00; søndag skulle der være lukket.

¹⁾ Udarbejdet af sekretariatet, bl. a. på grundlag af oplysninger indhentet fra ambassader i de påvældende lande.

Den 1. august 1969 trådte en ny lov i kraft, som gav mulighed for en ikke ubetydelig forlængelse af butikstiden.

Den ny lov stipulerer følgende maksimale butikstider: hverdage kl. 8.00-20.00; lørdage og dage før helligdage kl. 8.00-18.00; søndage og kirkelige højtidsdage skal der være lukket, dog kan blomsterhandler have åbent fra kl. 8.00 til 18.00. Loven gælder blandt andet ikke for apoteker, salg til rejssende i lufthavne, i havneområder, beregnet udelukkende for udenlandsk trafik, kiosker og automathandel, torvehandel, hoteller og restauranter, handel med motorbrændsel o. lign. samt servicestationer og bilværksteder.

Under den tidligere lov havde de kommunale myndigheder mulighed for inden for visse grænser at fastsætte lokale forskydninger i butikstiden, og dispensation fra bestemmelserne kunne bevilges af socialministeriet. De kommunale myndigheders kompetence er ophævet i den nye lov. Dispensation fra de i loven gældende bestemmelser kan nu kun bevilges af handels- og industriministeriet og kun, såfremt »særlige gode grunde« foreligger.

En undersøgelse foretaget i september 1969, dvs. ca. 1 måned efter lovens ikrafttræden, viste, at der for et mindre antal forretningers vedkommende var sket en forskydning af åbningstidspunktet fra kl. 8.30 til 9.00. Lukketidspunktet, der før den nye lovs ikrafttræden typisk var kl. 17.00, er om fredagen i stor udstrækning blevet ændret til kl. 20.00, et forhold, der i en vis udstrækning også gør sig gældende på ugens øvrige dage, dog især mandag. Af 1.307 adspurgte forretninger havde 493 forlænget deres butikstid.

Hvad angår nyansættelser på grund af forlængelsen af butikstiden viser undersøgelsen, at stigningen i heltidsansatte har været meget begrænset (ca. 1,5 pct.), mens stigningen i deltidsansatte har været på næsten 40 pct. (i varehuse).

Frankrig.

I Frankrig findes ingen egentlig lukkelov, men butikstiden reguleres indirekte dels af arbejdstidslovgivningen, dels af loven om ugentlig fritid.

Fritidslovgivningen bestemmer, at der hver uge skal gives en lovpligtig hviletid på

24 sammenhængende timer. Denne fritid bør i princippet gives om søndagen. Forretninger, der forhandler fødevarer, kan dog holde åbent søndag formiddag, ligesom præfekten på arbejdsgiverens anmodning kan bemyndige ham til at holde åbent om søndagen. Som det vil ses, er de forretningsdrivende ikke forpligtet til at holde lukket på samme dag, men overenskomster mellem arbejdsgiverforeninger og fagforeninger i en given branche kan gribe ind i fastsættelsen af den egentlige fridag, og af hensyn til konkurrencen kan præfekten på begæring af de nævnte organisationer beordre lukning for publikum af alle forretninger i branchen på den egentlige fridag, som er fastsat i overenskomsten.

Med en lov af 1936 om 40-timers arbejdsugen fastsættes arbejdsdagens længde for detailhandelen. Tiden kan fordeles lige- eller ulige over 5-6 dage.

Da der ikke findes retsregler, som regulerer selve butikstiden, kan en forretningsindehaver, som selv står i sin forretning, i princippet åbne og lukke, når han vil. Arbejdstiden for de ansatte er inden for visse rammer et forhandlingsspørgsmål mellem fagforeningerne og brancheorganisationerne.

I Paris gjaldt i 1970 følgende: Levnedsmiddelforretninger skal være lukkede én dag om ugen, mandag eller søndag. For bagerier er der specielle bestemmelser: Bageriforbundet opstiller lister for forskellige bydele, således at højst $\frac{1}{3}$ af bagerierne i det samme distrikt er lukket samtidigt. Dette gælder også søndage. Isenkram-, farvehandel-, sko-, parfume- og tøjforretninger samt apoteker og frisørsaloner skal være lukkede om søndagen; der er dog mulighed for at søge om til-ladelse til at have lukket om mandagen. For de øvrige forretninger findes der ingen bestemmelser om, at de skal være lukkede på bestemte dage. I princippet kan de således have åbent på alle dage.

Holland.

I Holland gælder forretnings-lukkeloven af 1951. Forretning defineres som »ethvert for publikum tilgængeligt rum, hvor der sælges varer til enkeltpersoner«.

Loven kan således anvendes ikke blot på almindelig butikshandel, men også på apoteker, forretninger, som kun sælger is o. l., forretninger, som udelukkende eller hovedsage-

ligt sælger aviser og tidsskrifter, forretninger i stationsbygninger, ved jernbaner og flyvepladser for udenrigstrafik og flere andre steder. Frisørsaloner og fotoatelierer er forretninger i lovens mening, og regeringen kan i øvrigt forordne, at loven også skal gælde andre steder. Uden for loven falder salg i museer samt salg fra forretninger, som kun sælger madvarer og alkoholfri drikke til foræring på stedet.

Ifølge loven er det forbudt at holde forretninger åbne om søndagen. På hverdage må der ikke holdes åbent før kl. 5 og efter kl. 18. I tilslutning til visse helligdage kan samtlige forretninger dog holde åbent til kl. 21. Endvidere kan regeringen tillade, at visse forretninger på hverdage kan holdes åbne til senest kl. 19. Salg ved dørene er undtaget fra disse regler.

Kommunerne kan bestemme, at forretninger én dag om ugen må holdes åbne til kl. 22, dog ikke lørdage. Sådanne tilladelser, der er blevet givet i stort omfang, kan gælde alle eller visse forretninger og i forskellige dele af kommunen kan butikkerne være åbne om aftenen på forskellige dage.

Der er i lovgivningen hjemmel til, at kommunerne kan meddele dispensation fra de almindeligt gældende regler, f. eks. i forbindelse med markeder m. v. Kommunerne kan dog højst give tilladelse til videre butikstid i tilsammen 21 hverdage om året. Kræves der udvidet butikstid i et større antal dage, f. eks. ved salg af blomster ved sygehuse m. v., kan kommunen også give tilladelse hertil. En sådan beslutning skal dog godkendes af regeringen. Magistraten kan give enkelte forretninger dispensation til udvidet butikstid ved specielle arrangementer med kulturelt eller socialt formål, f. eks. udstillinger.

Kommunerne kan endvidere fastsætte, at forretninger skal holdes lukkede mandag før kl. 13 eller mandag, tirsdag eller onsdag efter kl. 13. Flertallet af kommuner har taget en sådan beslutning om halvdagslukning, hvilket i almindelighed betyder, at varehuse og forretninger, som ikke sælger levnedsmidler, skal holdes lukkede mandag formiddag. Kommunerne kan give dispensation fra bestemmelserne om halvdagslukning.

Ambulant handel er i princippet forbudt på søndage samt skal på hverdage foregå mellem kl. 5 og kl. 19. Ved ambulant handel

forstås både handel ved dørene og salg fra faste stande og kiosker. I forbindelse med visse helligdage kan salg ske indtil kl. 21. Kommunerne kan give tilladelse til udvidet butikstid, dels til kl. 22 én dag om ugen og derudover højst 21 dage om året.

Irland.

Lukkeloven i Irland bemyndiger ministeren for industri og handel til at udfærdige såkaldte »orders«, som kan regulere butikstiden for alle forretninger i et bestemt område eller bestemte forretnings typer. En »order« må ikke fastsætte lukketidspunktet tidligere end kl. 18.00 og kan ikke indeholde regler om en egentlig lukkedag. Undtaget fra disse regler er restauranter, apoteker, salg af forfriskninger m. v. Siden lovens ikrafttræden i 1938 er der blevet udstedt 29 »orders«, som rammer 1.700 forretninger ud af de 27.500, som hører ind under loven.

1 hverdag ugentligt skal forretningerne lukke senest kl. 13.00.

De forretningsdrivende kan selv bestemme, på hvilken dag, men skal på foreskreven måde offentliggøre, hvilken dag, samt give myndighederne besked. Restauranter, apoteker, salg af forfriskninger m. v. er ligeledes undtaget fra disse regler, og i øvrigt kan/og er reglerne blevet fraveget ved en »order«.

Med visse undtagelser forbyder loven al handel om søndagen. Denne regel kan fraviges ved en »order« fra ministeren, og da loven trådte i kraft i 1938, var der så stor protest, at hele landet ved en sådan »order« blev erklæret for undtagelsesområde. I praksis er der dog ingen søndagshandel.

De almindelige åbningstider i Irland er fra kl. 9.00 til 18.00 med en hel eller en halv ugentlig lukkedag onsdag eller torsdag.

Italien.

Indtil sommeren 1971 var den gældende lov på området en ganske kort rammelov, der overlod det til præfekten, dvs. regeringens repræsentant i den enkelte provins, at udfærdige dekretter om butikstid, dage på hvilke butikkerne skal holdes lukket, m. v.

Ved en lov af 28. juni 1971 blev loven ændret således, at det ikke længere er præfekterne, men regionerne (der omfatter flere provinser, og hvis styre er folkevalgt), der skal fastsætte butikstidsbestemmelserne. Re-

gionerne skal høre de faglige sammenslutninger, men er ikke bundet af disses stilling. Loven foreskriver, at alle forretninger skal være lukket på søn- og helligdage, dog vil brødsalg kunne være åbne om formiddagen på søgnehelligdage. Ud over søndagen skal der ugentlig være en dag med halv butikstid, som skal være den samme for hver enkelt kategori, og som fastsættes ved dekret af regionen. Den ugentlige butikstid fastsættes til i alt 44 timer, men regionen vil kunne træffe særlige bestemmelser om udvidet butikstid i turistområder, langs motorveje m. m.

I 1971 blev der desuden vedtaget en lov, efter hvilken der er indført pligt til én dag om ugen at holde kafeer, barer, mælkeudsalg, konditorier, ølhandeler, restauranter o. lign. lukkede.

Norge.

Loven om lukketid for udsalgssteder af 1913 pålægger kommunalbestyrelserne i byerne at fastsætte lukkevedtægter og giver kommunalbestyrelserne på landet adgang til at fastsætte en sådan vedtægt.

Vedtægten skal som regel fastsætte de klokkeslæt, inden for hvilke vedkommende udsalgssteder skal holdes lukket, og kan fastsætte forbud mod at holde udsalgssteder åbent på visse dage om året eller mellem visse klokkeslæt på disse dage. Loven indeholder ingen begrænsning af de klokkeslæt, inden for hvilke kommunalbestyrelserne kan påbyde forretningsstederne at være lukket.

Tiderne kan fastsættes forskelligt for forskellige forretningsgrene, forskellige årstider og forskellige dage i ugen, men skal inden for samme branche omfatte alle og være ens for alle handlende.

Vedtægterne varierer noget fra kommune til kommune; i de fleste tilfælde ligger den tilladte butikstid mandag til fredag mellem kl. 8.00 (8.30) og kl. 18.00. Almindeligvis lukkes mandag-fredag kl. 17.00, lørdag kl. 15.00.

Dispensation fra loven for kortere tidsrum meddeles af amtmanden, for en enkelt lejlighed af lensmanden (på landet) eller af politimesteren (i byerne).

Det har i de senere år været overvejet at ændre den gældende lovgivning.

Schweiz.

Der findes ingen egentlig lukkelov for hele

Schweiz, men en lov af 1964 bestemmer, at forretningspersonalet skal have fri om søndagen eller som kompensation for sit arbejde om søndagen have fri en anden dag. Efter den nævnte lov skal de forretningsansatte desuden hver uge have fri en halv hverdag. Forretningernes butikstider reguleres i stedet af kantonforfatningerne, og i en del tilfælde er beslutninger om åbningstider udlagt til kommunerne. Butikstiden varierer således fra kanton til kanton og til tider fra kommune til kommune inden for samme kanton.

I *kantonen Zürich* gælder en rammelov, inden for hvilken kommunerne har en vis kompetence. Ifølge loven må forretninger på hverdage være åbne fra kl. 6 til kl. 19. Dagen før en søn- eller helligdag skal der lukkes senest kl. 16.

Bortset fra blomsterforretninger, kiosker, bagerier m. v. skal der være lukket på søn- og helligdage.

De i loven fastsatte tider kan af kommunerne udvides med 1 time eller indskrænkes, ligesom kommunerne kan bestemme, at der 1 gang ugentligt - dog ikke dagen før en helligdag - kan være åbent til kl. 21.

Endelig kan kommunerne ved særlige lejligheder dispensere fra reglerne.

I *kantonen Bern* er kommunerne berettiget til at regulere butikstiden. I *Bern kommune* er det således bestemt, at fra mandag-fredag må cigar- og avis kiosker være åbne til kl. 20, frisørsaloner til kl. 19 og øvrige forretninger til kl. 18.30. På lørdage og dagen før helligdage henholdsvis til kl. 19, kl. 18.30 og kl. 17. Der skal ugentligt være en halv dag uden butikstid, således at levnedsmiddelforretninger skal være lukkede efter kl. 13 om onsdagen, frisørforretninger mandag efter kl. 13 og alle andre forretninger skal være lukkede indtil kl. 14 om mandagen. Med undtagelse af bagerier, avis kiosker, fotografer m. v. skal der være lukket om søndagen.

I *kantonen Basel* må der være åbent fra kl. 6.30 til kl. 18.30, dagen før en helligdag til kl. 17. Søndagshandel er i hovedsagen forbudt.

Vesttyskland.

I Vesttyskland er butikstiden reguleret ved en lov af 1956. Loven, der er en forbundslov, gælder i princippet for samtlige detail-

udsalgssteder; udsalgsstederne skal være lukkede for salg til kunder:

1. på søn- og helligdage,
2. fra mandag-fredag til kl. 7.00 og fra 18.30 og
3. på lørdage til kl. 7.00 og fra kl. 14.00, den første lørdag i hver måned dog først fra kl. 18.00. Særlige regler gælder for salg af aviser, blomster, frisørsaloner, apoteker, benzinstationer m. v.

Ifølge loven kan forbundsregeringen forordne, at forretninger, som sælger mælk og mejeriprodukter, bageri- og konditorivarer, frisk frugt, blomsterforretninger og aviskiosker må holdes åbne en vis tid på søn- og helligdage for salg af sådanne varer. Det er sket ved en forordning af 1957, efter hvilken følgende forretninger må være åbne om søndagen, nemlig: mælkeforretninger 2 timer, forretninger, som sælger og fremstiller konditorivarer 2 timer, blomsterforretninger 2 timer samt salg af aviser 5 timer.

På udflugts- og rekreatiionssteder med særlig stærk turisttrafik kan delstatsregeringerne forordne en udvidet butikstid for salg af visse varer, eksempelvis badeartikler, mælk og mejeriprodukter, blomster og forfriskninger.

Den faktiske butikstid falder stort set sammen med de i loven fastsatte; dog åbner de fleste forretninger ikke kl. 7.00, men først mellem kl. 8.00 og 9.00. På landet, i mindre byer og i udkanten af storbyerne er det almindeligt at holde 1 å 2 timers midagslukning, og hos mindre detailforretninger (med indtil 4 beskæftigede) er der en tendens til at lukke kl. 18.00.

Østrig.

Ifølge den østrigske lukkelov skal forretningerne på hverdage undtagen torsdag være lukket fra kl. 18 til kl. 7.30, levnedsmiddelforretninger skal dog kun være lukkede fra kl. 18.30 til kl. 6.30. Udsalgssteder, hvorfra sælges mælk og brød, må åbne tidligere. De lokale myndigheder kan imidlertid fastsætte anden butikstid, dog således at denne højst må ændres med 1 time til hver side, eller at der højst må fastsættes en afbrydelse på 2 timer i butikstiden.

Om torsdagen skal forretningerne være lukket efter kl. 13; dog kan de lokale myndigheder forordne, at denne bestemmelse i stedet skal gælde onsdag eller lørdag. Ligeledes kan man lokalt fastsætte lukketidspunktet på disse dage inden for tidsrummet fra kl. 12 til kl. 14-15.

Reglerne om denne »halve« dag gælder ikke for salg af blomster, frugt m. v., og de lokale myndigheder kan i grænseområder lave særlige forordninger.

Hvor forbrugernes indkøbsvaner gør det nødvendigt, kan de lokale myndigheder give tilladelse til, at den almindelige butikslukketid fraviges. Dette kan ske ved campingpladser, badepladser m. v.

Ved messer, festspil o. lign. kan de lokale myndigheder fastsætte senere lukketidspunkter end ellers, om lørdagen dog senest kl. 18 og på de andre hverdage senest kl. 20.

Undtaget fra lukkelovens bestemmelser er salg af forfriskninger i teatre, kongresbygninger og sportspladser, ligesom salg på baneårde af blomster, rejsetoiletartikler m. v. er undtaget.

Amerika

U.S.A.

Der findes ingen føderal lovgivning vedrørende butikstiden i USA. På delstats- og frem for alt på lokalt niveau findes der imidlertid en række bestemmelser, der dels er religiøst dels kommercielt motiverede. Der findes heller ikke frivillige arrangementer inden for brancheorganisationerne el. lign., der regulerer butikstiden, da sådanne aftaler kunne komme i konflikt med antitrustbestemmelserne.

Butikstiden varierer stærkt i de forskellige delstater og endog i forskellige kommuner inden for en delstat. Selv inden for én kommune kan butikstiden variere. Søndagslukning er det almindeligste i øststaterne, mens det i en turiststat som Florida er tilladt at holde åbent om søndagen. I Texas må en butik være åben om søndagen, hvis den er lukket om lørdagen. I New Jersey er bestemmelserne om søndagsåbning meget mindre strenge i turistområder end i de øvrige dele af staten. Lukkelovgivningen i Pennsylvania påbyder enhver forretning, som beskæftiger mere end 10 personer, at holde lukket om søndagen. Supermarkeder, drug-stores og ra-

batvarehuse synes dog i almindelighed i alle stater at holde åbent om aftenen og på søndage.

Udviklingen er gået mod udvidet åbnings-tid, og de store rabatkæder har været norm-givende her. Således kan flertallet af de større forretningskæder, med eller uden en omgåelse af bestemmelserne, i dag holdes åbne om søndagen i den ene eller anden form.

Canada.

Lukkelovgivningen i Canada ligger på 3 forskellige niveauer, nemlig på føderalt, provin-sielt og kommunalt plan.

Den vigtigste lovgivning på føderalt plan er »Lord's Day Act«, som regulerer butiksti-den på søndage.

Al anden lovgivning er reguleret på pro-vinsielt plan, men de fleste steder er regule-ringerne delegeret videre til by- og kommu-nestyre.

I provinsen *Nova Scotia* har de lokale myndigheder således ret til at bestemme, at forretningerne skal være lukkede for publi-kum på bestemte dage i nærmere bestemte perioder eller hele dagen.

I *Ontario* er reglerne udformet således, at kommunerne kan fastsætte, at der skal være lukket mellem kl. 18 og kl. 5. Kommunerne kan desuden fastsætte, at der en dag ugent-ligt skal være lukket mellem kl. 12.30 og 5.00. Endelig har kommunerne efter reg-lerne ret til at fastsætte en ugentlig dag, hvor butikkerne skal være lukkede.

I provinsen *Quebec* er man derimod med en lov af 1969 gået bort fra en sådan delege-ring og har fastsat generelle butikstider for forretningerne i alle provinsens kommuner. Efter disse regler må der mandag, tirsdag og onsdag åbnes kl. 8.30 og lukkes kl. 18.00; torsdag og fredag kl. 8.30 og kl. 21.00; lør-dag kl. 8.30 og kl. 17.00; men det er tilladt at holde åbent i kortere tidsrum end de nævnte.

I princippet gælder reglerne for al detail-handel i Quebec, men foruden apoteker, to-baksudsalg m. m. er kolonialvare- og fødeva-reforretninger undtaget, såfremt personalet (inkl. familiemedlemmer) ikke overstiger 3 personer.

For alle provinser gælder, at tobakskio-sker, restauranter m. v. i reglen er undtaget fra bestemmelserne.

Særligt om Sverige¹⁾

Den svenske lukkelovgivnings ophør

Den tidligere svenske lukkelov fra 1966, der gjaldt i perioden 1. januar 1967 til 31. december 1971, angav som den normale butikstid tidsrummet fra kl. 8.00 til kl. 20.00 på almindelige hverdage.

I de tilfælde, hvor det var særligt påkrævet af hensyn til almenhedens interesse, havde kommunen mulighed for at dispensere.

Endvidere var der en række undtagelser fra loven. F. eks. var salg fra apoteker, automatsalg, salg til rejsende på skib og i tog, salg af egne jordbrugsprodukter m. v. undtaget.

Endelig var der åbnet mulighed for, at forvaltningen kunne undtage salg af kunst, salg fra restaurationer og konditorier, kiosk-salg, salg af blomster samt salg af benzin.

To år før lovens udløb nedsattes en sagkyndig komité, der fik til opgave at udarbejde en betænkning om, hvorvidt man fortsat skulle have en lukkelov i Sverige, og hvilket indhold en sådan lov i givet fald skulle have.

Komiteens flertal indstillede i betænkningen »Fri affärstid« 1971: 33, at lovgivningen vedrørende butikstiden ophørte, og dette blev resultatet, således at lukkeloven ophævedes med virkning fra 1. januar 1972.

Med henblik på at følge og bedømme udviklingen nedsatte regeringen samtidig et

»Affärstidsnämnd«, foreløbig for en periode af 3 år. Nævnet består af repræsentanter for de ansatte og for konsumenterne under ledelse af en upartisk formand. Såfremt nævnet finder, at udviklingen i nogen henseende går i en fra almene synspunkter uønsket retning, påhviler det nævnet at orientere regeringen herom. Affärstidsnämnden har med henblik på at løse sin opgave rekvireret en række undersøgelser hos Handelns Utredningsinstitut vedrørende:

- a) Den faktiske butikstid
- b) Arbejdstider og andre ansættelsesvilkår
- c) Prisniveaue
- d) Handelens struktur.

Det følgende afsnit hviler især på den såkaldte »Snabbstatistik« der illustrerer udviklingen for så vidt angår de under a) og b) nævnte områder²⁾. De under c) og d) nævnte områder er behandlet i undersøgelsen »Affärstiderna på 13 typorter«, der er omtalt i afsnittet vedrørende detailhandelens struktur.

Oversigt over ændringer i den faktiske butikstid

Butikstiden på søndage.

Varehuse³⁾.

Det er i Sverige alene inden for varehussektoren, at der er sket væsentlige ændringer i butikstiden om søndagen siden lukkelovens

¹⁾ Udarbejdet af formandskab og sekretariat, dels på grundlag af en række svenske undersøgelser, navnlig fra Handelns Utredningsinstitut i Stockholm, dels på indtryk fra studierejser til Stockholm, Västerås, Göteborg og Malmö i august-september 1973.

²⁾ Snabbstatistikken hviler fra og med januar 1973 på et panel bestående 1.600 salgsenheder, som observeres hver fjerde måned, og et specialpanel omfattende 800 enheder (større butikker), fra hvem man indhenter oplysninger hveranden måned. I de større butikker (mindst 6 beskæftigede) var i alt knap 50.000 ansatte, heraf halvdelen i varehusene.

³⁾ Ved vurderingen af, om en butik skal klassificeres som varehus, lægges vægt dels på butikkens størrelse (I HUI: P371: 73 foreslås således 1.250 m²), dels på sortimentsbredden.

ophævelse. Udviklingen fremgår af nedenstående tabel:

Tabel 1. Andelen af varehuse med butikstid mindst 3 søndage i løbet af måneden.

	Pct.
November 1971	7
Januar 1972	14
Maj -	22
[uni -	32
Juli	18
August -	25
September -	23
Oktober -	29
November -	30
December —	29
Januar 1973	17
Februar -	17
Marts -	20
April -	19
Maj -	17
Juni -	15
Juli -	13
August -	12
September -	21
Oktober -	20
November -	21
December —	56
Januar 1974	14

Kilde: Affärstidsnämnden: Pressmeddelande 1974-04-01.

Det vil bemærkes, at man i foråret 1972 havde en kraftig stigning i antal varehuse med butikstid om søndagen kulminerende i juni med 32 pct. (feriesalg). I 1973 er antallet af butikker, der har butikstid om søndagen, betydeligt mindre på trods af, at søndagssalget af Affärstidsnämnden i almindelighed vurderes som værende lønsomt for de butikker, som har forsøgt sig. Medvirkende årsager til dette kan være, at der i Sverige har været en række demonstrationer mod butikker, der har holdt åbent om søndagen, og at det fra den svenske handelsministers side har været præciseret, at det ikke var meningen, at friheden til at holde åbent når som helst skulle udnyttes i videre omfang end forbrugernes behov tilsagde. Såfremt butikkerne ved hjælp af særlige søndagstilbud, opvisninger, servering af kaffe m. v. derfor søgte at øge søndagssalget på bekostning af salget i den almindelige butikstid,

^{b)} Fra 1972 40 timer.

måtte der forventes et regeringsindgreb. I Handelsanställdas Förbund mener man imidlertid ikke, at omfanget af butikkernes anvendelse af særlige attraktioner i forbindelse med søndagsåbningen er foruroligende. De eksempler, som visse af forbundets afdelinger har givet på forlystelser og ekstra varetilbud, menes ikke at hidrøre fra den kreds af varehuse og andre butikker, som jævnligt har åbent om søndagen, men snarere fra butikker, som engang imellem »tager chancen«.

I overensstemmelse hermed er det i samtlige besøgte butikker oplyst, at man lader de almindelige ugentlige tilbud, der fremkommer torsdag, gælde til og med søndag. Derimod vil specielle aktiviteter såsom artistoptræden m. v. kun blive anvendt i forbindelse med jubilæer og lignende.

Det er fremført, at de af de ansatte, der har været imod lukkelovens bortfald, synes at frygte, at arbejdstiden¹⁾ flyttes derved, at man åbner senere, undlader at holde midt-dagspause og til gengæld har længere åbent om aftenen og åbent om søndagen. Da i øvrigt organisationsgraden er relativt lav, kan det være svært at sikre, at de aftalte tillæg også trænger igennem i de mindre butikker.

Det er fra kooperationens side fremført, at medlemmerne nærer frygt for, at tillæggene for arbejde uden for sædvanlig forretningsstid fører til højere priser. Dette har været medvirkende til, at kun få af kooperationens butikker har åbent.

Visse forskelligheder gør sig i øvrigt gældende fra kæde til kæde. Tempo-butikkerne, der sammen med Wessels lavprisvarehusene ejes af Ählen og Holm-koncernen, synes således at være dem, der først og fremmest udnytter muligheden for at holde længe åbent, fulgt af EPA-butikkerne (der ejes af NK-Turitz-koncernen), og de såkaldte Kopmannavaruhuse. Den teori er blevet fremsat, at forskellen mellem Tempo og EPA skyldes, at EPA er en ældre kæde, og at visse af varehusene derfor i dag har en uhensigtsmæssig beliggenhed med hensyn til søndagssalg.

Kassesystemet spiller også en rolle. Såfremt man har udgangskasser, vil det således i mange tilfælde være muligt at klare sig med selve kassepersonalet, medens dette ikke kan lade sig gøre, hvor man har afdelingskasser.

Andre butikker.

Private købmandsbutikker (»Enskild livs-medel«) havde før lukkelovens ophævelse dispensation for 14 pct. af butikkerne, og tallet af butikker, der holder søndagsåbent, er ikke større i dag. Af de butikker, Handels Utredningsinstitut har været i forbindelse med inden for grupperne Kooperativa Forbundets fødevarebutikker (KF-livs), møbelbutikker, isenkram (jörn)¹⁾ samt herre- og damekonfektion, har kun 0-3 pct. benyttet sig af adgangen til at holde åbent om søndagen.

Åbningstidspunkt.²⁾

En lang række varehuse (størrelsesordenen 11 pct.) er gået over til at åbne kl. 9.30 i stedet for kl. 9.00. En tilsvarende bevægelse ses inden for møbelforretninger samt herre- og damekonfektion. Isenkram (jörn) arbejder traditionelt med noget tidligere åbningstidspunkter, og lidt flere synes at åbne kl. 8.00 i stedet for 8.30. 76 pct. af samtlige åbner dog først kl. 9.00 eller senere (uændret i forhold til tidligere).

Lukketidspunkt.

Varehuse.

Om lukketidspunktet kan det for varehusenes vedkommende oplyses, at man mandag-torsdag i knap halvdelen af tilfældene lukker kl. 18.00-18.30, i godt ¼ af samtlige tilfælde har man åbent til kl. 19.00-19.30, medens resten lukker kl. 20.00 eller senere. En svag tendens til forskydning mod senere lukketidspunkter kan iagttages. Om fredagen har halvdelen af varehusene åbent til kl.

20.00 eller senere, og flertallet af de øvrige til kl. 19.00-19.30. Såvel andelen, der lukker allerede kl. 18.00-18.30, som andelen, der holder åbent til kl. 20.00 eller senere, er gået lidt tilbage. Om lørdagen lukker 61 pct. kl. 15.00 eller senere. Dette indebærer ikke nogen ændring i forhold til tiden før lukkelovens ophævelse.

Andre butikker.

For Kooperationens fødevarebutikker (KF-livs) er der tale om en vis forskydning i retning af senere lukketidspunkter, men kun 13 pct. af butikkerne lukkede i oktober 1973 kl. 20.00 eller senere. Privatejede fødevarebutikker (Enskild-livs) har såvel før som efter lukkelovens ophævelse opereret med senere lukketider end KF-livs. Der er til gengæld ikke sket store ændringer i den forløbne periode.

Møbelbutikker lukker typisk tidligere, end de gjorde før. Tallene synes imidlertid at være underkastet en betydelig sæsonsvingning. Brancherne isenkram og herrekonfektion har ikke ændret lukketidspunkterne, medens der for damekonfektion synes at være en svag tendens til at lukke tidligere.

Det er relativt almindeligt at lukke midt på dagen inden for brancherne isenkram og møbler, medens f. eks. varehuse og damekonfektionsforretninger aldrig har lukket midt på dagen. Forandringerne over tiden synes ikke at være særlig store.

Butikstiden.

Neden for gengives en samlet oversigt over, hvilke ændringer i butikstiden, som de æn-

Tabel 2. Antal timer, der holdes åbent pr. uge.

Branche	År	1971				1972				1973				
	Måned	11	03	05	11	03	05	06	10	11	03	05	06	10
Varehuse		56	57	56	57	56	56	56	56	56	56	56	56	56
KF-livs		48	48	46	47	46	49	51	49	48	48	48	48	48
Enskild-livs		53	54	54	54	54	54	54	55	54	54	54	54	55
Møbler		49	49	48	49	49	47	46	48	49	49	47	46	48
Isenkram (jörn)		46	47	47	47	47	47	46	46	47	47	47	46	46
Herrekonfektion		49	49	49	48	48	48	47	48	49	49	49	48	48
Damekonfektion		50	49	49	50	49	49	48	49	50	50	50	49	50

Kilde: Snabbstatistiken Omg. 4:2 og Omg. 5:2.

¹⁾ »Iarn« omfatter i modsætning til »Bosättningsaffär« ikke varegrupperne glas og porcelæn.

²⁾ Kommentarerne i det følgende refererer til situationen i efteråret 1973.

drede åbningstidspunkter og lukketidspunkter har medført.

Det vil bemærkes, at butikstiden varierer ret meget fra branche til branche, nemlig fra 46 til 56 timer. Lukkelovens bortfald synes imidlertid ikke at have haft nogen indflydelse på den gennemsnitlige butikstid, måske bortset fra gruppen KF-livs, hvor talmaterialet imidlertid er spinkelt.

Omsættningens fordeling på ugens timer

Tal for, hvor stor en andel af den svenske detailhandelsomsætning, der ligger uden for de nuværende forretningstider i Danmark, foreligger ikke. En registrering af salget time for time er særdeles bekostelig, og kun søndagssalget har man derfor mere præcise beregninger for. I 1972 regner man med, at det samlede søndagssalg androg 200 mill. sv. kr. svarende til 0,4 pct. af den samlede omsætning ekskl. biler, benzin, spiritus og apotekervarer.

Salget på hverdagsaftenerne har man kun spredte oplysninger om. For et stormagasin i Stockholms centrum er det oplyst, at timen kl. 18.00-19.00 regnes for den bedste på dagen, hvis man har åbent til kl. 20.00, og at der i timerne mellem kl. 18.00 og 20.00 pr. time kommer mellem 0,9 og 1,8 pct. af ugens totale kundeantal. Mellem kl. 20.00 og 22.00 kommer der pr. time mellem 0,5 og 0,9 pct. af ugens totale kundeantal, og generelt finder man, at timerne mellem kl. 9.00 og 11.00 er dårligere end aften timerne. Et varehus i Göteborg oplyser, at ca. 40 pct. af salget ligger efter kl. 18.00 mandag-fredag og efter kl. 14.00 om lørdagen (hvortil kommer søndagssalget). Disse tal kan synes relativt store, men det må tages i betragtning, at kun få butikker udnytter adgangen til at holde åbent mandag-torsdag. Kun ¼ af varehusene lukker således kl. 20.00 eller senere, og mange af varehusene har kun åbent i afdelingen, der sælger fødevarer. Af de øvrige butikker udnyttes adgangen til først at lukke kl. 20.00 eller senere af en række fødevarerbutikker (knap 20 pct. af samtlige) og om mandagen af en række møbelbutikker (37 pct. juni 1973, faldende tendens), medens kl. 18.00-18.30 er den typiske lukketid for isenkram samt herre- og damekonfektion.

Begrebet varehuse omfatter bl. a. de ca. 30 lavprisvarehuse (stormarknader), der på grund af deres særlige omkostningsstruktur og sortiment (de varige forbrugsgoder) kan forventes i særlig grad at have fordel af en udvidet forretningstid. Oplysninger om salgets fordeling i lavprisvarehuse foreligger dog ikke. Det kan imidlertid oplyses, at 53 pct. af lavprisvarehusene havde lukket samtlige helligdage i maj-juni 1973 og kun 26 pct. havde åbent i 6 eller flere af helligdagene.

Virkninger på butiksstruktur og konkurrenceforhold

De virkninger, som bortfaldet af lukkeloven måtte have på butiksstrukturen, har ifølge oplysningerne fra Sverige endnu ikke været så kraftige, at en klar tendens kan iagttages. Der er dog holdepunkter for visse antagelser. Den omstændighed, at det fortrinsvis er de store varehuse, der har valgt at udvide butikstiden, må være til ugunst for de små butikker. Når således et enkelt lavprisvarehus uden for Stockholm om lørdagen har en omsætning på 1½ mill. kr., hvilket er mere end 85 pct. af Sveriges købmænd har på et helt år, må man regne med, at en del af denne omsætning tages fra de små. Det må derfor antages, at butikstidernes liberalisering er en faktor, der virker i retning af en yderligere forøgelse af koncentrationsgraden. Dernæst vil der sandsynligvis ske en forskydning til ugunst for omsætningen i byernes city områder, da lørdags-søndagsåbning er mest fordelagtig for forretninger beliggende i udkanten af byerne og med gode parkeringsforhold.

Samtidig har forsyningerne til de mindre bysamfund udviklet sig til at blive et sådant problem, at man har fundet det nødvendigt at yde statsstøtte via kommunerne i form af:

1. Tilskud til forsendelsesudgifter i forbindelse med husholdningernes hjemtagning af dagligvarer.
2. Investeringslån.
3. Garantier i forbindelse med varekreditter.

Loven herom (608 af 5. juni 1973) trådte i kraft den 1. juli 1973. Tilsvarende regler er endvidere undervejs i Finland.

Når der næppe kan konstateres ændringer i butiksstrukturen, skyldes det dels den korte periode, der er hengået siden lukkelovens bortfald, dels at de konkurrencemæssige virkninger, der udgår fra ændrede butikstider, er af begrænset rækkevidde, da allerede den tidligere svenske lukkelov indebar en væsentlig liberalisering. Derimod er der i tiden siden 1966 sket en betydelig mindskeelse i antallet af butikker. Der henvises herom til afsnittet om detailhandelens struktur. Iagttagelser foretaget i en middelstor by (Västerås), hvor nogle varehuse har søndagsåbent, andre ikke, viser, at der ikke i de varehuse, der ikke holder søndagsåbent, har kunnet konstateres nogen omsætningsnedgang som følge af de andres længere butikstider. Virkningerne af forlængede butikstider synes altså ikke at være så kraftige, at den enkelte butik vil være tvunget til at gå med, såfremt konkurrenterne ændrer deres butikstider.

Når der ikke længere eksisterer en offentlig regulering af butikstiden, er det en nærliggende mulighed, at de butiksdrevende i stedet på lokalt plan indgår aftaler med hensyn til denne. Det er da også overalt oplyst, at der i Sverige har været udfoldet initiativ på dette felt, men at vanskelighederne ved at få en aftale i stand har vist sig overordentligt store. Navnlig henviser man til, at det har været svært at få kæderne til at indgå bindende aftaler.

Selv om de fleste forsøg på aftaler ikke har resulteret i noget konkret, er det dog lykkedes i en del tilfælde. I Statens Pris- og Kartelnævn har man således kendskab til ca. 200 aftaler, der vedrører begrænsninger af butikstiden, men man er klar over, at der derudover eksisterer aftaler, der ikke er registreret. Størst interesse knytter sig til mulighederne for at indgå overenskomst vedrørende sådagsåbent i form af en rotationsordning. I mindre byer vil det således i adskillige tilfælde gælde, at det kan være lønsomt for et varehus at holde åbent. Hvis derimod flere gør det, vil ingen opnå en omsætning, der er stor nok til, at det kan betale sig. Den mulighed er da nærliggende, at man aftaler at holde åbent på skift. Der foreligger beretninger om, at man i mange byer har forsøgt at få en sådan ordning i stand, men kun i yderst få tilfælde er det lykkedes at få et system til at fungere. Derimod er der flere

eksempler på en helt anden type af aftaler, nemlig at butikkerne i en by bliver enige om alle at holde længere åbent i ganske bestemte perioder, f. eks. at arrangere en særlig markedsdag eller lignende.

Virkninger på omkostninger og priser

Lønomkostninger.

Detailhandelens personale er organiseret dels i Handelsanställdas Förbund, dels i Handelstjänstmannaförbundet. Sidstnævnte har dog kun ca. 4.000 medlemmer inden for detailhandelen. Handelsanställdas Förbund har oplyst, at der gælder følgende regler for ydelse af tillæg: 50 pct. fra kl. 18.00-20.00 mandag-fredag, 70 pct. fra kl. 20.00 og fremefter mandag-fredag, 100 pct. fra kl. 12.00 lørdag og dagen før helligdage og 100 pct. om søndagen. Heraf kan man imidlertid ikke udlede, at lønomkostningerne for en forretningsstime, f. eks. om søndagen, er dobbelt så stor som en time om hverdagen før kl. 18.00.

For det første klarer man sig om søndagen med et betydeligt mindre personale end normalt. En række funktioner som administration, lager og forsendelse kan således ligge helt stille, hvortil kommer, at man i selve butikken kan nøjes med færre, da f. eks. opfyldning på hylderne kan udsættes til om formiddagen den følgende dag, hvor kundetallet erfaringsmæssigt er lavt.

For det andet er det ofte således, at man i den udvidede butikstid anvender et helt andet personale - i varehusene ofte opdelt i to hold, der hver især arbejder hveranden uge. Medens man i den sædvanlige butikstid lægger vægt på at have faguddannet personale i alle afdelinger, er $\frac{4}{5}$ af arbejdskraften i den udvidede butikstid tidligere hjemmearbejdende husmødre, $\frac{1}{10}$ studerende og skoleelever, medens resten kommer fra kontor m. v. Da løntrinet er afhængigt af alder og anciennitet inden for faget, indebærer denne sammensætning af arbejdsstyrken, at man fortrinsvis opererer på de første trin af lønskalaen, og den gennemsnitlige omkostning pr. løntime i den udvidede butikstid er derfor ikke så meget større, som tillægget synes at vise. Eksempelvis kan det oplyses, at man for så vidt angår skolepiger har fået oplyst

satsen 16-17 kr., for voksne uden særlig erfaring 20-22 kr. og for faglærte 25-30 kr.

Kooperationen adskiller sig på dette punkt til en vis grad fra de andre kæder, idet man i højere grad søger at inddrage det faste personale i en søndagsturnus. Dette kan være en medvirkende årsag til, at man inden for Kooperationen stiller sig mindre positivt til at holde åbent om søndagen end i de private kæder.

Andre omkostninger.

Af de øvrige omkostninger vil en del være proportionale med salget, f. eks. emballage. Enkelte vil være specielt knyttet til den udvidede butikstid, f. eks. udgifter til bevogtning, medens andre som f. eks. husleje og inventaranskaffelser normalt vil være uafhængige af butikstiden. Det er dog oplyst, at der er tanker fremme om at fastsætte huslejen som en procent af omsætningen, og såfremt dette skulle blive almindeligt, vil kalkulerne naturligvis ændres væsentligt i negativ retning. Foreløbig er lovgivningen dog til hinder herfor.

Priser.

Der er endnu ikke offentliggjort nogen undersøgelse af den udvidede butikstids indflydelse på prisniveauet i Sverige. De butikker, der har åbent, har normalt heller ikke foretaget mere præcise beregninger af rentabiliteten specielt for den udvidede butikstid, men nøjes med at sammenholde bruttoavanceprocenten med de variable omkostninger: lønninger, emballage, reklame, vagt og lys m. v.

Dette er formentlig en for snæver betragtning. Det kan således for den enkelte butik ikke være uden betydning, om salget i den udvidede butikstid tages 1°) af butikkens salg i den øvrige forretningsstid, 2°) af salget i andre butikker tilhørende samme kæde eller 3°) om der er tale om et rent mersalg. I sidstnævnte tilfælde vil det endvidere ud fra samfundsmæssige betragtninger være af interesse, om salget blot tages fra konkurrenterne eller fra beløb, som alternativt ville have været anvendt til helt andre formål, f. eks. opsparing. Det salg, der blot er taget fra den almindelige butikstid, eller som er taget fra en anden butik i samme kæde (der under alle omstændigheder ville holde åbent), bør næppe indgå ved beregningen af rentabiliteten i den udvidede butikstid. På den anden side burde man måske tillægge en eller anden andel af indkøbene i den almindelige butikstid ud fra det synspunkt, at kunderne i den udvidede butikstid under besøget kan være blevet opmærksomme på varer, som de måske ikke køber i første omgang, men senere vender tilbage til.

For et varehus i Göteborg, der åbnede i 1967 og som har et salgsareal på ca. 5.000 m² og en årsomsætning på 60 mill. kr., har man således ved en stikprøveundersøgelse 1. april 1973 fået oplyst, at 33 (19 pct.) af de i alt 173 respondenter under besøget havde bestemt sig for et senere indkøb. Af de 33 havde de 29 også købt noget under det besøg i forbindelse med hvilket, de blev udspurgt. De indkøb, der var foretaget 1. april, fordelte sig i øvrigt på følgende måde:

Tabel 3. Respondenterne fordelt efter alder og størrelsen af det foretagne indkøb.

Indk. st.	Ikke indkøb		-20 kr.		21-50 kr.		50-100 kr.		101-		I alt	
	An-tal	Pct.	An-tal	Pct.	An-tal	Pct.	An-tal	Pct.	An-tal	Pct.	An-Pct.	tal
Alder												
25 år ...	4	(24)	25	(33)	16	(26)	2	(18)	2	(22)	49	(28)
26-35 år ...	5	(29)	31	(41)	16	(26)	4	(36)	4	(45)	60	(35)
36-50 år ...	3	(18)	11	(15)	11	(18)	2	(18)	2	(22)	29	(17)
51- ...	5	(29)	8	(11)	18	(30)	3	(28)	1	(11)	35	(20)
I alt	17	(100)	75	(100)	61	(100)	11	(100)	9	(100)	173	(100)
Pct.	10		43		35		6		5		99	

Kilde: Jan Musiolik og Harry Dahl - En kundstudie med lönsamhetsbedömning avseende söndagsöppet, 1973. (Utrykt)

Andre tabeller viser:

- at personer, der kom alene, samt selskaber bestående af mere end 3 personer, alle foretog indkøb.
- at 51 pct. benyttede bil, og 30 pct. kom til fods.
- at samtlige bilkunder, der benyttede parkeringshuset, også foretog indkøb.
- at 24 pct. af kunderne har mindre end 1 km til varehuset, men at samtidig 33 pct. har mere end 5 km.

- at 75 pct. købte fødevarer og 51 pct. udelukkende fødevarer.
- at 61 pct. af de respondenter, der foretog indkøb den nærmest foregående søndag, handlede i samme varehus.
- at 88 pct. svarede, at man kunne have foretaget indkøbet på en hverdag.

Nedenstående tabel belyser, hvor ofte søndagshandel forekommer.

Tabel 4. Hvor ofte handler kunderne om søndagen.

	Hver søndag		Hveranden søndag		Ng. søndage /md.		Enk. søndage /år		I alt	
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.
Handlede	15	(9)	17	(10)	52	(30)	72	(41)	156	(90)
Handlede ikke	—	—	1	(1)	5	(3)	11	(6)	17	(10)
I alt	15	(9)	18	(11)	57	(33)	83	(47)	173	(100)

Kilde: Jan Musiolik og Harry Dahl - En kundstudie med lönsamhetsbedömning avseende söndagsöppet, 1973. (Utrykt).

For et andet varehus, der har en omsætning på 20 mill. sv. kr. og en arbejdsstyrke på 60 personer, har man lavet et regneeksempel, hvor der regnes med, at der om søndagen holdes åbent i 5 timer, og at arbejdsstyrken kan reduceres til 12 personer. Under forudsætning af en lønsats på 30 kr. beregnes sær-omkostningerne pr. søndag, der holdes åbent, herefter til 1.800 kr. for personalet, hvortil kommer et beløb på 700-1.000 kr. til emballage, kraftforbrug, annoncering m. v. Er bruttomarginalen ca. 20 pct. og mersalget ca. 60 pct.¹⁾ af det totale søndagssalg, vil dette medføre, at det salg, der kan tilskrives, at man holder åbent om søndagen, skal være af størrelsesordenen 21-23.000 kr., for at særindtægter og særudgifter balancerer.

Vil man over en længere periode søge at isolere den udvidede butikstids indflydelse på priserne i op- eller nedadgående retning, løber man ind i vanskeligheder, fordi en række andre faktorer af betydning for prisdannelsen samtidig har varieret. Det gælder f. eks. importpriserne, lønsatser, arbejdssti-

den, høstens størrelse osv. Yderligere har et prisstop fra den 20. december 1972 betydet, at eventuelle tendenser til prisstigning i givet fald til dels vil komme til udtryk gennem en mindskning af fortjenstmarginalerne. Der er imidlertid ikke noget, der tyder på en almindelig tendens til prisstigning som følge af lukkelovens bortfald. Det bør dog nævnes, at det er oplyst, at der er enkelte steder, hvor der lægges 5 pct. på om søndagen.

Lønsomheden af forlængede butikstider

Når man rejser problemet, hvorvidt det kan betale sig at forlænge butikstiden, må dette spørgsmål først præciseres. Forestiller man sig således, at der er to varehuse i en mindre by, og det ene vælger at holde søndagsåbent, kan dette tænkes at være lønsomt i den forstand, at meromsætningen herved er større end meromkostningerne. Beslutter nu det

¹⁾ Rent faktisk skønnedes mersalget for det tidligere nævnte varehus isoleret betragtet at være af størrelsesordenen 73 pct., medens mersalget for den kæde, hvori varehuset indgik, alene var på omkring 52 pct., da også andre af kædens butikker havde åbent om søndagen.

andet varehus sig til også at holde søndagsåbent, kan dette være tabsgivende i den henseende, at det ikke opnår en omsætning, der er tilstrækkelig til at dække de øgede omkostninger, men det er lønsomt i den forstand, at man ville tabe endnu mere ved at lade være. Eller søndagsåbning kan tænkes at give en omsætning, der ikke er tilstrækkelig til at dække omkostningerne herved, men det trækker kunder til, hvorved der de øvrige dage opnås en omsætningsfremgang, der er tilstrækkelig stor til, at det alligevel kan betale sig at tage søndagsåbningen med.

En afgørelse af, om f. eks. søndagsåbning må anses for lønsomt, kan derfor nødvendigvis gøre ret komplicerede analyser. Der haves ikke kendskab til, at sådanne er foretaget, hvilket ikke er overraskende. Derimod kan det forundre, at der kun i ganske få forretninger er foretaget blot primitive analyser af, om søndagssalget er tilstrækkeligt til at dække meromkostningerne. Det følgende må derfor bygge på det almindelige indtryk, man har i de forskellige forretninger, kombineret med de få og ret enkle analyser, der faktisk er gennemført.

Det kan ikke undre, at der på dette mangelfulde grundlag ikke er enighed om, hvorvidt søndagsåbning er lønsomt. For de varehuse, der faktisk har åbent om søndagen, tyder informationen dog på, at dette stort set har været lønsomt. Dette hænger sammen med, at der arbejdes med stærkt begrænset personale om søndagen, idet man dels ikke åbner de særligt arbejdskrævende afdelinger, dels udelader alle hjælpefunktioner som regnskab, forsendelse, lager m. v. Ganske vist må dette arbejde i stedet udføres på almindelige hverdage, men som tidligere nævnt behøver dette ikke at medføre ekstra omkostninger, da man blot får en bedre kapacitetsudnyttelse de øvrige dage. Det er ligeledes anført foran, at selv om der ydes et betydeligt løntillæg for ubekvemme arbejdstider, betyder den omstændighed, at man om søndagen arbejder med mindre kvalificeret arbejdskraft, at det er begrænset, hvor meget højere lønomkostningerne bliver om søndagen. Da de faste omkostninger er meget betydelige for mange varehuse, indebærer udvidede butikstider den fordel, der ligger i en bedre udnyttelse af investeringerne. På grundlag af de foreliggende oplysninger må konkluderes, at det for de varehuse, der hol-

der åbent om søndagen, også er lønsomt i den forstand, at merindtægten herved overstiger meromkostningerne.

For mindre butikker er tilgængelige oplysninger meget spredte. Dette hænger sammen med, at lønsomheden af udvidet butikstid vil bero på butikkens beliggenhed og karakter, og først og fremmest på, om den er alene om at holde længere åbent. Den information, der foreligger fra butikker, der er alene om at holde åbent om søndagen, går i retning af, at man finder det lønsomt.

Foreliggende iagttagelser tyder på, at en købmand, der holder åbent om søndagen, nok får en tilgang af nye kunder, der handler hos ham om søndagen, men at de kun er søndagskunder, således at de ikke i øvrigt går over til at handle hos ham.

Tilgang af arbejdskraft

Det forhold, at der kun i et mere begrænset antal butikker holdes åbent ud over sædvanlig butikstid, har formentlig været en medvirkende årsag til, at der ikke er konstateret vanskeligheder ved at skaffe personale til de arbejdsopgaver, der kan klares af ufaglært arbejdskraft.

Tværtimod fremhæves det fra flere sider, at udbudet af navnlig ufaglært arbejdskraft, der er villig til at arbejde om aftenen og på søndage, er så stort, at man ikke behøver at annoncere efter personale.

For så vidt angår de afdelinger, hvor der behøves faguddannet personale, f. eks. slagtere, er der derimod vanskeligheder.

Det samme gælder, hvor man »gerne ser«, at der også uden for den almindelige butikstid er en å to mere erfarne medarbejdere i hver afdeling.

For Domus gælder således, at man arbejder med en rullende 5 ugers turnus.

Endvidere kan afdelingslederne pålægges i alt 150 timers årligt overarbejde, og der er mulighed for en dispensation, så de kan pålægges yderligere 150 timers overarbejde. Hertil kommer, at advancement kan være afhængigt af den pågældendes villighed til at arbejde i den udvidede butikstid.

Mange steder gives dog kompensationsfrihed i stedet for løn, og denne ordning er der ifølge ledelsens udsagn stor tilfredshed med.

Virkninger på personalets arbejdsvilkår

En meget stor del af butikspersonalet arbejder på deltid, jfr. tabel 3.

Det fremgår af tabellen, at strukturen er helt forskellig for de forskellige brancher. Lukkelovens ophør synes imidlertid ikke at have haft nogen indflydelse på tallene.

Som tidligere nævnt har den samlede

Tabel 3. Procentvis fordeling på ansættelseskategorier.

	Faste heltidsansatte			Faste deltidansatte			Løs hjælp over 18 timer ugentlig			Løs hjælp under 18 timer ugentlig		
	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.
Varehuse . .	29	31	33	37	36	40	17	16	9	17	17	18
KF-livs . . .	41	40	43	36	30	30	3	13	9	20	17	18
Enskild-livs.	47	42	43	44	46	46	1	5	3	8	7	8
Møbler . . .	81	79	82	15	16	16	1	2	1	3	3	1
Isenkram . .	85	82	83	10	10	12	1	4	2	4	4	3
Herrekonf. .	64	59	68	22	21	21	1	10	3	13	10	8
Damekonf. .	44	43	41	47	47	47	2	4	5	7	6	7

Kilde: Snabbstatistiken Omg. 5:2.

ugentlige faktiske butikstid ikke ændret sig i forbindelse med lukkelovens bortfald. Som følge heraf skulle man umiddelbart forvente, at antal arbejdstimer pr. ansat i en given periode heller ikke havde ændret sig, bortset

fra en vis nedgang i forbindelse med 40 timers ugens indførelse i 1972. Rent faktisk har udviklingen været en anden som vist i tabel 4.

Tabel 4. Middelantal arbejdstimer pr. ansat og måned.

	Faste heltidsansatte			Faste deltidansatte			Løs hjælp over 18 timer ugentlig			Løs hjælp under 18 timer ugentlig		
	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.
Varehuse . .	153	145	150	102	73	104	40	53	87	52	35	41
KF-livs . . .	160	153	153	91	97	96	95	84	68	38	19	48
Enskild-livs.	149	161	160	111	103	97	106	76	106	39	35	34
Møbler . . .	147	163	163	105	91	85	129	119	85	26	43	40
Isenkram . .	153	160	165	95	101	91	87	95	124	26	30	24
Herrekonf. .	150	160	145	107	110	105	117	94	60	32	25	31
Damekonf. .	155	158	153	105	106	112	80	82	118	28	23	23

Kilde: Snabbstatistiken Omg. 5:2.

Det må dog ved betragtningen af denne tabel erindres, at de forskellige måneder ikke indeholder samme antal arbejdsdage, og at ferier trækker gennemsnittet ned.

Den samlede virkning af ændringerne i

henholdsvis fordelingen på ansættelseskategorier og det antal arbejdstimer, den enkelte ansatte i hver kategori har udført, fremgår af tabel 5.

Tabel 5. Procentvis fordeling af butikspersonalets arbejdstimer.

	Faste heltidsansatte			Faste deltidsansatte			Løs hjælp over 18 timer ugentlig			Løs hjælp under 18 timer ugentlig		
	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.
Varehuse ..	56	52	47	34	31	39	8	10	7	2	7	7
KF-livs	61	59	61	30	28	26	2	10	5	7	3	8
Enskild-livs.	56	56	58	40	39	38	1	3	2	3	2	2
Møbler	86	87	90	12	10	9	1	2	1	1	1	—
Isenkram ..	93	89	91	6	7	7	—	3	1	1	1	1
Herrekonf. .	77	73	78	19	18	18	1	7	2	3	2	2
Damekonf. .	56	56	52	40	40	43	2	3	4	2	1	1

Kilde: Snabbstatistiken Omg. 5:2.

Tabliien viser, at de deltidsansatte og de løst ansatte nu udfører over halvdelen af de arbejdstimer, der præsteres i varehuse, og tallet har stedse været i stigning. En tilsvarende stigning kan ikke iagttages inden for andre brancher - heller ikke i de private fø-

devarebutikker, som butikstidsmæssigt ligger varehusene nærmest. Kooperative føde- varebutikker viser samme tendens som varehusene, men materialet er her meget spinkelt.

Tabel 6. Procentandel arbejdstimer uden for sædvanlig forretningstid.¹⁾

	Faste heltidsansatte						Øvrige butikspersonale					
	50 pct. tillæg			100 pct. tillæg			50 pct. tillæg			100 pct. tillæg		
	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.	1971 nov.	1972 nov.	1973 okt.
Varehuse ..	4	3	3	3	3	3	4	10	6	2	10	8
KF-livs	1	2	—	1	2	1	5	5	2	3	4	3
Enskild-livs.	2	2	4	2	3	4	9	6	7	7	8	8
Møbler	6	3	5	2	3	4	5	6	6	3	7	8
Isenkram ..	1	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	4
Herrekonf. .	3	1	3	3	3	5	3	1	2	5	4	8
Damekonf. .	2	2	2	2	3	5	2	3	1	3	4	5

Kilde: Snabbstatistiken Omg. 5:2.

Anm.: Oplysninger om anvendelsen af 70 pct. tillægget er udeladt. I november 1971 drejede det sig om fra 0-2 pct. for de fastansatte og 1-3 pct. for de øvrige. I november 1972 var procenten nul for alle grupper undtagen »Enskild-livs« (øvrige butikspersonale 1 pct.). I oktober 1973 var procenten ligeledes nul bortset fra »Varehuse« og »Enskild-livs« (øvrige butikspersonale henholdsvis 1 og 2 pct.).

¹⁾ Dvs. summen af overtimer og forskudt tid.

Det fremgår af tabel 6, at det heltidsansatte personale ikke har fået forøget deres arbejdstid ved arbejde om aftenen og om søndagen, og at der for det øvrige personale alene er tale om en forøgelse for de ansatte i varehusene.

Virkninger på indehavernes arbejdsvilkår

En ændring af den ugentlige arbejdstids længde for indehaveren og evt. dennes medhjælpende hustru vil især være tænkelig for

den helt lille butik. Da imidlertid langt de fleste små butikker ikke har benyttet sig af adgangen til at holde længere åbent, samler interessen sig om de få tilfælde, hvor man har besluttet sig til at have åbent på ubekvemme tidspunkter. Der foreligger enkelte

konkrete oplysninger om, hvorledes indehavernes arbejdstid er blevet påvirket i sådanne tilfælde. Oplysningerne, der går i retning af, at indehaverne ikke har fået forøget deres ugentlige arbejdstid, er dog meget spredte og må derfor tages med forbehold.

Appendix

1 januar 1974 er der fremsat en række private forslag i den svenske rigsdag om:

- at den tidligere lukkelov genindføres
- at man genindfører en regulering af butikstiden indbefattende forbud mod at holde åbent søn- og helligdage samt visse dage før søn- og helligdage
- at der nedsættes en kommission om butikstidsspørgsmålet.

Forslagene benytter som begrundelse et eller flere af følgende forhold: bortfaldet af den svenske lukkelov har medført ulemper for detailhandelens personale, uønskede strukturforandringer inden for detailhandelen, højere distributionsomkostninger, forøget energiforbrug, hvortil kommer, at der ikke foreligger noget reelt behov hos konsumenterne. Særlig vægt lægges der på hensynet til de ansatte i detailhandelen, og flere af forslagene åbner mulighed for lokal dispensation efter nærmere aftale med de ansattes organisationer.

De forskellige forslag har været til behandling i rigsdagens næringsudskot, der i sin indstilling til rigsdagen refererer undersøgelser foretaget af Affärstidsnämnden og Distributionsutredningen. Endvidere gennemgås resultatet af en skriftlig høring hos Kooperativa Förbundet, Sveriges Köpmannaförbund, Landsorganisationen i Sverige og Tjänstemännens centralorganisation. Handelsanställ-
das förbund og Sveriges grossistförbund har desuden fremsat bemærkninger.

Affärstidsnämndens undersøgelser falder i fem hovedpunkter:

- a. Den faktiske butikstid.
- b. Arbejdstider og andre ansættelsesvilkår.
- c. Påvirkningen af prisniveauet.

- d. Påvirkningen af handelens struktur.
- e. Konsumenternes behov for søndagsåbning.

Punkterne a og b er behandlet ovenfor. Dog anføres det, at en relativ ny undersøgelse har vist meget store geografiske forskelle, både hvis man ser på butikshandelen under ét, og hvis man betragter de enkelte brancher.

Om prisudviklingen hedder det sammenfattende, at man ikke har kunnet konstatere nogen uheldig prisvirkning for konsumenterne som følge af adgangen til at holde åbent om søndagen. Der er sket en vis prisstigning, men denne kan helt forklares ud fra prisstigninger i de tidligere omsætningsled, og det forhold, at detailhandelen har anvendt uændrede procenttillæg til indkøbspriserne.

Om butiksstrukturen hedder det, at 13.000 butikker er blevet nedlagt siden 1960 samtidig med, at 1.300 moderne selvbetjeningsenheder er blevet etableret. Siden 1971 har antallet af butikslukninger imidlertid vist en dalende tendens. Det er vanskeligt at belyse søndagshandelens eventuelle betydning, da den effekt, som eventuelt kunne tilskrives en forlænget butikstid, næppe kan isoleres fra øvrige faktorer. Imidlertid viser Affärstidsnämndens undersøgelser, at de forskydninger i omsætningen, som kunne konstateres mellem butikker med forskellig butikstid, dels er meget små, dels ikke altid er til fordel for de enheder, som jævnligt har åbent om søndagen. De regionale undersøgelser, som Affärstidsnämnden netop har ladet udarbejde, viser, at den tendens til et mindsket antal butikslukninger, som har kunnet iagttages på landsplan, genfindes i de 22 lokale områder, som indgår i undersøgelserne. Man kan således ikke på grundlag af det foreliggende materiale hævde, at den frie

butikstid skulle have påvirket strukturudviklingen negativt.

Materialet til belysning af konsumenternes behov foreligger ikke fuldt udarbejdet. Foreløbige tal synes at tyde på, at kunder som handler i butikker, der har åbent om søndagen, har en højere erhvervsfrekvens end kunder, der handler om hverdagen. Størrelsen af det enkelte indkøb er nogenlunde ens om søndagen og om hverdagen. De almindeligste årsager til, at indkøbene lægges om søndagen, er ifølge undersøgelserne at kunden har savnet en vare eller har haft svært ved at afse tid om hverdagen til at gøre sine indkøb. Omtrent 15 pct. af kunderne i varehuse og lavprishuse har som vigtigste årsag til, at de købte større ting til hjemmet om søndagen, angivet, at de ville foretage disse indkøb sammen med andre familiemedlemmer. Størstedelen af kunderne havde imidlertid kunnet foretage deres indkøb en hverdag.

Distributionsutredningen er et organ, som har til opgave at bedømme udviklingen inden for distributionen i forhold til forskellige konsumentgruppers situation og bl.a. overveje behovet for og formerne for samfundsmæssige foranstaltninger med henblik på at tilgodese rimelige krav på nærhedsservice. Utredningen har i Örebro gennemført en undersøgelse, der viser, at husholdningerne, såfremt de ydre omstændigheder giver mulighed herfor, i almindelighed handler ofte for dermed at slippe for bl. a. de problemer med hjemtransport af varer og opbevaringsproblemer, som få og store indkøb medfører. Når afstanden til butikkerne vokser, kommer bilen i almindelighed til anvendelse ved indkøbene. Ofte er bilen imidlertid ikke disponibel for indkøb om hverdagen, hvorfor store indkøb tenderer til i voksende omfang at finde sted i weekenden. Dette kan ikke siges at være ensbetydende med, at der findes et behov for at handle også om søndagen, men foreligger muligheden, så udnytter konsumenterne den også i en vis udstrækning.

Undersøgelser i Örebro og Växjö blandt 750 detailhandelsansatte tyder på, at en helt overvejende del af de ansatte er tilfredse med såvel antallet af arbejdstimer som arbejdstidsskemaet. De positive fandtes i større udstrækning i fødevarerbutikker end i andre butikstyper.

Affärstidsnämnden, Distributionsutredningen og de foran nævnte organisationer har afgivet følgende udtalelser i anledning af de nu i den svenske rigsdag fremsatte privatforslag:

Affärstidsnämnden erindrer om, at dette organ i henhold til sine direktiver har pligt til at rette henvendelse til regeringen, såfremt udviklingen inden for detailhandelen i nogen henseende går i en fra almene synspunkter uønsket retning. Den hidtil skete udvikling har imidlertid efter flertallets opfattelse ikke givet anledning til en sådan henvendelse, og der har derfor ikke været anledning til at tage spørgsmålet om, hvilke foranstaltninger der i givet fald kunne komme på tale, op. En nærmere analyse af udviklingen bl. a. af de lokale forskelle kan imidlertid give nævnt anledning til nærmere undersøgelser og eventuelle forslag om mulige foranstaltninger.

Distributionsutredningens flertal mener, at der ikke findes tilstrækkeligt grundlag for på nuværende tidspunkt at indføre en regulering af butikstiden, og at Affärstidsnämnden selv bør vurdere sit materiale og om fornødent foreslå egnede foranstaltninger. Eventuelt kunne der til nævnt knyttes ekspertise fra handelen. Specielt gøres opmærksom på, at en undersøgelse foretaget i Örebro viser, at omtrent halvdelen af husholdningerne ikke havde tilstrækkelige opbevaringsmuligheder til en halv uges behov. Endelig gøres der opmærksom på, at man inden for dagligvarehandelen eksperimenterer med nye boligorienterede nærhedsbutikker, for hvilke butikstiden er et vigtigt konkurrencemiddel. Et forbud mod at holde åbent om søndagen vil efter Distributionsutredningens opfattelse gøre det sværere at starte sådanne butikker samtidig med, at kioskhandelen med et stærkt begrænset sortiment begunstiges.

Kooperativa förbundet erindrer om, at forbundet i sin tid tilsluttede sig den opfattelse, at lukkeloven burde bortfalde, og bemærker, at den hidtidige udvikling efter lukkelovens bortfald endnu ikke har givet forbundet anledning til at ændre opfattelse. Der gøres opmærksom på, at de kraftige løntillæg under såkaldt ubekvem arbejdstid bidrager til, at butikkerne er tvunget til at være tilbageholdende med hensyn til en udvidelse af butikstiden, og at man i de enkelte konsumentforeningers parlamentariske organ

har en garanti for, at de kooperative butikker får butikstider, som svarer til en rimelig afvejning af konsumenternes krav på service over for deres krav om lave omkostninger i distributionen. Forbundet finder det passende, at der sker en samlet vurdering af det foreliggende materiale, når Affärstidsnämnden i 1975 fremlægger resultatet af sine undersøgelser, og at man samtidig undersøger behovet for en eller anden form for butikstidslovgivning. Allerede nu vil forbundet dog gerne fastslå, at en tilbagevenden til det tidligere system, hvor man havde en regulering af butikstiden kombineret med en mulighed for dispensation fra kommunen, må afvises. Endvidere bør den samlede vurdering af det foreliggende materiale forestås af et organ, som har en bredere sammensætning end det nuværende Affärstidsnämnd.

Sveriges köpmannaförbund fremhæver, at forbundets repræsentant i den sidste lukkelovskommission (1970 års affärstidskommitte) vendte sig mod flertallets forslag om, at lukkeloven skulle ophøre. Som årsag anførtes dengang, at konsumenterne i og for sig kan ønske mere liberale butikstider, men at de ikke er indstillet på at betale for denne ekstra service i form af f. eks. forhøjede varepriser eller andre ulemper. Der gjordes samtidig opmærksom på, at især de større forretninger kunne tænkes at ville konkurrere på butikstiden, og at dette ville indebære kraftige strukturforandringer med en dårligere nærhedsservice som en af følgerne. Endvidere fandt man, at der var hensyn at tage til såvel de ansatte i detailhandelen som indehaverne og medarbejdende familiemedlemmer, for hvem en butikstidslovgivning også indebar en vis garanti for en rimelig arbejdstid. Også rekrutteringsproblematikken måtte i denne forbindelse tages i betragtning.

Efter köpmannaförbundets opfattelse har de dengang fremførte betænkeligheder fortsat aktualitet, og forbundet foreslår derfor, at man snarest nedsætter en kommission med en mere alsidig sammensætning end det nuværende Affärstidsnämnd.

LO erindrer om, at organisationen i en udtalelse i forbindelse med den sidste betænkning (SOU, Fri affärstid, Stockholm 1971) tilsluttede sig forslaget om, at lukkelovgivningen skulle ophøre. Organisationen fremhævede dog dengang, at den ventede, at udviklingen ikke ville komme til at inde-

bære en væsentlig forøget butikstid, og at samfundet nøje måtte følge prisudviklingen. LO finder, at de foretagne undersøgelser, herunder Handelsanställdas förbunds undersøgelser, som helhed viser, at der er sket relativt små forandringer, når man alene ser på, hvor mange butikker der har åbent alle søndage. Den mere sporadiske søndagsåbning er imidlertid taget til, og såfremt et varehus et givet sted holder åbent, tvinges de andre butikker tildels til at holde åbent for ikke at miste marked. Forbundet mener ikke, at der er noget specielt konsumentbehov herfor, da en meget stor del af indkøbene ikke overstiger 10 kr., og finder på denne baggrund, at Affärstidsnämndens kommissorium bør ændres, således at det får til opgave nærmere at undersøge og afgive forslag om forskellige former for en regulering af butikstiden. Nævnet bør i den forbindelse suppleres med repræsentanter for detailhandelen.

Handelsanställdas förbund finder, at der er betydelige hensyn at tage til de ansatte, og oplyser, at forbundets arbejdsgivermodparter kategorisk har modsat sig ad af tale vejen at løse spørgsmålet om arbejdstidsskemaet for de ansatte i detailhandelen. Arbejdsgiverne henviste således ved de seneste forhandlinger Handelsanställdas förbund til at gå lovgivningsvejen for at løse arbejdstidsspørgsmålet. Endvidere gøres der opmærksom på, at mange har fået deres arbejdstid forkortet fra 42 Vi til 40 timer efter lukkelovens bortfald, hvilket skulle gøre det nemmere for de pågældende at handle om hverdagen. Forbundet foreslår på denne baggrund, at der nedsættes en hurtigt arbejdende kommission om butikstidsspørgsmålet med henblik på, at lukkeloven skal genindføres.

Tjänstemännens centralorganisation mener ikke, at Affärstidsnämndens undersøgelsesresultater med hensyn til prisudviklingen giver mulighed for sikre slutninger om butikstidens indflydelse på prisudviklingen, men finder på den anden side, at man har kunnet iagttage en så markant prisstigning inden for visse dagligvarer, at spørgsmålet bør underkastes yderligere undersøgelser. På denne baggrund kan man derfor tilslutte sig forslagene om en hurtig undersøgelse af spørgsmålet.

Sveriges grossistförbund henleder op-

mærksomheden på, at den stigende erhvervsfrekvens øger behovet for, at man har 2 dage i weekenden at gøre sine indkøb på. Med henblik på de ansattes situation understreger forbundet, at der for forretninger, som har åbent på »ubekvem« tid ikke foreligger vanskeligheder med at rekruttere personale, og at personalebehovet i ikke uvæsentlig grad kan dækkes gennem deltidsansatte, som derigennem får en værdifuld beskæftigelsesmulighed.

Rigsdagens næringsudskot har gennemgået de fremkomne udtalelser, og dets flertal finder på dette grundlag, at vægtige grunde taler for en undersøgelse af virkningerne af de frie butikstider. Materialet for en sådan undersøgelse ville foreligge, når Affärstidsnämndens 3-årige mandatperiode udløber ved udgangen af 1974. Affärstidsnämnden skal altså i 1975 gøre rede for den betydning, lukkelovens bortfald har haft på de faktiske

butikstider, de ansattes arbejdsforhold og prisudviklingen. Utskottet mener, at man skal afvente denne redegørelse, og at en kommission derefter bør underkaste nævnets materiale en nærmere analyse og eventuelt foreslå fornødne foranstaltninger.

Et mindretal deler den opfattelse, som gøres gældende i flere af forslagene, at en regulering af butikstiderne bør genindføres. Sædvanlig butikstid bør efter mindretallets opfattelse være fra kl. 8-20 om hverdagen. En dispensationsmulighed bør fastsættes i loven, men dispensationssystemet bør være restriktivt og ensartet over hele landet. Endvidere bør de ansatte have medindflydelse i dispensationsspørgsmålet.

Den svenske rigsdag tiltrådte på sit møde den 9. maj 1974 flertallets indstilling med 182 stemmer mod 98 for mindretallets forslag. 9 afstod fra at stemme.

Efterskrift

Affärstidsnämnden har den 30. maj 1975 afgivet en samlet vurdering af udviklingen i kalenderårene 1972-74. Det fremgår af undersøgelsen, at den svenske butikstidslovgivnings ophør ikke har medført ændringer i henseende til antallet af butikker, der holder åbent om aftenen efter kl. 20. Bortset fra varehussektoren er der heller ikke tale om, at mærkbart flere holder åbent søndag. For så vidt angår varehusene er der imidlertid sket det, at antallet af varehuse, der holder åbent 3 søndage eller mere om måneden, er steget fra 7 pct. i november 1971 til et niveau på omkring 16-20 pct. med visse sæsonmæssige variationer. Efter Affärstidsnämndens opfattelse har butikstidslovgivningens bortfald ikke påvirket prisniveauet i uheldig retning, og der har heller ikke kunnet konstateres nogen påvirkning af strukturen.

Affärstidsnämndens flertal anbefaler imidlertid gennemførelse af en regulering af butikstiden ved lov. Som årsag anføres, at de fast heltidsansatte — hvis andel af det totale butikspersonale har været det samme i hele perioden — i dag står for en mindre andel af det samlede antal arbejdstimer inden for detailhandelen, en mindre andel af overtimerne og en mindre andel af timerne på ubekvem

tid end tidligere. Dette arbejde er overtaget af de løst ansatte. Flertallet finder, at arbejdsløsheden inden for detailhandelen kunne mindskes, såfremt en del af det arbejde, der i dag udføres af de løst ansatte, konverteredes til faste hel- og deltidsstillinger. Endvidere peges der på, at man har kunnet konstatere en tendens til, at flere butikker holder åbent om søndagen også i de mindre byer, og at kun et ubetydeligt antal af forbrugerne har gjort gældende, at de ikke kunne gøre deres indkøb om hverdagen.

Mindretallet henviser bl. a. **til**, at det har ligget uden for Affärstidsnämndens direktiver at tage stilling til, om butikstiderne skulle reguleres ved lov, og at udviklingen i 3-års perioden ikke har været af en sådan karakter, at den har givet anledning til at rette henvendelse til regeringen, hvilket Affärstidsnämndens direktiver som nævnt foran åbnede mulighed for.

Der er nu nedsat et udvalg (Utredning), som på basis af det af Affärstidsnämnden tilvejebragte materiale skal afgive betænkning om butikstiden og herunder særlig søge at klarlægge, i hvilken udstrækning udviklingen har været styret af forbrugernes ønsker henholdsvis forretningernes anvendelse af

butikstiden som konkurrencemiddel. Desuden skal udvalget vurdere konsekvenserne for de butiksansattes arbejdsforhold.

Såfremt udvalget finder, at der bør indføres begrænsninger i butikstiden, skal udvalget udarbejde et konkret forslag herom.

I denne forbindelse er udvalget anmodet om at overveje, hvad der skal anses for normal butikstid og herved tage hensyn til, at en for snæver fastsættelse af denne på hver-

dage kan medføre ulemper særligt for familier, hvor alle voksne er erhvervsaktive. Udvalget er endvidere blevet bedt om at overveje, hvorvidt forbrugernes interesse for nærhedsbutikker og mulighed for indkøb uden for sædvanlig butikstid kunne dækkes ved i en eventuel lovgivning at undtage butikker med et begrænset antal ansatte eller med begrænset butiksareal fra loven.

Vedrørende aftaler og vedtagelser mellem erhvervsdrivende om begrænsning af den legale butikstid

Der henvises til formandens skrivelse af 6. februar 1974 til Monopoltilsynet og tilsynets svar af 12. februar 1974, der er af trykt nedenfor.

Lukkelovskommissionen
c/o Danmarks erhvervsfond
Codanhus, Gl. Kongevej 60,
1850 København V.
Tlf. (01) 31 38 25

Den 6. februar 1974
J.nr. 23750-17
mk/bh.

Monopoltilsynet
Nørregade 49
1165 København K.

I forbindelse med de igangværende undersøgelser vedrørende en eventuel ændring af den gældende lukkelov må kommissionen nødvendigvis redegøre for retsvirkningerne af *aftaler m. v. mellem forretningsdrivende, der tilsigter at begrænse den legale åbningstid*. Dette spørgsmål ville naturligvis få særlig aktualitet, dersom lovgivningsmagten måtte ophæve lukkeloven, helt eller delvis.

Da man er bekendt med, at spørgsmålet har foreligget til afgørelse i Monopoltilsynet i enkelte tilfælde, ville man være taknemmelig for et kortfattet notat, der redegjorde for tilsynets praksis og overvejelser i så henseende.

Mogens Koktvedgaard.
formand

Monopoltilsynet
Nørregade 49.
Telefon (01) 12 19 08.

1165 København K, den 12. februar 1974.
Journal nr. 8.1.
I. US.

Lukkelovskommissionen,
adr. Danmarks Erhvervsfond,
Codanhus,
Gl. Kongevej 60,
1850 København V.

I anledning af kommissionens skrivelse hertil af 6. februar 1974 - journal nr. 23750-17 - skal man vedlagt fremsende i 20 eksemplarer et notat, hvori der redegøres for monopoltilsynets praksis vedrørende aftaler og vedtagelser mellem erhvervsdrivende om begrænsning af den legale butiksåbningstid.

P.D.V.
E.B.

U. Schlichtkrull.
eksp. sekr.

Monopoltilsynet

København, den 12. februar 1974.
Journal nr. 8.1, US.

Notat

Monopoltilsynet har i nogle tilfælde efter modtagen klage måttet tage stilling til organisationsvedtagelser (det drejede sig i alle tilfælde om bagermesterforeninger), der pålagde medlemmerne pligt til at holde deres forretninger lukket i videre omfang end foreskrevet i lovgivningen.

Et typisk eksempel er den i *UfR 1959 A, side 813 f*, omhandlede sag. Den angik følgende forhold:

Inden for en bagermesterforening i en provinsby var der truffet vedtagelse om, at foreningens medlemmer skulle holde deres forretninger lukket én dag om ugen efter eget valg. - Vedtagelsen var begrundet i sociale hensyn. - Overtrædelse kunne medføre bøder eller eksklusion.

Foreningen (herefter F) var som lokalforening tilsluttet en landsdelsorganisation af bagermestre, der havde indgået eksklusivaftale med Bageri- og Konditoriarbej-

derforundet, gående ud på, at mestre, der gennem lokalforeningerne var medlemmer af landsdelsorganisationen, var forpligtede til udelukkende at beskæftige svende, der var medlemmer af fagforbundet, og at forbundets medlemmer til gengæld var forpligtede til kun at tage arbejde hos mestre, der var medlemmer af landsdelsorganisationen.

Disse aftaleforhold medførte, at en bagermester K i den pågældende provinsby for overhovedet at kunne beskæftige faglært arbejdskraft måtte søge optagelse i F, men derved samtidig ville blive tvunget til at overholde F's lukkebestemmelser, hvilket efter hans opfattelse indebar en væsentlig konkurrencebegrænsning og betød en urimelig indskrænkning i hans frie erhvervsudøvelse. Heri fandt monopoltilsynet efter foretagen undersøgelse at måtte give ham medhold. Da det ikke viste sig muligt at opnå en forhandlingsløsning, gav tilsynet F pålæg (i medfør af § 12, stk. 2) om at ophæve vedtagelsen eller ændre den således, at den enten blev vejledende eller kun bindende for medlemmer, som ved deres underskrift forpligtede sig til at overholde dens bestemmelser.

F påklagede tilsynets afgørelse til monopol-ankenævnet, der stadfæstede pålægget. Herefter indbragte F sagen for Østre landsret, hvor foreningen - ligesom ved ankenævnet - bl. a. procederede på, at overenskomsten med Bageri- og Konditorarbejderforbundet var »den reelle baggrund« for sagen og for monopol til synets afgørelse, der således, uanset bestemmelsen i lovens § 2, stk. 2, greb ind i løn- og arbejdsforhold. Endvidere gjorde F gældende, at vedtagelsen ikke kunne øve væsentlig indflydelse på pris-, produktions- eller omsætningsforhold inden for det lokale markedsområde, jfr. § 2, stk. 1, og i hvert fald ikke medførte urimelige virkninger, jfr. § 11, idet den var motiveret af hensynet til de mindre virksomheder, der ikke beskæftigede fremmed medhjælp, og hvis personale (indehaveren og dennes familie) ellers var tvunget til at arbejde alle ugens dage for at kunne konkurrere med de større virksomheder.

Østre landsret stadfæstede imidlertid også monopoltilsynets afgørelse. Det hedder i dommens præmisser, at »... bestemmelsen i monopollovens § 2, stk. 2, ikke findes at medføre, at der ved lovens administration skal bortses fra foreliggende aftaler om løn- og arbejdsforhold, der kan have betydning for udøvelsen af de monopoltilsynet tillagte beføjelser, og at det herefter ved sagens afgørelse må tages i betragtning, at en opretholdelse af bagermesterforeningens lukkevedtagelse for bagermester K enten vil medføre tvungen butikslukning udover lukkelovgivningens regler, eller at han ikke i sin virksomhed kan beskæftige organiserede bager- og konditorsvende som hidtil.

Endvidere bemærkes, at retten med sagsøgte (monopoltilsynet) er enig i, at sagsøgte ikke ved sine afgørelser kan tage sådanne sociale hensyn, som må forventes varetaget gennem lukkelovgivningen«.

Tilsvarende afgørelser er refereret i monopoltilsynets årsberetninger 1961, side 63-64, og 1964, side 63-65.

Det afgørende moment i disse sager har altså været, at klagerne havde *en væsentlig erhvervsmæssig interesse i at være medlemmer af brancheforeningen*, idet medlemskab var nødvendigt, for at de kunne beskæftige organiseret arbejdskraft. (Anden faglært arbejdskraft var det praktisk umuligt at få). Synspunktet var herefter, at denne situation ikke burde udnyttes til konkurrencebegrænsning; men dette var tilfældet, når der til medlemskabet var knyttet betingelser, som indskrænkede medlemmernes dispositionsfrihed, deres konkurrencemuligheder, deres frie erhvervsudøvelse.

En sådan tvangssituation forelå ikke i den i monopoltilsynets årsberetning 1959, side 57-58, og Meddelelser fra monopoltilsynet 1960, side 68-69, omtalte sag, der var rejst efter klage af en bagermester, som ønskede at blive medlem af det lokale bagermesterlaug, men mente, at laugets obligatoriske bestemmelser om butikslukning udover, hvad der fulgte af lukkelovens bestemmelser, medførte en urimelig

indskrænkning i den frie erhvervsudøvelse. Her var forholdet det, at der oprindeligt mellem landsdelsorganisationen af bagermestre (hvor i lauet var medlem) og Bageri- og Konditoriarbejderforbundet havde bestået en tilsvarende overenskomst om gensidig eksklusivitet som i de ovennævnte sager, men at den imidlertid var sat ud af kraft; og klageren kunne således ikke påberåbe sig, at det var nødvendigt for ham at være medlem af lauet for at kunne beskæftige organiseret arbejdskraft.

Klageren gjorde imidlertid gældende, at medlemskab i lauet gav adgang til benyttelse af en konsulenttjeneste og til at være medlem af laugets hjælpe- og understøttelsesfond, og at disse rettigheder gav ham en *væsentlig* erhvervsmæssig interesse i at blive medlem af lauet.

Monopoltilsynet kunne ikke give ham medhold heri og fandt herefter ikke grundlag for indskriden i henhold til monopollovens §§ 11 og 12 mod de af lauet vedtagne lukkebestemmelser. Denne afgørelse blev stadfæstet af monopol-ankenævnet.

Forholdet mellem lejeloven og lukkeloven, for så vidt angår aftaler om pligt for lejere af butikslokaler til at holde butikkerne åbne i nærmere aftalte perioder

Der henvises til formandens skrivelse af 1. maj 1974 med notat af samme dato til boligministeriet og boligministeriets svar af 14. juli 1974, der er aftrykt nedenfor.

Lukkelovskommissionen

c/o Danmarks Erhvervsfond,
Codanhus, Gl. Kongevej 60,
1850 København V.
Tlf. (01) 31 38 25.

Den 1. maj 1974.

js/grl.

J.nr. 23750-16.

Boligministeriet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.

I forbindelse med lukkelovskommissionens undersøgelser af de erhvervsøkonomiske og samfundsmæssige konsekvenser af de gældende lukketidsbestemmelser for butikshandelen er kommissionen blevet opmærksom på, at erhvervsdrivende med butiksljemål i butikscentre kan være pligtige til at overholde minimumsåbningstider, der fastsættes i henhold til kontrakter om butiksljemål og/eller vedtægter for centerforeninger, hvoraf medlemskab er obligatorisk for den erhvervsdrivende lejer, jfr. vedlagte notat med bilag.

Det synes i øvrigt almindeligt, at disse lejekontrakter i vidt omfang indeholder bestemmelser, som tillægger lejerne mere vidtgående forpligtelser eller mindre vidtgående rettigheder end angivet i lejeloven.

Spørgsmålet om butiksljernes rettigheder og forpligtelser i forhold til udlejeren vil naturligvis få særlig aktualitet, såfremt lovgivningsmagten ved en ændring af lukkeloven måtte udvide den legale åbningstid for detailhandelen eller eventuelt lade lukkeloven bortfalde.

I den anledning skal man forespørge, hvorvidt denne problemstilling efter ministeriets opfattelse kan give anledning til overvejelser vedrørende den gældende lejelovgivning.

Mogens Koktvedgaard.
formand

Notat

om forholdet mellem lejeloven og lukkeloven, for så vidt angår aftaler om pligt for lejere af butikslokaler til at holde butikkerne åbne i nærmere aftalte perioder.

I forbindelse med lukkelovskommissionens undersøgelser af de erhvervsøkonomiske og samfundsmæssige konsekvenser af de gældende lukketidsbestemmelser for butikshandelen er kommissionen blevet opmærksom på, at erhvervsdrivende med butiksljemål i butikscentre kan være pligtige at overholde minimumsåbningstider, der er fastsat i kontrakt for butiksljemål og/eller vedtægter for centerforeninger, hvoraf medlemskab er obligatorisk for den erhvervsdrivende lejer. Der henvises til vedlagte bilag.

I sammenligning med lukkelovens bestemmelser, der ikke hjemler åbningspligt, men alene en pligt til at overholde de i loven fastsatte lukketidsbestemmelser, påtager den erhvervsdrivende sig herved en pligt til at holde butikken åben i nærmere fastsatte perioder, der selvsagt ikke kan overskride de i lukkeloven fastsatte tidsrammer.

Ifølge lejelovens § 4 (LBK 385/4.7.69) skal lejeaftalen udfærdiges skriftligt, hvis nogen af parterne kræver det.

Der må kun anvendes blanketter, der er autoriserede enten ved aftaler mellem landsomfattende sammenslutninger af henholdsvis grundejerforeninger og lejerforeninger eller af boligministeren. Hvis der er bestemmelser i blanketten, som tillægger lejer mere vidtgående forpligtelser og mindre vidtgående rettigheder end angivet i loven, skal disse fremhæves. Anvendes ikke-autoriserede blanketter, er bestemmelser af sidstnævnte art uden gyldighed, jfr. lejelovens § 5, der er præceptiv, jfr. lovens § 7.

Af det foreliggende materiale om butiksljemål i centerdannelser fremgår det, at der overalt pålægges lejer mere vidtgående forpligtelser og mindre vidtgående rettigheder end loven angiver. Det kan ikke af materialet ses, om der overalt anvendes autoriserede blanketter. Det er således et spørgsmål, om de mere vidtgående forpligtelser og mindre vidtgående rettigheder overalt har gyldighed.

Det kan i øvrigt nævnes, at lejelovens § 56, stk. 2, pålægger lejere af butikker pligt til at holde forretningen åben og i forsvarlig drift, idet der herved bortses fra midlertidig lukning på grund af opgørelser eller lignende.

I lejelovens § 63, stk. 1, nr. 9, er der hjemmel til for udlejer at ophæve lejemålet (uanset om der ifølge lov eller aftale foreligger uopsigelighe), såfremt lejer - efter påmindelse fra udlejer - ikke overholder sin pligt efter § 56, stk. 2.

Denne regel, der som en række andre bestemmelser i lejeloven kan fraviges ved modstående aftale, fastslår det almindelige princip, at butiksljeren har pligt til at benytte butikken efter dennes bestemmelse.

Oversigt
over bestemmelser i kontrakter for butiksljemål i centerdannelser og i vedtægter
for centerforeninger, der tilpligter lejere at overholde minimumsåbningstider.

Glostrup-Centret.

Lejekon- § 12: Der etableres en forening af samtlige butiksljere, navnlig med henblik på
trakt: iværksættelse af salgsfremmende foranstaltninger for centret som helhed. Lejer er
pligtig at være medlem af denne forening.

§ 26: Forretningen skal holdes åben inden for de normale forretningstider, som
centerforeningen fastsætter med henblik på fælles og ensartede åbningstider for
hele centret.

Rødovre Centrum.

Lejekon- § 8: Lejer har pligt til at være aktivt medlem af centerforeningen og til herigennem
trakt: at bidrage til fællesarrangementer af salgsfremmende eller goodwill-skabende art.
Ejer forpligter sig til at pålægge alle fremtidige lejemål inden for butikks-, restaurati-
ons- og forlystelsesbranchen medlemskab af centerforeningen.

Vedtægt: § 4: Alle butiksljere forpligter sig til at følge centerforeningens bestemmelser om
minimumsåbningstider, som skal vedtages for et år ad gangen på den ordinære ge-
neralforsamling.

Lyngby Storcenter.

Lejekon- § 2: Forretningen skal holdes åben i den for centret gældende almindelige åbnings-
trakt: tid og skal til stadighed være forsynet med disse til forretningernes forsvarlige drift
nødvendige varer.

Vedtægt: § 3: Alle nuværende og kommende lejere i centret er - med visse undtagelser -
pligtige at være medlemmer af foreningen.

§ 5: Alle medlemmer er pligtige at følge centerforeningens beslutning om den tid,
hvor virkshederne skal holde åbent. Dette gælder dog ikke for virksomheder,
som kutymemæssigt har udvidede åbningstider, ligesom medlemmernes lejekontrak-
ter skal respekteres.

Ballerup Centret.

Lejekon- § 12: Lejer er forpligtet til at være medlem af en forening af samtlige lejere, navn-
trakt: lig med henblik på iværksættelse af salgsfremmende foranstaltninger for centret
som helhed.

§ 26: Forretningen skal holdes åben inden for de normale forretningstider, som
centerforeningen fastsætter med henblik på fælles og ensartede åbningstider for
hele centret.

Vedtægt: § 3: Alle lejere i centret er pligtige at være medlemmer af centerforeningen.

Gellerup Centret.

- Lejekon- § 11: Lejer forpligter sig til at være aktivt ydende medlem af centerforeningen.
trakt: § 12: Lejer er forpligtet til at holde det lejede åbent for salg på normale åbningstider, der til enhver tid er gældende for omhandlede type forretning, dog mindst inden for den åbningstid, der fastsættes af centerforeningen. Lejer er altid berettiget til at holde forretningen åben inden for lukkelovens bestemmelser.
- Vedtægt: § 2: Foreningens formål er at formidle og/eller arrangere salgsfremmende foranstaltninger m. v.

Albertslund Centret.

- Lejekon- Ikke modtaget.
trakt:
- Vedtægt: § 1: Foreningens formål er at formidle og/eller arrangere salgsfremmende foranstaltninger m. v.
- § 2: Alle butiksl lejere i centret er pligtige at være medlemmer af foreningen. (Vedtægterne indeholder ikke direkte bestemmelser om fastsættelse af minimumsåbningstider).

Boligministeriet

Telefon (01) 110201

Slotsholmsgade 12.

1216 København K, den 14. juni 1974.

Sekr.k.j.nr. 3-163-1974.

Lukkelovskommissionen
c/o Danmarks erhvervsfond
Codanhus
Gl. Kongevej 60
1850 København V.

I en skrivelse af 1. maj 1974 har kommissionen spurgt, om ændring af lukkeloven, der udvider detailhandelens legale åbningstid eller lovens bortfald, bør medføre ændring af lejeloven.

I denne anledning skal man udtale følgende:

Efter lejelovens § 56, stk. 2, er lejere af butikker eller beværtningslokaler - bortset fra midlertidig lukning på grund af opgørelse eller lignende - pligtige at holde forretningen åben og i forsvarlig drift. Denne pligt må sammenholdes med butiksl lejeres rettigheder efter lejelovens § 56, stk. 1, om skiltning m.v. og lovens § 56, stk. 3, hvorefter ejeren ikke må udleje andre lokaler i samme ejendom til tilsvarende forretning eller selv benytte dem til drift af en sådan.

Disse bestemmelser er deklaratoriske, således at de kan fraviges ved aftale, og bestemmelsen i § 56, stk. 2, må i øvrigt forstås således, at der ikke i medfør af denne bestemmelse er en pligt til at holde en lejet butik åben i videre omfang end normalt for andre butikker i samme branche.

På denne baggrund finder boligministeriet ikke, at der vil være behov for ændring af bestemmelsen.

Hvad særligt angår de indbyrdes aftaler, som lejere i butikscentre måtte have indgået om fælles åbningstid, skal bemærkes, at de pligter, som følger heraf, ikke nødvendigvis behøver at være mere byrdefulde for lejerne end deres forpligtelser i henhold til lovens deklaratoriske bestemmelser, og boligministeriet kan heller ikke i dette tilfælde anse det for påkrævet at fastsætte begrænsninger af lejerens adgang til indbyrdes at aftale åbningstider.

Opmærksomheden skal i øvrigt henledes på, at er en aftale om en pligt til en bestemt åbningstid efter en konkret vurdering mere vidtgående end, hvad der følger af lovens deklaratoriske bestemmelser, er den alene uden gyldighed, såfremt den er indeholdt i en ikke-autoriseret blanket, men derimod ikke, hvis den er indeholdt i en autoriseret blanket, hvor den særligt er fremhævet, eller i en lejeaftale, hvor blanketter ikke er benyttet.

P.B.V.

E.B.

Brigsted*

Oversigt over åbnings- og lukketidspunkter uden for butikssektoren i Danmark og Sverige

Danmark

Banker og sparekasser.

Ekspeditionstiderne i banker og sparekasser fastsættes af de lokale pengeinstitutter (afdelinger) på den enkelte »bankplads«, normalt i overensstemmelse med en aftale herom mellem de forskellige pengeinstitutter. Ved en »bankplads« forstår det større eller mindre område, hvor banker og/eller sparekasser har kontorer for ekspedition; det vil som hovedregel sige hver enkelt by.

Da aftalerne er uformelle, kan der være mindre forskelle; typisk ligger tiderne dog som følger:

Den tidligste åbningstid er kl. 8.30, medens den normale er 9–9.30. Lukketiden om eftermiddagen ligger normalt kl. 15-16, enkelte steder dog kl. 17. Den udvidede ekspeditionstid op til weekenden ligger torsdag eller fredag, her lukkes typisk mellem kl. 18 og 19. 1 øvrigt er det i provinsen ikke ualmindeligt, at der holdes lukket midt på dagen, ligesom den udvidede ekspeditionstid torsdag-fredag her sjældent ligger i direkte forbindelse med den øvrige ekspeditionstid. I Storkøbenhavn er ekspeditionstiderne mandag, tirsdag, onsdag og fredag 9.30-16.00, torsdag 9.30-18.00. Overalt er der lukket om lørdagen.

I de seneste år har eksterne påvirkninger fra f. eks. erhvervs- og lønmodtagerorganisationer spillet en stigende rolle ved fastsættelse af ekspeditionstiden. Der er dog ikke tale om en formaliseret kontakt med disse grupper, men om en mere uformel indhentning af oplysninger om disse gruppers synspunkter på ekspeditionstidsspørgsmålet.

Der kan være nogen forskel i de forskellige bankers og sparekassers centrale ledelsers politik på dette område, således at nogle tilstræber ensartede ekspeditionstider over hele landet, medens andre ikke gør det.

Nogen egentlig centralstyring af fastsættelsen af ekspeditionstiden er der dog ikke tale om.

Rammerne for personalets arbejdstid fastlægges i overenskomsterne. Ifølge disse er personalet forpligtet til at tage en lang aftenekspedition én gang ugentligt. Dette betyder, at institutterne i princippet - ved at indføre skiftehold - kan holde længe åbent hver aften (til kl. 19.30). I realiteten er det imidlertid næppe gennemførligt, fordi det vil kræve et meget stort personale. Således har et par pengeinstitutter måttet opgive utraditionelle ekspeditionstider, fordi de ikke kunne gennemføres inden for overenskomstens rammer. I henhold til overenskomsterne er personalet desuden pligtigt at arbejde på forskudte arbejdstider, hvilket giver mulighed for særlige ekspeditionstider på banegårde, i lufthavne, ved grænseovergange m. v. Sådanne specielle ekspeditionstider, hvor der i den forskudte ekspeditionstid alene foretages valutaveksling o. lign., findes 12-14 steder i landet.

Endelig har pengeinstitutterne erklæret, at de på nuværende tidspunkt ikke agter at udvide den generelle publikumsekspedition på de første 5 dage i ugen til senere end kl. 20.00, ligesom man fortsat agter at holde lukket om lørdagen.

Funktionærerne, der ønsker spørgsmålet om ekspeditionstiderne inddraget i overenskomsterne, ser ingen mulighed for at få ekspeditionstiden udvidet eller forskudt til et senere tidspunkt, dels fordi arbejdstiden med tiden vil blive forkortet, dels fordi man fortsat kun vil være villig til at tage én ugentlig aften tid, der ikke må ligge fredag aften. Desuden vil man ikke acceptere lørdags arbejde.

Pengeinstitutterne forudser problemer med at skaffe personale og en kraftig forhø-

jelse af omkostningerne, hvis en udvidelse og/eller omlægning af ekspeditionstiderne skulle komme på tale.

Kommuner.

Beslutningskompetencen vedrørende ekspeditionstider på kommunale kontorer ligger hos kommunalbestyrelserne, der ofte træffer beslutning efter indstilling fra økonomiudvalget og som regel efter forhandling med personalet. I København fastsættes tiderne i samråd med borgmestrene. I Århus træffer magistraten beslutning, idet byrådet dog har mulighed for at gribe ind. Ved fastsættelsen af tiderne er der desuden samråd mellem personale og kommunalbestyrelse, idet man tager hensyn til overenskomster om arbejdstidens længde og til arten af de sager, som skal behandles.

Der findes ingen landsomfattende aftale mellem kommunerne om ekspeditionstider. Det normale er en ekspeditionstid på 3-4 timer dagligt plus en senere liggende ekspeditionstid én gang ugentligt om torsdagen på 1-3 timer. Lørdag er der lukket.

Der åbnes tidligst kl. 8.30, normalt mellem kl. 9 og 10, og lukkes normalt mellem kl. 12 og 14, senest kl. 16. Den udvidede ekspeditionstid om torsdagen, der ikke hænger sammen med den øvrige ekspeditionstid, varer som regel til kl. 19.

Apoteker.

Indenrigsministeriets bekendtgørelse om apotekernes åbningstid og vagttjeneste af 30. januar 1974 fastsætter den almindelige åbningstid for samtlige apoteker og håndkøbsudsalg. Apoteker skal være åbne:

mandag til torsdag	kl. 9.00-17.30
fredag	kl. 9.00-20.00
lørdag	kl. 9.00-13.00

Derudover har én gruppe apoteker vagttjeneste fra lukketid til kl. 20.00. En anden gruppe har vagttjeneste hele tidsrummet uden for åbningstiden.

Sundhedsstyrelsen kan i særlige tilfælde, herunder når hensynet til den lokalt iværksatte almindelige butikstid taler herfor, træffe bestemmelse om en anden åbningstid end den fastsatte.

Post- og telegrafvæsenet.

Post- og telegrafvæsenets generaldirektorat udarbejder rammer for, hvorledes postkontorerne skal have åbent. Hvorledes disse rammer skal udfyldes, afgøres af 4 distriktsmyndigheder og i København af overpostmesteren.

I København er den typiske ekspeditionstid kl. 9-17.30, lørdag kl. 9-12; i provinsen kl. 9-12 og kl. 14-17.30, lørdag kl. 9-12.

Børneinstitutioner.

I de offentlige børneinstitutioner fastsættes åbningstiden af kommunen; i de private er det således, at bestyrelsen fastsætter tiden, som derefter godkendes af kommunen.

Den normale tid er mellem kl. 6-6.30 og 17-17.30 mandag til fredag, lørdag dog mellem kl. 6-6.30 og 12-13; flere steder er der dog lukket om lørdagen, efter at der i institutionerne er konstateret manglende behov på denne dag. Imidlertid er man de fleste steder indstillet på igen at åbne om lørdagen, hvis forældrene ønsker det.

Sverige

Banker og sparekasser.

Ekspeditionstiderne i banker og sparekasser fastsættes af de lokale pengeinstitutter (afdelinger) på den enkelte »bankplads«, normalt i overensstemmelse med en overenskomst mellem Svenska Bankföreningen og Svenska Bankmannaföreningen.

I overenskomsten er det stipuleret, at banker og sparekasserne holdes lukket om lørdagen, på søn- og helligdage samt Midsommardag og juleaftensdag. Herudover bestemmes det, at pengeinstitutterne kan disponere over personalet fra kl. 7.00 til kl. 17.30, 1 dag i ugen dog til kl. 18.30. Den samlede arbejdstid kan ikke overskride 38 ½ time pr. uge og må ingen dag være mere end 8½ time.

Det mest normale i store banker og sparekasser er en ekspeditionstid mellem kl. 9 og 15. Enkelte pengeinstitutter har dog aftenåbning frem til kl. 18 en eller to dage om ugen. Det kan endelig nævnes, at bankkunder i Stockholm i de såkaldte bankomater ved hjælp af en slags kontokort kan hæve penge fra deres konti døgnet rundt.

Kommuner.

Der findes ikke i Sverige love, der regulerer de kommunale institutioners ekspeditionstider. Kompetencen ligger hos de enkelte kommuner. Offentlighedsprincippet medfører, at der skal være ekspeditionstider, og at disse skal ligge i perioder, der er tilgængelige og praktiske for almenheden. Ekspeditionstiderne kan variere en del, men synes at svare nogenlunde til de danske. I større byer og til en vis grad i store, spredt befolkede kommuner vil man oftere holde åbent om aftenen.

Apoteker.

Apoteksbolaget AB har i henhold til en aftale med staten kompetence til at fastsætte apotekers ekspeditionstider. Dette sker normalt efter samråd med de interesserede parter, f. eks. landsting (amter) og kommuner, og afhænger bl. a. af geografisk beliggenhed. Apotekerne er inddelt i forskellige grupper, for hver af hvilke der er fastsat normale ekspeditionstider.

På hverdage er det almindelige åbnings-tidspunkt kl. 8.30 eller kl. 9.00, medens lukketidspunktet varierer fra kl. 18.00 til kl. 22.00.

På søn- og helligdage har nogle apoteker åbent et antal timer. Visse apoteker er åbne alle dage døgnet rundt. Desuden har nogle apoteker vagttjeneste uden for almindelig åbningstid.

De eksakte ekspeditionstider - fortrinsvis på hverdage umiddelbart før søn- og helligdage og på søn- og helligdage — kan inden for visse rammer fastsættes af apoteksindehaveren efter aftale med vedkommende embedslæge. Ved afgørelsen skal der tages hensyn til butikstiden på stedet. Det faktiske lukketidspunkt på hverdage umiddelbart før søn- og helligdage kan herefter variere fra kl. 13.00 til kl. 20.00.

Post- og telegrafvæsenet.

Sverige er inddelt i 160 postdistrikter, der ledes af hver sin postmester, som fastsætter ekspeditionstiderne for kontorerne i sit forvaltningsområde. I Stockholm, der omfatter ca. 10 områder, fastsættes ekspeditionstiderne dog af postdirektøren for Stockholm. I større byer holdes normalt åbent mellem kl. 9 og 18, enkelte større postkontorer har

åbent til kl. 18.30, og i Stockholm har hovedpostkontoret åbent til kl. 21. Lørdag holdes normalt åbent mellem kl. 9 og 13.

I mindre byer holdes der ofte lukket 1 time eller 2 midt på dagen.

For så vidt angår telegrafstationer gælder det, at ekspeditionstiderne på de større stationer fastsættes af televærkets centrale forvaltning. Ekspeditionstiderne på understationerne fastsættes af televærkets regionale forvaltning, dvs. chefen for det berørte distrikt. Landet er inddelt i 40 distrikter, som igen er inddelt i et antal teleområder. Teleområderne med tilhørende telekontor udgør televærkets lokale forvaltning. Chefen for et teleområde, teledirektøren, kan foreslå ændrede ekspeditionstider for understationerne inden for teleområdet, men beslutningsretten ligger hos distriktscheferne. Visse teleekspeditioner drives på forpagtningsbasis af privatpersoner eller virksomheder og er ofte kombineret med kiosksalg el. lign. I sådanne tilfælde kan televærket ikke bestemme ekspeditionstiderne, men disse ekspeditioner har på grund af deres særlige karakter i reglen længere ekspeditionstid end televærkets egne ekspeditionssteder.

De enkelte telegrafstationers ekspeditionstider kan variere en del; visse har åbent fra kl. 8 om morgenen til kl. 9 om aftenen. Den mest almindelige ekspeditionstid er fra kl. 9-18.

Ud over de egentlige telegrafstationer findes der ca. 100 såkaldte salgsekspeditioner i Sverige, samtlige beliggende inden for større bebyggelser. Salgsekspeditionerne har åbent mandag-fredag fra kl. 8.30-16.30, fra maj-august fra kl. 8.30-15.45. Ekspeditionstiden fastsættes centralt. På disse salgsekspeditioner kan man bl. a. tegne telefonabonnement og bestille flytning af telefon. Derudover findes en kasseafdeling til betaling af telefonregninger samt radio & tv licenser.

Børneinstitutioner.

Der findes praktisk talt ikke private børnehaver i Sverige, og kommunerne fastsætter ekspeditionstiderne i de offentlige børneinstitutioner, idet der ikke foreligger egentlige direktiver fra socialstyrelsen. Tiderne varierer en del og afgøres i princippet efter behov. Mest normalt er en ekspeditionstid fra kl. 6.30-19 og lukning om lørdagen.

Henvendelser angående lukkeloven

Der henvises endvidere til de i betænkningens bind II
som bilag VII optrykte henvendelser.

**Centralforeningen
af Benzinforhandlere
i Danmark**

Nordkrog 24, 2900 Hellerup
Tlf. (01) 43 HE 7770
Giro 2 58 53

Handelsministeriet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.

Hellerup, den 21/3-1975.
PN/lw.

Vedr. lukkelovskommissionen.

Det synes af dagspressen at fremgå at et »redaktionsudvalg« under lukkelovskommissionen den 7/4 d. å. skal lægge sidste hånd på en indstilling vedr. lukkelovens ændring.

Efter dagspressen at dømme er der i udvalget udover ministeriet og kommissionens formandskab kun repræsentanter for organisationer og tilsyneladende enkelt-firmaer, der overfor offentligheden har stået som talsmænd for en opretholdelse af en restriktiv lukkelov.

Dette forekommer både i forhold til forbrugerne og i forhold til de store kredse i erhvervslivet, ikke mindst servicefagene, såsom kiosker, grill-barer, servicestationer samt mange af de kategorier, der er omfattet af lukkelovens forskellige undtagelsesbestemmelser, lidet betryggende.

I en tid hvor en stor del af detailhandelen først åbner kl. 9.00 eller senere, hvor der mange steder på ugens fire første dage lukkes kl. 17.00, om fredagen kl. 18.00 eller 19.00 samt om lørdagen kl. 12.00 - hvis der i det hele taget åbnes - hvor der lægges hindringer i vejen for etablering af servicebutikker på jernbanestationer, og hvor almindelige automater og større automatanlæg nedlægges på grund af hærværk og tyveri, er behovet for servicebutikker, der betjener forbrugerne i den stadig større fritid af øget betydning.

At behovet er stigende ses også af det stadig stigende antal undtagelser fra lukkeloven, det har været nødvendigt at gennemføre.

Undtagelserne er ofte så indviklede, komplicerede og ude af takt med det moderne servicebetonede samfund, at hverken forbrugerne eller handlende forstår eller kan efterleve bestemmelserne. Dette ses af det stærkt stigende antal lukkelovsager mod bagere, kiosker, servicebutikker, grill-barer og servicestationer.

Servicestationer må af hensyn til det kørende publikum holde åbent, når andre holder fri, og det forekommer helt urimeligt at indskrænke deres sortiment uden for almindelig butiksåbningstid således, som den nuværende lukkelov gør.

For eksempel må mange campister se langturschauffører og lystsejlere proviantere med the, kaffe og øl på servicestationerne, medens de selv efter optankning må vente med at handle til de evt. når en campingplads med butik - hvad jo ikke alle campingpladser har.

Servicestationerne har ikke problemer med at skaffe personale til den udvidede åbningstid. Mange foretrækker arbejde om aftenen og i week-enden, ikke mindst som følge af det særlige tillæg for forskudt tid, der udbetales.

Vi må derfor være af den opfattelse, at lukkeloven er et overflødigt levn fra laugstiden og fra den tid, da fagforbundene ikke var stærke nok til at beskytte deres medlemmer mod misbrug.

Vort principielle standpunkt er derfor, at lukkeloven helt bør ophæves.

Hvis dette ikke sker, bør man uden skelen til specielle brancheinteresser give de forretninger, der er undtaget fra lukkelovens hovedregel mulighed for at handle

med de varegrupper, der i henhold til den øvrige erhvervslovgivning lovligt kan føres, også udenfor almindelig butiksåbningstid.

Det er utilfredsstillende, at de brancher, der også holder åbent udenfor almindelig butiksåbningstid ikke er holdt orienteret om forløbet af kommissionens arbejde, således at vore synspunkter om de noget specielle forslag, der fremføres, kan komme til udtryk.

Vi håber derfor, at denne henvendelse må tilgå kommissionen, og at ministeriets medlemmer af kommissionen og »redaktionsudvalget« vil føle sig som repræsentanter for de ikke repræsenterede brancher.

Med venlig hilsen

Preben Nielsen.

Oliebranchens Fællesrepræsentation

(Danish Petroleum Industry Association)
Amaliegade 10, 1256 København K.
Tlf. (01) 1130 77

Handelsministeriet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.

Den 3. april 1975.

Ved r. Lukkelovskommissionen.

Vi er bekendt med, at Centralforeningen af Benzinforhandlere i Danmark har anmodet Handelsministeriet om at formidle foreningens synspunkter med hensyn til lukkeloven til det udvalg, der arbejder med at færdiggøre lukkelovskommissionens betænkning.

I denne anledning vil vi bede ministeriet gøre det pågældende udvalg bekendt med, at vi deler de synspunkter, som Centralforeningen har gjort gældende i sin skrivelse til Handelsministeriet af 21. marts 1975.

Også vi mener principielt, at lukkeloven bør ophæves, fordi den ikke passer til nutidens samfundsstruktur.

Såfremt det ikke er gennemførligt at ophæve lukkeloven, mener vi som Centralforeningen, at der bør gives adgang for forretninger, der er undtaget fra lovens hovedregel, som tilfældet er med for eksempel benzinservicestationer, til også udenfor almindelig butiksåbningstid at handle med de varegrupper, de lovligt kan føre i henhold til anden lovgivning.

Dette vil have betydning for benzindetailhandelen og være til gavn for forbrugerne. Som Centralforeningen påpeger i sin henvendelse til ministeriet, giver de herskende forhold anledning til stor usikkerhed både hos benzindetailhandlerne og hos publikum.

Der er i de seneste år i takt med ændringer i erhvervslovgivningen sket en udvidelse af benzindetailhandelens varesortiment, som må betegnes som værende til gavn for forbrugerne og i overensstemmelse med disses ændrede arbejds- og fritidsvilkår og dermed deres indkøbsvaner.

Vi takker på forhånd for ministeriets medvirken **til**, at de synspunkter, vi her har gjort gældende, må blive formidlet til lukkelovskommissionens sekretariat, således at de kan være kommissionen bekendt, inden denne affatter sin indstilling.

Med venlig hilsen
Oliebranchens Fællesrepræsentation
Knud Petersen.

Københavns City Center og Danske Stormagasiners Fællesråd.

Ved fællesskrivelse af 11. marts 1975 anmodede Københavns City Center og Danske Stormagasiners Fællesråd om foretræde for lukkelovskommissionen for at få lejlighed til at redegøre for de to organisationers synspunkter vedrørende en total liberalisering af lukkeloven, inden kommissionen sluttede sit arbejde.

Kommissionens formandskab har den 11. april 1975 haft en drøftelse med formanden for Danske Stormagasiners Fællesråd direktør Niels Hansen, formanden for Københavns City Center antikvitetshandler og indretningsarkitekt H. Skjalm P. og direktør i Københavns City Center Carlo Mortensen.

Under drøftelserne fremførte de to organisationers repræsentanter følgende synspunkter:

Baggrunden for henvendelsen var, at lukkelovens udformning var af væsentlig betydning for de to organisationers medlemmer.

Organisationerne ønskede primært, at lukkeloven ophævedes.

Såfremt der ikke var mulighed for lovens bortfald, ønskedes den videst mulige dispositionsfrihed med hensyn til åbningstidens placering fx gennem en rammeordning med angivelse af antallet af timer pr. uge, hvor butiksåbning er tilladt, således at den enkelte erhvervsdrivende kunne placere sin åbningstid efter ønske og behov. En sådan ordning måtte kunne dække forskelle i behovet for åbningstid i storbyers city områder og i mindre samfund.

Såfremt princippet i den gældende lov med faste tidsangivelser blev fastholdt, ville det være af væsentlig betydning, om der blev adgang til at holde butikkerne åbne efter kl. 14 på lørdage. Gennemførelse af lørdagslukning kl. 12, således som det var foreslået i folketinget i 1970, skønnedes at ville betyde, at forretningerne i Københavns City ville blive nødsaget til at holde lukket på lørdage, dels fordi det måtte forventes, at publikum ville udeblive, dels fordi det ville blive særdeles vanskeligt at fastholde det nødvendige personale, der i stormagasinerne i vidt omfang var deltidsansat. Om lørdagshandelen oplystes det, at den i realiteten først startede efter kl. 10. Kunderne ønskede at se udvalget i de forskellige forretninger, hvilket der med den øjeblikkelige åbningstid ikke var tid til om lørdagen. En lang åbning om lørdagen ville i det hele give mere attraktive indkøbsforhold. I denne forbindelse henleddes opmærksomheden på, at de to organisationers medlemmer naturligvis var indstillet på at følge arbejdsmarkedets overenskomster.

Det var indtrykket, at der i befolkningen var en almindelig tendens til at udskyde middagen til omkring ved 19-tiden; denne udvikling indicerede et behov for at udvide muligheden for åbningstid til kl. 18 på ugens første hverdage.

Der var ikke for tiden ønsker om mulighed for butiksåbning om søndagen.

Om den gældende lukkelovs særregler, specielt op til jul, pegedes der på, at der kunne være behov for at tillade åbning på de sidste to søndage før jul, eventuelt valgfrit den sidste eller næstsidste søndag før jul.

Det påregnedes, at interessen for længere åbningstid var forskellig i de forskellige områder af Københavns City. Eksempelvis ville der sandsynligvis vise sig forskellige faktiske åbningstider på Østergade, i Frederiksberggade og i Havnegade-kvarteret.

Det bestående dispensationssystem burde udbygges, idet den eksisterende forskel mellem adgang til dispensation i på den ene side områder, der benyttes til sommer- og weekendophold, og på den anden side i Københavns City, var uheldig ikke mindst af hensyn til såvel danske som udenlandske turister.

Organisationernes repræsentanter understregede, at de anførte synspunkter - foruden i hensynet til kunderne - bl. a. havde deres baggrund i de meget betydelige investeringer i forretningslokaler og -udstyr, i varelagre og i konsumentkredit.

Centralorganisationen
For Lokale Handelsforeninger

Formand:

Blomsterhandler *Torben Rasmussen*
Vester Fælledvej 67
1750 København V
Telefon: 21 08 27

Sekretariat:

Fru *Bente Hansen*
Kronprinsesse Sofies Vej 6
2000 København F
Telefon: 10 89 89 (kl. 13-17)

Aktivitetsudvalget:

Fotohandler *E. Bramsen*
Frederikssundsvej 185
2700 Brønshøj
Tlf.: (01) 60 28 01

Radioforhandler *O. Sørensen*
Frederikssundsvej 184
2700 Brønshøj
Tlf.: (01) BE 618

Lukkelovskommissionen
v/hr. professor, dr. jur.
Mogens Koktvedgaard
Handelsministeriet
Slotsholmsgade
1216 København K.

2000 F, den 20. maj 1975.

Under henvisning til aftale med vor hr. E. Bramsen i lukkelovsudvalget for C. O., skal herved meddeles resultaterne af C. O.'s landsundersøgelse af evt. ny lukkelov, hvilket materiale bedes benyttet til brug vedr. den nye lukkelovsbetænkning. Svarene var følgende:

1) Ønsker De den nuværende lukkelov bevaret?	Svar: 57 % ja.
2) Skal vi have lukket om lørdagen?	Svar: 67 % ja.
3) Skal vi slet ikke have nogen lukkelov?	Svar: 90 % jo.
4) Skal vi have åbent torsdag aften i stedet for fredag aften?	Svar: 75 % ja.
5) Skal vi have fri åbning?	Svar: 88 % nej.
6) Skal det være lovligt at have åbent mere end 50 timer om ugen?	Svar: 55 % nej.

Der var i alt udsendt ca. 17.000 kort og modtaget 1.700 svar.

C. O.'s forretningsudvalg udarbejder nyt forslag til ændring af det nuværende forslag, og vil fremsende dette forslag umiddelbart efter forretningsudvalgets stilling hertil på et møde den 29.5.

Med venlig hilsen
P. F. V.

Torben Rasmussen
formand

Paul Garodkin (næstformand)

Eigil Bramsen (udv.formand)

Tobakshandlernes Landsforening

Etableret 16. maj 1915

Postgiro 15 35

Trianglen nr. 1, 8700 Horsens.

Til

Lukkelovskommissionen

Handelsministeriet

Slotsholmsgade 12

København K.

Horsens, den 4. september 1975.

Vedr. salg af øl og spiritus fra tankstationer.

Tobakshandlerforeningen skal herved tillade sig at rette henvendelse til lukkelovskommissionen i følgende anledning:

Efter den tidligere gældende lukkelov kunne der fra benzinsalgssteder alene sælges de varer, der var nævnt i en bekendtgørelse fra handelsministeriet.

Denne bestemmelse blev imidlertid ændret ved lov af 10. juni 1970, hvorefter benzinstationer kan forhandle øl og spiritus i den almindelige butiksåbningstid.

Denne ændring synes i høj grad at påføre den almindelige butikshandel en urimelig konkurrence, idet de fleste benzinstationer også forhandler disse varer i den almindelige lukketid for forretningerne.

Hertil kommer, at det synes inkonsekvent, at førere af automobiler, samtidig med at de får påfyldt benzin, har lejlighed til at købe øl og spiritus, hvorved man må sige, at de udsætter deres medmenneskers liv og færdsel for alvorlig fare.

Tobakshandlernes Landsforening skal under henvisning til det foran anførte anmode om, at reglerne om øl- og spiritus-salg fra benzinstationer ændres ved den kommende ændring af lukkeloven, således at de omhandlede varer helt undtages fra salg fra benzinstationer m. v.

Med venlig hilsen

P.f. v.

Børge Bache

Formand.

/Jøndrup.

**Dansk organisation
af detailhandelskæder**

(01) 70 82 22 lokal 51
Korsdalsvej 101
DK 2610 Rødovre

Formanden for lukkelovskommissionen,
herr professor, dr. jur. Mogens Koktvedgaard,
Lukkelovskommissionen,
Handelsministeriet,
Slotsholmsgade 12,
1216 København K.

1975-10-13.

Vedr. revision af lukkeloven.

I Deres egenskab af formand for lukkelovskommissionen tillader vi os herved at henlede Deres opmærksomhed på vor organisation Dansk Organisation af Detailhandelskæder, D-O-D. Denne organisation blev etableret i januar måned 1974, og medlemskredsen består i dag af følgende virksomheder:

Irma A/S
Magasin
Schou-Epa A/S
Dansk Supermarked A/S (Føtex-Bilka)

Medlemsvirksomhederne repræsenterer en samlet omsætning på omkring 4,5 mia.

Vi har i D-O-D drøftet spørgsmålet om lukkeloven, og vi vil over for kommissionen foreslå, at den nye lov åbner mulighed for fuld liberalisering med hensyn til detailhandelens åbningstider, således at detailhandelen selv træffer beslutning om fastlæggelse af åbningstider i overensstemmelse med kundekredsens behov.

Subsidiært mener vi, at den nye lukkelov ikke må indeholde regler om klokkeslæt for åbnings- og lukketid men regler om, at det maksimalt er tilladt at holde åbent i 70 timer pr. uge.

Vi vil meget gerne have lejlighed til at uddybe vore synspunkter over for kommissionen, og vi tillader os at foreslå, at der i første omgang arrangeres et møde mellem lukkelovskommissionens formandskab og bestyrelsen for D-O-D.

Vi beder Dem venligst meddele os, om dette er muligt og i bekræftende fald, hvornår De foreslår mødet afholdt.

Med venlig hilsen

D-O-D.

Børge Olsen

Lukkelovskommissionens formand
professor dr. jur. Mogens Koktvedgaard,
Handelsministeriet,
Slotsholmsgade 10,
1216 København K.

Dato: 23.10.1975.
JF/KD

Dansk Organisation af Detailhandelskæder tillader sig at fremføre følgende synspunkter, der efter vor opfattelse bør indgå i kommissionens overvejelser og i dens betænkning.

Den nugældende lukkelov er ikke længere tidssvarende, idet den er helt ude af takt med det nuværende forbrugermønster og kravene til moderne detailhandel.

Ulemperne ved den nuværende lukkelov kan kort resumeres således:

1. Den nuværende lukketid kl. 17,30 på fire af ugens dage begrænser forbrugernes indkøbstid meget stærkt, idet halvdelen af husmødrene idag er udearbejdende og som følge deraf tvunget til at handle i middagspausen eller på vej til og fra arbejde.
2. Der er for denne gruppe for kort indkøbstid mellem fyraften og butikernes lukketid, hvilket begrænser forbrugernes muligheder for at undersøge priser og kvaliteter før købet, specielt er der ikke tid til at udnytte de »salgstilbud«, der er et fremtrædende træk i konkurrencen.
3. Begrænsningen i åbningstiden bevirker, at den enkelte butiks markedsområde er stærkt reduceret, hvilket har betydet en konkurrenceforvridning.

En fuldstændig liberalisering af lukkeloven vil betyde følgende:

1. Forbrugerne kan handle, hvor de **vil**, når de **vil**.
2. Forbrugerne undgår at blive stressede ved at skulle handle på kort tid i middagspauser eller til og fra arbejde.
3. Forbrugerne får mulighed for at udnytte alle detailhandelens »salgstilbud«.
4. Fri åbningstid giver øget konkurrence mellem de enkelte butikker og butiksformer og dermed lavest mulige priser.
5. Den bedre udnyttelse af detailhandelens kostbare investeringer vil mere end opveje eventuelle stigninger i lønomkostningen. I visse brancher vil der endog kunne opnåes yderligere prisreduktioner.
6. Da salget bliver jævner fordelt over åbningstiden, undgår køberne de lange køer ved kasseapparaterne og trængslen i butikkerne.
7. Den øgede åbningstid giver mindre trafikale problemer, da trafikken omkring de nuværende lukketidspunkter vil blive fordelt på flere timer.

For butikshandelens personale vil arbejdsvilkårene ikke blive forringet. Der vil tværtimod blive større muligheder for flexibel arbejdstid. For mange familier, hvor både mand og kone arbejder, vil mulighederne for forskudt arbejdstid være en fordel. Erfaringerne fra andre områder med forskudt arbejdstid viser tydeligt, at der er efterspørgsel efter sådanne arbejdsmuligheder.

Der vil fortsat være behov og muligheder for et meget stort antal nærhedsbutikker, hvis konkurrenceevne vil blive væsentligt forbedret, såfremt man giver dem mulighed for at holde åbent på tidspunkter, der passer til kvarterets forhold.

Det er vor opfattelse, at de svenske erfaringer kan overføres til danske forhold. Forbrugerne vil også i Danmark på ganske kort tid forstå at benytte sig af de forbedrede og udvidede åbningstider.

Vor konklusion er derfor, at liberalisering af lukkeloven vil blive til fordel for forbrugerne og dermed for samfundet.

Med venlig hilsen

Dansk Organisation af Detailhandelskæder

p. b. v.

Jens Fisker.

Under et møde den 28. oktober 1975 med kommissionens formandskab har Dansk Organisation af Detailhandelskæder, som var repræsenteret ved

direktør Mogens Absalonsen, Dansk Supermarked A/S,
direktør Mogens Andersen, Irma A/S,
direktør Jørgen Hedegaard, Magasin,
direktør Lauritz Schou, Schou-Epa A/S

fremført følgende synspunkter:

Detailhandelen er en servicefunktion, hvis opgave det er at sørge for, at de samlede distributionsomkostninger ved omsætning af givne mængder af bestemte varer bliver mindst mulig.

Industri og håndværk er i de senere år blevet stærkt rationaliseret, så produktionen pr. ansat i dag er meget højere, end den var for 10 år siden, og produktionspriserne er trods kraftige lønstigninger steget meget mindre end realindkomsterne.

Denne samfundsgavnige udvikling vil detailhandelen også gerne medvirke til ved en gennemgribende rationalisering, så besparelserne i produktionen ikke sættes til ved øgede omkostninger i distributionen.

Lukkeloven har imidlertid virket som en konkurrencebegrænsende foranstaltning, idet den forhindrer forbrugeren i at udnytte detailhandelens mange tilbud. Detailhandelen har derfor ikke været i stand til at rationalisere så meget, som det er nødvendigt. Skal detailhandelens service blive optimal, må der derfor ske en tilpasning af butikernes åbningstid, så forbrugerne kan få lejlighed til at udnytte alle salgstilbudene.

Der er nedlagt et stort antal urentable butikker, men omkostningsniveauet er stadigvæk for højt, fordi man ikke i tilstrækkelig grad kan udnytte stordriftens fordele. I industrien kan man arbejde i to- og tre holds skift og derved udnytte de kostbare anlæg, men det er på grund af lukkeloven ikke muligt i detailhandelen.

Som det fremgår af DSK's normtal, Brugsforeningernes årsregnskab og vore egne omkostningsanalyser, er lønomkostningerne i detailhandelen procentvis større jo mindre butikken er. Samfundet kan derfor ikke være interesseret i, at konkurrencen i detailhandelen begrænses, så detailhandelen ikke bliver rationaliseret på samme måde som industrien.

DSB kiosker

Banegårdspladsen 7
1570 København V.

Lukkelovskommissionen
Handelsministeriet
Slotsholmsgade 12
1216 København K.

30. oktober 1975.
PH/lb.

Ve dr.: Konsekvenser for kioskbranchen ved ændring af gældende lukkelov.

Som hovedforpagter af DSBs stationskiosker (i alt 180 kiosker) tillader vi os, under henvisning til dagspressens omtale af kommissionens betænkning samt de ligeledes omtalte ændringsforslag, at gøre opmærksom på de konsekvenser de foreslåede ændringer af lukkeloven vil få for de såkaldte døgnkiosker (som f. eks. DSBs stationskiosker).

For at kunne forklare konsekvenserne mener vi imidlertid det er nødvendigt først kort at gennemgå kioskerens salgs-situation, således som den er dags dato. Vi vedlægger derfor en oversigt over de vigtigste data (bilag I).

Til bilaget har vi følgende kommentarer:

1. Sortiment:

Forbrugeren indkøber hvor det er nemmest og hurtigst, d.v.s. er der mulighed for at dække sit behov for aviser, ugeblade, bøger m. m. samtidig med indkøbet af dagligvarer, så sker dette indkøb af »traditionelle kioskvarer« i stedet for i den pågældende forretning.

Med det nugældende tilladte sortiment har kioskerne ingen mulighed for at imødegå denne konkurrence.

2. Bruttoavance:

Normalt ville en detailhandler forsøge at standse nedgangen i avance-procenten ved at forøge omsætningen i andre »høj-avance« varer. Igen må vi konstatere, at det begrænsede varesortiment forhindrer os heri, idet der simpelthen ikke er tilstrækkeligt »behov« i f. eks. diversevare-gruppen (dette fremgår klart af den lave andels-procent).

3. Markedsandel:

Tankstationernes »succes« med salg af diverse dagligvarer beviser efter vor mening klart, at der er »behov« for disse varer udenfor normal åbningstid.

4. Salg pr. åbningstime:

Den stærke koncentration af salget på henholdsvis bestemte hverdagstimer og på søn- og helligdage beviser ligeledes klart, at kioskerne fortrinsvis benyttes som indkøbssted, når andre forretninger er lukkede, d.v.s. som »nød-kiosk«.

5. Profil af forbrugeren:

Der er to resultat-tal, der især viser kioskerens salgssituation d. d.:

- a. Det er fortrinsvis »de unge« der benytter kioskerne - årsag: fordi det tilladte sortiment bedst dækker denne aldersgruppes »behov« d.v.s. tobaksvarer, chokolade- og sukkervarer og ugeblade/seriehefter o.s.v.
- b. Stationskioskerens forbruger-underlag er kun i begrænset omfang de tog-rejsende.

Konsekvenserne for døgnkioskerne bliver derfor:

Vi har tidligere konstateret, at det begrænsede kiosk-sortiment af flere årsager ingen mulighed giver kioskerne for at imødegå den stigende konkurrence af både lovlig og ulovlig karakter.

Ved en udvidelse af åbningstiden i aften timerne med f. eks. 2 timer onsdag, torsdag og fredag vil kioskerne yderligere miste en betydelig del af deres omsætning, idet forbrugerne vil foretrække indkøbsstedet med det normale, fulde varesortiment. *Behovet for kioskerne som indkøbssted vil blive reduceret.*

En mulighed for en åbningstid søn- og helligdage for den normale detailhandel vil *fuldstændig underminere kioskerne eksistensgrundlag* (se pkt. 4).

Vi tillader os at pointere, at ovennævnte konsekvenser skal ses i sammenhæng med vor påstand om, at kioskerne *ikke* kan reducere den ugentlige åbningstid fra de nuværende 100 timer til 60-70 timer iflg. diverse kæders forslag (for derved at opnå et »normalt«, konkurrencedygtigt varesortiment). Dette vil kræve en »middags-lukning« på 5-6 timer (hverdage), hvilket hverken forbrugerne eller kiosk-ejerne (af personale- og omkostningsmæssige årsager) kan være tjent med. Kioskerne vigtigste eksistens-begrundelse, nemlig at være forbrugerens »service-indkøbssted«, vil derved være bortfaldet.

DSB kioskers forslag til ændring af lukkeloven:

Først vil vi gerne pointere, at vi principielt er tilhængere af en fuldstændig liberalisering af lukkeloven. Da der tilsyneladende ikke kan skabes tilstrækkelig tilslutning hertil tillader vi os i stedet at stille forslag om ændring af lukkelovens paragraf 3 med det klare formål:

1. at give forbrugeren en bedre mulighed for »nød-indkøb« af de vigtigste dagligvarer.
2. at give kioskerne mulighed for at imødegå den stigende konkurrence d.v.s. at overleve.

Vi har tidligere konstateret, at det nuværende, tilladte sortiment især dækker »de yngre's« behov. Vi mener, sortimentet bør ændres, således at det i større omfang dækker »en husstands« behov for nød-indkøb. Vi forestiller os derfor en udvidelse af det nuværende sortiment med:

01, vin, spiritus
Kaffe, te
Smør, margarine, mælk
Brød (f. eks. rugbrød i skiver)
Sukker, mel
Vaskemidler
Dåsevarer (f. eks. middagsretter)
Sennep, ketchup, salt og peber
Pålægsvarer, mayonnaise, remoulade
Dybfrostvarer

Sortimentet kan begrænses ved, at man f. eks. kun giver tilladelse til bestemte emballager, størrelser/former.

Efter vor mening, bør kommissionen ved en ændring af lukkeloven tage særlig hensyn til de brancher, der baserer hele sin eksistens på grundlag af de i paragraf 3 givne (begrænsede) retningslinier. Enhver ændring bør også være til gavn for disse brancher (og dermed forbrugerne), og ikke (som en konsekvens af forslagene) på bekostning af kiosker m. fl. Vi anmoder derfor kommissionen om at tage vort forslag om en udvidelse af sortimentet under overvejelse.

Vi er naturligvis gerne til kommissionens rådighed med yderligere oplysninger om kioskbranchen.

Med venlig hilsen

DSB kiosker

P. Herp

Direktør

Bilag I

Oversigt over DSB kioskeres salgs-data:

1. Sortiment:

Ifølge lukkelovens paragraf 3 er det tilladte vareområde i kioskerne (i hovedgrupper) følgende:

	<i>andel af omsætningen</i>
Tobaksvarer.	= ca. 51 %
Chokolade- og sukkervarer (incl. kiks o.s.v.).	= ca. 15 %
Is, frugt og alkoholfrie drikkevarer.	= ca. 4 %
Ugeblade, månedsblade, bøger m. m.	= ca. 13 %
Dagblade.	= ca. 14 %
Div. varer d.v.s. souvenir, film, toiletartikler, rygeartikler m. m..	= ca. 3 %
I alt	= 100 %

I de sidste år er der sket en ændring i kioskeres productmix, idet dagblade og ugeblade/bøger tidligere udgjorde en større del af salget. Dette skyldes især to ting:

- supermarkeder/minimarkeder har i de sidste år optaget et bredt sortiment i ugeblade, månedsblade, bøger samt formiddagsaviser.
- bagerforretninger er i stor udstrækning begyndt at sælge søndagsaviser (det sidste år er DSB kioskers salg af søndagsaviser faldet ca. 40 %).

2. Bruttoavance:

Den gennemsnitlige avance er ca. 16 %, som fremkommer som et mix af følgende avance-procenter:

Tobaksvarer.	= ca. 8,6 % (behovsvare)
Chokolade/is.	= ca. 27,0 % (impulskøb)
Blade/bøger.	= ca. 24,0 % (behovsvare/impulskøb)
Div. varer.	= ca. 28,0 % (behovsvare)
Dagblade.	= ca. 22,0 % (behovsvare)

Den gennemsnitlige avance-procent er *faldende* af to årsager:

- Den under pkt. 1 nævnte ændring i productmix, idet høj-avancevarer (ugeblade) bliver erstattet af lav-avancevarer (tobaksvarer).
- Som følge af avancestop-loven (f. eks. er avanceprocenten på ugeblade faldet fra 24 % til 22 % på to år).

3. Markedsandel:

DSB kioskeres andel af det totale salg i »kioskvarer« udgør ca. 5 % (totalomsætning 300 mill. kr.). Det er vanskeligt at holde denne markedsandel (og vi går ud fra det gælder samtlige landets kiosker) af to grunde:

- a. Den under pkt. 1 nævnte konkurrence fra supermarkeder, minimarkeder og bagerforretninger.
 - b. Tankstationernes stærkt stigende etablering af kiosker (i de fleste tilfælde med et ifølge lukkeloven ulovligt varesortiment).
4. *Salg pr. åbningstime:*
 Gennemsnitlig er åbningstiden 100 timer pr. uge.
- 20-25 °o af omsætningen foregår hverdage i morgentimerne.
 I provinsen noget lavere.
- 40-50 °o af omsætningen foregår hverdage i aftentimerne.
 Størst i provinsen.
- Omsætningen er søn- og helligdage ca. 50-150 % større end hverdage (størst er stigningen i provinsen - lavest på bybanen).
5. *Profil af forbrugeren:*
 Vedlagt følger de vigtigste resultat-tal af en minitest (ca. 2500 interviews), foretaget i foråret 75.

Analyse DSB kiosk-forbrugeren

25.8.1975.
PH/lm.

1. *Ifølge kioskundersøgelse - maj 75:*

» Profil af forbrugeren«	GOD (Køber minimum 1 gang ugtl.) pct.	DÅRLIG (Køber mindre end 1 gang månedlig) pct.
Andel - befolkning	15	13
Andel - kioskforbrugere	36	31
<i>Hvilken alder?</i>		
(andel forbrugere)		
15-29-årige	43	26
30- -årige	29	55
<i>Hvor bor forbrugeren?</i>		
(andel forbrugere)		
Hovedstaden, især forstæder	52	19
Provinsbyer. 5-50.000	37	26
Provinsbyer under 5.000 el. over 50.000	15	50
<i>Hvornår benyttes kiosken?</i>		
(andel forbrugere)		
Behov kioskvarer	60	2
Kun ved rejser	15	65
Når andre forretninger er lukket	25	32
	Hovedstad pct.	Provinsbyer 5-50.000 pct.
Behov kioskvarer	40	39
Kun ved rejser	35	22
Når andre forretninger er lukket	25	39
		Provinsbyer øvrige pct.
		30
		45
		25

Oliebranchens Fællesrepræsentation

(Danish Petroleum Industry Association)

Amaliegade 10, 1256 København K

Telefon (01) 11 30 77

Til
Lukkelovskommissionen
Formandsskabet

Den 14. november 1975.

Vi forstår, at Lukkelovskommissionen står over for at afslutte sit arbejde. I den forbindelse vil vi gerne fremføre nogle bemærkninger vedrørende benzindetailhandelen:

Af offentliggjorte oplysninger om hovedlinierne i det udkast til den nye Lov om butikstid, som et flertal af Lukkelovskommissionens medlemmer angives at stå bag, kan udledes, at der er tiltænkt benzinstationer en ny status i forhold til de vilkår, hvorunder disse detailforretninger hidtil har kunnet virke.

Af en artikel i »Dansk Handelsblad« for 16. maj 1975 fremgår, at benzinstationer efter lovudkastet vil kunne holdes åbne uden for den almindelige butikstid, såfremt der såvel i den almindelige som i den særlige butikstid alene føres sådanne varer, som handelsministeren fastsætter. Vil en benzinstation supplere sit varesortiment til salg uden for den almindelige butikstid, skal dette ske fra et salgslokale (kiosk), der ikke er forbundet med benzinstationens ekspeditionslokale.

Såfremt disse oplysninger om lovudkastets udformning fortsat har gyldighed, vil de foreslåede bestemmelser betyde en klar forringelse af benzinstationernes arbejdsvilkår. De vil virke så restriktive, at de i realiteten er ensbetydende med indførelse af en konkurrencebegrænsende foranstaltning, der ensidigt pålægges benzindetailhandelen.

Dette forekommer os at være et overraskende resultat af et lovrevisionsarbejde, hvis sigte, så vidt vi har forstået, har været at skabe friere muligheder for detailhandelen til at imødekomme tidens forbrugs- og indkøbsvaner.

Det har været fremhævet i omtalen af de foreslåede bestemmelser for benzinstationer i den ny lov, at man hermed kan komme ulovligt salg fra disse til livs. Vi vil ikke forsvare ulovligt salg under nogen form, men vi finder det urimeligt, at et naturligt ønske om at standse ulovligheder benyttes til at indføre indgreb i benzinstationernes erhvervsmuligheder, der kan få betydelige økonomiske og beskæftigelsesmæssige konsekvenser for benzindetailhandelen.

Vi må tro, at Lukkelovskommissionens medlemmer ikke ganske har været opmærksom på den udvikling, der har fundet sted for benzinstationernes vedkommende i løbet af de sidste 5-6 år.

Salget af brændstof, olie og andre produkter til motorkøretøjers drift og vedligeholdelse udgør fortsat den primære del af benzinstationernes omsætning. Men salget af kioskvare og i mange tilfælde et bredere sortiment af daglige forbrugsvarer, har fået en voksende og for mange mindre salgsteders vedkommende en afgørende betydning for rentabiliteten.

Dette er til dels en følge af den brancheglidning, der har fundet sted efter liberaliseringen af næringsloven. Mange benzinstationer fungerer nu som nærbutikker og udfylder som sådanne et behov hos forbrugerne, som er opstået, fordi små, lokale detailbutikker er blevet nedlagt som resultat af strukturrationaliseringen inden for detailhandelen.

Hvis Lukkelovskommissionens forslag til bestemmelser vedrørende benzinstationer i den nye Lov om butikstid godtages af handelsministeren i uændret form og vedtages i folketinget, vil det medføre, at en betydelig del af det økonomiske grundlag for et stort antal benzinstationer falder bort.

Udover således væsentligt at forringe mange ejere og forpagtere af benzinstationers indtjening eller i en række tilfælde helt fratage dem deres levebrød, vil de foreslåede bestemmelser resultere i en dårligere betjening af publikum.

Et stort udsnit af forbrugere vil blive tvunget til at ændre indkøbsvaner, som har vist sig at falde i deres smag. Den nye lov vil med andre ord komme til at virke modsat af, hvad vi har forstået skulle være hensigten med en revision af den bestående lukkelov.

Vi håber derfor, at Lukkelovskommissionen, forinden den afslutter sit arbejde, på ny vil overveje de foreslåede bestemmelser vedrørende benzinstationer i udkastet til den ny Lov om butikstid i lys af de konsekvenser, som en fastholden af disse særbestemmelser vil få i form af stærkt forringet indtjening for mange benzindetaillister, lukning af en række salgssteder, spild af investeringer, der er foretaget efter liberaliseringen af næringslovgivningen, samt dårligere betjening af publikum.

Med venlig hilsen

Oliebranchens Fællesrepræsentation

Knud Petersen

**Centralorganisationen
For Lokale Handelsforeninger**

Formand:

Blomsterhandler Torben Rasmussen
Vester Fælledvej 67
1750 København V
Telefon: 21 08 27

Sekretariat:

Fru Bente Hansen
Kronprinsesse Sofies Vej 6
2000 København F
Telefon: 10 89 89 (kl. 13-17)

Lukkelovskommissionen

Gammel Kongevej 60
1850 København V.

Fra Centralorganisationens side ønskes en så entydig lukkelov som mulig.

Derfor foreslås loven udformet således:

Alle Lørdage holdes lukket.

Hverdage er tilladt åbningstid kl. 8,00-17,30, idet det skal være tilladt at have åbningstiden udvidet på torsdage til kl. 20.00.

Den 22. og 23. december skal kunne holdes åbent til kl. 20.00, men ingen mulighed for dispensation udover dette.

2. januar, 5. juni samt 24. december holdes lukket.

København, den 20. november 1975

Centralorganisationen for Lokale
Handelsforeninger
Forretningsudvalget

Torben Rasmussen
formand.

Paul Garodkin
næstformand.

Knud Schou
forr.udv.medl.

Eigil Bramsen
lukkelovsudv.
formand.

Kuno Hansen
forr.udv.medl.

Hans Nissen
forr.udv.medl.

**Rødovre
Handelsforening**

Formand:
Elektroinstallatør
Benth Hammer
Tårnvej 233
2610 Rødovre
01 -70 57 12

Lukkelovskommissionen
Codanhus
Gl. Kongevej 60,
1850 Kbh. V.

Rødovre, den 22. november 1975

Ang. Åbningslov.

Hr. formand

Bestyrelsen for Rødovre Handelsforening ønsker, inden det afsluttende møde i kommissionen at pege på følgende:

Skal nærhedsbutikkerne bevares.

Skal rovdriften, (aktuelt fiskeriet) fra de store koncentrationer med deres illoyale konkurrence, på Vore fælles kunder begrænses.

Skal det høje service niveau - som kunderne ønsker - med dygtige faguddannede ekspedienter holdes.

Skal omkostningerne holdes på et rimeligt niveau.

Skal detailhandlen kunne styres.

Skal arbejdstiden kunne nedsættes for vore ansatte i lighed med det som må komme for hele arbejdsmarkedet.

Må kommissionen i en af sine betænkninger gøre folketinget opmærksom på, at detailhandlen i Rødovre - som skal arbejde under den kommende lov - ønsker en åbningslov som gælder for ugens 5 første dage og som giver mulighed for, maksimalt, at holde åbent 5 timer mere, end den for det frie arbejdsmarked gældende arbejdstid.

Med ønsket om at det må komme med i kommissionens betragtninger tegner jeg

Med venlig hilsen

f. Rødovre Handelsforening

Benth Hammer

